

ПРОЛЕТАРЫ ЁСІХ КРАЕЎ, ЗЛУЧАЙЦЕСЯ!

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАЯ І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧ-
НАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ АСОЦЫЯЦЫІ
■ ■ ■ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ ■ ■ ■

ПА Д Р Э Д А К Ц Ы Я Й
ІЛ. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАЧА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНСЬКАГА, А. МОРКАЎКІ,
А. СЯНЬКЕВІЧА

ГОД ВYДАНЬНЯ ДЗЕВЯТЫ

К Н І Ж К А
ДЗЕСЯТАЯ

МЕНСК ■ БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА ■ 1931

Надрукавана ў друкарні
„ПАЛЕСДРУК“, Гомель.
Зак. № 3902—3000 экз.
Галоўлітбел № 2957

Два канцы*)

(Аповесць)

VII

Вацік з Харытонамі дзіву даліся, калі пачулі, што Муравейнікі, той канец, прынеслі сьпісак паступаючых у калгас.

А было гэта перад нядзеляю, у суботу.

Вацік быў у сельсаветскай канцэлярыі. Харытон запрасіў яго на іхняе пленарнае.

Засядаць яшчэ не пачыналі: ня ўсе надыйшлі сельсаветскія члены.

Харытон кешкаўся ў цэлым стусу папак. Расхінаў, перабіраў паўшываныя прадпісаньні—лісты. У парозе стаялі Бродаўскі Васіль з Малінаўскім Булгаком, пра невашта гаварылі паўголасам. Вацік унурыўся ў газэту—кідаў вачыма то на адзін заглавак, то на другі. Каля канцэлярскай сьцяны стаяў Карпілаўскі член Юзік Ён глядзеў на вялікі аркуш паперы, прыклеены да сьцяны. З папяровага аркушу глядзеў чалавек, пальцамі паказваў чалавек на Юзіка, моцна крычаў вялікімі літарамі: „Ты не падпісаўся на соцыялістычную пазыку—сорам табё!“

„Адкуль ты ведаеш, што я не падпісаўся,—правёў Юзік думку,—а мо' і падпісаўся... Наўздагад цяляеш, брацішка“.

І зноў глядзеў: правёў вочы на другі аркуш з жалезнымі прантамі па вакне.

І от гэтым часам:

— Дзіндобры! сказаў Банадысь, увайшоўшы ў канцэлярыю.

Ніхто не адказаў. Не таму, што не хацеў хто адказаць Банадысю Кроту, а так:

Харытону надакучыць за цэлы дзедь адным звагам дзіндобрыцца. Ды ня ўслухоўваецца ён, хто там зайшоў у канцэлярыю. За дзень столькі людзец перавернецца... таго бачыць, хто з інтарэсам падойдзе да стала.

А тыя, што ў канцэлярыі былі, не адказалі—спадзяваліся адзін на другога.

Кроту неякавата стала. Усё роўна як сюды непатрэбным зайшоў ён. Тады стоячы пасярэдзіне канцэлярыі зьняў з галавы шапку. З-пад яе падкладкі дастаў лісток сьпісанай паперы і дробнымі, скорымі крокамі падышоў да канцэлярскага стала.

*) Глядзі № 9.

СЫМОН БАРАНАВЫХ

— Вот вам...—сказаў, кладучы лісток на стол перад Хारытонам. Лісток лёг на раскрытую журнальную кніжку. Харытону трэ́ было схінаць кніжку. Зьняў сьпісаны лісток і, здымаючы, убачыў слова „заява“. Палажыў на голы стол без жаднай увагі.

„Мала якіх толькі не напрыносіць заяў летні вялікі дзень“. Узяў у рукі з „справы“ танклявую худашчавую паперку, пачаў чытаць.

Злосьць апанавала Банадыся, чаму ён не яго паперку ўзяў у рукі, а сваю?

— Таварыш, Харытон Мамчыц...—з месца скрануўся Банадысь, са стала ўзяў сваю заяву ды ў самыя рукі Харытону:—узгляньце-ж... Гэта-ж калгасная заяўленьне. Што-ж вы, як той казаў, супроць калгасу?

Вацік падняў ад газэты вочы. Член Карпілаўскі Юзік паварушыўся. Ад парога падыйшлі Васіль з Булгаком, а Банадысь гаварыў:

— Гэты наш сьпісак, можа ён і ня так напісаны. Яго састаўляў Ахрэм Танцулька. Ён не такі ўжо грамацей, каб саставіць складна. Вы тут можа самі перапішаце, каб было складней.

Вацік падышоў да стала, запытаў:

— Як-жа вы гэта надумаліся? Чаму-ж вы не захацелі на сходзе? а ўсе разьбегліся са сходу?

— Мы, таварыш, і на сходзе хацелі,—казаў Банадысь:—Мы і не разьбегліся. Гэта гэты канец разьбегся паперадзе. Дык мы ўбачылі, што няма чаго нам адным сунуць носа. А Танцулькі тады ня было дома. Цяпер от захацелі.

— Бяз гэтага канца?

— А што нам гэты канец? Мы, як той казаў, і адны зможам. Мы і старшыню абралі: — Атрахіма Супячыка. Ён у нас чалавек гаспадарлівы...

Банадысь глядзеў у вочы то Ваціку, то Харытону і словы клаў:

— Мы, як той казаў, вырашылі, што гэты канец ня вельмі ён нам і патрэбен, каб прышлося. У іх, можна сказаць, і зямлі вобмаль, і самі яны як і наш Сьлемзак Міхась... Чаго ў іх шмат, як кажа наш Танцулька, дык гэта дзяцей шмат.

Банадысь на сьмех хацеў узяць гэтым словам канцэлярыю. І сам паперадзе сьмех рассыпаў. Булгак Малінаўскі падтрымаў Банадыся. Харытон на Ваціка кінуў зірк. А Банадысь ізноў гаварыў:

—... Калі хочуць, той канец, хай сабе самі асобна робяць калякціў. Мы да іх ня хочам мяшацца. Мы ўжо нарыхтаваліся нават, як той казаў. І хамуты адразу абвагулім і калёсы зьвязём пад Танцулькаву падпавець. Потым і коні можна будзе абвагуліць. Жаць жыта будзем разам. Танцулька казаў копамі падзелім пароўну на кожнага, пажатае жыта. У яго-ж і жыта болей, а не шкадуе—кажа: „разам дык і разам. Я, кажа, першым абвагулюю“. Думаеце, каб не Танцулька, мы можа і наўрад ці сабраліся-б. А раз ён не шкадуе—у яго гаспа-

дарка як вот зьвесна Булгаку альбо і Васілю.. Гэта вам гражанін ня зьвесна. Ён чалавек—любіццаль на гэта, каб што-небудзь новае змайстраваць.

Вацік узяў з рук у Харытона Муравейнікаўскую заяву. Глядзеў на яе і вачыма чытаў: „...Янушка Бладзік... Супчык Атрахім... Танцулька Ахрэм.. Банадысь Крот... Міхаліна Красінская...

— Хто гэта жанчына Міхаліна? спытаўся ў Харытона Вацік.

Банадысь за Харытона адказаў:

— Швачка. Яна ў нас от ужо каторы год як займаецца швівам. Скідае то сёе, то тое, і заробіць. Яна і мужчынскае ўмее шыць—штаны, сарочки... Яна вельмі, гэта нават, як той казаў, ахвоча для калгасу. Кажа:—і я пайду, і мяне ўпішце. Шыць буду калгасьнікам. Яна жыве ў Танцулькі на другой палавіне.

Харытон дадаў:

— Яе ў нас завуць кароткім словам—Міхля. Як мы сьпіскі складалі на падатак... Он-жа, тады, як сустрэліся былі на вуліцы ды я цябе знаёміў...

Вацік як-бы з усьмешкаю:

— Тая гарадзкая, што ты казаў... Курносенькая...

— Хай сабе і курносенькая,—нялоўкасьцю стасаваўся Харытон.

— Не, і ў праўду—сур'ёзам казаў Вацік, ты мне да той стрэчы яшчэ казаў, што ў Муравейніках ёсьцека швачка, такая курносенькая... Чаго-ж ты?

— Ну і казаў.

— Ну то чаго-ж ты?

Ну то я-ж і нічога...

Калі пайшоў Банадысь з канцэлярыі, Вацік да Харытона падышоў,—над сталом усьпёрся з паўголасам:

— Чаму яны бяз нас надумаліся? Тутака, мне, здаецца нешта ня так-то... Чаму толькі тая палавіна Муравейнікаў запісалася, а з гэтай—ніводнага чалавека?

Харытон пырснуў стрыманаю злосьцю:

— Ну дык што ты гэтым хочаш таму канцу памагчы?

— Не памагчы, а я пытаю...

— Па-мойму пытаць няма чаго. Запісаліся і добра. Радавацца трэба, а ня пытаць. Ня будзеш-жа ты цягнуць тую палавіну на лапцэ.

Вацік назад падаў сваю думку:

— Я мала знаём з тутэйшымі людзьмі,—сказаў ён—Ты жывеш тут і бачыш, як і хто чым дыша... з якога карэння расьце.

Тады Харытон устаў з-за стала. Як уставаў, чарніліцу падняў і зноў паставіў. І ад таго гэта, што не астыла яшчэ Харытонава болька пра курносую Міхлю. Хоць чым хацелася Харытону ўпікнуць Ваціка: „Навошта было гаварыць перад людзьмі—ці яна курносая, ці яна бязносая“.

СЫМОН БАРАНАВЫХ

— Падзякуй, таварыш Такарскі,—стоячы за сталом, голаснасказаў Харытон,—падзякуй, што адзін канец вёскі ўліўся. Самі прышлі бяз нашай агітацыі. Так што па-мойму капаць карэньні—зёлкі варыць для лекаў—ня варта.

Вацік не адказаў Харытону.

Выплыла чамусь ізноў мінулая Вацікава трывога-калючка. Па ўсім цэле прайшлася мурашкаю. Сьцерла трывога сьляды намеркаванага для Харытонавага адказу: у абесьсільле кінула Ваціка.

Таму і ня здолеў адказаць, а змоўчаў.

„Пасьля таго сходу, дні ў Муравейніках зрабіліся кульгавымі, няроўнымі Як той сход вагу падлажыў пад тыя дні, ды звахтаваў іх ішлі яны адзін за другім туляючыся, назіркам, цэлым тыднем-чародою. Вельмі-ж на тым канцы Муравейнікаў; злодзеям хаваліся дні.

Танцулька зьездзіў у Прыстань, да свайго брата, у Луцішчы... З Міхляю гаварыў цэлым вечарам. Слухі зьбіраў да сябе ў кішэню.

Шкадаваў вельмі, што ня быў на тым сходзе—у горадзе быў. Даўно ведаў, што ня пройдзе калгас паўз іх вёскі. Шкадаваў, што ня выступіў ён уперад перад усім тым сходам, ды сьмелым голасам не сказаў:

„Пішэце мяне першага. Я люблю калгас, я павагу яму аддаю. Я ўсю аддаю гаспадарку і хачу жыць“.

А ўчора ў Владзікавай хаце, перад Банадысем, перад Бладзікам—бяду сваю справіў. Як раз і Флёрка Старавойт навёрзся:

— Я запісуюся ў калгас,—сказаў Танцулька.—Хто хоча, далучайцеся да мяне. Жыцьні інакшай ня відаць. Жыцьня наша падыйшла да кліна і далей ісьці ёй няма куды. Я цяпер нічога свайго не шкадую. Усё аддаю на абвагуленьне.

— На,—дастаў Танцулька з кішэні савецкі чырвонец:—на, Бладзік, прынясі на пачын.

Бладзік доўга ня муліў—выйшаў з хаты.

А калі вечар насупіў свае калматыя бровы, глядзеў у адчыненае вакно—Бладзікава хата пела:

Вой пад гаем, гаем,
Гаем зеляненькім,
Там арала дзяўчыначка
Волікам чарненькім

Вой яна арала—
Ня ўмела араці,
Ды наняла музыкантаў,
На скрыпачку граці.

Безабрусны Бладзікавы стол быў здратаваны мокрым колцамі і кольчыкамі. У гэтай макраце хлебныя крошкі размяклі жывым цестам. Талеркі—адна пазірала парожнім засмуголеным тлустым тваграм; другая—піла апошнюю кроплю агурочна-насеннага ўзмучанага

расолу; трэцяя — белым сырам цешылася. З-пад расьцярушаных сырных крошак можна было прачытаць на яе рубчастым беразе славянскія літары: Хвала богу на небесі, а хозяіну на землі“.

Гэтым часам вочы старога Старавойта самі па сабе сьлязіліся ад выпітай гарачыні. Цела старога размякла, асунулася: трымала на сабе нязграбную самавольнасьць. Сядзеў Флёрка з рогу Банадысева стала і яго думкі былі расьцярушаны—узьяты трушанкаю. Усё было абыякавым, адным цэлым.

Па белых сырных крошках вандравалі, спацыравалі чорныя кроплі мух. Яны былі найчарнейшымі сярод белага. Флёрка ведаў, што іх трэба прагнаць, махнуў над талеркаю рукою.

— Каб вашага ня было нараду...

Танцулька гаварыў:

— Я ўсіх вас люблю. Усе вы мне мілыя і дарагія. Усе вы мне любяыя суседзі, мае ўцешныя суседзі...—жызьня наша такая. Ці шмат нашай жызьні. Гарнец жызьні. Мы павінны яе берагчы як сваё вока. А ў калгас пойдзем. Я іду паперадзе, а вы за мною, мае залатыя суседзі. Я сваёю гаспадаркаю наладжу, а калгас мы зробім. Далібог зробім! Хай знаюць... бяз іх ласкі зробім і ім пад самы нос тыцнем:—Во, глядзеце... ага—мы зрабілі, а ня вы нам зрабілі. Мы, братове-суседзі не маленькія і свой вум маем. Нам непатрэбны камандзіры. Сказала наша ўласць—слова—калгас трэба, значыцца трэба, і мы яго зладуем.

— ...Мілы мой суседзе пане Флёрка!.. дай мне твае разрэйпаныя губкі, і я цябе моцна пацалую. Залаты мой суседзе! Век жылі—ум-пц-пц-м—разам.

Вочы Танцулькавы наліліся да берагоў, пазіралі вазёрнаю глыбінёю. Кроў напорстым прыбоем падыходзіла да сэрца. Рукі да болю ціснулі Флёркавы шчокі. Танцулькава кроў гаварыла ўсімі жыламі, усімі каморкамі яго цела:

„Рабіць...невашта рабіць...хутчэй хутчэй...такое рабіць, каб аж чэрці засьмяяліся на ўвесь сьвет. Абы каб не сьцялежылася жыцьцё. Хай ідзе яно сваёю каляінаю. Дурань шкадуе сваёй гаспадаркі. Хіба-ж яна набывала яго, а ня ён? Шкадаваць гаспадарку—жызьні сваёй не шкадаваць. Будзе жызьня цэлая—дзесьці гаспадарак будзе. Хіба ня хопішся ты за лязо брытвы, калі будзеш тапіцца?.. Людзі, людзі...“

— Вып'ем, пане суседзе, выпускаючы з свайх рук Флёрку, сказаў Танцулька:—за нашу новую жызьню, за нашу ўласць савецкую і за калгасы.

— Будзе,—сказаў Флёрка: я ўжо піў за калгас.

— За савецкую ўласць ня піў... ага. Што-ж ты супраціў савецкай нашай бальшавіцкай уласці?

— Вып'ем...—сказаў Бладзік.—Я за савецкую ўласць кроў праліваў.

— І я кроў ліў,—сказаў Банадысь.

СЫМОН БАРАНАВЫХ

Бладзік ткнуў Банадысю злосную шпілку:

— За кусты праліваў, а не за ўласць.

Той састроіў жарт з злоснай шпілкі:

— Хай сабе і за кусты. Хай сабе я і быў дэзярцірам. А чые кусты зараз—што за Ялозаю? Чые, пытаю?—Савецкай уласці кусты. Ага! То што-ж ты мяне кустамі палохаеш? Што ты мне загараджваеш імі дарогу? Ты, брат, нос угні ведаеш куды?—а ня ў кусты Яны зараз бальшавіцкія—і я цябе не здрастую.

Танцулька сваім часам мову суседзям пераняў. Да Банадыся падышоў ды гаспадарку сваю выклаў на далонь:

— Мілыя суседзі... залатыя,—ша! ціха! Маю я, як вам зьвесна, стрыгуна з канём—аддаю на абвагуленьне. Маю я чатыры каровы з падцёлкам—аддаю на абвагуленьне. Маю я і сьвяточную і гнаяўскую драбінкі—аддаю. Будынак—аддаю. Сад увесь—цвету колькі было, колькі яблыкаў і груш будзе—усіх будзе—наша-ваша. Жыта пажнём—падзелім. У мяне жыта Самалёўскага заводу: колас як біч, каліва як боб. Мілыя, залатыя... Выпілі, закусілі... вот вам папера і разьлінеена і напісана... Падпісуйцеся. Я вот перш-на-перш... От я ўжо і пішу—наце вам.

Усьпёрся над сталом грузным целам. Дыхаў моцна ўсімі грудзмі лоб маршчынамі пакарбаваў, пот сабраў у буйныя кроплі.

— От я і напісаў вам: Танцулька Ахрэм.

Калі сьпіс быў складзены, Міхля вышла з другой палавіны хаты. Нічога ня кажучы, узяла і расьпісалася.

Банадысь казаў:

— Замачыць трэба сьпіс. Хто дае на замочку?

— Я...—дастаў Танцулька пяцірублёўку.

Банадысь да Танцулькі:

Хавай,—сказаў:—твае грошы ўжо размоклі. Мы зложымся.

— Залатыя суседзі, я не хачу. Што вам маіх грошай шкода? Хопіць. Абы здароўе. Я на сягоньня фундую. Вы-ж мае, суседзі, любыя, залатыя.

Паглядзеў Ахрэм на пацёртую бумажку, ражкі раскамячыў, выпрастаў. На бумажцы ўбачыў патрэт рабочага ў кепцы ды:

— Гэтыя дам і больш ня дам. Мне хочацца прапіць гэтага рабочага. Ён так сярдзіта пазірае на мяне. На! Хай ён больш на мяне не пазірае. Чаго яму ад мяне трэба?

Скамячыў бумажку, туга сьціснуў у жмені. Пераварнуў на другі бок, яшчэ сьціснуў у другі раз. З сваёй жмені ў Банадысёву жменю пералажыў. Пальцамі сваімі заціснуў. Банадысёвы пальцы. Аж нарабіў зубамі сваімі скрыпу.

А Старавойт стары, над сталом усьпёршыся, перабоістым грукатам рассыпаў храплівы свой сон. Выходзіла:—нібы хтось за сьцяною, на дварэ, ссыпаў з драбінкі ў начоўкі прывезеную з поля картоплю.

VIII.

Дзень затакавана, невінавата плёхаўся ў сонцы, як малое дзіця само сабе ў начоўках. Усімі рукамі лье дзіця ваду на сябе, на пелюсці начовак, на падлогу; усім ахапкам раскідаў дзень чэрвеньскае сьвятло па полі, па ўзбунтаваным, красою асыпаным жыце, па верхавінах хвой карою трымцячага бору. Не шкадаваў дзень сонечна-млечнай літрамі нязмеранай белі. Усё жывое піло яе наўзахапкі.

Міхля пацеху трымала за сягонешні дзень. Ішла з ракітавым кашалём за гасьцінец па лісіцы, па сьвінаркі. Яны ўраділіся гэтым годам кішма. Вясна цеплатою парыла; косы свае доўгія гадала. Ад таго і на грыбы не забылася.

Міхля ішла мяжою, як па раскручаным дзесяцімэтровіку з рулеткі. Вельмі-ж роўная мяжа ад Малінаўскіх надзелаў. Усё роўна як трымае, здаецца, разгон саўгасаўскага поля: усім цэлам націснула—валам лягла мяжа. Каменьнямі прыбралася і моцнаю, каменнаю сама стала.

Камень, з кожным ворывам зямлі, вырастаў на межнай грудзіне. Тыя аруць поле, скідаюць камень з-пад рук; гэтыя аруць, не даюць паляжаць вышчарбленаму дзеду-каменю. Так і перакідаецца ён з боку на бок сваёй жарстываю старасьцю.

Міхля абыходзіла старое каменьне на мяжы і думкі несла пра Ваціка неакрэсьленыя.

Як Харытон сьпіскі пісаў у Муравейніках пасямейныя, як сустрэў быў Міхлю на вуліцы ды знаёміў з Вацікам, кінулася ёй на памяць прозьвішча даўнейшаю знаёмасьцю. Чула нейдзе гэта Вацікава прозьвішча, нават бачыла гэтага чалавека нейдзе.

Харытон тады гаварыў, трымаў пад пахаю сельсавецкую папаку, ня глядзячы, поркаў ігрушаваю сукаватаю палкаю чвырсты пясок, што дажджом выпалаўскаўся, ды:

— Вы гарадзкія, і вось таварыш Такарскі прыехаў да нас з гораду... Будзем знаёмымі, як кажуць. У нас вельмі мала гарадзкой сілы.

Міхля віталася, трымала Вацікаву цёплую руку, знаёмства сваёй рукі ў яго руку клала. І ёй хацелася сказаць яму: „Мы, здаецца, былі ўжо знаёмымі. Нашы пальцы між сабою ўжо нейдзе былі абдымаліся“. Толькі не магла гэтага сказаць перад Харытонам, перад чалавекам збоку.

А калі развіталася, думка ня сходзіла: карцела імгліста-асеньнаю золкасьцю.

— Дзе я яго бачыла? — пыталася ў самой сябе—Калі я яго бачыла? Шрам на ішчацэ... я ведаю гэты шрам. Ведаю гэтую бесклапотную ўхмылку... Валасы зачэсаны назад... гаворка... дробны сьмех...—дзе я ўсё гэта бачыла?

СЫМОН БАРАНАВЫХ

Падбірала думку, паламаную на кавалкі, клеіла і не магла падабраць, склеіць у адну рэч, нейдзе ўжо раз бачаную. Ад гэтага толькі злосьць прахаджвалася, спацыравала каля Міхлінага сэрца. Брала на свой успамінак пройдзеныя дні. Лістала дні пералістам, адкідала—шукала людзей з даўнейшай знаёмасці і ўсё роўна не магла ўспароцца на ўспамінак пра Ваціка. Тады гаварыла да сябе цьвярозаю парадаю:

„Пабачуся з ім другім разам, трэцім... гэта-ж не гарыць. Пабачуся, і ён мо' сам намякне, або я намякну, а ён і выкажа“.

І некалькі разоў бачыла ўжо на сустрэчы Ваціка, ды толькі гаворка няўдачаю праходзіла: не давалася ў рукі зручнасьць. А ўспомніць чалавека не магла усёроўна.

Ня то яна ведае яго з тымі людзьмі, якія адбіралі ў цара з рук лютаўскія дні, ня то яна ведае яго сярод тых людзей, што праганялі ад сябе кастрычнікаўскія дні. Але яна ўсё-ж такі ведае:

— Гэта чалавек быў наш. Свой чалавек.

А ўчора стрэлася Міхля з Вацікам у Муравейнікаўскай калгаснай канцэлярыі. Прынеслі пошту, і ён гаварыў з Харытонам пра вайну—што рыхтуюцца тамака, як да вялікага балю. Харытон трымаў газету ў руках і да Ваціка:

— Ангельшчына хоча вайны, Амэрыка хоча вайны, але адвагі ні ў кога не хапае. Каб ім даў адвагу бог, дык бы яны даўно наладжылі галовамі. Як кажуць—і хочацца, і колецца...

Вацік скончыў Харытонаву думку:

— І нават галоў нідзе іхных, кажаш, не знайшлі з сьвечкаю.

Міхля заўважыла: сказаў Вацік і здалася ёй—чырваньню твар абліў. На яе, на Міхлю, вочы свае кінуў, сьмехам штучным пырснуў.

Калі Харытон з Вацікам гаворку пра вайну ўзьняў, Міхля ўспомніла пра свайго мужа і сваю кемлівасьць узяла:

— Чалавек такая захутаная, захаваная рэч,—думала Міхля,—божа мой! Я жыву тут каторым годам, і ніхто на мяне нічога дрэннага ня скажа: „шые, кажуць, і ня так дорага бярэ“. Бо жыць-жа трэба кожнаму чалавеку, і яму таксама трэба жыць...

Дома Міхля перабірала ўспаміны мінулых закінутых у паклажу дзён. Не гаварыла Танцульку, а сама з сабою гаварыла:

— Ён бываў часта ў майго мужа. Яны заходзілі да мужа ўдвох з такім пізенькім, з падсмаленымі брывямі. Муж мой любіў іх, казаў ім: „сядайце, панове, садзецеся, пане Такарскі. Закурвайце. От парасігар—бярэце закурвайце...“

Міхля ўсю ноч сон свой растрасала трушанкаю. Сэрца яе моцна білася ў радаснай пене. Перакідалася ў пасьцелі з аднаго боку на другі, падушку камячыла цяплынёю свайго цела. А перад яе вачмі

стаялі Такарскі і той нізенькі, з падсмаленымі брывямі. Ён гаварыў яе мужу: „Вашы людзі надзейныя. За вашых людзей сораму ня купіш“.

Потым бачыла Міхля цэлыя роты пастроеных людзей. І ўсе яны з твару падобныя на Такарскага. Яна нават сярод іх не магла распазнаць, дзе стаіць ён, знаёмы яе мужа.

— Божа мой,—казала Міхля,—колькі, колькі Такарскіх! Як іх шмат гэтых адных Такарскіх... Яны змогуць заваяваць усю зямлю. ...Па лесе, па грыбох хадзіла і радасьці не выпускала з сваіх рук: хацелася хутчэй убачыць яго, гаварыць з ім, сказаць яму: „Гэта-ж я, а вы мяне і не пазналі“.

Хвоі баравыя злёгка ветрам путраваліся. Як-бы вецер лясны форміраваў іх сваёй сталасьцю. Чуць-чуць хісталіся хвоі, бабамі перашэптваліся між сабою. Змову трымалі на гаспадара свайго ветра.

Нейдзе раматузам скрыпела ў сваіх суставах высокая хвоя. Недзе дзяцел адкідаў сваю малатабойную галоўку. Гальлё бразгацела зубамі дзікага зьвера. Папараць варушылася ў зацятай маўклівасьці. І ўсё гэта было апавта глыбакага, таемнаю маўклівасьцю чэрвеньскага дня.

Міхлі шанцавала на грыбы гэтым днём. Пасьля дажджу ростам пайшлі грыбы па ўзгорыстым, лясным падзолу. Глядзіць, ідучы, і бачыць прыўзняты мох верхам. Карпане мох растрэсканы, а адтуль баравік альбо сьвінарка шапку сваю трымае з паклонам.

Грыбоў назьбірала повен ракітавы кашэль і зноў пайшла каля саўгаснага поля. Толькі другім бокам—паўз самы саўгас ішла назад. Кружней было, калі ісьці паўз саўгас, а пайшла:—радасная зацятая руплівасьць штурхала іхлю.

І калі саўгасаўскі ўзгорак абыходзіла, Вацік ішоў ёй стрэчаю.

Дзень цяпер яшчэ больш плёхаўся, церабіўся маленькімі ветранымі капцюрамі. Саўгасаўскі ячмень, што пад гарою, гэтым ветраным капцюрам паклоны адбіваў.

І здавалася Міхлі:

Усё жыве на сьвеце і адно перад другім паклоны адбівае за сваё тое жыцьцё. І ніколі на збыт ня пойдучь паклоны. Бо жыцьцё роўным ня бывае. З дужых складзена жыцьцё і з слабых. Кожнае яно мела два канцы і будзе мець іх вечным сваім векам.

Кавалак саўгасаўскага ячменю як счуў якуюсь бяду перад сабою: хваляваўся ўсім сваім целам—ветра прасіў на ўспамогу перад тою бядою.

— Адкуль вы ўзяліся?—запытала Міхля ў Ваціка.—Нідзе ня было відаць—і раптам як вырасьлі тым грыбам з зямлі.

— З дому,—адказаў Вацік.—Коні Малінаўскія шкоды нарабілі ў нашым ячмені. Хадзіў, аглядаў ячмень. Ячмень такім добрым урадзіўся, аж на табе: спляжылі, здратавалі палавіну кавалка.

СЫМОН БАРАНАВЫХ

— Панятых думаеце ўзводэ'ць ці што?

— Я і сам ня ведаю. Прыдзеца, бадай, узводзіць: шмат урону.

Міхля глядзела на яго загарэлы ад гарадэкой няпрывычнасьці твар. Кідала скрадзены зірак на яго гарачынёю расхрыстаную грудзіну, на яго босыя, у сандалі адзетыя, ногі, на апушчаную кортам сатканую рубашку, а ён гаварыў:

— Ляксандра кажа, кожным годам, калі засяецца гэты кавалак, бывае шкода. Хоць ты і не засявай. Ён ня то гэта людзі наўмысьля, ня то незнарок...

— А вам вельмі шкода гэтай шкоды?—раптоўнасьцю запыталася Міхля.

Вацік не зразумеў Міхлю.

— Як гэта, кажаце, шкода? Вядома, што не баліць-жа ячменю, не чалавек-жа гэта зьбіты коньскімі капытамі. Шкода, што на толькі-то зроблена ўрону.

— У вас вельмі жалісьлівае сэрца,—стукаючы ножыкам, што абразала карэньні ў грыбоў, сказала Міхля.—Па-мойму ў вас не такое было сэрца. А сэрца, мне здаецца, якое ўздавалася, такім застанеца і на ўсё жыццё.

— Я вас не разумею,—сказаў Вацік.—Адкуль вы ведаеце маё сэрца?

Міхля вырашыла была:

„Скажу яму адразу, і ён няхай не хавае ад мяне свайго твару“. Але тым самым момантам другое вырашыла: „А што калі чалавек гэты другім стаў чалавекам? Што, калі ён і ўзапраўды шкадуе пазьбіванага Малінаўскімі коньмі гэтага савецкага ячменю.

— Я жартую,—сказала Міхля і расьсьмяялася. Мужчынскае сэрца так сама цяжка ведаць, як і жаночае. Кожнае сэрца, калі вы вывучалі фізыолёгію чалавека, лыжыць у сардэчнай сумцы. Сумку тую акружаюць пружыністыя цягліцы. А цягліцы тыя добра абхватвае грудная клетка, а клетку—ізноў цягліцы, а цягліцы... ха-ха-ха... Бачыце, як цяжка дабрацца да вашага сэрца. Адкуль-жа мне ведаць ваша сэрца?

Ідучы з поля, Вацік разважаў:

— Вясёлая дзяўчына: бойкая і трапяткая. Дзяўчына з нашага часу.

IX.

Вялікім завозам кішэў Бярчукоўскі млын. Даніла Шчупак учора надвячоркам прыехаў да яго з сваіх Малінавак. Сон свой цэлую ноч марнаваў. Прылёг быў на нейкіх мяшкох—зламаўся толькі, а ня выспаўся. Рана ўзьняўся, хадзіў на млынарскі панадворак каня глядзець. Потым на млынарскі мост пайшоў, абы каб чаргу сваю хоць чым укараціць.

Усьпёрся Даніла сваім целам на мосьце на парэнчу ды стаяў, поглядам мерыў вадзяную сілу. А яна сеялася на турбінныя таркі—чапляла, пакідала ад сябе вадзяное сьмецьце. Млын ад яе дрыжыкамі тросься. Усё роўна як зьмёрз млын ад яркай раніцы.

Вада ў турбіне з узнятаю ахвотаю напорыста шугацела праз жалезныя таркі. Плыла яна з-пад мосту вужачыным плавам. Пеністая была, сярдзітая—ішла адважнаю чорнаю хмараю. І мост, і парэнчы на мосьце і зямля каля млыну—усё трэслася полькаю-варшавянкаю ад размашыстага млынавога кола.

Вада пасья дажджу прыбыла ў Муравейцы на дзьве пядзі. Млынавое кола захлёбвалася ў ёй—паказвала ўверх свае рамы, як топельнік паказвае свае рукі.

„Якая рэчка нячыстая,—плялося ў Данілавых думках.—Глядзіш на вадку—здаецца, пераліваецца крышталем, а ўпрэцца вада ў што, так і пакіне ад сябе то чараціну, то лісток, то яшчэ які-небудзь сьлед. І вот жа нішто супроць вадкі ня можа дыхаць. Яе запіраюць, зьбіраюць у скрыню, а застанавіць ня могуць. Яна павінна ісьці як дзень, як ноч. Яна сама сабе гаспадар, а ня то што.

Вада кідалася на турбінныя таркі з большым яшчэ ашалелым напорам. І задавалася Данілу, што яна ніколі і нікім не пераможная. Стаяў і глядзеў на яе, як прыкаваны і не заўважыў: ззаду падышоў да яго Муравейнікаўскі Ахрэм Танцулька.

А-ж сумеўся чагосьці Даніла: даўно, даўно сустракаўся з Ахрэмам. Пасья колектыву і ня бачыў Ахрэма ні разу: неяк не траплялася сустрэча.

— Ага, вось і ты...—сказаў зьбянтэжана Даніла, аглядаючы Ахрэма. І невядомая радасьць, уцеха ад малога дзіцяці, агарнула, апанавала Данілава пачуцьцё.

Дадаў:

— Я-ж тутакі тупаю целую ноч, а цябе і ня бачыў?

— А я цябе бачыў...

І Ахрэм вясцельскаю пырснуў, жарт над Данілам састроіў:

— Бачыў, стаіш ты на мосьце і як-бы з мосту зьбіраешся ў рэчку кідацца. Дай, думаю сабе, падыду: хай пажыве чалавек яшчэ крыху на белым сьвеце: нядрэжны, думаю, чалавек... Ну, дык здароў.

— Здароў...

Ахрэм, як і Даніла, пазакладаў рукі ў рўкавы свайго кажуха. Хамуціну зрабіў з сваіх рук ды ўспёрся хамуцінаю гэтаю на парэнчу.

— Табе сьмех...—паглядзеў Даніла на Ахрэма.—Ты невашта вясцельскаю пачаў храбрыцца, як калякціўшыкам зрабіўся. Добра, мусіць, вельмі ў тваім калякціве? Маладзейшым, здаецца, выглядаеш. На другі век ці ня зьбіраешся ісьці?

СЫМОН БАРАНАВЫХ

А Ахрэм:

— Чаму-ж і ня ісьці, калі гэты другі век трапляецца. Усё, што трапляецца,—бяры, дык на старасьць гатовае як знойдзеш.

Ахрэмаву натуру Даніла, як сваю, ведаў. Пачуў быў пра Ахрэмавы думкі, што колектыўнасьцю былі аплецены і дзіву даўся.

„Што робіць чалавек, чаго набраў на свой розум? Спantalыку зьбіўся, з глузду зьехаў?“

Прыкрасьць, содаю выпітаю, асела на Данілавай чуласьці. Убачыць усё хацеў Ахрэма, ды ніяк ня ручылася сустрэча. У Муравейнікі ісьці не хацеў наўмысьля.

„Хоць няхай галовамі тамака панакладаюць“.

Адарваныя ад млынавога грукату, стаялі пакінутыя ўдвох на мосьце Ахрэм з Данілам. І ўсё рабілася ў млынавым тым грукатшуме бяз іх—нават каб і ня было іх на мосьце.

Ахрэм сьмех свой стушыў, як у лямпе агонь патушыў.

Млын ярчэй, здаецца, млынавымі камянямі галялёкаў. Вада яшчэ большай злосьцю ўскіпела, рынулася шумным бегам. А каля млынавых дзьвярэй завозьнікі здымалі мяшкі з вазоў.

Ахрэм вярнуўся, што Даніла пра яго храбрую вясёласьць намёк зрабіў. Глядзёў на бягучую ваду з-пад мосту і як бы сам да сабе:

— Кажаш, каб я вясёласьцю не храбрыўся... А што-ж, па-твойму сьлязьмі храбрыцца? Сьлязьмі, брат, храбрасьці не пакажаш, а другія сьлёзы набудзеш. Масква, як кажуць, сьлязам не паверыць.

— А мо', як на тое—возьме ды і паверыць.

— Калі так кажаш, дык не па той дарозе твае казалы ідуць.

— Па-твайму, трэба па калякціўнай дарозе?

І ня даўшы адказаць Ахрэму:

— А ці даўно ты, як яшчэ ня быў у гэтым самым калякціве, гаварыў: „жызьні рашуся, а ў калякціў не запішуся?—Памятаеш—у мяне за сталом?“

— Гаварыў...—унурыстым голасам сказаў Ахрэм ды:

— Бо ня ведаў, ня чым сьвіньня хвост носіць.

— А цяпер уведаў?

— Уведаў. І табе магу калі-небудзь расказаць пра гэты сьвіны хвост.

І адхінуўшыся ад парэнчы:

— Ідзем у млын, а то зябка. Раніца вельмі-ж яркая.

Па мосьце праехала бродаўская падвода з колектыўнымі мяшкамі. Мост затросься ад цяжкага грузу няроўнаю пакатасьцю. А над галовамі ў суседзяў бусел сваімі крыльямі правагаўся. Ідучы да млыну, Ахрэм сказаў, як бы дагнаў сваю думку:

— Цяпер за ўсё менш трэба гаварыць, а больш слухаць.

З таго часу, як колектыў зрабілі, жыццё Ахрэмава ў глыбіню яго нутраную пайшло. З кім стрэчу мае—сьмехам дарыць, вясёласць дастае з свайго запасу.

— Мы свой калгас праславім,—кажа,—на ўсю ваколіцу. Мы пакажам, што мы, калгаснікі, з уласцю ідзём. Мы ня то што гультаяваць будзем. Раз уласць нам загадала, мы яе паслухалі і зрабілі, што яна хоча. Толькі няхай уласць дасць нам час: калі, скажам, у першы год і дрэнна будзе—у другім годзе добра будзе. На ўсё ў жыцці свая пара.

І калі глядзіць чалавек стрэчны на Ахрэма—спазнаць ня можа: той гэта Ахрэм ці ня той. Бо ўсякі ведае Ахрэма; нажмурысты быў чалавек. Усё роўна як на некага насіў штодзённую крыўду. Слова, бывала, дастаць—лёду летам лягчэй дастаць. Крыўды не зрабіў чалавек, а пры сустрэчы хацелася думаць: „Што яму за ўрон нанёс?“

А глыбіню сваю, як золата ў падзямельлі, хаваў Харытон.

І было ў той глыбіні:

— ... у калгас ня ісьці—рукі злажыць ды пагоды павосені чакаць. Так вот сядзепь курыцаю на седалі, аж пакуль ня прыдуць і ня скажуць: „Гэта курыца не нясе як—бярэце яе ды рэжце, каб не псавала дарэмна ячменю“.—Не, мае мілыя людцы, мае дарагія: мы ня будзем для вас смажанаю курацінай. Мы і самі кураціны ад сябе не адгорнем.

Жонка Ахрэмава з сынам Арцёмам кожным днём упічышчы падносіла як на талерцы:

— Людзі сваю кароўку маюць, рубля маюць на патрэбу, а ты пражывеш, што нажыў, дык тады душою загавееш. Калгас ня дасць, табе, а з цябе ўвесь сок высмакча.

А ён:

— Прадналожныя лісты прышлі, Настачка. Не гарачыся, Настулька. Пярэкульскаму Камару за поўны надзел—сто сорок. Малінаўскаму Булгаку за поўны надзел—дзевяноста з чым. А нам за поўны надзел ды яшчэ з гэтым дурным гакам, колькі б было Настулька? Ну, як ты свае думкі строіш?—дзье для роўнага ліку, было-б ці ня было-б. Эх, ты—бабская твая галава!

Гаварыў сваей Насьці—думкі нятрапныя, бабскія гамаваў:

— Дык добра-ж, каб я заплаціў і каб хоць павагу меў за сваю плату. Вот. А то і заплаціш і вока на цябе ніхто ня будзе мець. Усякі тыцне табе: „Наклад вялікі“. Ды яшчэ ні з таго ні з сяго прозьвішча кулакова начэпіць. Ты, Насьцюша мая шыта лыкам, калі цяперашнім сьветам на відавокае сябе выстаўляеш. Гэта табе не даўніна—кноразам па Маравейніках выстаўляцца; каровамі, ды жарабцом сівакрывым, памятаеш—з чырвонаю жычкаю—вока людзкое зайздросьціць. А калгасу нас не прамінуць. Гэта-ж, табе, не

СЫМОН БАРАНАВЫХ

Сьлемзак Міхась сказаў, а ўлада, перад якой ты жывеш. Супраціў вады цяжка дыхаць. Сьлемзак ня ідзе—яму даруюць, а на табе злосьць спагоняць.

Арцём гаварыў бацьку:

— Чуткі ходзяць, што ўладзе гэтаі будучь сэлухі. Вайна прыдзе. І вам, татка, ня трэба-б пароць гарачку. Ня трэба ісьці першаму на калякціўную шыбеніцу.

А Ахрэм:

— З гэтымі чуткамі, сынку, язык свой замкні жалезным путам. Ня будзь такім спраўным у сваёй маладосьпі. Я ведаю, што раблю. Я сам сабе ня ўраг.

І як той Даніла: рад быў свайму жыццю Ахрэм і ня рад. Ня радасьць Ахрэмава ў прыездным чалавеку, Ваціку Такарскім зьвілася часойчатым клубком. І так туга зьвілася, заціснулася, што не разаўеш гэтага клубка, канца ня знойдзеш. Хоць ты бяры ды цалкам кідай яго ў бяздоньне.

Каля млынарскіх дзвярэй, ні з таго, ні з сьго сказаў Ахрэм Данілу.

— ... Трэба, каб галава чалавечая нашымі днямі варыла патаку, а каб з патакі чысты выйшаў пчаліны мёд. Тады і цябе будучь мець за чалавека.

... Млынавое кола не пераставала падымаць сваіх цыбастых, даўжынею раскінутых рамістых рук. Захлебвалася і захлёбвалася пеністаю вадою. Каменьне млынавое стукацела... галодным дзікім зьверам, жавала сваю здабычу-зярно. Нібы-та баялася каменьне, што адбяручь ад яго гэту здабычу ды другому некаму аддадуць.

Маўчаў зацятай заклапочанасьцю, цяпер млынавы мост. Падстаўляў праездным, прахожым, свае пацertyя, абітыя калёсамі ды конскімі капытамі грудзі і маўчаў. Застаўкі толькі квапна пазіралі з-за яго маставін сутулістымі плячыма як бы вартавалі на мосьце нейчую, некім пакладзеную цышыню.

Даніла Шчупак жыта насыпаў у шаснастку. Чакаць сабраўся, калі Смусь-мельнік перарэжа сваім базістым, мяккім, як аржаная мука, голзсам млынавы шум. „Засыпай!—скажа.—Адгортвай!“

Сядзеў Даніла, на разьвязаным мяшку, што жыта з яго надсыпаў у шаснастку. Перад самым ім стаяла шаснастка—трымала сабою мільён жытніх каліў. А з боку, двума крокамі ад Данілы, на падзаконьнік локаць паставіўшы ды бараду непаголеную прыціснуўшы далоньню, стаяў Муравейнікаўскі Лаўрэн Жур.

— Прысядзь,—крыкнуў Даніла Жур у скрозь млынавы стук.— Ніхто за пастой не заплаціць,—паказаў каля сябе на мяшок.

А Лаўрэн каля вакна паварушыўся: і ўпраўду-ж, ніхто не заплаціць. Сесьці хацеў, але Смусь ішоў ад крупэрні—праходную дарогу даў Смусю ды тады сеў.

Смусь, мукою абсыпаны, бегаў ад адной скрыні да другой. Руку падстаўляў пад жолаб, мучную спрабаваў мякаць. А яна кідалася з жолабу цёплая, полем пахучая. Цёр яе у сваіх пальцах і ўсё глядзеў, каб не пракідалася яна крупяністым аджымам.

Даніла, Смусевы плечы праводзячы доўгім зіркам, сказаў да Лаўрэна:

— Ніколі ня быў-бы мельнікам... ні за якія грошы.

— Чаму?—запытаўся Лаўрэн.

— Кожным разам сваё жыццё станаві каля сьмерці.

А Лаўрэн:

— Навошта яго станавіць. Яно ў нас і само з ёю ходзіць.

— Ходзіць то ходзіць... але ходзіць патом сабе на волі.

А тутак мала што: пападзеш пад пас, на вал насунешся, а то, чаго добрага, і ў само кола, як той Нічыпараў Максім, трапіш. Гэта-ж, як бы сабе ня было, усё такі называецца машынаю. А машына кожная мае схованую ў сабе сьмерць. Ня люблю я ніякіх машын. Машына—чалавечая відавочная пастка. Чалавек робіць яе, а яна так і стараецца ўсёю ляпаю гламянуць... каб аж яго костачкі захрабусьцелі

Лаўрэн сказаў.

— Непатрэбна блізка да яе лезьці каб яна цябе глэмала. У машыны рукі кароткія: не падлезеш, яна вельмі табою і ня будзе нуждацца. А пра Максіма...—хацеў сказаць Лаўрэн, ды кашаль апанаваў старога. Сухім, доўгім кашлем трос старыя свае плечы. А калі адкашляўся—сьляды ад кашлю сьлязьлівыя засталіся ў Лаўрэна на вачох.—Каб яго ўзяла немач, от-жа дзярэ. Днём, дык гэта-ж ня так, а як прыдзе ноч—ня ведаеш, дзе дзецца.

— Кохлік, бадай,—уставіў Даніла і дадаў—ты-б бабок парыў ды піў. Ад кохліку бабок вельмі памагае.

— Чорт яго ведае, што гэта за ліха. Па-мойму; гэта і ня кохлік, і ня шмохлік, а ці ня толькі ўдружила яго мая старасьць. Дык, пра Максіма...

Данілу не хацелася чамусьці слухаць пра таго Максіма. Ня рад быў, што даўнейшую ўзварушыў гаворку.

— Ты-ж яшчэ ня так-та і стары,—хацеў надалей пра кашаль трымаць слова.

А Лаўрэн як і ня чуў.

— Чуткі пра Максіма на ўзв'і вецер, чалавеча, хадзіць ня будуць. Не машына вінавата ў Максіму, а людзі. Зьелі чалавека жыўцом... такога-та хлапца: і рослага і здоровага. Я, каб Нічыпарам быў, узварушыў бы чуткі наверх.

— Не ўзварушыў-бы,—сказаў Даніла і твар свой сьпелаю парэчкаю навастрыў.—Што было, тое прайшло. Максім ужо даўно спапялеў, струхлеў, і ты яго не зьбярэш костчак.

СЫМОН БАРАНАВЫХ

— Хай сабе струхлеў, а я сабраў-бы... косьці злажыў-бы ды на нейчае жывое прамяннў бы тулава.

Даніла з мяшка паміж свайго волі ўстаў:

— Ці ня хочаш ты, Лаўрэн, быць у няжывых людзей за адваката? Хто гэта можа даказаць? Сам ён улез у пастку—вышукаў сабе безгалоўе.

Лаўрэн за Данілам устаў з свайго мяшка. Стаяў каля Данілы ды маленькімі вачмі, як дзьвюма шпількамі, калоў у самыя Данілавы вочы.

„Што ты мяне, ліха твайго матары, на старасьці робіш адвакатам“—было ў Лаўрэнавых думках.

— Даніла...—адсапнуцца даў свайму голасу Лаўрэн,—я хоць і стары на вочы, а вакуляр тваіх каб ты мне ўстанаўляў—не прашу. Ня я адвакацтва строю, а ты... за яго тую паганую скуру.

— За чыю скуру, Лаўрэн?

— За Ахрэмаву.

Даніла сказаў:—

-- Ты хоць даўно і ў споведзі, Лаўрэн, быў, а пацяры гародзіш.

— Не пацяры гараджу, а кажу праўду. Падлізуюся ты да Ахрэма. Гішэфты ў цябе з Ахрэмам...

— Нічога я такоўскага і ня гішэўчу. Тое, можа, што надыхся стаялі ўдвох на мосьце—ты бачыў? Дык я, Лаўрэн, і з табою мог стаяць. Трэ' было—ха-ха-ха—падыйсьці і мы-б пастаялі, пагаманілі. Ды хіба-ж, па-твойму, Ахрэм не чалавек?

— Ня ў мосьце, чалавеча, толькі бываюць дзіркі,—сказаў Лаўрэн.—Моста тутак ня пры чым.

— А ў чым-жа, Лаўрэн, дзіркі?

Не знайшоў што Данілу адказаць. Яшчэ большая прыкрасьць старога агарнула.

З таго часу, як колектыў зрабілі ў Муравейніках, нуда напала на Лаўрэна. Сонным хадзіў і не знаходзіў на кім нуду сваю спягнаць. У хлеў у свой зойдзе, Падласку ні з сяго ні з таго асьцёбае, каня напутруе. Перад дачкою Просяю нагамі натупае, за нішто сварку ўздыме.

Старая Лаўрэніха казала:

— Ты як вар'ят нейкі. Што табе сталася?

А Лаўрэн, ходзячы, бурчэў і ўсё на таго Ахрэма:

— Цэлую жызьню як за горадам жыў... Паглядзі ты—і цяпер горадам загарадзіў свае плечы.

Лаўрэніха дапякала свайго старога бабскім упічышчам:

— Хто табе не дае ісьці ў той калгас? Ідзі і будзеш горад мець. Ахрэм не такім розумам, як ты, жыве. На сваім месцы ў Ахрэма галава зарублена.

— А я можа не хачу,—казаў Лаўрэн,—разам з гэтым гадам.

— Што ён табе зрабіў, што яго гадам абзываеш?

— Нічога, старая, не зрабіў, а жызьня яго не такая была, як мая. Вот за што сэрца абіда смочка. Таму і кажу.

Лаўрэн ішоў па млынарскіх усходах на дол, а Даніла глядзеў на яго, думкі кашалём плёў:

— ... галовы адзін другому пасьцінаеце, ліханька. Усім вам, ад'-ютантам, тое будзе, што і Максіму. Далі гэтым галетнікам патолію, дык яны, як на дражджах, пайшлі ў рызыку. Зьбіраецца ўздымаць з таго сьвету нябошчыцкія косьці, а пра свае забываецца. Сваіх-бы касьцей глядзеў, як той Ахрэм кажа...

Смусь Данілавы думкі перапыніў:

— Адгортвай!—крыкнуў над скрыняю.—Засыпай!

Падняў шаснастку Даніла перад сабою ды дном у верх паставіў над кашом. Кулаком пастукаў у дно: каб зерні не засталіся за ўтурамі. Жыта паплыло з каша ў латачок вадзяным плавам. Камень чакаў яго, падхопліваў прагнаю пасткаю. Яшчэ мацней сваім голадам загалалёкаў.

Х

З вышак дастала Міхля белую плеценую вербалознымі атожылкамі карзіну. У хату яе прынесла, перад сабою паставіла на Ахрэмаў ножкамі расчাপаны зэдлік. Замочак маленькі, чорненькі, што пільнаваў белую карзіну, адамкнула тоненькім ключыкам. Узьняла ўверх скрыпячае карзініна вечка, дастала цэлы пачак пісем з карзінінага цела.

Надвечар прышла Міхлі на ўспамінак белая карзіна з пісьмамі. Радасьць падскочыла да Міхлі. Думку ўзгадавала тая радасьць.

„Знайду Такарскае прозьвішча сярод пісем, лягчэй будзе гаворку распачаць. Лягчэй будзе мінулае ўспомніць“.

Калі разьмяняла Міхля стрэчу з Вацікам каля саўгаскага ячменю, жыцьцё яе перавярнулася да гары дном. От так, як нехта ўзяў за колы каляскі, што кацілася з яе жыцьцём, ды паставіў коламі ўверх. Ня то жарт састройў, ня то і ўпраўды спыніў язду легкавую яе таго жыцця.

Да гэтага месца была Міхля—надзею-краску гадавала для свайго часу, што прамінуў яе. Чакала, што час той паходзіць па белым сьвеце сынам блудным, ды ізноў назад зьвернецца. Штабавала, бывае на сваёй машынцы—спотайку ад сябе, кідала зіркам праз вакно. „Ці ня ідзе той час, ці не грукаціць нагамі па памосьце чалавечай жызьні“. А яго ўсё ня было відаць. Усёроўна як з дарогі зьбіўся, у замеценым полі, блудзіць цэлымі гадамі, праклёны пасылае на дарогу-зводніцу. Як з Такарскім стрэлася, адразу на прагляд паставіла свой час, што на яго, так доўга, гадавала надзею. Рада была, што не сказала Такарскаму, каля ячменю, хто ён.

„Пра яго сказала—пра сябе сказала-б...“.

СЫМОН БАРАНАВЫХ

Даведацца хацела паперадзе, які цяперака ён чалавек. Усе гэтыя дні накладала думку на думку, як лісток на лісток:

„Гады з чалавека могуць што хочаш зрабіць. „Год, як той Лаўрэн кажа,—чалавечы штука. І так і гэтак чалавека возьме на муштрыкі. Дугу нават можа сагнуць з чалавека...“

За вакном хаты вецер трос густымі чорнымі валасамі. У шыбы кідаўся вечар, лізаў языкамі гладкае ваконнае шкло.

З хаты нічога ня відаць за вакном. Вецер вельмі-ж густы, як адна сабраная гушча. А з-за вакна, пад агонь свечкі, што тлее на сталі, можна разгледзець усю Міхліну хату. Тады фіранкі на вокнах рассунула па шпагатным шнуру: „Хай не падглядае стыднік-вечар на адну дзяўчыну ў хаце“.

Раскідала Міхля на сталі цэлы стус пісем, і ня верылася ёй, што яны не цяперака пісаны. Глядзела на конвэрты рознай масьці, чытала штэмпэлі.

Ды:

— А вось дзе і бяз цвёрдага знаку штэмпэль...

На адзін момант стала шкода, што няма тут гэтага маленькага, вузлаватага, цвёрдага знаку. Як тапаром нехта яго адсек з вялікай злосьці—пакінуў незагоеную рану...

Дык вот пра вошта ўпісана было ў тых пісьмах.

„Паважаная Міхаліна Домінікаўна!

Тое, што даклераваў я вам учора, як вам вядома, ня мог выканаць. Я прыклаў усе мае магчымасьці і—дарэмна. Дысцыпліна вайсковая—гэта ня фунт мармаладу. Вы живеце па-за ўсякімі дысцыплінамі, і я вельмі вам зайздросчу. Тым больш: вы ня можаце сабе ўявіць дысцыпліну вайсковага часу. Учора, скажу для прыкладу, салдат з маёй роты, стоячы на пасту каля палкавага знамя, узяў ды заснуў. Развадзяшчы (чалавек, што разводзіць зьмену паставых), прыходзіць са зьменаю, а ён, небарака, прыціснуўся да сыяны сьпіць. Развадзяшчы знамя палкавое забраў, аднёс у бок, а тады давай будзіць гэтага салдацішку. І што-б вы думалі, Міхаліна Домінікаўна,—гэтага санлівага чалавека, бадай што, палявы суд ці не паложыць спаць на ўвесь век! Дысцыпліна... І яна вельмі патрэбная для нашых салдат. І мы, афіцэры, павінны яе падтрымліваць. Як вядома, наш час вельмі асьцярожны. Вораг з усіх закануркаў пралязіць галодным клопам. Так і глядзі, каб гэты клоп ня ўкусіў цябе там, дзе яго не чакаеш.

А я вельмі і вельмі хацеў-бы вас пабачыць. Тады, на вечары ў Кірыльскага ўсё было такім няўдалым. Прышоўшы да дому, я праклінаў той вечар: вельмі-ж каяўся, што пайшоў. Хочацца пагаварыць з вамі: як яны ўсе зразумелі ўчынак вашага мужа? Мне

здаецца, што яны прынялі яго ня больш, ня менш як за п'янага чалавека. А ён-жа, як вам вядома, п'яным ня быў. Ён не дарэмна разбіў з звонам вакно Кірыльскіх.

Бачыў сёння вашага мужа, і ён вельмі-ж не ў настроі. Пытаў у яго пра ваша здароўе, і ён мне бязуважна кінуў: „папраўляецца“. Я ня думаю, што ў яго сапсуты настрой ад таго няўдачнага вечара? Думаю, што весткі пра гэтыя штодзённыя баі больш калечаць людзей, чымся на фронце самыя кулі ды нарады...

Бывайце... Пра першай маёй магчымасці зайду.

Ваш—Л.

„Мілая, мая, дачушка!

З тваёю мамаю штодзень горш. Раматуз яе змучыў, а яна змучыла мяне. Яна ня сьпіць па цэлых начох. А тут яшчэ гэтыя гудкі: яны нэрвуюць усе яе косьці. Уночы і ня бывае часам гудкоў, а яна ўсхватваецца і крычыць што яе разбудзіў гудок. Калі гудуць раніцаю на гэтым заводзе гудкі, яна проста затыкае свае вушы. Як нехта напільнікам, кажа, пілуе па тупой пілцы: такая прыкрасьць.

Я думаю перамяніць кватэру для яе ў цэнтры гораду, але ў маім распараджэньні няма ні адной хвіліны часу. Горад наш увесь устрыжаны. Мы ўсе заклапочаны. Кожны дзень праклятыя рабочыя натоўп не дае спакою. Цэлымі таўбунамі ходзяць па гораду з песьнямі. З сабоюносяць на палках кавалкі чырвоных ануч. На абойнай фабрыцы Кантаровіча каменнем кідалі ў габінэт Кантаровіча. Выбілі ў вокнах усе шыбы, а сам Кантаровіч уцёк на аўтамабілі. У Гаеўскага, на яго шклянкой гуце—пабілі ўсю вырабленую пасуду. Проста і адкрыта ідуць (божа мой!) супроць нашага цара, супроціў вайны. А на сваіх гаспадарох спаганяюць сваю злосьць. Якія недапечаныя, грубыя, людзі. Я і наша гарадзкая паліцыя ня маем ні аднаёй хвіліны спакою. Я не разьдзяюся ўжо каторыя суткі. А тут гэтая праклятая хвароба тваёй мамы... Што мне, дачушка, з ёю рабіць? Наўрад ці мне ўдасца пераехаць у такую буру на другую кватэру? Мо' ці ня возьмеш яе да сябе? А мо' я адпраўлю яе ў М. да нашага Ільлі? Я думаю, яна там адпачне на сьвежым вясковым паветры. Тамака-ж у іх лес, рэчка. А самае важнае—яна ня будзе чуць больш гэтых праразьлівых праціўных гудкоў. Напішы мне. Буду чакаць.

Твой бацька—Домінік.

„Віктар!

Мне ўчора давялося быць на паляваньні. Гэта было пацешнае паляваньне. Мы злавілі жывога зьвера. Ты ня ведаеш, што за штукарскі зьвер. Я думаю, ты чуў пра Мальгрэта? Гэта цікавы Мальгрэт-зьвер. Сапраўдны жывы соцыял-бальшавік. Мне, глядзячы на яго, хацелася зрабіцца соцыял-бальшавіком. Ты ведаеш, што ён

СЫМОН БАРАНОВЫХ

сказаў на допыце самому нашаму „прынцу“?—Вы, кажа, хочаце перад вашаю вячэраю, я ведаю, выпіць шклянку цёплай маёй крыві. Даводжу, кажа, да ведама, што бальшавіцкая кроў вельмі гарачая. Глядзеце, кажа, васпан, каб вы не захлябнуліся. Мне вас, кажа, будзе шкода“.

Ты можаш сабе уявіць тую хвіліну нашага „прынца“? Гледзячы на гэты малюнак мы з Юлекам ледзь стрымаліся, каб ня пырснуць узрывістым сьмехам. А Мальгрэт ізноў: „На мяне, кажа, надзенене пятлю вы адзін, а на вас будзе адзяваць сто чалавек. Вам, кажа, зьвесна, большы гонар і павага, чым мне“.

Я першы раз бачыў такіх вясёлых людзей. Я павінен сказаць, Віця, бяз жартаў, што ўсё-ж гэта такі нейкі асобны сорт людзей. Проста гэтыя соцыял-бальшавікі ня ёсьцека звычайныя людзі, якія маюць і радасьць, і страх і гора, якія маюць, адным словам тое, што завецца жыцьцём чалавечай душы. Па-мойму, людз гэтыя, электрычныя мэханізмы. Іх нутро апуштошана ад усёй чалавечай нутраной макраты. У іх нутры голыя правады-нэрвы. Па гэтых драцяных нэрвах і бяжыць пэўны лік атамных электронаў. У залежнасьці ад патрэбнасьцяй для гэтых людзей яны прыбаўляюць або ўбаўляюць сваю электрычную энэргію. Тады вот і пачынаецца іхнае то слабейшае, то мацнейшае дзеяньне. На такіх людзей, каб я быў вялікім вучоным, я-б напэўна вышукаў нават формулу—чалавек-формула.

Ты, Віктар, я ведаю, будзеш нада мною сьмяяцца. Але прабачай: дай мне пра іх тады свае разуменьне? Яны, напрыклад, могуць быць ня еўшы і ня піўшы пяць-дзесяць дзён... Не адчуваюць ніякага болю, калі іх біць гумаю, паросьць штылем.

Я памятаю аднаго такога на допыце ў пана Ванчэсьцера. Пан Ванчэсьцер ушчаміў адзін яго палец у дзьверы. З-пад пазногця выскачыла некалькі кропелек крыві, і ён... што-б ты думаў ён?—як у яго ня было языка. Толькі яго вочы абмакрэлі, а на твары выступіў буйнымі кроплямі пот. Пан Ванчэсьцер ня мог тады стрываць ад злосьці. Ты толькі сабе ўяві: кроў выскачыла праз скуру—сама разарвала скуру, а чалавек маўчыць. Дык хіба-ж гэта чалавек з душою? Хіба ў такіх людзей ёсьць душа і сумленьне? Як ты, Віцюнік, мысьліш?

Прабачай, што тваю ўвагу заняў я сваймі „сацыяламі“. Для мяне гэта цікава. Я люблю што-небудзь новае, свежае, і важна, каб яно было само па сабе штукатворнае. А яны, трэба сказаць, вялікія штукары.

Быў у тваёй „бабулькі“, і яна скардзіцца на цябе, што ты ёй ня пішаш. Напісаў бы ты пару слоў. Для цябе гэта адна хвіліна а для яе цэлае жыцьцё.

Назаўтра я запрошан да Бранявіцкага на вечар. Яшчэ вынашліся адны імяніны. Люблю я, Віця, імянінныя вечарыны. Хай-бы, здаецца, наш горад спраўляў іх штодзень. Толькі каб не ў адзін вечар.

Я ведаю, ты не такі чалавек—будзеш мяне ўпікаць. Але ўяві сабе наша жыццё: нават грэшна, каб ня любіць імянін. Мы, здаецца, наогул хутка выходзім з нашай рэзэрвавай засады.

Напішы мне пра твае жыццё-быццё. Хацелася-б мне вельмі з табою пабачыцца. Як твае вусікі—ці падраслі, ці падгадаваліся: цікава як яны ідуць табе да твару. Мо' ці не прышлеш мне тваю апошнюю фатаграфічную фіксацыю? Хочацца паглядзець твайго густу. Вышлі, Віценька.

Ну, дык і ўсё: дазволь ціснуць тваю лапу...

твой Вольдамарчык.

Дарагая мая жана!

Нашы вайсковыя абавязкі не дазваляюць мне сказаць, куды я еду. Ты не лякайся. Я табе напішу з майго месца, дзе я застаюся. Бязумоўна, я еду бліжэй да фронту. Пакуль што нічога не кажы нашым бацьком: ня трэба ўстрыжваць іх старасць. А справы, наогул, ня цікавыя. Больш клопату з нашаю салдатнёю, чымся з самым нашым ворагам.

В.

Міхлечка!

Табе, тата, пэўне, пісаў, што я выехала ў М? А калі ня пісаў, дык я табе пішу, што я ўжо ў нашага Ільлі.

Мяне вельмі ветліва сустрэлі. Я заняла Віктараў пакойчык. Віктар ня піша ўжо трэці месяц. Яны выехалі на аўстрыйскі фронт. Клаўдзя вельмі хвалюецца, хаця-б з ім што ня трапілася. Кажуць, што тамака ішлі вялікія баі. І нават наша славетная армія прымушана была адыйсці на некалькі вёрст узад. Божа мой... Я малю бога з кожным днём, хаця-б не паслалі на фронт нашага Вальдэмарчыка. Ён-жа такі малакроўны...

Міхлечка, мая дарагая! Ты ня ведаеш, як я ашчасліўлена, што ўрэшце ня чую гэтых гадкіх гудкоў. Яны, я думала, дастануць з мяне ўсе жылы. Яны надарвалі за апошні час мае нутро. Я цэлымі начамі не магла заснуць. А цяпер я ў спакоі. Мне толькі шкода нашага татку. Ты ня ведаеш якім зрабіўся цяперака Пецябург? Я рэдка бывала на вуліцах, але часта глядзела праз вакно. Мне здаецца, што ўсе людзі буйна памяшаныя. Вельмі-ж гэтыя фабрычныя. Яны ходзяць па вуліцах як дзень, як ноч. Нічога ня хочуць рабіць, а толькі ходзяць ды разбіваюцца, як арыштанта.

Перад маім ад'ездам, Домінік казаў, чуць не забілі двух паліцэйскіх. Аднаму з трэцяй часьці, зусім маладому, каменем прабілі

галаву, а другому, з пятнаццатай часьці, лямоварам прастрэлілі нагу. У іх, нават, у гэтых арыштантаў, ёсьцяка і лямовары. Які жах! Калі я ўспамінаю цяпер, я не магу, я вельмі баюся за нашага Домініка. Ён-жа такі, што не глядзіць, а палезе ў самую гушчу. І яны яго, нават, могуць таксама параніць. Я казалася, што мала паслана іх на фронт. Ня бачылі яны ніякага гора і тут, на волі, уздымаюць свае бунты. Я ня ведаю, чаго ім трэба? Чаму яны ня ўзглянуць, што нашаму імператарскаму вялікасьці гроззяцца ворагі-немцы. Найсьвешшая матка...

Міхалечка! А рамагуз у мяне праходзіць. Я лячу яго мурашчынным сокам. Тут такі прыгожы хваёвы лес. У лесе так шмат муравейнікаў. Я хажу з маленькім Стасікам у гэты лес лавіць мурашкі. Ты ня ведаеш, як дабываецца сок гэтых казьявак. Гэта вельмі цікава!

Мы бяром са Стасікам парожнія бутэлькі. Рыльцы бутэлек намазваем цукрам. Тады бутэлькі гэтыя ставім у мурашчыны гнёзды. Мурашкі ідуць на солідзь і за тую солідзь кідаюцца аж на дно ў сваю пастку. Па шкле яны назад вылязці ня могуць. За суткі накідаецца іх поўная бутэлька. Тады мы ідзем са Стасікам і бяром поўныя бутэлькі з гнёздаў. Але даставаць сок з іх, жывых, нельга.

Яны варушацца і не аддадуць усяго соку. Мы ставім бутэлькі ў гарачую печ і яны ўсе ў духу затыхаюцца (гэта вельмі цікава!) Мы бяром і вытрасаем іх, няжывых, на чыстую кужальную фанцінку. Я ня маю сілы выкручваць сок і мне памагае Стасік. Ён з усяе сілы круціць у фанцінцы няжывыя мурашкі. З бутэлькі няжывых мурашак выцякае цэлая чарка соку. От гэтым сокам я і змазваю свае суставы. І яны мне перастаюць балець. А мурашчыны трупікі мы выкідаем за плот. Яны больш ні навошта не патрэбны. Іх дзяўбуць толькі нашы куранята. Гэта мне нараіў наш Ілья. Ён таксама вылячыўся мурашчыным сокам.

Як атрымаеш, дык і пішы. Мне вельмі сумна, калі я доўга не атрымліваю лістоў. Я-ж тутак, дачушка, адна ад усіх вас. Я кожны дзень малюся за ўсіх вас. Божа мой, хаця-б не здарылася чаго з нашым Домінікам...

... гарыць на нарах сьвечка. Бліндаж уздрыгвае раз по разу ад гарматнага гулу, як азябшы чалавек ад золкай восені.

Дождж ідзе каторы ўжо дзень, а нават ўсё гэтых аваднёў гул. Забываешся на дождж і думаеш, што нават ня восень, а пякучы дзень лета. Думаецца, проста што ад вялікай гарачыні лётае з сваім гулам летняя заядзь. Часамі здаецца, што гэта лятучая-гулка заядзь ураз пракусіць наш бліндаж. Тады на адзін момант шэрхне маё цела. Я, каб ня чуць сваіх думак, бяру ў рукі балалайку і напяваю:

Е-э-х-халі салда-а-ты
Са-а-слу-у-ж-бы да-амой:

На плечах па-а-го-оны,
На-гру-у-дзях храсты...

Пад гэты гул я на адной песьні затрымацца не магу. Мне хочацца пець усё, што я ведаю, каб перабіць надакучлівае марматаньне клапатлівых гармат. Мне чамусьці ўспамінаецца адна вясельная песьня. Калі мы былі ў тылу, я чуў яе, і яна ўрэпілася за маю памяць некалькімі радкамі:

... Іванку матка радзіла,
У дарогу выпраўляла;
Месяцам абгарадзіла,
Зарою падперазала;
Едзь, дзіця, раджонае,
На свае суджонае.

Хоць і мужыцкая песьня, а мне яна падабаецца. І голас яе падабаецца і словы. Я хачу сыграць на балалайцы, але ніяк ня могуць узяць мае струны першай ноты...

Паважаная Міхаліна Домінікаўна!

Перадайце гэты ліст яго бацьком. Я знайшоў лісток, калі ад бліндажа разышоўся дым. Хай ня плачуць. Так патрэбна было богу Ён паказаў, як трэба смела паміраць. Ён не баяўся смерці, а наадварот—пеў ёй, бачыце, песьні. Яго адвага будзе нашаю адвагаю за наша расійскае ацчэства.

Цалую вашы ручкі—К.

Панна Красінская!

Я даведаўся, што вы ў штабе палкоўніка Залескага. Я ведаў вашу адважную натуру, і я не памыліўся. Цяпер толькі так трэба. Такая жанчына, як вы, у наш час мае рацыю. Мы павінны змагацца ўсё, хто можа і хто ня можа трымаць у руках зброю. Бо не ў адной зброі ёсьць баявыя набоі.

Наша ацчэства павінна быць дэмакратычнаю Амэрыкаю. Наша рэволюцыя—воля ўсяго нашага народу. Мы пабудуем у нашай Расійскай імперыі новую сваю Амэрыку.

А гэтыя салдацкія—(я думаю вы чулі пра ўзбунтаваны полк палкоўніка Морса?)—гэтыя салдацкія бунты ня што іншае, як астава рэволюцыйнага віхру. Людзі раззлаваны, людзям удалася рэволюцыя, і яны хочуць яшчэ некага другога. А другога нічога быць ня можа: рэволюцыя ў сьвеце бывае адна.

Нам засталася толькі супакойць цёмную гушчу. І гэта лёгка. Людзкому натоўпу трэба зямля, мы яе аддамо на іх успакаеньне.

Панна Красінская! Я ня буду, прабачайце, вучыць вашым абавязкам. Вы іх самі ведаеце добра. Я толькі намякну вам, між іншым, пра астава бальшавікоў сярод нашых салдат. Усе гэтыя бунты—

СЫМОН БАРАНАВЫХ

работа гэтай мізэрнай астачы. Ваша жаночае чужэцё вельмі добра зможа барукацца з гэтай астачаю. Памятайце: яны трымаюць у сваіх руках толькі другі канец пераломанай палкі. Нам патрэбна выбіць з іх рук і гэты канец.

Прыяцель вашага дому—Оттон.

... санітарка крывёю мыла падлогу. Сволач! Не магла хіба знайсці на падлогу вады. Папрасіла-б мяне і я прынес-бы ёй на кароміслу са сваёй студні.

... у нагах, на маім ложку, на паперы напісана мая гісторыя. Мая гісторыя вельмі вялікая, і яе нельга змясціць у гэтай крывой лініі. Гэты стары ў белым фартусе кіруе лініямі маёй жыцці. Ня ведае калі я нарадзіўся, а запісвае—выжыты чалавек. У яго вушах растуць пучкі валасоў. Мне хочацца хапіць рукамі і вырваць іх з карэньнем. Навошта ён то падымае, то апускае маю невядомую лінію. Я хачу, каб яна стаяла на адным месцы: я сам напішу маю гісторыю.

... тут, у палаце, і ва ўсім гэтым доме жывуць вар'яты. Я не магу з імі жыць. Я ўцяку праз вакно на горад, я хачу ўцячы ізноў на фронт.

... яны мне кажучь, каб я ня думаў:—людзі бяз розуму. Хіба можа чалавек ня думаць? Я напішу маёй дарагой пупачцы з фронту пісьмо. Тут яны мне не даюць пісаць, а ёй я ўсё роўна напішу. І вот гэтак:

Мая дарагая пупачка, сімпампончык! Я доўга не адпісаў табе на пісьмо. Мы заковалі гэтаю дурніцаю-пшасцюдзюмоўкаю пабітых, і мне ня было часу. Я тваё пісьмо (яны ня ведаюць)—хаваю ў сваіх вушах. Я разадраў яго папалам і яно шэпча мне ў абодва вухі.

... Мая радасьць, мая ўцеха, мая ты жыццця! Шчасьце маё нязмеранае... глыбокае, як дно акіянскае, як вінтовачнае дула. Я чытаю тваё пісьмо, як малітву, кожны дзень тры разы. Я ведаю, што за беражкі гэтага пісьма трымаліся твае маленькія, твае малюпсенькія, цёпленькія пальчыкі-пупачкі. Я чую пакінутую цяплыню, і майму сэрцу і маім вушам робіцца цёпла.

... уся пасьцель мая ў крыві. Гадзюкі! Навошта яны пакуцалі яе ў кроў? Што я ім зрабіў?

... Чаму яны мяне ня пускаюць на фронт, чаму яны мне не даюць думаць і пісаць. Але я не аддам гэтага пісьма, і яны не адбяруць у мяне. Якое яны маюць права адбіраць і чытаць мае пісьмы? Я пішу для сваёй курапатачкі-пупачкі. Хай яна ведае, як яны мяне мучаць у гэтым крывавым доме. Чаму яны не абмыюць гэтай крыві? Ём прыемна, мусіць, каб я глядзеў на яе і больш яшчэ іх ненавідзеў?

... Я люблю фронт. Там так усё проста... Гэты, з валасам ў вушах, заве мяне—„мой, маленькі, хлопчык“. Я пакажу яму, што ў мяне хопіць сьмеласьці, і што я не маленькі. Ты-ж мяне ведаеш, мая дарагая. А яны ня ведаюць і строяць нада мною кпінкі. А я да кажу гэтаму „даросламу“, з валасамі ў вушах, што я ня хлопчык а сьмелы мужчына. Я і афіцэру дакажу. Ён кажа на мяне, што я нібыта трус—баюся штыхавой атакі. А я як, сустрэнуся з ім, так і скажу: „Пане Таканскі, камандуйце на штыхавую. Як загадаеце, пане Вячаславе Таканскі: па адным чалавеку на штых, ці па два?“

... вайна, гэта кракавяк. Гарматы іграюць кракавяк, а людзі танцуюць.

... Ты ня ведаеш, мая дарагая, бою маёй вінтоўкі. Мая вінтоўка № 341—514. Гэта самая правільная вінтоўка. Яна страляе вельмі-ж метка і бойка. Яна адразу прыпаручае чалавека ў рукі сьмерці.

... Я люблю глядзець, калі чалавек падае пры выстрале. Чалавек тады—падпілаванае дрэва: перш узмахвае гальлём, як рукамі—потым памаленьку апускаецца да зямлі—хоча стаць на калені. Рот расчыняе—хоча захапіць увесь вецер: і вялікі і ціхі. ... потым кіліцца набок і—

некаторыя так і ляжаць бокам, а некаторыя выпроставаюцца, пацягваюцца—грэюцца на сонцы. Я люблю людзей, што ляжаць абы-як. Такія людзі здаюцца жывымі і на іх весялей глядзець.

... сволачы, усё ваконнае шкло ў крыві. Старая гэтая санітарка—не магла памыць вакна. Я паскарджуся белаю халату з валасам ў вушах. Вот ён ідзе, здаецца, па калідоры...

— Паўлаў ліст,—сама сабе сказала Міхля.—Сястра міласерная тады пераслала з шпіталю маёй Фені. А я і не перадала ёй. І добра зрабіла: выплакала-б дзеўка свае вочы.

Міхля глядзела на агонь сьвечкі растрэсеным зіркам. Думкі яе цяпер былі ўзварушаны з самага дна прошласьці. Усё роўна, як сахаром залез нехта ў яе нутро—папоркаў, дыдалам узняў заляжалую атруту.

Узяла ў рукі пісьмо, што было з штэмпэлем на канвэрце бяз цэвёргага знаку. Перахінула яго папалам асьцярожным заломам, ды палажыла ў кішэню свайго жакета.

А на стале стоячы запякалася сьвечка талым воскам. Наўкруг сябе начапляла васкавых ледзяшоў. І чым большаю таласьцю мела—большымі рубцавалася ледзяшамі.

Міхля ўбачыла:

Над сьвечкаю, хістаючы полымя, праляцела трапятлівая моць.

СЫМОН БАРАНАВЫХ

Працяцела і была схавалася ў раскіданым па хаце сьвятле, а потым ізноў вярнулася назад, як нечага забылася. Пішчаніцаю лезла на агоня, смалою ліпла да яго гарачай гушчы. Вось-вось на-ткнецца на востры агню і падрэжа свае крыльлі. Але ўхілялася і ізноў ляцела сваім трымцячым палётам наўкола сьвечкі.

— Дурніца... сама сабе хоча апаліць крыльлі... — праказала Міхля ды:

адно за другім пачала падносіць да полымя сьвечкі працытаныя пісьмы. Агонь ахвотна хапаўся за паперу, множыўся на тысячы вялічын, еў яе, пакідаў адзін жалобны попел.

Канец першай часткі.

Пільня

(апавяданьне)

Сонца, чырвонае, як кроў, шырока падымалася па небе. Чорныя хмары, што былі ноччу ўкраліся ў горад, нехаця распаўзаліся.

А ён—юнак барацьбы—вышаў насустрач ласкавым праменьням сонца. Сонца поўнымі жменямі шчодро раскідала праменьні па гасьцінцу, выклаўшы шлях да пільні аксамітам, і было так мякка і прыемна ступаць.

Цьвёрдаю хадюю ён накіраваўся туды, дзе нясупынна грокала пільня. Гледзячы на яе, яму здавалася, што комін—гэта яго люлька, варштат—яго сэрца, а электрыка, што цякла па мядзяных жылах—яго кроў.

* * *

Дошкі ляжалі невялікімі рэдкімі радкамі.

Сонца высушвала на іх апошнія кроплі вільгаці.

Дошкі жаўцелі, выгіналіся жолабам, нібы падымаючы жываты, і трэскаліся ў тарцох. Ляжала белая, нібы малаком абмытая, елка. Ляжаў жоўты, яечкам фарбаваны, дуб для нямецкай „Holzindustrie“. Ляжала чырвоная мясістая алешына, выпаўзаючы вострым кантам і чакаючы пэрсіцкае пякоты.

Ляжалі, сохлі і каробіліся.

Ляжалі: золата, трактары, комбайны, уціснутыя ў пакаробленыя радкі дошак.

Невялікімі павятровымі студнямі ляжалі і каробіліся выкладзеныя па восем у радок наварасійскія цэмантныя клёпкі. У непарадку па тры—чатыры тырчалі донбасаўскія аполкі, па дварэ, па рэйках, па дарозе. Ляжалі, блыталіся, перашкаджалі хадзіць. Загадчык складу Васіль Іванавіч мутнымі зрэнкамі прабягаў па тэлеграмах, што ляжалі на сталё.

„Адгрузьце тэрмінова елку, порт Адэса. Канчаецца тэрмін“

Порт Адэса.

„10 ліпеня адыходзяць апошнія параходы на Урагвай, пераклучэцца выключна на планкі“.

Новарасійск.

„Грузіцца лесавоз „Урыцкі“ у Нямецчыну, нехапае дубу“.

Ленінград-порт.

Прачытаў і зноў паклаў у радок, нібы пакаробленыя дошкі. Ён нэрвова захадзіў па пакоі, і яму прыгадалася, як сёння цягнік пайшоў парожным, а гудок так трывожна роў, нібы плакаў. Ня далі дошак. Дошкі ўсім патрэбны, а ніхто ня ведае, што пільня дае іх па чайнай лыжцы. Хоць сам улезь у вартштат ды нарэж..

Толькі два варштаты грохкалі, выдыхаючы тонкія сьвежыя дошкі,

Два з боку—закіданыя, пачарнелыя, нібы у жалобе смуткуючы па смаловым барьвеньні—стаялі. Толькі палавіна пільні гарэла электрычнымі вачыма. Толькі палавіна пільні выкідала грузаныя вагонкі дошак, аполкаў, доньяў. Толькі ў ёй мітусіліся людзі, гойсалі варштаты, задорна сьпявалі пілы. Толькі палавіна. А палавіна ў жалобе. Варштаты абрасьлі павуціньнем. Мёртва. Журботна.

Шчымела Васілёва сэрца, калі ён уваходзіў у пільню. Яго пужала гэтая мёртвая цішыня, падазроная затаёнасьць варштатаў.

Цяжка яму было працаваць у гэтыя дні. Асабліва на трэцяй зьмене. Здавалася, што вось з-пад зацвілых варштатаў выпаўзае страшэнная здань і зубаскаліць у твар: „Ага, стаю, і твой хутка стане“. Тады Васіль імкнуўся не азірацца ў тэй бок і хутчэй налягаць на бявеньні. Але журботна. Нейкі чарвяк украўся ў сярэдзіну і точыць, смоча. А вусаты Мікалай, станкавы абразнага варштату, хадзіў маўклівы і злы. На вачох блішчэлі сінія аганькі, ён толькі часта пыхкаў сваёю люлькаю. Толькі зрэдка, калі падыходзіў да варштату Васіль, мармытаў:

— Эх, час настаў... Не хапае народу. Пераеліся людзі, на лёгкае пабеглі.

Хоць бурчаў, мармытаў, але прыёмней Васілю яго чуць, як бачыць толькі хмуры з нямымі колцамі дыму.

І Гурка Новікаў, сэкратар парт'ячэйкі, хадзіў апошнія дні задумным. Твар быў абкладзены дзьвюма шырокімі складкамі. Гурка часта браў напільнік у рукі і некуды хутка мерыўся ісьці, але раптам сунімаўся і доўга-доўга пра нешта думаў. Гэтак-жа сама задумлёна стаяў ён і сёння, але падышоў Васіль і ледзь разбудзіў Гурку ад глыбокае задумы:

— Ну, Гурка, што будзе? Няўжо-ж будуць гуляць варштаты. Палавіна пільні ператварылі ў могількі..

Гурка паглядзеў на Васіля, адварнуўся і сказаў:

— Заўтра нарада актыву. Памазгуем..

Сказаў і хутка пакрочыў.

* * *

У пакоі лёгкамі хмарамі плавалі шэрыя клубкі дыму. Гурка зноў абвёў вачыма невялікі пакойчык: дзесяць партыйцаў, акутаных цыгаркавым дымам.

Навакол панавала напружаная цішыня. Маўчалі. Шмат курылі. Да вакна даносіўся прыцішаны гул пільні. На дварэ слаба сьвязацлася

электрыка, і здавалася, вось яе зусім праглыне змрок, і тады адсюль ня відаць будзе, як Сыцёпа выцягвае вагонкі дошак.

— Ну, насмакталіся тытуном, давайце сур'ёзна пагаворым пра пільню. Самі ведаеце, з чатырох рам працуюць толькі дзьве. Норма у зьмену 12000 к. ф., а выпільваем толькі 5000. Надалей так нельга. Трэба знайсці выйсьце. Галоўнае—нехапае рабочае сілы: 24 рабочых нам сёння патрэбна дазарэзу. Ёсць багата непаладкаў, але гэта на другім пляне. 24 рабочых! Іх трэба...—Гурка суняўся, крыху памаўчаў, і ўжо апускаючыся ў крэсла, махнуўшы рукою, дакончыў: іх трэба здабыць... давайце думаць.

— Цішыня гняла. Пыхкаўся ў гару цыгарковы дым. Духата. У духаце парыліся думы. І ў духаце дум Васіль Лапуха ўспомніў, як Андрэй, 25-тысячнік з колгасу „Пераможца“, скардзіўся, што да санца дарогі ў іх багата гуляшчых рабочых рук.

— Дай слова!—усхапіўся Васіль і порстка паправіў шапку.

— Таварышы, выйсьце ёсць: давай да Андрэя. Ён пісаў, што ў колгасе вольныя рукі, а ў нас не хапае. Трэба іх выкарыстаць тут.

А ў вясну, калі захлабнецца бярозаю пільня, дык замест адпачынку паедзем да іх і дапаможам у сяўбе.

Старшыня заўкому Селівэстр падняўся з крэсла. Ён узяў слова, каб адобрыць Васілеў плян. Вядома, дапамогу трэба ўзяць у колгасе, разьмясьціць у пасёлку, забясьпечыць харчаваньнем... добры плян. Трэба вылучыць брыгаду...

Нарада згадзілася з Васілёваю прапановаю.

* * *

Гу-га-гу, з дзікім завываньнем гудзеў гудок. Гу-га-гу—ірвалася ў ночы, гу-га-гу стукалася ў вакеніцы. Гу-га-гу. Гу-га-гу.

— Што гэта такое?—спалохана схапіўся Мікалай. За свае 42 гады на пільні ён шмат наслухаўся гэтых трывожных гудкоў, калі палымнела пільня. Гу-у-у... Га-а-а... Гу-у-у—але чаму так хрыпла захлабваецца сёння гудок, нібы яму на горла хто наступіў і душыць.

У Мікалая ёкнула сэрца. „Няўжо-ж зноў пільня гарыць? Трэба хутчэй апануцца“. Дрыжачымі рукамі ён схапіў шырокія ватовыя брукі—Цьфу, што за ліха,—не з таго боку! Апануўшыся, Мікалай хутка выбег на двор. Цемрадзь. Хісталіся ў ліхтарох агні, у паветры ўсе яшчэ хрыпла насілася—гу-га-гу...

Трывога апанавала ваколіцу.

Абудзіліся домікі, парасплюшчвалі свае вочы замітушанымі агнямі. Зашныпарыліся людзі, выпаўзаючы з хат і бягучы да пільні.

Гудок выў, стагнаў. Ноччу ён рабіўся асабліва жудасным. Людзі ўжо бегалі не па адным, па два, а несьліся гарачаю лавінаю.

— Што здарылася?

Што з пільняй?

МІРОН ГЕЛЬФЭР

— Гарыць? Дзе-ж полымя?

А гудок яшчэ стагнаў, зігзагамі ўрываўся ў ноч. Натойп зьбягаўся і не на пажар, а на сход у машыннае.

У машынным маўчалі варштаты, стаіўшыся стаялі пілы.

— Што здарылася?

— Чаму стала пільня?

На сыцяне агнявымі літарамі-лямпкамі запальваліся словы:

„Сёньня, да 5-ай гадзіне раніцы пільня ўступае ў вытворчы штурм“.

Электрыка бегала з літары на літару, іграючы чыроным, зялёным, белым колерам. Гэта яшчэ больш палохала.

— Дык што гэта—будзіць на такія цацкі?

— І ноччу спакою не даюць...

— Смалі дахаты, братва, гайда спаць!

Натойп непакоіўся, хістаўся глуха бурчэў. Васіль стаяў на махавіку, камячачы леваю рукою кепку, а праваю мерыўся падымаць угору. Гурка Новік спрачаўся з групаю рабочых ззаду. 13 калгаснікаў з торбачкамі ціснуліся да сыцяны і няўцямна глядзелі на гэтае відовішча. Сілівэстраў пра нешта ім тлумачыў. Васіль, дачакаўшыся пакуль крыху ўгаманіліся, пачаў прамову:

— Таварышы! Старыя рабочыя! Няўжо-ж вам сёньня мы перашкодзілі вам спаць, калі пільня даехала да 42 проц. пляну? Няўжо-ж вам лёгка насіць гэтую чорную ганебную пляму? Мы, атрымаўшы радыё, прэмію за пазыку, першае месца па правядзеньню перавыбараў саветаў, зможы заўжды зьнітованым колектывам стаяць на правым флангу, сёньня апыніліся ў абозе.

Машыннае зашавялілася, змоўкла,—закарабацілася ў настарожаным чаканьні.

— Мы зьнялі рубцы грамадзянскай вайны, мы ўжо закладваем падмурак соцыялізму, і наша пільня, якая павінна выпіліць 12000 к. ф., выпільвае 5000. Таварышы!—Васілёў голас нэрвова падняўся,—мы за гэты месяц не дадалі краіне экспарту на 3000 р. золатам. Зрываем будаўніцтва волатаў індустрыі. Так далей быць ня можа, 12000 наш баявы пляні!

— Сёньня пускаем усе 4 варштаты. Нам дапамагае падшэфны колгас.

Ня месца разгільдзяйству, гультайству, хаданіне ў часе работы.

На ліквідацыю прарыву трэба рынуцца зьпітаванаю грамадою..

Ад калгаснікаў выступае Хведар, высокі з худым паморшчаным тварам.

— Мы з калгасу „Пераможца“, і мы заключылі, як казаў таварыш Сталін з вамі ўмову, каб памагчы ліквідаваць ваш прарыв. У нас багата вольнае сілы і мы ўсю яе кінулі вам. Давайма, возьмемся, ды разам і выцягнем.

* * *

Закружыўся махавік, засыкалі поршні, замахалі варштаты сваімі цяжкімі рамамі.

— Ну, браце, працуем, а?—звярнуўся Васіль да колгасніка Хведара.

— Не прывыкаць нам. Што, што—а ў рабоце пацэлім...

Кашуля ў Хведара стракацілася густымі латкамі.

— У нас комсамольская брыгада, ты комсомолец?

— Не,—махнуў галавою Хведар, глядзячы, як уядаюцца пілы косымі зубамі у смаловае тоўстае бервяно.

— Бервяно выкручвай крывізною ў бок, а то дошкі прападуць. Эшчэ крыху ўправа, во, во так—зараз злоўчышся.

Хведар кантавіком паварочваў бервяно лёгка, як трэску.

— А вось закамеліну трэба зрубіць, бо, бачыш, валік, які прыціскае бервяно, можа трэснуць.

Хведар дапытліва сачыў за кожным Васілёвым рухам, яму хацелася зараз-жа асіліць новую справу.

У часе палудня, калі Васіль мяняў пілы, Хведар таксама астаўся тут, яму хацелася разузнаць, ведаць зразу, каб зразу-ж асіліць вытворчасць.

— Ты ведаеш, Васіль, я, здаецца, начаваў-бы каля варшату, гэта-ж нябачнае відовішча, калі пілы з яраўцю угрызаюцца ў броўны і, перамагаўшы, сударажліва выкідаюць дошкі, і ты бачыш, як бракне вагонка новымі радкамі сьвежых дошак, дык больш энэргіі зьяўляецца, хочацца хутчэй падпіхнуць калоду, каб больш выказаў.

— А я, браце, такога і шукаў. Можаш пайсьці да мяне на кватэру жыць.

А аднойчы ўвечары, калі Хведар ішоў з пільні, удыхаючы сьвежую пахучую вільгаць надвор'я, ён нечакана натрапіў на свайго аднавяскоўца Алеся. Алесь быў таргануўся, мабыць хацеў не паказацца на вочы, але не пасьпеў—суняўся.

— Ты што, Хведар, да нас на прарыў?

— А ты што—тут таксама працуеш?

Але.- трэба-ж... Памагаю... тут-жа прарыў,—замешана блытаў Алесь.

— Значыцца ты тут працуеш,—цвёрда пасьля некаторага раздум'я праказаў Хведар! Алеся яшчэ больш пужаў яго тон. Некалі дома Хведар скрозь крычаў, каб раскулачылі яго бацьку, а гэта ён тут—на пільні.

— Але, ведаеш, Хведар, цяжкаявата працаваць, бачыш палавіна пільні дала драла. Вопраткі не даюць. Людзі да апошняе ніткі данасіліся. Карміць пачалі гнілою капустаю... З грашыма зацягваюць...

вось і даюць драла... А я на гэта не гляджу. Вопратка яшчэ якая ёсьць і добра. З грашыма—пацярплю. Ну жто-ж, трэба дапамагчы савецкай ула...

Не дакончыў яшчэ гаварыць Алесь, як Хведар ужо пайшоў. І Алесю здалася, што ён нешта нават сказаў, але Алесь не расслухаў.

* * *

Да вакна туліўся ціхі, мяккі вечар. І здавалася Васілю, што ён цісьнецца у шкло, хоча ўвайсці ап'яніць сваёю свежасьцю, і заманіць да сябе у задумныя дрэвы парку. А адтуль данасілася музыка і яе медныя мінорныя гукі як бы электрыкай гойсалі ў паветра і абвешчалі пра нейкую ўрачыстасьць. Васіль сядзеў пры газьніцы, якая пахіснутым языком прагна лізала прасочаны ў пакой змрок. Васіль глядзеў на чорныя запісаныя ім на паперы лініі.

Значыць масла будзе бесьперапынна паступаць з масьлёнкі ўніз да падшыпнікаў. Вось адсюль, зверху, праз мядзяную трубку яна тоненькім раўчуком пабяжыць, і ня трэба будзе сунімаць варштат на гадзіну у зьмену на змазку. Варштат павінен харчавацца на хаду.

Васіль углядаўся ў лініі, уяўляў працу масьлёнкі, і ў гэтым уяўленьні малявалася ўся праца варштату... Варштат засоп у рабоне, заблічшала аўтаматычная маслёнка, а вусаты Мікалай падыходзіць, мацае, мнєнца. Мэханік недаверліва глядзіць, а хлопцы абкружваюць і, стаіўшы дыхаць, чакаюць. А мэханік сыціснуўшы вусны маўчыць аглядае. Хлопцы не дачакаюцца—ну што? Што? Пойдзе?

Мэханік, доўга маўчыць, усё мяркуюе, а пасля гаворыць:

— Пойдзе! Масла ня толькі пойдзе, а пабяжыць, бесьперапынна.

Лёд праломаны. Вынаходку прызнаюць удаю. Усе віншуюць. Што, гэта мары? Чаму толькі мары? А чаму ня быць так у сапраўднасьці? Ня ўжо-ж камсамольская брыгада ня здолеа...

Стала душна. Васіль адчыніў вакеніцу і высунуў галаву. Сьвежы спакойны ветрык абдаў халадком разгарачоны твар.

— Ты што, брыгадзір, натхняешся надвор'ем?—дыхнух разам з халадком голас.

Адпачываю крыху, бач, які добры вечар,—адказаў Васіль, углядаючыся ў твар.

— Дык хадзем у парк—і адпачнём і пагуляем.

— Не, браце. Трэба скончыць масьлёнку. Праз два дні вытворчая нарада.

— Які ты дзівак, Васіль, ніяк не нацешышся сваёю цацкаю. Колькі вечароў ты паклаў на яе. Думаеш, вельмі яна ім патрэбна?

— А каму гэта ім?

Алесь схамянуўся—занадта рэзка нацэліўся.

— Ды я думаў вось нашаму мэханіку.

— Не для іх я раблю, не для яго, для нас усіх, для дзяржавы.

— Ну, Васіль, між намі кажучы, чым кепска працаваць у параўнаньні з ранейшым? Людзі ўжо звыкліся, ды і наогул ня дрэнна. Варштат сунімуць на змазку, а тут глядзі і перакусіць можна. Без перапынку яно вядома, не разгонішся—адразу дух зойме.

— Алесь, няўжо-ж ты ўсьлед за п'янчугаю Максімам, паўтараеш усякую бязглуздыцу. Ты падумай, колькі лішкаў дошак дамо краіне, калі варштат запрацуе бесьперапынна.

— Да што ты Васіль, я нічога ня думаю. Я так гэта проста... Хадзем у парк.

— Не пайду я.

— Як хочаш, а я пайду.—І Алесь схваўся ў цемры, пакінуўшы ўслед нейкага нядобрага рупеску.

* * *

Астуджаныя змрокі ўсплывалі над горадам. Комін пільні мяшаў з ноччу чорныя пасмы дыму і рабіў яе яшчэ больш чорнаю. На небе загарэліся тысячы блуклівых зорак. Была ціхая жнівенская ноч. На дварэ яшчэ не астыла дзённая пякота. Вецер гультайна драмаў на старых вяковых дубох. Ціха, спакойна. Шуміць адна толькі пільня, шчыльна прытуліўшыся да рэчкі. Машына роўнамерна сыкае поршнімі. Праз сыяну грохкаюць гаторкі—жавалкі. Да іх істужкаю звады паўзуць бяровыя, гаторка сваімі чыгуннымі валамі прыціскае іх, а разьяраныя пілы грызучы на кавалкі. Крэхча бярвяно, не паддаецца, але з-пад піл выходзіць ужо дошкамі.

Чатыры гадзіны раніцы. Гудок прагуў на сьнеданьне. Васіль з Хведарам хутка пераставілі пілы і вышлі на крац¹⁾ перакусіць. Сонца, як бы пачуўшы гудок, пачало падымацца па заспаным небе. Чырванню апрануліся прасторы. Сонца клалася на заспаную рэчку і хвалі, чырванеючы, пачалі калыхацца ў дарогу. Гледзячы за рэчку Хведар успомніў, як у такіх залатых ранкі ён выганяў на выган каровы.

— Ага!—схамянуўся Хведар—у нас, Васіль, працуе кулакоў сын, Алесь.

— Алесь! Кулакоў сын?—раптам перапытаў Васіль,—які гэта Алесь?

— Ды Бруханкаў, што калоды накочвае ў Мікалая.

— Гэты Алесь? Значыць ён маскаваўся, прыкідаўся лагоднаю авечкаю... Васіль узяўся за парэнчы крацу.—Та-ак. Таго вечару ён мяне доўга цягнуў у парк... і пакінуў нейкую падазронасьць.

— Ладна,—раптам адарваўся ад парэнчы Васіль,—пагаворым на ячэйцы.

— А мне можна будзе прыйсці?

— Ты там будзеш патрэбен.

¹⁾ Мост ад пільні да рэчкі для падачы бярвеньняў.

* * *

Васіль з брыгадаю рабілі апошнюю падрыхтоўку для паказу свае вынаходкі. На запэцканым алінафтаю муры вісела вялікая аб'ява.

Сёння, 25 жніўня, у клубе пільні а 4-й гадзіне адбудзецца шырокая вытворчая нарада.

На парадку дня

Пра вынаходку брыгады Лалухі Васіля.

Пажадана прысутнасць усіх рабочых.

Клуб поўен народу... На сцяне буйнымі літарамі вісеў лёзунг:

У перыод рэканструкцыі тэхніка рашае ўсё

І. Сталін.

Сотні воч глядзелі то на аўтаматычную масьлёнку, то на Васіля, мацаючы, шукаючы сакрэту вынаходкі. З апошняе лаўкі чуцен быў сьмех Алеся ў жартах з дзяўчатамі.

— Таварышы, мы кожную зьмену трацім гадзіну на змазку варштатаў. Сотні дошак, так патрэбных нашай краіне, мы не дапільваем. Наша комсамольская брыгада вынайшла спосаб змазкі варштата на-хаду. Мы вынайшлі аўтаматычную масьлёнку, якая прымацоўваецца па левай і правай станіне зверху, і яна бесьперапынна корміць алінафтаю з тавотам ніжнія падшыпнікі. Вось, яна масьлёнка.

На сталі яна стаяла новая, нібы пазалочаная. Васіль узяў яе ў рукі, паварочаў, паказаў і асьцярожна паклаў назад, як бы гэта было толькі што народжанае дзіця.

Пасьля гаварыў Гурка і, скончыўшы, паціскаў Васілю руку.

Гаварыў мэханік, трымаючы ў руках маслёнку. Усё напружна чакалі яго слова. У Васіля трапяталася сэрца. Ён сачыў за мэханікам, бо той вырашаў увесь лёс яго вынаходкі—яго масьлёнкі. Гэтак чакае матка, нарадзіўшы першае дзіцё і даючы яго доктару, ці будзе жыць.

— Перад нарадаю я добра абмеркаваў гэтую вынаходку і я лічу... гэтая вынаходка вельмі каштоўная. Яе трэба зараз жа ажыццявіць. Я прапаную вынаходку адобрыць і прасіць адміністрацыю прэміраваць брыгаду Васіля Лалухі.

Гукавыя воплескі абарвалі яго апошнія словы. Васіль ужо ня чуў іх. Ён быў п'яны, ён быў шчаслівы ад гэтага першага дзіцяці, пра якое доктар сказаў, што будзе жыць.

Калі разыходзіліся з нарады, Васіль склікаў сваю брыгаду і прапанаваў сёння астацца нітаваць масьлёнкі, падганяць трубка, каб заўтра-ж уяршыню на-хаду пакарміць варштаты..

Калі бралася на зару, Васіль з брыгадаю прылеглі, каб хочь крышку адпачнуць. У зморы адпачынку, ён прыпомніў што Зосі ня было на нарадзе.

Вось ужо колькі дзён Васіль ня бачыць жывое, звонкае Зосі. Што з ёю? А?

Ад стомы, ад зморы, у дрымоце Васіль уяўляў Зосю. Здавалася, яна тут стаяла каля яго... І было добра—і ад варштату, што заўтра запрацуе з новымі масьлёнкамі, і ад Зосі, што ў марах стаяла поплич...

* * *

На сталае стаялі недапітая шклянка і дзьве парожныя бутэлькі, валяліся скарынкі хлеба, недакуркі, плаваючы ў лужах, разьлітых па сталае. Пакой задымлены, разварушаны, з сьметнікам п'янае вячэры.

Наваліўшыся на стол, памутнелымі вачыма Алесь упіраўся ў накрэмсаныя бацькам радкі. Зашмальцованая, пажманая папера моцна сьціскалася ў руках. Ён зноў перачытваў ліст.

„Даражэнькі сыночак!

Гора нас абгарнула, гора нечаканае. Залічылі нас у кулакi. Кажуць, у Сібір пашлюць, бо Парфен арганізаваў гэты халерны колгас.

Мяне ня прыймаюць. Прыдзеца мусіць, сыночак, разьвітацца з табой і з гаспадаркаю, бо і каровы, і гумно, і хату, і ўсё дабро забяруць у колгас. Ня ведаю, Алеська, што рабіць. Куды дзецца, падай рады, ты-ж разумнейшы. Матка галосіць цэлымі днямі. Я адчуваю, што жывем тут апошнія дні. Кожны коса глядзіць, як на злодзея. Мая апошняя надзея на цябе. Памажы, парай, сыночак. Нізкі паклон табе ад маткі.

Твой бацька Сьцяпан“.

Выпусьціўшы ліст, Алесь дапіў шклянку. Хата захадзіла ў гайда-ніне. Галава стала цяжкаю, а калі захацеў падняцца Алесь, галава загойдалася. Думкі блыталіся, куламэсіліся, але спляталіся ў адно: дарэзалі. Яшчэ і да яго дабярэцца Хведар. Дазнаюцца. Зьнімуць з работы. Выключаць з комсамолу... Ну, а што параіць бацьку? Што рабіць самому? Думкі, вязкія, як глей, неадчэпныя, цяжкія, як волава восенскімі чорнымі хмарамі месяца ў галаве.

— Эх, будз...—Алесь зваліўся раскаракаю ў ложка.

* * *

Гудзе пільня. Чахкаюць варштаты. Напружанаю працаю адгрызаецца дзень.

— Давай, хлопцы, у лужу ня сесьці. Давай выцягнем—сёньня рашальны дзень—вынікі, давай націсьнем!

Зося глядзіць на Васіля, іхныя вочы сустрэкаюцца, і, налягаючы на прэсы, Зося ківае яму галавою, пырскаючы радасным бляскам свае ўсьмешкі. Васіль ідзе да Хведара, і Хведар яшчэ здалёк сустракае яго голасам:

— Выцягнем!

Чахкаюць вартштаты, крэхчуць бярьвеньне, не паддаюцца, але чыгунныя лапы моцна ўядаюцца ў дзеравянае мяса.

— Адкруці вагонку, трэба даць канец у канец—на вялікім, на ўсю падачу гонячы!

— Тс-сс, што? Што здарылася? Перавядзі хутчэй варштат!

Васіль кінуўся ўніз.

— Лопнуў пас... Давай, Хведар, зашывальнікі, шыла. Чэрці! І трэба-ж у самую гарачку. Расшывай пас, Зося!.. Ну, што?

Хведар варочаў у шафцы.

— Няма сшывальнікаў. На 3-ю не пакінулі!

— Ыы, сволачы! Сарвалі за змазку... Вось табе і штурм...

На хвіліну Васіль замяўся, апусьціў рукі. Але толькі на хвіліну. Раптам рвануўся ў народжанай мыслі.

— Рамень, які ёсьць—твой, Хведар,—давай!

Хведар з паясьніцы зняў папужку.

— Давай!

... Зноў зачыхаў варштат. Зноў, сыцскаючыся чыгуннымі лапамі, у пілы пайшло бярьвеньне, выходзячы вагонамі сьвежых дошак.

— Хлопцы! Яшчэ пару калод і гатова норма. Асталася 40 хвілін—налягай. Дамо з гакам!

Гудок прагуў на канец рабочага дня. Рабочыя выходзяць з пільні і перад тым, як выйсьці, ідуць да дошкі зводак, дзе намалёваны самалёт, вісела выпрацоўка брыгады Васіля Лапухі, і электрыкаю гарэла лічба 125 проц.

Бабруйск—Менск, 1931 г.

П Р А Ц А

Скульпт. АЗГУРА.

Чарговы запіс

(Дзеньнік-нататкі Антона Дзежкі)

— Вы пеце, дзеці, з мацерай чай, а я пайду да сябе...

Сьледам стукнулі дзьверы, аддзяліўшы Антона Дзежку ад весела настроенай сям'і.

За дзьвярыма, у невяліччай сталовай, чуўся рэзвы гоман і сьмех, раздаваліся важкія крокі Лізы, тупаўшай, з кухні ў сталовую і назад.

Але гэта сямейнае ажыўленьне, атрымаўшы сабе штуршок у толькі што праведзеным заводзкім сходзе, танула ў глыбіні Антоновага перажываньня.

Ён усёю істотаю быў захоплены тым вялізарным уражаньнем, каторае хвалявала яго ўсяго. валаска на галаве да пазногцяў на нагах. Перад Антонам Дзежкаю, высокім, тонкім саракасямігадовым бляхаром, чый стаж заходзіў далёка ў перадрэволюцыйныя часы, пакінуўшы на ім незгладзімую адзнаку, выглядзе прыгорбленае сьпіны, збляднелага, высахшага твару і злашчоднага „кхэканьня“, часта вылятаўшага з глыбіні грудзей,—перад ім нярухома стаяла карціна толькі што пакінутага пасяджэньня. Асьветленая тысячамі сьвечак саля вагромністага кіно-тэатру; многасоценная армія рабочых іх заводу, чырвоныя сьцягі побач сабранага ў адну думку мудрага Леніна; уздымныя прамовы, асьвятляючыя посьпехі соцыялістычнага спаборніцтва, перавышанага выкананьня пляну; натхненыя гукі завучага к бою і к працы інтэрнацыяналу і... бурлівыя мэлёды гарачага тушу, што справодзіў на сцэну і са сцэны прэміяваных гэрояў працы-ўдарнікаў,—уся гэта строгая вялікасьць убірала сабою таго творцу людскога жыцця, якога вынесла Кастрычнікавая рэволюцыя на пасаду будаўніка соцыялізму і імя якому—творчая праца.

Неасяжная глыбіня захапленьня бачаным і поўнае ўяўленьне яго хараства і вялікасьці каля паўгадзіны трымала Антона Дзежку на адным месцы, як заварожанага. Пасьля ён паглядзеў на падарак-прэмію, уручаную яму на пасяджэньні, і скалануўся ад вострору.

„Ці думаў я калі, што давядзецца мне дачакаць гэткае хвіліны? Ніколі! Змагаючыся за рабочую справу, я не чакаў стаць жывым сьведкаю гэткіх вялікіх нячуваных зрухаў, якія цяпер перада мною

ЦІШКА ГАРТНЫ

праходзяць. Рабочая кляса Савецкага саюзу твораць дзівы, будуючы цывільную сацыялізму... Комуністычная партыя, яго правадыр, ператварае сьвет... На нашых вачох адбываецца рашучая ломка старога, загілага, аджыўшага і бурлівае каваньне новага, вялікага, нячужанага...“

Зацішаныя крокі Лізы спыніліся пры дзвярох Антонавага пакою. Настарожанае вуха жонкі ўлавіла ўсяго некалькі неразборлівых гукаў і крохкі скрып адчыняемай Антонам шуфляды.

— Мо‘б выпіў шклянку цёплага чаю?—данялося да яго з-за дзвярэй, праз вузкую шчыліну.

— Падай, калі ласка!

Увайшоўшы ў пакой, Ліза папоўніла пропозыцыю к мужу.

— А ня выпіў-бы з усіма разам?

— Выбачайце на сёньня!—перапрасіў Антон:—мне трэба зрабіць адну справу. Лажэцеся спаць.

Далей ён ня чуў, як Ліза кінула яму лёгкае незадавальненне на яго адказ, як вышла з пакою і зачыніла дзверы. Яго ўвага цалкам накіравалася на разложаны на сталe, акуратна загорнуты ў шэрую настольную паперу „агульны сшытак“. Выведзеныя на вокладцы сшытку буйныя лічбы „1900 г.—1930 г.“ перакінулі яго думкі на трыццаць гадоў назад, мігам ажывіўшы пройдзены ім шлях рабочага-бляхара.

Антон сьпешна перагарнуў да сотні сьпісаных адрыўнымі зацемкамі, ломаным почыркам пажайцеўшыя старонкі ў клетку разьлінаванай паперы. Апошні запіс стаяў пад лічбаю „1929—год пачатку майго вытворчага стану“.

Над чарговаю, яшчэ белаю старонкаю, выдзялялася нумарацыя з лічбы 124. Агульны сшытак пад гадавымі датамі меў скромны надпіс, як бы падзаглавак, ужо значна выбуцьвеўшы, які казаў аб жанры і зьмесце занесенага ў яго:

„Тое, што я перажыў у якасьці рабочага, і што адзначала сваімі здарэньнямі важнейшыя моманты майго жыцьця... Памяткі, думкі і выпадкі развагі...“

Да іх Антон варочаўся ня толькі ў моманты, калі заносіў чарговыя запісы. Агульны сшытак прыцягаў яго ўвагу і ў хвіліны найболей вострых перажываньняў, якія пазней, крыху скондэнсаваўшыся, траплялі ў працяг або думак, або памятак.

Сёньні гэты неадлучны ад яго дзесяткамі гадоў сшытак муляўся ў думках з часу яго прыходу на вечар. Але мулкасьць думак абярнулася ў разьёшаны рымст, калі пачалася ўрачыстая частка вечару. Кожнае выступленьне прамоўцаў, сваіх знаёмых па заводзе, а то і па цэху таварышоў давала яму асаблівае, інакшае ад другога, але свай сутнасьцю неадрыўнае ад усіх адчуваньне. Узьвівы стромкіх, сягаючых акордаў музыкі ўхарошвалі гэтыя адчуваньні натхненымі пазывамі. У Антона на ляту снаваліся спляценні непаўторных вобразаў і пары-

вальных імкненняў, якія жывасілам прасіліся да запісу. Каб гэта ў яго пад рукамі, седзячы на сходзе, меўся агульны сшытак, Антон сумеў-бы запечатлець на яго старонках неперажывавыя моманты пераможнай урачыстасці працы... Ён шкадаваў, што не на чым адзначыць сьляды празрыстых мігаў пролетарскае натхненасці.

А калі выклікалі яго разам з другімі па прысуджаную прэмію за ўдарніцтва, тады...

Ён і зараз, во, знаходзячыся ў пакоі, ня ў моцы вырашыць, што-б запісаў ён тады ў свой сшытак. Бясумніву—квінтэсэнцыя перажытых хваляванняў і імкненняў зойме не адну 124 старонку!

Гэтаму выпадку Антон адвядзе хоць цэлых пяць старонак, калі яны ўмесцяць у сабе ўзнятыя думкі і развагі!..

Яго рука ў неадмыўных плямах і ў непраходных цвёрдых мазулях пацягнулася па асадку; прывычна апусьцілася ў шчарбатую кантовую чарнільніцу, але напор пачуцьцяў і думак ня мог выліцца на паперу. Мэрам-бы ім перашкодзіла адсутнасць жывое ўвязкі з папярэднімі думкамі, якія адносіліся да 29 г.

Праз некалькі хвілін, нарадзіўшых загалоўны радок запісу „Канец сьнежаню 1930 г.“, Антон больш пачуцьцём, ніж раздумамі адварнуў грудку сьпісаных лістоў і прачытаў першую нататку:

„Канец красавіка месяца 1900 года.

„Я з найміта ў пана Бабіцкага перабраўся ў бляхарню Хаіма Рымеса“.

„Трыццаць гадоў таму назад“, падзівіўся Антось і ўсьцешыўся, што перад ім абмалывалася высокая лесьвіца, з асаблівымі адзнакамі-меткамі, па якіх такі доўгі адгон часу тут-жа, во, у цесным пакоі, можна падняць надбы і зьмерыць прагнымі, пільнымі ўзрокамі.

Далей усё пашло само сабою, мімаволі, але нястрымна, віруючы і напружваючы Антонаву цягу, жаданьне і цікавасьць аднавіць застыўшыя ў зеленцаватым чарніле запісаў перажываньні, прарэвізаваць іх як сьлед і паставіць побач з імі тое, што прынёс, нарадзіў і падараваў яму дзень.

30 сьнежаня 1930 году.

Антонавы намеры хутка зьліліся з словамі запісу, і ён ужо ня думаў, а чытаў:

„20 красавіка 1900 г.“

Мне сямнаццаць гадоў—шэсьць падараваў пану Бабіцкаму. Пазнавата вучыцца рамяству, але мушу. Бацьком карміць мяне няма за вошта. Самера меншых на іх руках. Я сам павінен ім памагчы... Хаім паабяцаў у першы месяц плаціць па тры рублі, абы я слухаў яго і часамі заставаўся на вячэрнюю работу. Няхай! Дзе-ж я найду лепшых варункаў? Пан Бабіцкі мне плаціў на год пятнаццаць рублёў

ЦІШКА ГАРТНЫ

з жабрацкаю ардынарыяй, а я працаваў ад цёмнага да цёмнага. Тры рублі хоць і на дамашніх харчох, ну ўсё-ж у хаце падмога. Прынамсі хопіць на сякі-такі абутак ды апранашыну... Мая цяга да бляшанага рамяства дае спадзеў на скорое аўладаньне ім. Ну-ж, гваздай, малаток, і пакорліва гніся, зьвіняшчая срэбная бляха!

15 ліпеня 1900 г.

Амаль не чатыры месяцы, як я бляхаром. Ужо налаўчыўся майстраваць сякія-такія, больш прасьцейшыя, рэчы: таркі, ліхтарні, конаўкі, газьніцы. Рамяство лёгка падаецца. Але нялёгка дастаюцца дакладаваньня Хаімам тры рублі пэнсіі! Я працую штодня поўных дванаццаць гадзін, а то і даўжэй. Каржом сядзімо мы з раніцы да самага цёмнага. Млосна! Драньцвеюць ногі і сьпіна. Цесная, як павярнуцца, каморка труціць нас смуродлівым удушлівым паветрам. Ляскат шаломіць голаў. А к гэтаму—тут-жа йдзе заліўка і палуда. Гарачымі днямі ня сьцерпець... Часамі задумаешся, кін ўшы вокам у поле, к лесу, і так цябе цягне хоць на хвіліну выбрацца з свайго закутку. Але дармо! Гаспадар дарожыць кожнаю хвілінаю. Сэзон! Прыпар! Трэба нагнаць на застойны час. І мы, шэсьцера чаляднікаў, нясьціхана чуем: „Хлопцы, вазьмецеся дружна—у суботу адпачнеце...“ Або: „Скончыце ўрок і атрымаеце на цыгаркі“. Гэта—калі гаспадар у гумары, а калі ўспадзе яму нядобрая часіна—вочы агнём, злосная міна і ўпічліва-прыказны вокліч: „Шабаш на вуме! я плачу не за гутаркі, а за работу!“ Ці-ж паўтараць яго прыказкі—іх у гаспадара досыць пра запас... Нечага казаць, ён спрытна ўмее падцягваць нашага брата... Ужо нацягнуў на хату, як лялька... Што-ж парадзіш—бывае... Ды ці на доўга?

21 верасьня 1900 г.

Гаспадар мне падбавіў да пяці рублёў у месяц. Выбіваюся, значыцца, у майстры. Два рублі абрадавалі бацькоў. Даход павялічыўся. Да мяне адносіны іншыя. Ужо радзей бацька ўпікае дармаедзтвам. Нават надоячы ўхмыльнуўшыся сказаў: „Можа дачакаюся пары, калі магчыму адпачыць ад цяганьня пілы. Дваццаць гадоў засаб на сталягах“. „Ды адпачнеш, бацька; яшчэ год, яшчэ“,—суцешыў я, і маці засьмяялася. На яе змардаваным твары бліснула весялухаю надзея.

30 верасьня 1900 г.

Ня пісаў-бы, каб не абураючы выпадак. Няхай запамятаецца, як характарная рыса з майго чалядніцкага жыцьця. Некалі прыпомню і... Гаспадар паслаў мяне за бляхаю. Я мусіў прынесць на сабе ажно дваццаць лістоў. З-пад Курганішча ў майстэрню мо' каля дзьвюх вёрст. Пашоў—як-жа не паслухаеш? Узяў, здаецца праверыўшы, а прынёс—замест дваццаці, аказалася васьмянцаць. Я ў склад, да крамніка—

і гаварыць не дае... Што-ж рабіць—мая віна... Хаім бяз усякага садрыганьня ўнутры запісаў на мяне чатыры рублі. Чатыры рублі! Каля месяцу пякельнае працы!.. Ды яшчэ якраз у час, калі і бацька з братам вось ужо дзьве нядзелі як без работы. З чым я пакажуся заўтра ў хату? З намёкам на круцеля, што я пачуў з гаспадаровых вуснаў? Э-эх! Каб ды прымеў!.. Яшчэ ні разу не давялося мне перажыць гэткай пякучай крыўды, і ўпяршыню мяне забрала няёмная злосьць.

„Прыдзе, прыдзе час расплаты“...

5 кастрычніка 1900 г.

У „майстэрні“ адыграўся крымінал. З-за дваццаткі. Сьмешна, каб не балюча. Селянін, як цень, ледзь стаіць на нагах, у палапленым, зашмальцованым кажусе, у разбэрсаных лапцях; прышоў купіць цацкілку. Доўга, мо' з паўгадзіны таргаваўся, пакуль сышоўся на цану: два злотка.

Ён дастаў з-за пазухі мурзатую анучку, выняў з яе стосік медзякоў, уважліва пералічыў іх і падаў гаспадару.

Той глянуў на суму, загаварыўся і вярнуў крануўшага ісьці селяніна. „Тут пядзясятка, а не два злотка“.—„Я даў Хаіму два злотку“,—кажа селянін.—„Брэшаш!“—„Ты сам лжэш!“—„Круцеля!“—„Абармот!“ Я не зглядзеў, як гаспадар схопіў селяніна за каўнер кажуха і затрос, як сноп. Але над ім ёмка ўзьвіўся дубовы дручок, якога, здаецца, і ня было ў селяніна. Гірш, мой таварыш, раптам узьняўся з месца і разьняў драчуноў... Медзякі рассыпаліся па падлозе; за імі паляцела кварта, забрашчэўшы на ўсю „майстэрню“. Здавалася-б, на гэтым павінен быў быць канец—дык не. Вучань Айзік мусіў бегчы за сотнікам, які праз кароткі час павёў селяніна ў стан пісаць на яго пратакол „за буйства і разбой“... Я ня сыцярпеў, каб ня выказаць гаспадару ў вочы яго неправату. Да мяне далучылася чэцьвера рабочых. Гаспадар надзьмуўся. Цэлы вечар маўчаў, пазіраючы воўкам. Мы яхідна пасьмейваліся—хоць уся гісторыя была далёка ад сьмеху.

31 сьнежня 1900 г.

Час з найкарацейшымі днямі і найдаўжэйшымі вечарамі—паздзе. Хоць бы скарэй павялічыліся дні. Ачамярэла працаваць нясканчонамі вечарамі. З раніцы, досьветкам, пры агні, і гадзін пяць пры агні ўвечары. Ні табе акно адчыніць, ні хаця - бы ў дзьверы напусьціць холаду, каб асьвяжыць затхлеўшае, згушчанае паветра. Галава заўсёды ўчадзеўшы. Адчуваньне пацука, каторага накрылі чыгуном і гваздаюць па чыгуне каменем або паленам. І вось пасля дванаццацігадзіннага бразгу і ляскату мае трое таварышоў—Гірш Фрыд, Шлёма Пінес і Янкель Гіршовіч;—зьеўшы мізэрную вячэру,

ШШКА ГАРТНЫ

тут-жа, у майстэрні лажацца спаць. Роскаш, калі ўдаецца Шлёму на гадзінку выпрасіць у рэбе Хаіма папаліць газынічку, каб прагледзець „Фольксцейтунг“.

Усе трое сіраты і з другіх месц. Мусяць мірыцца з палажэннем. Завідуюць мне і чакаюць падвышкі пэнсіі, каб перабрацца ў сваю на траіх, каморку. Гаспадар угаварвае эканоміць грошы і аставацца ў яго. Янкель вагаецца. Ён непатрабоўны, але таварышы, відаць, угавораць... Я да многага прывык, ну, а каб спаць у майстэрні Хаіма Рымеса—не даводзілася. Але ўсё можа трапіцца наперадзе. Мужней, Антон!

5 студзеня 1901 г.

— Ці чулі, бацькі, перад вамі па пэнсіі сотнікі!—пажартаваў я, вярнуўшыся з працы і прынёшшы паведамленьне аб набаўцы мне новых пяці рублёў у месяц. Гаворкі на цэлы вечар... бач я і вярнуўся каля дзесятае гадзіны, але бацькі не пажкадавалі ўрваць ад поўначы гадзіну-другую, каб усебакова абгаварыць навіны. Навіны тым болей цікавыя, што бацька з братам сядзяць бяз пілоўкі. Трапляецца—пойдуць памалоцяць дзень, а два дні ізноў у хаце. Жывучы на ўсё куплёнае, не стачыць канцоў з канцамі. Маці і так і гэтак прыкіне—ня выходзіць. Таго купіць—іншага не стае... У хаце самая строгая эканомія і пурытанская кухня. Бацька, часамі, замарыўшы пра чарку, мармыча сабе пад нос, не асьмельваючыся заікнуцца аб дванаццаці капейках... І карашкі, бачыце, у старое на падрахунку. „Менш бы Цярэнцей, смактаў свае кадзіла... Усё-б на паўфунта алею з’эканоміў“, упікае маці. Сёньні ў яе настрой іншы. Яна лашчыць мяне сваёю ўхмылкаю і пакепліва зіркае на падбздэранага бацьку... Але павольна, з-пад цішку, вырастаюць дзіркі, злучаючыся ў адну прорву, якое зусім не залатаць маімі пяцьцю рублямі. Маці загінае пальцы малым портаткі, сястры чаравічкі, брату кажух, хоць з белых аўчын, бацьку падносі к ботам... Хлеб вышаў; добра-б падсвінака к вялікадню... Штрахоўка набягае... Дровы на сходзе... Пальцаў не хапае—і маці заключае пералікі патрэбнага маркотлівым ківаньнем галавы... — „Нічога, маці, суцяшаю я:—усё будзе, кінь сумаваць“. Лажымся спаць не безнадзейнымі.

27 сакавіка 1901 г.

Ужо два дні, як мы працуем у новым памяшканьні. Хоць яно і мала прыстасавана да майстэрні, затое прастарней і сьвятлей.

Двое новых вучняў пашырылі наша „прадпрыемства“. Хаім Рымес на вачох мацнее. Новы дом—з барышу ад бляхарні... Ён-жа азадачыў і паўтарадзесяцінны агарод... „Чалавеку шанцуе“, тлумачыць мой бацька, з павагаю адносячыся да майго гаспадара. Стары невымагальны чалавек; ён ведае адно—я ў Хаіма працую. Хаім мне плаціць,

частва і наперад дасць пару рублёў—чаго-ж ад яго хацець? А тое, ці адпавядае яго плата маёй рабоце, ці правільна і дастаткова расцэньваецца мая праца, бацькі ня цікавіць. Ён пры сваіх сталюгах ня лічыць гадзін і ня лічыцца з наўтугаю—з тэю-ж меркаю падыходзіць і да мяне. Калі я паскарджуся на зморную бясконцаю працу, то бацька спакойна разуважыць: „Папрацуй, сыноч, пакуль малады. Гадзінка-другая нічога ня значыць. Паглядзі як акрыяў Хаім ад стараннае працы“. Чаго ад старога вымагацьнеш?

10 ліпеня 1901 г.

Другое лета застае мяне ў тым жа палажэнні. Час прамчаўся, як бліскавіца. Ня згледзеў! Здаецца дзесятак гадоў я бляхаром. Аднэю бясконцаю стужкаю плыве ў маім ваччу грымучая бляха, і дні зьліты волавам, залуджаны і пакляпаны дрэўляным малатком. Кватры падзілкі, бідоны, начоўкі, ліхтарні мітусяцца надазойлівымі камарамі. Хочацца перапынку, зьмены, пераіначаньня...

Між тым, я сталы бляхар,—рамяство пасьціг цалкам. Гаспадар работаю маёю задаволены. Сямнаццаць рублёў месячнае платы я выганяю яму з дубальтам. Ён забыў гісторыю з селянінам і зьмяніў міну на твары. Далікатна абыходзіць Хаім і нашы выразныя намёкі на скарачэньне рабочага дню, на палепшаньне для вучняў харчоў, на падвышку пэнсіі. Думае і мяркуе, але яму не абмінуць гэтага! Гірш надоечы дастаў ліст з Бабруйску. Там бляхары дамагліся многа лепшых умоў працы. Хаім працуў гэта... і настаражыўся...

17 верасьня 1901 г.

Жах! Учора згарэла поўмястэчка. Цэнтр—адны руіны. Плач, лямант, бяспрытульнасьць. Жыхарства наладжвае дапамогу. Я з Янке-лем маем абыйсці майстэрні для збору ахвяр... У бацькоў—пагарэльцы, двое сялян. Хата, як бочка з селядцамі. Трэба пасобіць людзям. Бяда! Пакуль яны агораюць новыя сядзібы! Багацейшым—пляваць, штрахоўка, запас, а вось Рохліны, Таўбуны пакуль вылезуць з няшчасця! Нават каровак ня ўспелі павыводзіць... Жарты, такі віхор! Насохлая салома, як прысак—ж-ж-ж!

Цяжкая карціна!

Канец кастрычніка таго-ж году.

Пажар нарабіў многа зьмен. Уплыў нават на нашу працу. Даў заробтак бацьком. Пілоўкі—колькі хоць. Вырастаюць новыя хаты. Мы зрабіліся крыўцамі. Багацейшыя мяшчане крыюць бляхаю. Бляха—большая зьбясьпека ад пажару; а для нас—рознастайнасьць у працы, хоць сама праца ня з цікавых. На ветру, на холадзе, што хвіліну можна снопам зваліцца на зямлю. Але гаспадару—сэзон. Знаходка! Ён ахвотліва бярэ падрад на крыцьцё, падганяючы нас увіхацца. У цяпле, хоць смуродлівым ды цесным,—лепей.

ЦІШКА ГАРТНЫ

4 лістападу 1901 г.

Я прадчуваў, што гэта можа трапіцца. Так і вышла. Вядома ў галалёд—дзе ты ўсьцеражэжся, каб не пасьлізьнуцца! І—на табел Цяпер тыдзень пасьцелі забяспечаны. Не магу ступіць—зьвіхнуты абедзьве нагі, і ломіць у левым плячы. Ня жарты, так ляпнуцца аб груды!.. Бацькі ў распачы. Маці плача, бацька тужыць. Няшчасьце! А тут і паляжаць спакойліва нельга. Поўна хата гоману, цесната... Фэльчар нарадзіў усяго ўсялякага—як-жа тут выпайніць? Ня пры нашых умовах ды ня з нашымі магчымасьцямі!.. А, вось, пройдзе само...

26 сьнежня 1901 г.

Абурэньне! З-за гаспадара-ж пацярпеў, а глядзі, вылічвае. Чорт ведае што. Нахабства! Не, гэтага я не папушчу, не падарую. Буду судзіцца. Гаспадар мусіць заплаціць за час хваробы.

15 лютага 1902 г.

Гірш мне паведаміў пад сакрэтам: прыехаў з Пецярбургу якісьці Шаламовіч, рабочы з Пуцілаўскага заводу. Пасяліўся на Ператочнай вуліцы, у Гарасіма. Мецьме даваць урокі. Гірш прапануе мне разам з ім запісацца ў навуку... Яму цішком адкрылі, што Шаламовіч соцыял-дэмократ... Я даў згоду. Тры рублі ў месяц нацягну—хоць зверхуточнаю работаю. Але такога выпадку прапускаць ня можна. Кніжка апанавала мяне цалкам.—„Згодзені“ заверыў я Гірша.

Праз тыдзень пойдзем на ўрок.

10 сакавіка 1902 г.

Два тыдні, як наведваю Шаламовіча. Добра зрабіў, што паслухаў Гірша. Цікавыя заняткі! Кожны праведзены ў Шаламовіча вечар пакідае вялікае ўражаньне. Бо ўрокі, па мойму, ня звычайныя, дарэктарскія. Шаламовіч гладка і цікава апавядае нам пра дзяржаўны лад розных краін, тлумачыць іх законы, расказвае аб рабочым руху. Як у зеркале відаць тая вялікая розьніца, што ляжыць паміж нашай дзяржаваю і Англіяй, або Швэйцарыяй. А як там жывецца рабочым! Непараўнальна з нашымі. Калі тое прыдзе да нас? Шаламовіч трапна адказвае: „Залежыць ад саміх рабочых“.

2 мая 1902 года.

Незабыўным астанецца ўчарашні вечар! Яго мне давялося правясьці на кватэры Шаламовіча. Было да 30 чалавек рабочай моладзі. Шаламовіч прачытаў нам цікавую лекцыю аб майскім сьвяце, аб яго гісторыі. Прасьпявалі некалькі песьняў: „Дзевушка“, „Чырвоны сыцяг“. Заседзеліся да другое гадзіны ночы.

Чэрвень 1902 г.

Абрыдла чапляцца па дахох. Надаедлівая работа—крыцьцё! Але гаспадар не выпускае яе з рук: нахапаўся заказаў і, як шалёны, бегае ад хаты да хаты. Каб прымеў, заставіў-бы нас працаваць круглыя суткі. „Апэтыт разгараецца ў час яды“. На нашым Рымесе гэта вельмі выразна відаць. Бачыце, сонца заходзіць, а ён, каб паддаць нам ахвоты, лезе на даху і пачынае з намі класьці бляху. Сочыць за кожным нашым повертам, пазірае што хвіліну на гадзіннікі і косіцца, калі мы роўна а дзевятай гадзіне спаўзаем да драбін. А сам, нябойсь, не дагадаецца ні рубля падбавіць на пэнсію. Гаспадарская жылка—цягні, як найбольш і тужэй набівай машну. Дробны драпежнік.

13 жніўня 1902 г.

Якое цяжкае няшчасце! На адным тыдні пахаваў двух сем'янінаў. Няма ні Юзіка, ні Тэклі. Сэрца кроіцца на кавалачкі ад гэткай вялікай страты. У хаце несканчоны плач, пякельная жалоба. Усе ходзім, як пад зямлёю. Жарты-і, не стае дваіх душ, так раптам пакінуўшых асірацелую сям'ю. Неперажывае гора, неапісальны смутак! У пяць дзён—дзёве ахвары.

А гэткія, здавалася, абое былі здаровыя і жыцьцёрадыя! Такія разумнікі, мілыя юнакі... Не стрымацца ад сьлёз, ад пякучай горнасьці...

Канец жніўня таго-ж году.

Над мястэчкам павісла чорная хмара смутку. Пошасьць шкарлятыны выкошвае, як маладую атаву, мяшчанскіх дзяцей. Ня сьціхае пахавальны звон. Не змаўкаюць гарасьлівыя прычыты мацярок. На кожнай вуліцы па некалькі хаўгур у дзень. Як і ў нас, у многіх сем'ях паўмірала па двое дзяцей. Людзі бегаюць у распачы, як няпрытомныя, перахопваючы на вуліцах стомленых, але бездапаможных фэльчароў. Ведаюць, што ніводнаму фэльчару не ўдалося выратаваць ніводнага хворага дзіцяці, а патам бацькі ўпрошваюць, умоўваюць зазірнуць у хату, паглядзець, парадзіць... Доктара ў мястэчку няма. З павету ня кожны прывязе,—гэта можа зрабіць багацейшы. Ды іх чамусьці і пошасьць не чапае. Усёй цяжкасцю яна абрынулася на беднякоў... Дзе каротка—там і рвецца. Цяжкая, злая, страшная пара!

23 студзеня 1903 г.

Сёньні і наша майстэрня сабрала дзесяць рублёў на харысьць бібліятэкі. Патрэбная справа—хоць даволі цяжкая ў нелегальным становішчы. Шаламовіч радзіў зрабіць яе перасоўнай. Дзе-ж вы бачылі, каб гэта было лепш. Трэба спыніцца на адным, больш-менш падыходзячым памяшканьні. Галоўнае—мусіць быць строгая скрыт-

ЦІШКА ГАРТНЫ

насьць — іначай... У доме Р., памойму, зусім падхадзячае месца. Калі ўдасца бібліятэку захоўваць,—будзе добрая рэч. Яна дасьць вялікую карысьць нашай моладзі.

18 ліпеня 1903 г.

Вот табе і на! Праваліліся з бібліятэкай... Тут не без падказу... Хтосьці абавязкова данёс станаму. Бібліятэкі, як і ня было. Перавезена ў вучастак... На Р. зроблены пратакол і бяз суду не абыйдзеца. Хаця-б не арыштавалі Шаламовіча—тады спыніцца ўся распачатая праца... Будзе вельмі шкада!.. З яго прыездам мястэчка ажывілася. Столькі ў яго плянаў і намераў!

15 верасьня 1903 г.

Гэтае навіны гаспадары гарбарань не чакалі. Забастоўка ім—як сьнег на голаў. Бач, як замятусіліся! Прабуюць гразіць, а, напэўна, ня ўвераны ў карыснасьці гэтага. Калі толькі ўмяшаецца поліцыя—сарвеца сэзон. Гаспадаром омегам вылязе. Па настрою гарбароў можна судзіць, што яны лёгка не здадуцца. Было-б вельмі добра, каб хлопцы дацягнулі забастоўку да перамогі. Тады-б і мы кінулі пальцам свайму гаспадару... А здарся правал—задзяруць нос і яшчэ горай насядуць... Крапецеся, браткі!

21 верасьня 1903 г.

Малайцы гарбары—дамагліся свайго. Перамаглі поўнасьцю. На дзёве гадзіны ўкарацілі рабочы дзень, паднялі заробтак да 15 капеек за пару выцяжак. Становішча вучняў заўважна палепшылася... Ужо з імі не абыходзяцца як з жывёлай... Наш гаспадар таксама заклапаціўся. Ужо ўчора выказаў сваю „дабрату“, паабяцаўшы скараціць на гадзіну рабочы дзень. Чаму не на дзёве? „Бляхарскае рамясло лягчэйшае за гарбарскае“. Пра заробтак—ні гугу, але, відаць, гарбарская забастоўка яму засьвярбела. Адкуль, як не праз яе, у яго гэта далікатнасьць у абыхвожаньні, гэта знадворная дабрата.

Вялікая сіла зьеднаны, з’арганізаваны протэст! Гаспадары яшчэ яго не адчулі на сабе поўнасьцю. Але гэта неўзабаве іх напаткае.

20 сьнежня 1903 г.

Вайна! Вось ужо тыдзень, як ідзе мобілізацыя. Мястэчка перапоўнена запаснымі, апалчэнцамі. Плач, песьні—усё зьмяшалася ў адну кучу. Тысячы здаровых мужчын адрываюцца ад родных хат і накіроўваюцца за тысячы вёрстаў... Мястэчка апяразана жалезным полсам енкаў і прычытаў... У чайнай аптэкар што вечар чытае лекцыі. Тут ён сьмялячак:—„паб’ём усіх макакаў“. А сам ні з месца. Ён служыць „на карысьць айчыны“. Плюгавец, панскія водкіды.

1 студзеня 1904 г.

Усё жыве пад знакам вайны. Ёю перапоўнены газеты. Пра вайну што нядзелю поп гаворыць казані. Яе сляды адбіваюцца горкім плачам нашае суседкі Прузыны Асновы. Гарасім пакінуў на бедную трое малых і адправіўся на Далёкі Ўсход... Што чацьвер на рынку пачуеш дзесяткі скаргаў абяздоленых жонак і абязьдзечаных бацькоў. Затое ў гуморы наша начальства. Стараста мяшчанскае ўправы пад чаркаю расьпеўвае:

„У стране восходзячага сонца
Будзем біць мы няшчадна японца“.

Якія лыцары, падумаеш!

Але тут пахне выгадамі. Маткевіч за „ўсёрдзе“ атрымае мэдаль, напэўна. Ды і гаспадарчыкі майстэрняў, бляхарных і гарбарных, шавецкіх і кравецкіх таксама атрымалі ад вайны ласы кавалак. У гарбароў работы па вушы; падрады на боты, як збожжа з мяшка, так і сыплюцца. Задраў угору нос і наш Хаім Рымес: ён атрымаў заказ на паходныя кацялкі. Няздарма ён на нас так лісьліва пазірае. Раздабрыўся, пасуліў набаўку. Абы „ўзяліся як сьлед“. Цікава, які-б размах нашага старання яго задаволіў? Неадгінная поўнасутачная праца? Недажджэш!

15 лютага 1904 г.

Памятны дзень; ён астанецца сьветлай плямінай на ўсё маё жыццё... Учора я пачаў гэта жыццё сьвядомым барацьбітом за рабочую справу. Я ўвайшоў у арганізацыю соцыял-дэмократаў. Яна аформілася ўчора на сходзе ў Шаламовіча. З трыццаці чалавек ніводзін не адказаўся залічыцца ў яе сябры. Тут адыгралі ролю і рабочая сьвядомасьць, асабліва гарбароў, і моцная пераканалая прамова дзядзькі Шаламовіча. Сход не абмыліўся, абраўшы яго прадсядацелю. Несьцер і Наум будуць добрымі супрацоўнікамі і дапамагачамі Шаламовічу... Значыць і мы ўключымся ў агульны фронт соцыялістычнага руху. Няхай жыве рэволюцыя!

Красавік 1904 г.

„Во-а, бачыш!“ Гірш паказаў мне першую проклямацыю нашай арганізацыі. Проклямацыя выпушчана з прычыны надыходзячага сьвята першага мая. Арганізацыя ўсіх заклікае да сьвяткаваньня гэтага рабочага празьніка. І як спрытна ды горача напісана! Напэўна пісаў Шаламовіч. Што адчувацьме, даведаўшыся, станава? Заіржэ зубамі. Засыпле даносамі павятовае начальства. Што-ж, яго абавязкі. А нам, рабочым, трэба дружна адгукнуцца на прызыў арганізацыі. Мы павінны паказаць свой кулак.

ЦІШКА ГАРТНЫ

1 мая 1904 г, вечар.

Цікава, аднак, удалося адзначыць сённяшні дзень. Паліцыю спанталыжыў вялікдзень. Станавы паклаўся на тое, што моладзь пойдзе на могількі і на гэтым заспакоіўся. А вышла іначай. Да сотні чалавек сабраўся ў Дубраве, зусім пад носам паліцыі, і мітынг прайшоў на славу. Гаварылі прамовы: Шаламовіч, Несьцер і прыехаўшы з Гомелю таварыш. Упяршыню пачулі старыя хвой зычныя выгукі: „Далоў самадзяржаўе! Да здраўствуе дэмакратычная рэспубліка!“ Нават лішнімі аказаліся і пікеты, бо сход грамадою, з марсэльезаю дайшоў чуць не да самага цьвінтара. Папачухае затылак наш даўгавязы!

6 мая 1904 г.

Сьвяткаваньне першага маю нарабіла многа шуму. Як у бубен б'юць, гутараць пра дэмакратаў. Поўна ўсялякіх чутак. Многія з гэтых чутак, відаць, пушчаны паліцыяй, бо маюць застрашваючы характар. Ня сходзяць з вуснаў гутаркі аб прыездзе жандараў і спраўніка. Намякаюць на прысылку салдат на пастой. Паднімай угору наша мястэчка!.. Мой бацька зрабіў мне чарговую перасьцярогу, а маці дык тая ўмольвае ня лезьці ў бяду. За бацькоў цягне і старшы брат. Цудныя яны—няўжо ўгаворамі, пагрозамі ці сэрцам можна заставіць зьмяніць твае перакананьні?..

Гэтага ня зробіць і манэўр станавога, прыслаўшага да нас у майстэрню ўрадніка, каб перапісаць усіх рабочых пад выглядам падліку. Дарэмныя патугі! Ня лыкам шыты.

1 жніўня 1904 г.

Янкель выехаў у Менск. Яму паабяцалі лепшыя ўмовы... Шкада мне яго. Харшы таварыш. Чатыры гады я пражыў з ім, як з братам. Ні разу не пазлаваўся адзін на аднаго. Мяккі, як вата, гасьцінны, як сват. Абяцаў пісаць. Цікава ведаць пра яго лёс. Ня хочацца парываць сяброўства. Ці-ж яшчэ ня стрэнамся ласьне?

22 верасьня 1904 г

Падыходзіць прызыў. Ня ўдобрую пару. Забяруць, вымуштруюць на скорую руку і папруць у Манчжүру. Бяда! Зьбёдуюць, як шкелка... Думак і плянаў поўная галава. Няўжо такі паслухаць Шлёмы і ўцячы ў Амэрыку? Але дзе-ж узяць грошы? З бляхаркі ня з гандлю—не зьбярэш. У бацькоў таксама прадаць нечага. Пазычыць? Хто нам пазычыць? Не-э! Што будзе, тое будзе,—астануся тут. А глядзі, што і збракуюць. Я маю навошта скардзіцца: правая нага не зажыла ад удару з часу, калі я скінуўся з даху; дае адчуваць сябе і левы плячук. У дапамогу ханлюся за вочы. Сапраўды-ж, я на сажань ад сябе чалавека не адлічу ад слупа... Ласьне гэтых вадаў мала? Ну, тут увесь сур'ёз ляжыць у ваеннай пары. Гады,

ЧАРГОВЫ ЗАПІС

цяпер яны менш уважлівы і гатовы забраць.. Маці галосіць наўзрыд. Занеспакоены бацька. Нават дэмократства схавалася за гэтай наводчай пагрозаю... Ды ня дзіва таму: апроч таго, што я сын,— яшчэ я разам з тым і асноўны ўтрымальнік сям'і. Бацька здаецца, і яго заробтак падае. У працы з ім брат за дваіх выцягвае. Ёсць аб чым клапаціцца. У хаце штодня гутаркі пра мае прызвы. Тужба! Пячалаваньне!.. Нібыта і Хаіму зарупела? Ва мне ён бачыць даходную стацыю! За ўвесь час я старанна і ўважліва працую. Амаль ні разу не пасварыўся, калі ня лічыць выпадку з затрымкаю пэнсіі за час хваробы ды з паданьнем патрабаванняў аб скарачэньні рабочага дню і лепшага абыходжанья з вучнямі. Хаім баіцца страціць па адным усіх рабочых. Бо Шлёма таксама азіраецца на Менск. Але гэта дармо! Пра Хаіма няма рэчы—самому прыпякае..

Чорт яго ведае, як яно станеца!..

10 лістапада 1904 г.

Хмара праняслася... Плячук і вочы выбавілі ад салдатчыны і мо' ад яшчэ горшага. Пляваць на страчаных дзесяць дзён. За тое, колькі радасьці ў хаце! Сапраўды, на ліха здалося нясьці голаў на ахвяру паганаму самадзяржаўю?

13 студзеня 1905 г.

Што за страшэнныя здарэньні! Крыравы тыран! Прокляты драпежнік! Падумаць! Пайсьці на гэткі крок,—расстраляць согі тысяч мірных рабочых, якія ўсяго і зрабілі праступку, што паклаліся на царскую міласць і захацелі, каб цар выслухаў іх. І замест гэтага—кулі. Але няхай ня цешыцца, крывапійца! Ён расстраляў не рабочых, а іх веру ў сябе, расстраляў самадзяржаўе. Кожны стрэл вырасьціць пагрозную помсту і прагу да адплаты. Студзенскія стрэлы адгукнуцца рэхам па ўсіх кутках неабдымнай Расіі..

Заўтра і наша арганізацыя дэманструе свой протэст супроць дзікіх, нячужаных падзей... Далоў крывавае самадзяржаўе!..

20 лютага 1905 г.

Да нас паступіў новы рабочы Шмойла Пуркель. Ён прыехаў з Віцебску. Добры майстар і сьвядомы чалавек! Бундавец! Па яго расказах—уцёк ад поліцэйскага прасьледваньня. Гаспадар ахвотна прыняў яго на працу, але, відаць, а што яго расчоты на Шмойлу не апраўдаюцца. Хлопец ужо быў у розных пераплётах і ня дасьць з сябе віць вяроўкі. Для нас гэта скарб. Шмойла цёрся ў розных абставінах і мае вялікую жыцьцёвую практыку. У партыі бунда ўжо тры гады... Цікава, ужо на першых днёх работы ён пасьпеў крупна перагаварыцца з рэбэ Хаімам Рымесам. Справа выйшла з-за Айзіка. Гаспадар ня стрымаўся, каб ня выявіць свайго прыказнага

ЦІШКА ГАРТНЫ

тону, роўнага з лаянкай, пасылаючы вучня за волавам. Шмойла бес-саромна заўважыў Хаіму: „Некаторыя думаюць, што ад незаконнага ўшчування нявінных атрымаецца большы барыш“. Намёк быў даволі яскравы. Шэсьцера нас, рабочых, сустрэлі яго нястрымным сьмехам, а гаспадэр, пачырванеўшы, вылецеў з майстэрні. Думаецца, што ён язык прыкусіць на далей.

2 сакавіка 1905 г.

Учорашняя дэманстрацыя ў гадавіну забойства цара Аляксандра II сапраўды гісторычная для нашага мястэчка. Каля двухсот чалавек пад чырвонымі сьцягамі прайшлі па ўсяму мястэчку з песьнямі і выгукамі рэволюцыйных лёзунгаў. Нават трусьлівыя сыяністы набраліся смеласьці і віталі нас оклічамі: „Няхай жыве рэволюцыя!“ Баявыя напевы „Варшавянкi“ і „Марсэльезы“ разьліваліся далёка навакол. На рынкавую плошчу высыпала процьма насельніцтва. А ў стане—толькі смуглы агеньчык ліхтара над брамаю. Доўгавязы запёрся ў пакоях і пастукае зубамі. Счэз дзесьці і няўмеру задзірысты вураднік. Відаць, апала ўсякая смеласьць. Гэта не з мужыком на рынку, дзе ён адчувае сябе царом і богам... Маці ўсю ночь ня спала, чакаючы бяды: уставала і пазірала ў вакно, ці ня ідзе вураднік мяне арыштоўваць. Цудная! Ня тая пара!..

10 сакавіка 1905 г.

Хтосьці пусціў подлую чутку, што на сьцягу, які няслі на дэманстрацыі першага сакавіка, была намалёвана сьвіньня. Работа поліцыі, бязумоўна. Але гэта характарызуе яе настрой бяссьсілля.. Спадцішку, плёткамі, як сабакі з-пад брамы... Станавы кусае локці ад злосьці...

3 мая 1905 г.

У гэтым годзе майскае сьвята набыло выразна рэволюцыйныя баявыя формы. Гэта сьведчыць за рост нашае арганізацыі і за перамогу рэволюцыйнага руху ва ўсёй краіне. Сьвяткаваньне вылілася ў мітынг, на які сышліся дзьве арганізацыі, наша і Мілавіцкзя—разам. З мітынгу мы арганізавана, маніфэстацыяй увайшлі ў мястэчка. Поліцыя ізноў сядзела ў паграбох—ня выткнулася.

7 мая 1905 г.

Сёньня зранку даведалася мястэчка, што прыходзіць „у госьці“ рота салдат. Даўгавязы выкленчыў сабе абарону. Няздарма цынбоберам праз увесь дзень спацыраваў па мястэчку. А колькі задзёру ў вурадніка! Пачулі моц... Але цікава тое, што салдаты струсілі проста накіроўвацца ў мястэчка і мо' гадзін са дзёве чакалі каля могілак. Нябось, станавы нагнаў страху! Трэба дагадвацца, як ён сябе

адчуваў дагэтуль. Даводзілася папамыняць бялізны... Ну, зараз... Рота салдат, зразумела, добрая дарука... Але няўжо такія гэтыя саракагдовыя бацькі так-такі і здадуцца на провокацыю доўгавязага? Няўжо яны апынуцца ў ролі душыцеляў рэвалюцыйнага руху?

18 мая 1905 г.

Перад работаю мы ўсе, як адзін, з асалодаю прачыталі выпушчаную арганізацыяй лістоўку да салдат. Шмойла пахваліўся, што ён добры жмак іх укінуў у салдацкую казарму. Я не схаваў свайго ўдзелу ў расклеіцы лістовак па вуліцах мястэчка... Ад гэтага намі завалодала ўздымная настраёвасць. Работа праз увесь дзень ажно кіпела. Хаім з замілаваннем пазіраў на нас і нічога не сказаў, калі мы дружна прасьпявалі пры адчыненым вакне: „У руднікох пад зямлёю, за станком і на полі—вакол раздаюцца прызывы да волі“. Нават, як мне паказалася, і сам ён падводзіў нам... Бывае ўсякі!

5 чэрвеня 1905 г.

Толькі што вярнуўся ад Шаламовіча. Праз цэлых тры гадзіны абгаварвалі яго даклад аб трэццім з'ездзе партыі. Шаламовіч поўна і падрабязна спыніўся на ўсіх пытаннях з'езду. Асабліва захапіла мяне пытаньне пра варужнае паўстаньне. Я наглядаў, якое моцнае ўражаньне яно рабіла на ўсіх прысутных.

Намі абуяў настрой, хоць зараз на вуліцу з аружжам. Рэвалюцыйнае пачуцьцё вылівалася ў восторжанным выглядзе кожнага з нас. На тварах малявалася сталёвая рашучасьць беззаветна рынуцца ў агонь змаганьня. Калі-ж надыхдзе той момант? Як я прагну дачакацца яго хутчэй!

17 чэрвеня 1905 г.

Які вагromністы размах рэвалюцыйных падзей! Расія, як навул—кане. Незадавальненьне існуючым ладам ахапіла ня толькі рабочых, сялянства, а пад іх націскам і шырокія колы буржуазіі. Самадзяржаўе збанкрутавала канчаткова. Дзе падзеўся леташні задзёр у адносінах да японцаў. Куды дзеліся ўсе гэты дзьмутыя гэроі—Стэсэлі, Ліневічы, Курапаткіны, Рэнэнкампы ды іншая свалатня. Нябойсь, шапкі ўжо не зьлятаюць з галавы—прамахаліся! „Макакі“ паказалі ім самаўпэўненую пыху каранованых пампадураў... Рэвалюцыя нясе адплату за векавыя зьдзекі і прыгон. Слава вам, мужныя ваякі паўстаўшага „Пацёмкіну“! Горда трымайце ўзьняты сыяг свабоды! Адважна вядзі на барыкады, гэроіскі лейтэнант Шмідт, свае рэвалюцыйныя кагорты... Далоў самадзяржаўе!

30 чэрвеня 1905 г.

Правялі салдат. Памыліўся станава: не апраўдалі яго падзей. Арганізацыя ні на каліва не аслабіла працы. Наадварот, рота вылучыла з сябе да дваццаці чалавек сьвядомых соцыялістаў. Яны запа-

ЦІШКА ГАРТНЫ

мятавалі і дзядзьку Шаламовіча і яго кватэру. Як цвёрда трымаліся тыя дзесяць чалавек, што наведалі наш апошні мітынг у Дуброве. Наўрад ці дачакаўся-б станы, каб хоць у аднаго салдата разрадзілася вінтоўка. Можна таксама заключыць аб іх настроі па выпадку з праводзінамі Лейзара Брукера... Ніводзін салдат і пальца не падняў, хоць вураднік дзёрся з голасу, разганяючы праводзіўшых. Зразумелая рэч—прычына вываду салдат з мястэчка заключаецца ў іх раз'агітаванасці. Станы будзе прасіць зьмены. Але мала што ён выграе на гэтым.

4 ліпеня 1905 г.

Так і ёсць: у абед прычкалі новае роты салдат. Ізноў павялічылася праца для арганізацыі.

10 ліпеня 1905 г.

Распаўсюджаньне проклямацьяў прайшло на яць. Пяць пар разышлося на ўсе дарогі і тысячы лістовак, як і ня было. Сяляне ахвотна прачытаюць сьвежыя навіны пра падзеі ў ахопленай рэволюцыйным рухам краіне. Хоць разгоняць крыху папоўскі атрутлівы туман хлусьні і задзёру..

15 ліпеня 1905 г.

Скажы-ж ты! І магло-ж аднекуль стацца, што раптам згінула праца. „Прыдзецца нядзель пару пагуляць“, пахваліўся гаспадар учора адвячоркам. Ці ліха яму? Няўжо такі не адновіцца збыт? Гэта ўжо ня зусім прыемная штука. Чаго добрага і безработьце гатова зацягнуцца. Няцікава бадзяцца ў кішэню рукі. У людзей самы прыпар, а ты—як „свят бяз вума“...

29 ліпеня 1905 г.

Безработьце нас дэморалізавала. Зьмяніўся настрой. У сям'і пайшлі непатрэбныя гутаркі. Бацька дахітрыўся знайсці прычыну гэтаму ў дэмакратычных бунтах. Маці ойкае, просячы дапамогі ў бога... Цёмната-цёмната, калі ты апрастаеш наша сялянства?

1 жніўня 1905 г.

Шлёма выехаў у Бабруйск шукаць працы. Абяцаў пісаць. Але сёньня і гаспадар спаткаў мяне з вясёлай мінай. Напэўна, справы лепшаюць. „Магчыма праз пару дзён можна наведаць“. Добра было-б, а то безработьце горш томіць, як цяжкая праца. Не знаходзіш месца чалавек, і здаешся зусім лішнім. Выбіты з каляіны. Куды-ж, калі кожная капейка на падліку. З загону не адлічыш, калі яго няма...

8 жніўня 1905 г.

Газеты абвясцілі пра булыгінскі ўказ аб Думе. Цар вымушаны здавацца.. Расстрэлы не абараняюць... Годзе, галубчык! Атрымай, вось, вэксель на аплату. Ці хопіць на гэта твае галавы, драпежнік паганы?

16 жніўня 1905 г.

Майстэрня ў халу. Шлёма дарма зьездзіў у Бабруйск—там горай вяснага. Але яго ўзварот наваяў гонару рэбэ Хаіму. Ён сыциснуў козыр у сваіх руках. Пасьмялеў, хоць політычныя справы вернуць няс, небаракі. Ня смашным патыхае для гаспадара.

18 кастрычніка 1905 г.

Няхай жыве рэволюцыя! Настаў дзень расплаты! Магутная хваля рэволюцыйнага руху моцна скаланула царскую Расію. Загайдаўся падаперты штыхамі трон. Агульная забастоўка вымусіла каранова-нага плюгаўца на маніфэст. Ці на гэтым кончыцца? „Уставай, паднімайся, рабочы народ!“

19 кастрычніка 1905 г.

Сёмая гадзіна вечара—змрок, а я толькі што вярнуўся з дэманстрацыі. Праз цэлы дзень мястэчка варылася, як у катле. Добра што загадзя выявілі салдат, а то—чаго добрага—магло-б не абыйсьціся без кроваліцця. Хоць і другую роту мы пасьпелі здорава разлажыць, але пры сённяшнім настроі нельга было-б ручыць за ціхі ісход... Бяз салдат, зразумела, усё абыйшлося іначай. Мястэчкам паладаюць арганізацыі соцыял-дэмократаў і бунду. Дзе знікла поліцыя? Што яна з сябе, наогул, выяўляе зараз? Ключ з канцылярыі ў распараджэньні комітэта арганізацыі. Слупы тэлеграфа навакол зрэзаны, так што сувязь адсутнічае. Настрой пераліваецца ў нахвненне. Рабочыя зранку пакінулі майстэрні і вышлі на плошчу. Крамы зачынены. Насельнасьць, як у найвялікшае сьвята—уся на вуліцах. Мітынгі і прамовы ня сыціхалі праз увесь дзень. Мястэчка ўлілося ў агульнае русло рэволюцыйнай паводкі.

26 кастрычніка 1905 г.

Ня хочацца сядзець у майстэрні: цягне на вуліцу, пражэ к выступленьню. Газеты кожны дзень прыносяць цікавейшыя звесткі. У Пецярбурзе працуе Савет рабочых дэпутатаў, які пастанавіў увесці васьмігадзінны рабочы дзень. Няўжо мы тут, у глухім кутку, маючы, аднак, рэальную сілу ў сваіх руках, будзем карпець у душных, пратухлых майстэрнях па дзесяць, а то і па адзінаццаць гадзін? Гэта пытаньне ўчора падлягала абгавору на сходзе прадстаўнікоў ад усіх майстэрняў. Даручана падаць гаспадаром пэтыцыю. Ой, ды не пасьмеюць супярэчыць. Відаць і па рэбэ Хаіму Рымэсу. Ён досыць чула ўспрымае драбнейшыя навіны з рабочага жыцця. Далікатна, з асьцярогаю намацае глебу. Сполах перад узростаючай хваляй клясавых помсты не дае спакою кожнаму, хто меў і мае справу з эксплёатацыяй... Што-ж, даражэнькія, нясіце адплату па заслугах... Цікава тое, што языкі дубянеюць загаварываць пра Шаламовіча. На яго кватэры—рэволюцыйны штаб. Дні і ночы кіпіць ажыўленьне. Калі-ж ды калі мы ўжывём толькі што атрыманае аружжа?

ЦІШКА ГАРТНЫ

1 лістапада 1905 г.

Рэвалюцыя ўзьнімаецца на вышэйшыя ступені свайго разьвіцьця: у Кранштаце ўспыхнула ваеннае паўстаньне. Электрычнаю іскраю аблятаюць весткі па ўсёй краіне, заражаючы баявым настроем найшырэйшыя гушчы працоўных. Шэраг вёсак выявілі сябе ў арганізаваным паўстаньні. Дубня, Гарэльцы, Вочап засьведчылі сваю еднасьць з агульным уздымам. Памешчыкі маглі любаваньца рэючымі сыцягамі рэвалюцыі перад вокнамі сваіх палацаў. Як яны сябе адчуваюць, цікава!

5 лістапада 1905 г.

Пачалася другая агульная забастоўка, востра політычная. Пецярбургскія рабочыя выкінулі лёзунгі: „Далоў палявыя суды!“ „Далоў сьмяротную казнь!“

Мы падалі свае дамаганьні гаспадаром майстэрняў. Дзіва, у каторага-ж з іх знойдзеца сьмеласьці хоць словам заікнуцца? Мы паны палажэньня! Ужо сёньня працавалі адных восем гадзін. Васмі-гадзінныя рабочыя дзены! Казка наяву! Няўжо гэта рачаіснасьць? Гаспадарова пачуцьцё пацьвярджае гэта — рачаіснасьць. Дэкрэт Савету рабочых дэпутатаў — закон. Сьвязшчэнны закон, куплены дзесяткамі гадоў упартася барацьбы за вызваленьне.

10 лістапада 1905 г.

Абыватальшчына, назуджаная провокацыйнымі чуткамі, упікае рабочых у зьдзекваньні над гаспадарамі. Знаходзіць у сабе нахабства называць нашы заваёвы гвалтам і прымусам. „Да чаго дайшлі, — ляпечуць, — што за простую гульню зьдзіраюць з людзей грошы. Паткнуцца на работу і зараз-жа апыняюцца на вуліцы ізноў“. Прыкра, што гэтыя паганскія плёткі сутракаюць сабе падтрыманьне з боку цёмнага насельніцтва. Нават мае бацькі ўпікаюць мяне за нібы надмерныя вымаганьні ад гаспадароў. Восем гадзін працы ў цяжэйшых умовах саматужных майстэрняў, неадгінна седзячы ў сьпертым і чадлівым паветры за 20 руб. у месяц, — гэта зьдзек над гаспадаром! Ці чулі вы? Цёмната-цёмната, угрунтаваная рабскаю пакораю, няўжо цябе не разбураць бягучыя падзеі?

1 сьнежаня 1905 г.

Рэбэ Хаім адчувае нешта прыемнае для сябе. Яго чуйлівы твар не захоўвае гэтага ад нас. Штосьці ўжо ён дужа моцна сыцісуў у руках газэту... Ага, зразумела, — на яго павяла ажыўленьнем з прычыны разгону Савету рабочых дэпутатаў? Хаім разьвязаў язык і захлёбваючыся паведамляў: „У царстве польскім ваеннае палажэньне“. І крывадушна паспагадаў: „Правіцельства акрыяла ад першага ўдару. Ня сумелі рэвалюцыянэры выкарыстаць спрыяльнага для іх моманту“.

Бязумоўна, мала настрашыла яго наша ўпэўненая заява: „Рана, Хаім Ёселевіч, заключаць!“ Шмойла Пуркель дадаў не бяз дзерзасьці: „Сьмяецца той, хто сьмяецца апошні“. На гэта ў гаспадара толькі і знайшлося—што дурна ўхмыльнуцца...

10 сьнежана 1905 г.

Нябойсь, Хаім не пахваліўся аб вестках пра варужнае паўстаньне ў Маскве! Маўчыць, як вады ў рот набраўшы. Шмойла ўедліва прывітаў яго: „Чулі, рэбэ Хаім? Маскоўскія рабочыя шлюць нам вітаньне паўстанскімі стрэламі!“ Гаспадар выгарашчыў вочы, падняў бровы і ціхім мармытаньнем сабе пад нос прыняў, зразу-мела, вядомую яму раней вестку.

25 сьнежана 1905 г.

Ізноў на гаспадаровай вуліцы сьвята. На гэты раз яно зацяж-нае. Маскоўскае паўстаньне заліта крывёю... Цар яшчэ мае адданных сабе служак. Аслабаніўшы рукі ад вайны, ён накіруе ўсю злосьць на падаўленьне рэволюцыі. Крывавыя сабакі, сямёнаўцы аказаліся вер-нымі рабамі самадзяржаўя.

Але няужо такі яму ўдасца акрыяць і надалей падагнуць пад свой вбсац змучаную ім краіну? Не-э! Не павінна таго быць! Сапраўды і, трэба будзе тады паўтарыць за Максімам Горкім:

„Если к правде святой Мир дорогу найти не сумеет,
Честь безумцу, который навеет
Человечеству сон золотой“.

Усё-ж яшчэ на гэтым ня скончана. Каўказ, Прыбалтыка, Сібір ахоплены агнём паўстанья. Хвалі няздаваленьня пераліваюцца па вёсках. Забастоўкі ня спыняюцца. Загадзе радуецца, паны!

5 студзеня 1906 г.

Самадзяржаўе ўпарта і адчаяна ўзялося за прыдушэньне рэво-люцыйнага руху. Карныя атрады накіраваны на Каўказ, у Туркестан, у Прыбалтыку. Па гарадох разьлілася паводка пагромаў. Уведзена поліцэйская стража. Учора вечарам дваццаць ляць стражнікаў прай-шлі цырыманіальным маршам па мястэчку. Станавы ізноў задраў нос. Вураднік растае ад радасьці. Але пакуль усім ім давялося прачы-таць сьвежую проклямацыю—протэст супроць поліцэйшчыны з пры-зывам не даваць для стражнікаў памяшканьня... Бацькі перасьцяра-гаюць мяне ад наведаў Шаламовіча. Угаварваюць кінуць дэмократства. Цудныя, аднакі!

10 студзеня 1906 г.

Учорашняя маніфэстацыя ў памяць гадавіны студзеньскага рас-стрэлу пецярбургскіх рабочых абярнулася ў ваяўнічае выступленьне. Пачаўшыся мірным, маўчалівым абходам вуліц, яна хутка раскіда-

ЦІШКА ГАРТНЫ

лася на лятучыя мітынгі. Поліцыя ня ў меру азлабела, конна гацаючы па ўсяму мястэчку. Але спыніць маніфэстацыі ніяк не магла. Здарэнні прынялі адбітак паўстання, калі адзін з стражнікаў раніў таварыша, абходзіўшага крамнікаў з прыказам спыніць гандаль. Абураная грамада дэманстрантаў рашуча націснула на стражнікаў, якія схаваліся ў стане. Раненага ў справоджанні многіх соцен народу перанеслі ў больніцу, толькі летась адкрытую. Сьледам зазванілі на гвалт і ўсё мястэчка вырынула з хат. Абурэнне ня ўнімалася да цёмнага. З вечара па вуліцах разышліся ўзмоцненыя поліцэйскія патрулі.

15 студзеня 1906 г.

Толькі што цішком выехалі з мястэчка Шаламовіч і Несьцер. Праз гадзіну станавы з'явіўся на вобыск, але застаў замкнутымі дзьверы.

13 лютага 1906 г.

Расплата поліцэйшчыны працягваецца. Ноччу адбыліся арышты раду членаў арганізацыі. Разам з іншымі папаў і Шмойла Пуркель.

20 лютага 1906 г.

Давялося перастроіць рады арганізацыі і ўсю яе працу. Надовечы аднавілі комітэт. Ідзе падгатоўка к вясьне. Учора правялі збор ахвяр на арганізацыю і расклеілі сярод дня проклямацыі на брамах у цэркві ды ў касцёле. Праўда, наша сьмеласьць закончылася новымі арыштамі дваіх членаў. Дзіўлюся, як я вызваліўся з рук пільнаваўшага мяне вурадніка!

24 сакавіка 1906 г.

Разьюшанасьць поліцэйшчыны сучахаю адбіваецца на настроі гаспадарчыкаў майстэрня. Наш Хаім Рымес заўважна павесялеў і часта вяртаецца да пытанняў нашых з ім суадносін. Можна чакаць з яго боку атакі на нашы заваёвы.

1 мая 1906 г., вечар.

Па размаху рэвалюцыйнага ўздыму майскае сьвята гэтага году мала чым адстала ад студзеньскага протэсту. Тыя-ж шумлівыя, удаля арганізаваныя маніфэстацыі. Тое-ж зласьлівае гарцаваньне па вуліцах стражнікаў. Нават не абышлося без страляніны, хоць ахвяр ня было... Цікавым момантам з'явілася дружная забастоўка, якая ахапіла ўсіх рабочых мястэчка. Не знайшлося ні аднае майстэрні, якая-б аставалася адчыненай. І дэманстрацыя насіла характар выключна рабочай...

5 мая 1906 г.

Дзесяцёра арыштаваных нашых таварышоў высылаюцца ў Нарымскі край. Ня падайце духам, дарагія!

12 мая 1906 г.

Адноўлены комітэт соц.-дэмакратычнае арганізацыі заснаваў баявую дружыну. Ідзе практыкаваньне вулічных боек на выпадак паўстаньня пры разгоне думы, аб чым ходзяць упартыя чуткі... Арганізацыя разьдзелена на 8 гурткоў, у якіх вядзецца сталая політычная вучоба. Паседжаньні комітэту адбываюцца рэгулярна што тыдзень... Падгатаўляецца забастоўка гарбароў... Шаламовіч з Несьцерам добра даехалі да Менску і зараз знаходзяцца ў бясспечным палажэньні.

28 мая 1906 г.

„Мудруюць хлопцы! Пара-б было супакоіцца“, у гэтых словах адазваўся наш гаспадар на пачатую сёньня гарбарскую забастоўку. Зарупела, нябойсь, хоць палажэньне рэчаў і спрыяе гаспадаром як лепш ня трэба.

10 чэрвеня 1906 г.

Гарбары выгралі забастоўку па ўсіх пунктах. Малайцы, таварышы! Паказалі пролетарскую солідарнасьць і клясавую сьвядомасьць. З гэтым цяжка справіцца і поліцэйшчыне і гаспадароў супраціўленьню. Пабаіцца і рэбэ Хаім працягнуць рукі на нашы завяёвы. Няўпэўненасьць ізноў забегала на яго твары.

15 чэрвеня 1906 г.

Разгон думы закончыўся адным выбарскім маніфэстам. Гэта куртата ўстанова з яе крывадушнымі дэпутатамі-буржуямі не знайшла сабе падтрымкі з боку працоўных. Цяпер стала вочавідкім, што рэволюцыя ідзе на спад. Самадзяржаўе сумела зьарыентавацца, каб працягнуць надалей свае існаваньне. Гісторыя не прыгатавала патрэбнае глебы для стварэньня рэспублікі. Але ня трэба сумаваць. Наперад, на новую няспынную бойку! Перамога рабочых толькі адтэрмінавана.

Верасень 1906 г.

Тры месяцы ад апошняга запісу. Чым яны адметны ў маім жыцьці і ў агульным жыцьці мястэчка? Няма чым пахваліцца Рэволюцыйны рух паступова заціхае. Арганізацыйная работа слабее. Многія таварышы выязджаюць у Амэрыку. Шмат разьехалася па расійскіх гарадох. Гаспадаром палажэньня—поліцэйшчына. Разганяюцца зборні моладзі. Пашлі сочкі і сьлежкі. Надовечы поліцыя ізноў перапісала ўсіх рабочых. Нахабная рожа вурадніка пару разоў круглаю ражкаю паказалася і ў нашай бляхарні. З якім далікацтвам віўся вакол вурадніка наш гаспадар! Ажно агіда брала глядзець на гэта... Але ён чуе, вядома, сабе ў ім абарону... Пасьля гэткага доўгага непакую і трывогі ён гатоў за чорта ўхапіцца... Няхай хапаюцца,—колькі падзержацца, цікава.

ЦІШКА ГАРТНЫ

1 кастрычніка 1906 г.

Ізноў у хаце бяда: надало ліха бацьку пасьлізнуцца пры ўздыме калоды на сталюгу і адбіць усю ступню нагі. Ледзь жывога прывязьлі дамоў. Папаляжыць, бедны! Маці рыдма рыдае. Цяжка быць у хаце. Адкуль гэта насланае!

Студзень 1907 г.

Новыя гутаркі аб выбарах у думу. Абмежавальныя законы. Што яна дасьць рабочаму ды селяніну? Агрызак з царскага стала... Ня верыцца мне ў яе працаздольнасьць... Вось хіба паслужыць на некі час політычнай трыбунай і толькі.

Лета 1907 г.

Аднак адчоты паседжаньняў думы маюць вялікую цікавасьць. Я з ахвотаю прачытваю густыя старонкі стэнограм. Палкія прамовы соцыял-дэмократаў бальшавікоў варужаюць баявым настроем. Ёх зазыўныя воклічы гарачымі іскрамі носяцца ў пацямнеўшым над краінай небасхіле. А з іскраў успыхне полымя.

Ліпень 1907 г.

Тыдзень прабаставалі і дарма: гаспадар адняў гадзіну часу. Каля двух гадоў карысталіся васьмігадзінным рабочым днём, а гэта ізноў паварот к бываламу. Нямерна цяжкі пройгрыш! Націск рэакцыі стопудовым каменем абвіс над пераможнай рэвалюцыяй. Адзіным фронтам вядуць расплату з ёю самадзяржаўе, памешчыкі і фабрыканты ды ўсякая дробязь, што жывіцца на чужой працы. Распачалося нанова крывавае ведзьміна вяселье.

Канец ліпеня 1907 г.

За апошнія тры тыдні восем дзён не працавалі. Перабоі ў рабоце. І гэта ў той час, калі жыцьцё так уздаражала. Жытняя мука з чатырох злотых за пуд паднялася да васьмі злотых...

Бацька мучыцца з нагою і невядома, калі ўстане. Для брата таксама зьнікла работа. Пагарэльцы адбудаваўся і—квіта. Крыху палепшанае раней палажэньне ізноў заўважна пагоршылася... Недастачы вярнуліся ў хату... Прабаваў з братам пашукаць работы ў забалоцкіх цагельнях—няма. Чамусьці спынена стаўка шурак у Грабаве... Трэба думаць аб выездзе з мястэчка. Пачакаю, адно, што Гірш адпіша на пісьмо.

7 жніўня 1907 г.

Маці штодня адпраўляецца жаць па паўрубля ў дзень, брат ходзіць касіць, а нас трое ў хаце. Я мушу аставацца без заняткаў, марна бядуючы час. Людзям самы прыпар, а я барынам дачую... Няпрыемна ад сябе і сорамна ад людзей. Але што-ж парадзіш—Хаім

ня радуе нічым. І сёньні наведваў яго. Вучні сёе-тое корпаюцца, а нас пяцёра бяз дзела... Гэта палажэнне засмуціла і гаспадара. Хаім ужо намякнуў мне, што яго займаюць думкі пра Амэрыку... Няхай едзе... Можна гэта дасць мне мацнейшы штуршок расстацца з мястэчкам...

Канец жніўня 1907 г.

Безработцы дазволіла прачытаць багата літаратуры. Праўда, клопат перабіваў увагу, але возьмеш адцягнешся ад усяго пастаронняга і ўзапой гадзін на пяць зрасьцешся з кнігаю... Такім чынам ўдалося прагледзець усю найноўшую літаратуру... Цікавая рэч! „Санін“ зрабіўся баявіком. Нарасхват бярэцца Форэль, Вэйнінгер, Скіталец, Каменскі з яго „Ледаю“. Моладзь закінула выданьні „Молат“, рассталася з клясыкамі, а захапілася пералічанай продукцыяй. Ледзьве ўдалося правесці агульнае чытаньне „Красной Звезды“ Багданава, „Літаратурный распад“ і „Сергей Кожухов“ Краўчынскага... За ўсё лета толькі і адбыліся два сходы напалову зьменшанай арганізацыі. Яна хутка растае: што тыдзень хлопцы эмігруюць за рубаж, раз'яжджаюцца па гарадох. Рэакцыя, як сухоты залазіць у душу.

Сьнежань 1907 г.

Адчынілася новая бляхарня. Майстар прыехаў з Вільні. Шукае рабочых. Падкочваўся да Янкеля Гіршовіча, каб перавабіць да сябе. Янкель думае над гэтым. Я раджу не саромецца рэбе Хаіма, абы падходзячыя ўмовы. Хаім зачасаў патыліцу... Конкурэнцыя.

3 лютага 1908 г.

Ці варта было-б занатоўваць тое, што трапляецца амаль з кожным мужчынам—гэта бач аб жаніцьбе, каб яна не зьяўлялася моцным фактарам у прыватным жыцьці чалавека. Зусім не заўважна, наперакор розным плянаваньням і намерам я раптам ачуўся пабратым з Лізаю Дубавецкай. Дзяўчына не благая, як таварыш—добрая, многа вышэй па сьвядомасьці ад акольваючых яе мяшчанак... Нават ня чужа была наведваць сходы соцыял-дэмакратычнай арганізацыі. Швачка, ведае долю найміта, хоць яе бацькі не канчаткова парвалі з гаспадаркаю. Не задумоўваўся-б над гэтым, але як-ні-як, а ўжо, глядзі, і цяжэй выбрацца з дому. Побач з гэтым у хаце нялады: брат сварыцца з бацькамі, грозіць пайсьці ў прымы... Не даешся, а бросьня так і засосвае ў сваю дрыгву.

1 мая 1908 г., вечар.

Як балюча прызнавацца ў сваім бяссьільлі! Гэта-ж сёньні май, ды гэткі прыгожы, ясны дзень, акурат, як у 1905 годзе, а вакол будзёнішчына. Толькі лічаных дваццатак рабочых розных майстэрняў ня вышлі на работу. Прайшліся кучкамі па рынку, пастаялі моўчкі

ЦІШКА ГАРТНЫ

і на гэтым кончана. Бесклапотнымі, бесцікаўнымі, запэўненыя ў спакою, блукалі соннымі цецярукамі стражнікі. Ніхто іх не патрывожыў ні мітынгамі, ні дэманстрацыямі. Няўжо так надоўга працягнецца?

30 мая 1908 г.

Пасьля паўгадовае моўчанкі Гірш ізноў аказаўся. Жыў Курылка. Выходзіць, што добра абсталяваўся ў Менску і ніякавата сабе жыве. Радзіць мне асьмельвацца і пакідаць мястэчка і Хаіма разам. „Няўжо ты,—папікае,—запрадаўся яму на пажыццёва? Або на Радомлі сьвет канчаецца?“ Рацыя тым больш, што рэбэ Хаім не на жарты задумаўся над ліквідацыяй майстэрні.

Ліпень 1908 г.

Янкель два тыдні, як перайшоў да Бімана. Ён вымавіў сабе і васьмі з паловаю гадзінны рабочы дзень і трыццаць рублёў месячнае платы. Хаім скрыгіча зубамі ад злосьці і на чым сьвет стаіць лае Янкеля. Залагоджвае мяне, каб я не пасьледваў за ім. Бяз усякіх намёкаў з нашага, рабочых, боку скараціў дзень да васьмі з паловаю гадзін і даў набаўку. Зразумела—гэта на зло свайму конкурэнту.

20 верасьня 1908 г.

Так-такі нага і даканала бацьку. Зусім неспадзявана. Бедны, столькі папамучыўся! І доктар ня мог загадзя прадбачыць гангрэнознага заражэньня. Заўважыў, калі ўжо і адрэз нагі не пасобіў. Уся турбаца і ўсе страткі з пераездам у павет і з опэрацыяй пашлі на нішто... Учора бацька наўвекі расстаўся з хатаю і з сям'ёю. З сямі здаровых жыццёрадых чалавек асталося чэцьвера, з якіх і маці гэтымі няшчасцямі давяла сябе да трупцявага гаршка. Як цень старая—адзін шкілет... Цяжка гадзіцца з балючымі ўдарамі бязьлітасьцівага лёсу!

Сьнежань 1908 г.

Наш гаспадар усё-такі рашыў прамяняць званьне прамыслоўца на амэрыканскае шчасьце. Яго брат настойна кліча перабірацца ў Аклагаму, дзе ён мае буйную зяркальную майстэрню. Хаім спакусіўся і пакідае Радомль. Днямі ён зазваў мяне да сябе і ўгаворваў не пакідаць працы—майстэрню, пакуль яе вясціме яго жонка. „Яна сумее гэта“, хваліўся Хаім не бяз скрытай ганарлівасьці і разуверра. „З ёю ты зьмяркуешся“, запэўніваў. Я акрэсьленага нічога яму не сказаў. Пакуль у мяне самога становішча не акрэсьлена.

Красавік 1909 г.

Цікавае зьвявішча: першы раз, калі ў гэту пору ў гарбароў няма працы. Звычайна бессэзоньніца выпадала на які-кольвечы месяц у жніво, і потым ізноў работы хоць задушыся. А гэта і зімою праца-

палі з вялікімі перабоямі, а прышоў красавік—і зусім стоп. Дрэннае палажэнне нашага брата... Весткі аб безработцы прыходзяць з усіх канцоў. Можна судзіць хаця-б па тым, што за апошні час праз мястэчка праехала да дваццаці чалавек рознай професіі, шукаючы працы. Дрэнным патыхае.

Канец году (1909).

Я ня ведаю чаму, але ніводзін год не пакінуў па сабе таго сумнага і цяжкага ўражання, якое аставіў на мне адыходзячы 1909 год. Месяц за месяцам, вясна і лета, лета і восень прамігнулі бяспследнаю шэраю палоскаю пыльнага колеру. Ніякага здарэння, жаднага выпадку, якія-б паварушылі як сьлед застоенае балота месцачкавага жыцця.

Нахухленымі індыкамі пратупалі гэты год ад'еўшыя, мардатыя стражнікі, няўмеру запэўненым—прыстаў... З ябеднаю ўхмылкаю на басклопатных рожках, з кепікамі на адкрытых вуснах пралагодзілі яго нашы самавітыя гаспадары-дзедзічы, усе гэты знатныя Прускі, Кончыкі, Сьліўні... Адзін пажар на Дыбіцкай вуліцы толькі і адбіў ясную пляміну на згушчанай шэрані ня ўмеру даўгога ў расьцягу і зараз мігліва зьнікшага году... На гэтым пажары хлопцам удалося вылупцаваць вурадніка і дваіх стражнікаў.

Але для мяне, як бляхара, мінуўшы год дапомніў ранейшыя: я ніводнага дня не прагуляў бяз працы. Гаспадарова жонка, аўдавеўшая пасля вялікадня (Хаім паехаў у Амэрыку), аказалася спраўнейшым ад мужа прадпрыемцам. Яна і з намі, рабочымі, пражыла мірна, хоць працоўная дысцыпліна з нашага боку значна паслабела. Ці-ж не магло, хоць бы мне, надаесьці дзесяцігадовая доля маўчальніка-найміта?

Ах, падумаць адно—гэта-ж я ўжо дзесяць гадоў праляпаў аб, гнуткую бляху, пазавіваў у кватры ды газьніцы доўгія месяцы часу. Расплавіў у палудзе нямала жуды і суму... А наперадзе?

Вярніся 1905 г!

1 сакавіка 1910 г.

Нарэшце вырашыў—еду ў Менск. Даволі Радомлі. Сапраўды, няўжо на ёй—добра Гірш кажа—усе дарогі сходзяцца? Маці вычварэцца ў доказах перавагі жыцця на адным месцы. „На адным месцы і камень абрастае“.

Я ведаю, старой шкада мяне. Калі ня лічыць брата, які настаяў на сваім і ўцёк у прымы, мы пры мацеры ў дваіх. Нивесткі яна ня лічыць—хоць і шануе, больш за мяне. Угаварваючы ня ехаць—спасылаецца на тое, што Ліза ў палажэнні. Гэта і мяне ў некаторай меры сыціскае, ну жонка не пярэчыць. Тут найболей яскрава выяўляецца яе сьвядомасьць...

ЦІШКА ГАРТНЫ

„Я-ж недалёка еду і буду з вамі трымаць цесную сувязь“, сьцяшаю я і мацэру і жонку. „А ўсё-ж ня дома, а ўсё-ж ня дома“, незгаджаецца маці і справодзіць маю ўпартасьць разувярным кіўком галавы.

15 сакавіка 1910 г.

Менск. У Гірша на кватэры. Заўтра іду на работу. Учора ўвесь дзень аглядаў горад.

15 чэрвеня 1910 г.

Тры месяцы як я рабочы бляшана-лудзільнае майстэрні Зыгмунда Плаўскага. Зарабляю, трыццаць два рублі ў месяц. Работа шмат складанейшая, ніж то была ў Рымеса. Кваліфікуюся... Нашоў новых таварышоў... Наладзіў сувязь з арганізацыяй, якая пасля разгрому Ізноў паціху становіцца на ногі. Выпісваю першую рабочую газету „Звезда“... Ужо дваццаць рублёў паслаў дамоў... На дзёве столкі тугавата, але... можа пачакаўшы сточыцца...

Кастрычнік 1910 г.

Кучу навін атрымаў з дому. Жонка падарыла двума сынамі—блізняцамі. Брат перабраў да сябе мацэру і сястру. Лізе памагае яе маці Піша ліст і Шмойла Пуркель. Нічога—пр стасаваўся так-сяк. „Бляхарных дзел майстар“. Цэлую поэму расьпісаў пра жыцьцё сасланных. Ня сумуе, маладзец... бо улэўнены, што за сваю пак ту сумее адпліаціць у сто крат.

Лета 1911 г.

Ужо месяц як прыехала да мяне Ліза з мацэрай і з дзяцьмі. Удалося адшукаць недарагую кватэру. Маці гуляе з дзяцьмі, а Ліза патрошку шые. Нельга сказаць, каб лёгка жылося: доля рабочага, але сьак-так перабіваемся... Абы была работа... Трэба жыць і змагацца.

Лістапад 1911 г.

„Або-ж іначай можна было. Мы павінны былі на гэта пайсьці, ну што-ж, урэ це рэшт“,—ня ўтрымаўся я ад падвышанага тону ў гутарцы з жонкаю, якая закінула мне ўдзел у забастоўцы. Я ведаю, што яна гэта зрабіла не па добрай волі. Палажэньне прадыхтавала. Тыдзень вось, як бяз працы. Плаўскі зачыніў майстэрню і разьлічыў нас усіх. Змаганьне. Перамога, пойдзем шукаць работы ў другога гаспадара. Здасца—наша возьме. А пакуль—трэба пацярпець, хоць гэта і ня так лёгка. Жонка згаджаецца.

Сьнежань 1912 г.

Хоць забастоўка і здорава паціснула, але ўсё можна дараваць за атрыманую перамогу... Гаспадарчыкам зьбілі гонар і прымусілі здацца. Анлачаны час забастоўкі, падвышаны заробтак па зьдзель-

най работ і памесячнай. Я маю зарабляць па 35 рублёў у месяц. Праўда, капейкаю даражэй стала азоўка і палуда каструлі з залатоўкі пераскочыла на саракоўку. Нашы га падары нічога не прайгралі, апр ч гонару і сьпесі. За тое мы цьвярдзей сталі на грунт. Падзеі агульнага характару выявілі і ў нашым жыцці свае адатныя ўзьдзеяньні. Расстрэл на Лене, як і январскае выступленьне 1905 году, паслужыць сыгналам да рэволюцыйнага ўздому. Дарма царскі палач Макараў грозіцца: „Так было і так будзе“. Ня будзе, паганец, запэўніся!

Люты 1912 г.

Ніяк работа ня можа пайсьці нормальным чынам. Перабой за перабоем. Ёзноў чакае тое, што прыдзецца гуляць. У горадзе маса беспрацоўных. Ідуць разьлічэньні на гарбарнях. Зачынілася некалькі шчотачных і шавецкіх майстэрняў. Ці выцягне наш гаспадар? Нешта ён пачаў скардзіцца на нявыгаднасьць усёго дзела. Закідае нам вялікім заробкам, крыўдзіцца на падаткі, ківае на застоі у збыце... Добра, што хоць крыху заробіць Ліза. Але, бедная, яна ня бачыць прасьветлае гадзіны, седзячы над машынкаю зранку да поўначы. Трэба-ж і работы пашукаць і зрабіць дасканала; а з заробленага — адлічыць на выплату машыны. Дзеці гадуюцца ўсёроўна што без бацькоў—пры адной бабе...

13 сакавіка 1912 г.

Зьбіралі чарговую ахвяру на беспрацоўных бляхароў. Ёх налічваецца ў горадзе да трыццаці чалавек. Гэта служыць козырам для гаспадарчыкаў, якія задзёрыста паглядаюць на сваіх рабочых. Кожнага ня любяга яны лёгка могуць абмяняць на другога. На іх вуліцы сьвята... Трэба, таварышы рабочыя, шчыльней трымацца адзін за другога: гэта асноўнае ў абароне нашых інтарэсаў.

Красавік 1912 г.

За месяц вось ужо дзесяты бляхару пошуках работы. З мястэчка ў мястэчка, з гораду ў горад вандруе цэлая армія беспрацоўных, спадзяючыся прыстаканіцца на працу. Але працы обмаль, а рабочых многа. І пошукі зацягваюцца, вымаваючы з рабочых сілу і надзеі. Яшчэ добра тое, што захоўваецца звычай узаемнае дапамогі. Гэта спасяе таварышоў. Яны ўпэўнены, што і на дарогу і на кусок хлеба атрымаюць. Хвала рабочай солідарнасьці! Ад нас залежыць яе няспынна пашырць...

2 мая 1912 г.

Пасьля раду гадоў перапынку мы ўчора ня дрэнна адсьвяткавалі рабочы празьнік, першае мая. Сумелі сабрацца ў колькасці болей ста чалавек на Камароўцы і правесці ажыўлены мітынг. Поліцыя, праўда, дазналася, але запозна, і яе прагулка ў лес пакуль асталася ўпустую. Весялей на сэрцы. Ясьнее...

ЦІШКА ГАРТНЫ

Жнівень 19 2 г.

Два месяцы астрогу—вось чым адплаціўся я за сьвяткаваньне першага маю. Выявілася, ліха ім, што за мітынгам адбывалася пільная сочка. Ужо на другі дзень былі праведзены арышты сярод шапачнікаў, мэталістых і бляхароў. Некаторыя паплаціліся высылкаю ў Волагду, а я—прымха ды годзі!—адбаярыўся двума месяцамі адседкі. Стараліся разьдзьмуць справу па абвінавачваньні ў прыналежнасьці да соц.-дэмакратычна-рабочае партыі—толькі—трасцу, не назьбіралі матар'ялу і абмежаваліся адміністрацыйнаю карай... Было-б нічога—чорт іх матары бяры—каб мая адседка не адбілася цяжкаю пакутаю на сям'і. За гэты час жонцы дасталася здорава перацярпець: бывалі дні, што ў хаце акрайчыка хлеба ня было. Таварышы, дзякуй ім, выручылі... Ды нейкая літасьць знашлася ў гаспадара кватэры, які праз два месяцы згадзіўся чакаць платы. А так-бы, я не ўяўляю, што-б Ліза рабіла... Да гэтага і з дому паганяны весткі... маці памёрла ад тыфусу, а гэта ляжыць хворай сястра. Брату не пашанцавала—згарэў і зараз, бедны, разьбіваецца, шукаючы сродкаў на адбудову... Сапраўды ўжо—„на беднага Макара ўсе шышкі валяцца“... На гэтым шэрым фоне і зьявілася выключэньнем адно—гэта „цудоўная філэнтропія“ з боку Даныда Брама. Ён наўзьдзіў раздобрыўся, прыняў мяне на работу, хоць перад гэтым дваіх разлічыў і даў мне наперад дзесяць рублёў...

Зразумела, гэта не без рахуноту на аплачаны ўзварот. Як сабе хоча, абы ўдалося астояцца на нагах.

25 жніўня 1912 г.

Атрыманы соты нумар газэты „Правда“. Гэта вялікае і знатнае сьвята ў нашым рабочым жыцьці. „Правда“ зьяўляецца люстэркам, у якім поўнасьцю адбіваецца жыцьцё працоўных гушчаў, іх палажэньне, іх змаганьне на эаномічным і на політычным фронце... „Правда“ з рэволюцыйнай мужнасьцю абараняе нашы інтарэсы. Гэта адзнаецца шырокімі гушчамі рабочых, якія аказваюць ёй грашовое падтрыманьне. У адну нашу майстэрню выпісваецца пяць экзэмпляраў „Правды“. Але аднае выпіскі мала. Сёньні я падаў думку аб зборы ў яе жалезны фонд. Наша майстэрня дала дзесяць рублёў. Пачатак аказаўся лёгкаім, і к вечару мы ўжо мелі сто рублёў, якія я заўтра адсылаю ў рэдакцыю. Рабочая газэта павінна знаходзіцца ў руках рабочых.

16 кастрычніка 1912 г.

Неўспадзеўкі прыехаў Янкель Гіршовіч. Прывёз некаторыя навіны з адомлі. Рымасы бляхарню зьліквідавалі і перабраліся

у Амэрыку. Біман астаўся „гаспадзінам палажэньня“ ў мястэчку. У яго зараз працуе дзевяць чалавек. Янкель пасварыўся з ім і мусіў пакінуць працу.

Соцыялістычны рух цалкам замёр. Рэшткі арганізацыі пераключыліся ў культурна-асьветны гурток, які налічвае ў сабе дваццаць пяць чалавек. Гурток выдае рукапісную часопіс „Голас рабочага“. Дзёзунг часопісу—пролетары ўсіх краін, злучайцеся! Нават стражнікаў паменшыла да пятнаццаці—нечага рабіць. Толькі раз патрывожылі поліцыю сяляне вёскі Хвоек, стравіўшы панскую сенажадь... Янкеля жыватугам зацягнула ў Менск. Безработцы яго не палохае—хлопец з бадзёрым настроем зьявіўся да мяне і гатоў далей вандраваць, калі ў Менску ня знойдзе працы. Я пазнаёміў Янкеля з шэрагам членаў нашае арганізацыі.

31 кастрычніка 1912 года.

Так і вышла, як я дапускаў: Янкель два тыдні прахадзіў бяз працы і нідзе ня ўстраг на работу. Ня трэба—гаспадары ня ведаюць, як пазбавіцца і ад сваіх рабочых. Учора правёў Янкеля на вакзал—ён накіраваўся ў Вільню. Што яму губіць—апроч ланцугоў? Карвінку на плечы, палачку ў рукі і з посьвістам у цягнік. Яўку атрымаў—пераначаваць знойдзе, работы пашукаць пасобяць—і... бывай здароў, дружэ! Пішы!

Канец году (1912).

Справы з работаю коцяцца ўніз. Ужо гаспадар разьлічыў траіх чалавек. Чамусьці ён пакуль міласьлівы да мяне—трымае, хоць штодня дае зразумець, каб я быў гатоў на ўсё... Палажэньне паправіла злёгка Ліза; яна так-такі перад сьвятам здорава папрацавала і пасобіла выцерабіцца з даўгоў. Але жанчына да таго зьмізарнела, што страшна паглядзець на яе—як сьмерць. Што-ж парадзіць—гэткая доля рабочага... Будаўнік жыцця, а мусіць аставацца яго пасынкам. Дакуль жа яно так будзе? Ад саміх нас залежыць...

Красавік 1913 г.

Янкель Гіршовіч прыслаў ліст. Уладзіўся на работу і ня дрэнна. Калі судзіць па лісту, то хлопец ня каецца, што трапіў у Вільню. Асталяваўся на кватэры і нават намерыўся жаніцца. „Дзяўчына добрая, з багатым пасагам—дочка гандляра скабяным таварам. Скончыла гімназію, бундаўка. Ня верыш? Запрашу на вясельле“.

Я ліст паказаў Гіршу, які недаверна ўхмыльнуўся. „Амэрыканскі выпадак“, паджартваў ён і дадаў: „А з Янкелем гэта можа трапіцца“.

ЦІШКА ГАРТНЫ

Май 1913 г.

У гэтым годзе сьвяткаваньне першага маю прайшло даволі бляда. У горадзе баставала да двухсот чалавек. Мерыліся склікаць у сінагозе сход, але хтосьці данёс поліцыі, і яна зранку паставіла варту каля ўсіх сінагогаў. Адзнака сьвята ўсяго і адбілася, што ў больш ад звычайнага шумлівым ажыўленьні на рабочай біржы, дзе праз увесь дзень гулялі бастуючыя. Яшчэ „павіннасьць“ першаму маю аддала поліцыя, пусьціўшы па вуліцах конныя патрулі і падвоіўшы пасты гарадавых. Жонка, навучаная вопытам легашняга, на прамілы бог угаварвала ня выходзіць з хаты. І была дужа рада, што ўсё абышлося ціха, хоць некалькі дзён пасля сьвяткаваньня чакала непажаданых здарэньняў.

1 чэрвеня 1913 г.

Я рэдка ўдаюся ў доўгія гутаркі з Лізаю: то няма калі, то няма настрою: затамімся абое і цягне ка сну. Нават мала карыстаемся надсэрцам. Сёньні-ж здарылася кінуцца ў гутарку і пачуць ад жонкі многа ўпічышч. Яна зьбіралі іх доўга, трымала ў сваім нутры і, нарэшце, выказала проста і бессаромліва. Я аказаўся вінаватым і за абранае рамясло бляхара, і за ўдзел у рэволюцыйным руху. Ліза крыўдзіцца і за тое, што я выехаў у Менск, незадаволена колькасьцю траіх дзяцей... Водлуг яе я адказваю і за правал рэволюцыі 1905 г. і за крываваю раз'юшанасьць рэакцыі. Яна ня верыць (у даны момант) у ажыцьцяўленьне тых мэтаў, за якія змагаюцца рабочыя; пераказвае бабскія, мяшчанскія ісьціны, якія кажуць, што „было-б лепі, каб троха пабыло ціха.“ Мяне здзівіла яе многаслоўе, прасякнутае атрутлівай абыватальскай, філэзофіяй. Шго з ёю здарылася? Адказам ёй паслужыла мая доўгая і даволі вострая прамова, якая ўплыла на жонку атрэзьвляюча. Яна супакоілася, раздумала, узяла лагоднейшы тон і прызналася, што „яе ўзяло за жывое, бачачы бязконцыя недахопы, кіданьне ва ўсе бакі, каб стачыць канцы з канцамі“. Ва ўпкі на конт „правалу рэволюцыі“ Ліза ўклала знарочыста незадавальненьне „прымірэнствам рабочых з пануючым палажэньнем“.

14 чэрвеня 1913 г.

Як на тое йдзеца: час лёе вадзі на Лізін млын. Гаспадар прыкрыў майстэрню на неакрэсьлены тэрмін. Я апыніўся на бруку. Шукваю працы ў іншых майстэрнях. Дарэмная турбацыя! Усюды скарочаны лік рабочых. Прыдзеца шукаць другое работы. Гірш мяркуе прабаваць шчасьце ў прыказчыках: яму жончын брат дакляраў нешта. Другія, як хто: Цыруль мае магчымасьць працягнуць некі час бяз працы—жонка выручае. Коўтун думае ехаць у Адэсу. Са мною горш, як з усіма. Цешча захварэла. І Ліза мусіць даглядаць дзяцей, заняда-

баўшы швом. А тут яшчэ сястра паведала, што мае прыехаць—адной надакучыла, і дзяўчына спрадае, што засталася ад бацькоў, ды думае знайсці які талент у Менску. Ці-ж перашкаджаць ёй?

23 чэрвеня 1913 г.

Рэшткі грошай падходзяць к канцу. Сьціскаешся з ядою, абы заплаціць за хату. А работы ня чуваць. Спрабаваў паступіць на электрычную станцыю—патрабаваліся чорнарабочыя—не ўдалося. Тым самым скончылася і на гарадзкой концы: астацца за кондуктара—трэба залог, а дзе яго ўзяць? Надзея на цагельны завод.

1 ліпеня 1913 г.

Сілаю-гваятам устраг на цагельны завод. Цягаю тачкамі цэглу ў сушню. Цяжар адрывае рукі. З няпрывычкі тачка вырываецца з рук, і амаль што-дня б'ю цэглу. Заработак—пяць злоты ў дзень. Усё ж ня гуляць.

7 ліпеня 1913 г.

У хаце ўсё вышла. Жонка зварыла гаршчэчак нішчымнае кашы і толькі. Дзецям купілі маслёнкі.

Верасень 1913 г.

Кончана з работаю ў цагельні. Трэба шукаць дзе відзе. Зыгмунд Плаўскі ня думае адчыняць бляхарні—едзе ў Рыгу. Ці паспрабаваць шчасьце наведваць Вільню? Але як пакінуць жонку з дзяцьмі?

Верасень 1913 (канец).

Знайшоў работу ў Боруха Гляса. Ён дастаў якісьці вялікі заказ на армію і паставіў на працу да пятнаццаці чалавек. Ліза павяселела, тым болей, што і цешча ачухалася і занялася з дзяцьмі.

Пачатак чэрвеню 1914 г.

Час, як паводка, імчыцца бяспынна. Здавалася толькі толькі быў той 1904 г., памятны японскаю вайною, задзе́рыстым маладым настроем, палкімі надзеямі на вялікае і блізкае наступнае. А зараз, во, ужо палова чатырнаццатага году. Дзесяць год як і ня было. А колькі перажыта! Уздымы і спады, надзеі і разуверра. Што наперадзе?

Ліпень 1914 г.

Жыцьцё на стаіць на месцы. Яно, як віхор, кіпіць і бушуе. Ператвараецца. Перабудоўваецца. І цвёрдымі крокамі ідзе да свайго ўдасканаленьня... Здарэньні ў Сараеве—то чарговы штуршок у бязкондым ланцугу жыцьцёвых падзей. Яны ўсе накіраваны да таго, каб змяніць сучасны лад, пераставіць клясавыя сілы і ажыцьцёвіць

ЦІШКА ГАРТНЫ

вызваленне рабочых. Да гэтага вядзе гісторыя, вядзе разьвіццё здарэнняў, ня глядзячы на іх разнастайнасць і, з надворнага боку, як бы нясыстэмнасць. Забойства аўстрыяцкага кронпрынца пагоніць гэтыя здарэнні больш шпаркай хадю.

Жнівень 1914 г.

Скутак сараеўскага стрэлу „наліцо“. Мы сьведкаю новае вайны. Дзесяць год, як самадзяржаўе атрымала заслужаны ўрок на Далёкім Усходзе, а гэта ізноў рынулася ў авантуру. Цяпер, трэба думаць, яно ўжо ня выдзе з цэлаю галавою.

Восень 1914 г.

Паўторныя, няспынныя мобілізацыі адбіліся на крутым зьмяншэнні безработцы. У Менску ўжо мала можна знайсці рабочых, якія-бы асталіся бяз працы. Мой гаспадар шукае людзей. Ваенны заказ на бляшаныя флягі і вёдры патрабуе шмат рабочых. Даўно забытая зьверхуточына завабна носіцца ў думках Боруха. Ён прабуе намякаць пра яе, але пакуль недавысказвае поўнасьцю сваіх намераў. Трэба чакаць, што ён ад гэтаго не адкажацца... Толькі... дулю ў нос...

Сьнежань 1914 г.

Сястра асталася ў лазарэце работніцаю. Жонка нанялася на работу ў вайсковую швальню. Вайна захапіла ўсіх нас, уцягнуўшы ў абслугоўваньне яе патрэб... Цікава, колькі гэта працягнецца! Нешта не збываюцца самалісьлівыя прароцтвы патрыётаў аб хуткім разгроме немцаў. Самаўпэўненасьць абяртаецца ў разуверра... Дубовыя ілбы! Не навучыліся на „макаках“ і з тымі-ж настроямі адносяцца і да „тэўтонаў“. Захлынаюцца ад зьненавісьці і азіраюцца з падазрэннем на тыл... Пакуль ён заспакоены. Вайна прыгняла яго жалезным абсацам. Але ці ўтрымае да канца?

Зіма 1915 г.

Вайна набывае зацяжны характар. Ня збываюцца надзеі расійскіх ваяк—Бэрлін усё на тым жа адгоне. Але Менск набліжаецца да фронту. Чаго добрага, вясною можна чакаць яшчэ горшага... Скуткі вайны займаюць усе думкі і настроі. Узрокі не адрываюцца ад фронту. Устанеш раніцою і пражэш хутчэй паглядзець у газету. Вакола патыхае вайною. Менск, як у жалезным абручу. Перапоўнены ваеншчынай... Штабы, лазарэты... Усё жыццё перавярнулася ўверх дном... Мы, працуючы што дня, спрачаемся аб адносінах да вайны. Толькі двое з пятнаццаці за абарону—рэшта напружана чакае паражэння. Кожная няўдача рускага войска выклікае ў нас усё большыя надзеі на скоры прыход чагосьці вялікага і жаданага.

Лета 1915 г.

Падзеі на фронце вачавідкі хіляцца не ў карысьць Расіі. Вайна выкрывае ўсё дэмутае „вялічча і моц“ самадзяржаўнага ладу. Ападае ў гразь увесь гонар і ўся пыха царскае ваеншчыны. Дарэмны ўсе патугі кічлівай буржуазіі спыніць лятуччы ў пропасць парадак... Грукат гармат, што няўхільна набліжаецца к Менску, вяшчае самадзяржаўно нешта ракавое...

Жнівень 1915 г.

А паўдні ўехала ў двор балагольская буда. Ліза здзівілася, але ўвайшоўшы на кватэру мой брат растлумачыў у чым справа: ён аказаўся малюпакім зьвязном бязконцага ланцугу бежанцаў, сагнаных вайною з векавых гнёздаў і пакіраваных у сьвет шукаць прыпынку. Ужо другое лета, як усе дарогі забіты імі дашчэнтэ. Тысячы і сотні тысяч мірных жыхароў пусьціліся на ўцёкі ад жахаў вайны, растаптаўшай іх гаспадарку, іх хаты, іх жыцьцё. Летась ехалі дальныя, а сёлета, з раньняе вясны, рушылі тыя, да якіх падблізіўся фронт і казацкія нагайкі. Як пажар у прэрыях, які гоніць перад сабою спуджаныя стады зьвяроу, вайна тое робіць з людзьмі. Фронт пасуваецца няцішэй прэрыіных пажараў і дзікі пуд, сеючы пошасьці і сьмерць, апанаваў ні ў чым непавіннае насельніцтва. Разам з тысячамі апыніўся і брат. Ён замкнуў толькі што скончаную хату, з гэткімі цяжкасьцямі загараваную, пакінуў недамалочанае жыта і няскошаныя авёс, некалькі градак морквы і блэцвіньня... Зачыніў вешніцы, высеўшы стракулю... і паехаў... „Азіраўся,—кажа:—датуль, пакуль ня стала відаць гуменнага шчыта. З-за горкі перад Кузьмінскім лесам яшчэ ўлавіў зіркам жменьку лісьця на дзікай грушы, што расьце на яравым палетку, і толькі... Уцёр сьлёзы і крыкнуў на Буланнага. Перш думаў ехаць проста на Воршу, не спадзяючыся вас застаць у Менску, а далё аддумаў... можа застану і хоць каліва атрымаю ўцехі... ды бліжэй яно к дому... Ці-ж не вярнуся? Парадзьце, брат і братавая, што мне тут рабіць і за вошта ўхапіцца.. Ехаць—ня ведаю куды, а аставацца—ці-ж можна“... Ліза нічога пэўнага яму не магла парадзіць і чакала мяне. Каб жа я мог ведаць! Хто яго ведае, што можа быць—чым ты ручыш за заўтрашні дзень. Але мэрам бы мне хтосьці падказаў думку парадзіць брату вярнуцца назад: што будзе, тое і будзе. Ён пераначаваў у мяне пару ночаў, і ўсьцешаны, павярнуў аглоблі назад да хаты.

Восень, замаразкі (1915 г.).

Фронт спыніўся на адным месцы. Трэба думаць, што праз зіму мала што зьменіцца. Наглядаецца ўтома вайною. Горад повен так званымі „дэзэртэрамі“, якія кідаюць фронт і ўцякаюць. Абрыдла.

ЦІШКА ГАРТНЫ

Ды за вошта і за каго нясыці сваё жыццё пад кулю? Ходзяць патрулі, і робяцца аблавы. Ідзе частая праверка дакументаў. Ласьне гэтым можна падтрымліваць дысцыпліну і паднімаць вайсковы дух? Другі год вайны, якая цягне за сабою поўны разлад гаспадарскага жыцця, дарагоўлю і нямерную заблутанасць ва ўсім становішчы — робіцца адваротнай, надаедлівай і шкоднай. Гэта адчуваецца на кожным кроку, глядзіць з твараў тысяч апантаных ёю людзей. Нездавальненне ўцягае ў свае кола ўсё большыя слаі жыхарства.. Крывадушнымі зычаць воклічы аб данамозе салдату ў акопах... Бо' побач з гэтым ідзе спекуляцыя на пачуццях, крадзеж казённага добра, мільённыя заробаткі на пастаўках абутку з папяровай падэшваю, нікуды нягоднага адзення...

Сярод рабочых ўсё заўважней наглядаецца паварот симпатыяў у бок паражэнства. Паўстаюць гутаркі аб забастоўках.. Зусім не палохае нікога ваеннае становішча, заняйдбана пагроза высылкі на фронт. Настрой пратэсту супроць вайны, сядзеўшы дзесьці ў падсвядомасці шырокіх гушчаў працоўных, зараз рашуча выбіваецца наповерх. Вайна імперыялістычная цягне за сабою вайну грамадзянскую.

На сходзе году (1915 г.).

Сёньні мы ўсёй майстэрняю абгаварылі skutкі Кінтальскай канфэрэнцыі. Гэта на нас зрабіла вагromністае ўражаньне. Зямля верціцца!.. З дыму пажараў, з паводкаў крыві, з кашмараў мільённых сьмерцяў паўстае пагрозны помстнік, які нясе расілату віноўнікам крывавае бойкі. Не захаваць прадажным газетам уздыму супроць ваенных рэвалюцыйных настройаў, якія ўсё часцей выліваюцца ў забастоўкі і пратэсты рабочых. Здраднікі, што пашлі на ланцужку за Гучковымі ў прамысловы комітэт, не засьпяць рэвалюцыйнае пільнасьці рабочых. Яна заварушыла гушчамі па абодва бакі фронту, прасачылася ў акопы, пад стрэхі цэмантных бліндажоў... як электрычны ток прасякае яна згушчанае паравым дымам паветра. Аб ёй стукаюць малаты, грымочуць лябёdkі, шыпяць прывады... Надыходзіць час расплаты!

Студзень 1916 г.

Праца нашае арганізацыі заметна шырыцца. Мы наладзілі сувязь з вайскоўцамі гарнізону і штабоў; на прадпрыемствах залажылі да дзесятку ячэек. Настрой рабочых навастраецца.. Ужо галоўнаю тэмай служаць пытаньні бягучага часу ў зьвязку з унутраным і паміжнародным становішчам. Політыка набыла вялікае цікавасьці і засланіла сабою яшчэ нядаўнія гутаркі аб будзённых справах прыватнага побыту.

30 студзеня 1916 г.

Першая забастоўка ў умовах ваеннага часу. Яна пачалася намі з-за эканомічных прычын—дарагоўля,—але зусім ня чужа політычнае афарбоўкі. На гэта стараецца націскаць наш гаспадар, гроззячы „непажаданымі“ для нас пасьледкамі. Мы стаімо на казённой вайсковай працы; „прадпрыемства“ як-бы мілітарызавана, і Борух Гляс хоча на гэтым выехаць... Нашы дамаганьні яму здаюцца „дзерскімі“ і невыпаўнімымі. Першыя два дні ён ухіляўся і слова вымавіць: дзесьці лазіў па нейкіх установах, чагосьці шукаў, дабіваўся, а сёньні.. пазваў нас траіх і пасуліў палавіннае выкананьне нашых запатрабаваньняў... Мы рашуча адкінулі яго пропозыцыю і гардліва вышлі з хаты.

7 лютага 1916 г.

Гаспадар поўнасьцю задаволіў нашы запатрабаваньні, уключыўшы сюды і выплату за час забастоўкі. Ходзяць чуткі, што „дзе сьлед“ адмовіліся мяшацца ў наш „хатні спор“. Мо' гэта жарт адзін, зломьсна накіраваны ў гаспадара, але яго поўная здача—тлумачыцца пэўным яго правалам... Наша забастоўка дала повад і другім майстэрням „мімавольна“ падцягнуць заробатак к нашаму. Гаспадарчыкі не асьмельваюцца іці на адкрытыя спрэчкі.

Сакавік 1916 г.

Ні я, ні Гірш, ні ўсе, хто ведаў Янкеля, не спадзяваліся яго стрэць там, дзе мы яго стрэлі. Ён прымхаю зьявіўся ў абед у майстэрню і з вясёлаю ўхмылкай бесклапотнага юнака перадаў уклон з Якацерынаславу. Сталася, што ён не астаўся ў Вільні пры захопе яе немцамі, як мы тое дапускалі, а ўцёк разам з іншымі. Пры гэтым Янкель, з яго слоў, уцякаў „пад пушкамі“. Выявілася, што ён не паспеў выканаць плян жаніцьбы—бундаўка зьмяніла,—чаму даволі рад. У Якацерынаслаў ён трапіў „няведама чаму“, „па недаразумеенью“, але добрых паўгода працаваў там. Туга па таварышох вымусіла яго зьявіцца перад нашы „грозныя вочы“. На гэты раз яму не давядзецца шукаць работы: наш гаспадар ахвотліва яго прыме к сабе...

Лістапад 1916 г.

Вайна абразуміла людзей. Ці мо' адзін я так абязьцікавіўся ўсіма гэтымі паведамленьнямі з фронту, хлусьлівымі весткамі са штабу галоўнакамандуючага, рознымі мерапрыемствамі дзеля „арганізацыі перамогі“. Нешта пражэ ва мне хутчэй дачакацца якога-кольвечы канца вайне... і пачатку таго, пакуль невядомага, але, мне здаецца, асабліва вялічэзнага і надзвычайнага, што пачнецца за ёю. У гэтым чаканьні я не заўважаў, як прамчалася вясна і лета, як падасьпела

ЦІШКА ГАРТНЫ

восень. Застыўшы на адным месцы фронт, мерам-бы, застудзіў разь-відцьдэ ваенных падзей, абудзёніў іх... Выдыхнулася „гэроіства Кручковых“ і „газарт Радкаў Дзьмітрыевых“, астыў „патрыётычны“ запал прадажных пісак, і нікога з „адданных абаронцаў“ ня трывожаць тысячы калек. Толькі злымі духамі, як здані якія, гойсаюць пранырлівыя ўрэменшчыкі, якім мала пралітае крыві, а ўсё яшчэ хочацца далейшага пашырэння і бяз таго абярнутага ў сусьветную вайны. Але ня тое, здаецца, ужо ідзе. У Пецяярбургу, відаць з газэт, насьпяваюць буйныя падзеі.

1 сьнежня 1916 г.

Наведаў брат. Дзякуе за маю яму парадку вярнуцца дамоў. Тыя, хто выехаў, пішуць дужа дрэннае аб сваім жыцьці. Скітаюцца, цяпяць пакуту, як бяздомныя... А ён агойтаўся і патрошку калупаецца... пры хаце...

20 сьнежня 1916 г.

Забойства Распуціна ня сходзіць з вуснаў, каго ні напаткаеш. Здарэньне тлумачыцца на ўсе лады. Але адно ясна, што гэта здарэньне надзвычайнага характару. Нельга сумнявацца, што за ім хаваюцца вялікія падзеі, якія прынясуць крутую перамену ў краіне.

Люты 1917 г.

Тысяча вёрст, а як пры боку! Кожны выпадак з політычнага жыцьця Пецяярбургу амаль ня ў той жа дзень становіцца вядомым і ў нас. Расія ахоплена электрычнаю напружанасьцю. Кожны чалавек да таго стаў чулым, што па яго настрою, як па стрэлцы сэйсмографу, можна заключыць аб грамадзкіх штуршках... Мільёны ўзрокаў накіраваны ў бок Пецяярбургу, цалкам занядаўшы фронтам і яго становішчам.

1 сакавіка 1917 г.

Няхай жыве рэволюцыя!

Вітаньне паўстаўшаму працоўнаму народу!

2 сакавіка 1917 г.

Горад купаецца ў нязьмернай радасьці. Ёю вабраты людзкія твары, яна глядзіць з кожнага будынку, яна пераліваецца ў вулічным гуле... І, здаецца, ня знойдзецца ні аднаго чалавека, за выключэньнем мо' наіўных служак самадзяржаўя, хто-б не прывітаў гэтых вялічэзных падзей, шго завуцца рэволюцыяй. У бурлівым экстазе рэволюцыйнага натхненьня цякуць па вуліцах урачыстуючыя грамады людзей. Спыніліся фабрыкі, майстэрні. Ня хочацца працаваць — трэба аддаць вітаньне прышоўшаму збаўцу, рэволюцыі. І маніфэстацыя,

якой горад ня бачыў з дня свайго заснавання, запырэсьціла чырво-
нымі сьцягамі прагалы вуліц і квадраты пляцоў. Гукі песняў і акорды
музыкі рассыпаюць густыя, палкія рулады ўздымных пачуццяў...

Няхай жыве рэволюцыя!

7 красавіка 1917 г.

Днямі вярнуўся з-за граніцы т. Ленін. На чарговым сходзе мы
абярнулі гэты факт у сапраўднае сьвята. На імя газеты „Праўда“
адпраўлена намі прывітальная тэлеграма. Мы плямім ганьбаю бур-
жуазна-чорнасотніцкую погань, якая паўсюдзіць правакцыйныя чуткі
ў зьвязку з яго прыездам! Я разглядаю гэтыя чуткі, як выяў сполаху
буржуазіі і яе прыхвасьняў перад вялікім правадыром рабочае клясы.
Цясьней вакол яго нашы рады! Ня дайма, таварышы, ганьбіць усякай
свалаце слаўнага рэволюцыянэра, няўтомнага барацьбіта за вызваленьне
рабочае клясы вялікага т. Леніна!

Красавік 1917 г.

Першы апоў рэволюцыяй прайшоў. Яе „агульнасьць“ таіла ў сабе
ня выкрытыя клясавыя супярэчкі. Пад гукі марсельезы буржуазія
імкнецца працягнуць свае ідэі. Апарожнены царскі трон завабляе пад
залатыя балдахіны. Цар з яго ладам перашкодзіў буржуазіі, памеш-
чыкам і капіталістам развязаць рукі і ўзяць кіраўніцтва краінай на
сябе. Размах рэволюцыі перасягнуў спадзяваньні, за якімі стаіць цень
Мікалая, Мілюковых. Ніякімі манэўрамі ім ня ўціснуць развою падзей
у жаданья буржуазіі рамкі. Выбрык Мілюкова атрымаў з боку рэво-
люцыйных гушчаў належны адказ. Рэволюцыя мае свайго падзейнага
абаронцу, ён яе асноўны рухавік—гэта рабочыя гушчы. Пільней кля-
савую настарожлівасьць!

Красавік—сходныя дні (1917 г.).

Цікава наглядаць за нашым гаспадаром. Дзе згінула яго раней-
шая пыха? Ходзіць і азіраецца па баках. Абзавешся словам—і сустрэ-
неш яго озірк. Няўпэўнены ні ў адным зробленым кроку. Надмерна
чульліў да кожнае газэтнае весткі, дзе справа датыркае рабочага
пытання. Чытае абавязкова тры газеты, з якіх „Правду“ першай.
Ён проціў „рэзкага курсу“ і за „дзяржаўны розум“ „пакрыўджанага“
Мілюкова. „Калі за царом ня грэх было жадаць паражэньня Расіі,
то зараз мы мусім як мага абярагаць заваёвы рэволюцыі. Прускі
юнкер можа надзець нам на шыю новы хамут. Самі памяркуемся
пасля перамогі над ворагам. Галоўнае—не парушаць нормальнае
хады працы на прадпрыемствах“. Гляс ня згодзен з Гэльсінфорскімі
салдатамі і матросамі, якія націснулі на фінляндзкі сэнат і ўласнікаў
мэталевых прадпрыемстваў, каб яны хутчэй увялі васьмігадзінны
рабочы дзень. Зразумела, ён ведае, чаго хоча.

ЦІШКА ГАРТНЫ

2 мая 1917 г.

Тое пачуццё натхнення, што я перажыў учора, ня мае роўнага ў маім жыцці. Не перабольшу, калі скажу, што я ня чуў сябе на зямлі, ня лічыў сябе простым сьмяротным. Я драбіўся на кусочки, на часьцінкі і расейваўся імі ў бурлівым хваляваньні рэволюцыйнага патосу. Мяне купалі пераможныя гукі музыкі і песьняў, а сонечныя прамені ласкалі няўміручымі надзеямі ў блізкім ажыццяўленьні захапіўшых мяне сямнаццаць гадоў таму назад ідэалаў соцыялізму. Сёлетняе святаваньне першага маю абярнулася ў нячуваную і нябачную ўрачыстасьць перамогшых працоўных гушчаў. Ад іх сталёвых радоў нясло непераможнай магутнасьцю, з-пад іх гучных крокаў ляцелі пазывы да канчатковае перамогі. Дэманстрацыя засьведчыла перавагу бальшавіцкіх лёзунгаў. Рэшткі прыхільнікаў старога ладу чорнымі цэнямі туліліся па закутках, апантаваныя перадсьмяротным жахам. Скоса пазіралі на сашчільненыя рады рабочых і салдат усе гэтыя земгусары, кадравікі афіцэры, назьбіраная ў горадзе гандлёвая буржуазія і памешчыкі. Рэволюцыя на лютаўскіх падзеях не затрымалася, а шпарка і рашуча разгартае свой далейшы наступ.

5 мая 1917 г.

Буржуазныя бульварныя газеты не перасьціхаюць цікаць т. Леніна. Адкупныя пісакі вычвараюцца ў агіднейшых провокацыйных выдумках, стараючыся падарваць славу рэволюцыйны аўтарытэт слаўтага правадыра рабочае клясы. Уся гэта іх брахня, зразумела, шыта белымі ніткамі. Разгон рэволюцыйных падзей палюхае няўпэўненую ў заўтрашнім дні крывадушнюю буржуазію. Яна усімі сродкамі стараецца затрымаць разьвіццё падзей, апантаваць палажэньнем і заграбашчыць у свае крыважэрныя кіпці скінуўшую самадзяржаўе рабочую клясу. Але дарма ўсе яе патугі! Буржуазіі ня спыніць хады гісторыі. Подлыя сплёткі і провакацыйныя закіды правадыру рэволюцыйных рабочых гушчаў не спаралюшуюць іх нявыказнага, самаадданага к т. Леніну давер'я.

25 мая 1917 г.

Сёньня наш гаспадар з пакрыўджанай мінай у зайшоў майстэрню і скардліва загаварыў: „Цяпер нашаму брату трэба складаць манаткі“.

— Чаму?—запытаў яго Янкель.

— Ці-ж вы ня чытаеце газэт? Рабочыя сталі на няверны шлях.

Пачынаецца анархія, захапленне рабочымі фабрык і заводаў. Дзе гэта вядомы падобныя рэчы? Ня добра, ведаеце, калі здарэньні далей накіруюцца па гэтаму ўлоньню.

Многія з нас не маглі сутрымацца ад сьмеху. Ліса чуе, чые мяса зьела. „Чаму ня добра?“ запытаў Гірш. Гаспадар адчуў наш

настрой і палічыў лепш сваім высьцем перарваць гутарку. Улась-
вічка - прамыслоўскае яго пачуцьцё выдавала сябе ў нэрвовых уздры-
гах яго твару. Гэта нас нікаліва не бянтэжыла і ня суміла.

30 мая 1917 г.

Толькі што з мітыngu-протэсту супроць сьмяротнага прысуду
над Фрыдрыхам Адлерам, забіўшым аўстрыяцкага міністра вайсковых
спраў.

Чэрвень 1917 г.

Рэволюцыя шпаркімі крокамі пасуваецца наперад. Паглыбляюцца
клясавыя супярэчкі. Усе выразней ды выпуклей разьмяжоўваюцца
два варожых паміж сабою станы — буржуазіі і рабочых. Кожны дзень
прыводзіць новыя зьявы абвостраньня клясавога змаганьня. Вайна
імперыялістычная на вачох перараджаецца ў вайну грамадзянскую.
Здань апошняй скоўвае ледзяным жахам контррэволюцыйную буржу-
азію. Яна кідаецца ва ўсе бакі, выпрабювае ўсе сродкі на тое, каб
перанесці асяродак увагі на фронт і гэтым спаралюшаваць далейшы
поступ рэволюцыі. Прарыў фронту і наступленьне расійскай арміі
разьдзьмухаецца ў патрыётычную дэманстрацыю. Генэралы і паме-
шчыкі разам з соцыялістымі-меньшавікамі і эсэрамі ў чадзе ваяўнічага
задзёру... Яны ў згодзе паміж сабою пнуцца вярнуць у арміі прыго-
жасьці царскага рэжыму... Яны разам і аднакава захоплены імперы-
ялістычнымі намерамі... Паны і іх паслугачы!.. Так, не „вайна да
пераможнага“ канца, а „ўся ўласьць саветам“! як абвясціла ўчораш-
няя дэманстрацыя бальшавікоў. Колькі сілы і рэволюцыйнага натхненьня
ў гэтым баявым лёзунгу! Ня дзіва таму, што гэта знатная дэманстра-
цыя выклікала да сябе вагromністую спагаду з боку працоўных
і дзікае незадавальненьне з боку буржуазіі і буржуазнай ваеншчыны.
Але ў кепіках і жартах, у лаянцы і ў злосьці, накіраваных з боку
афцэршчыны, гандляроў, зэмгусараў і рэшткаў старарэжымнае сва-
латні супроціў бальшавікоу чулася жахлівая боязь і пуглівая бяз-
моцнасьць... А што далей будзе?

7 ліпеня 1917 г.

Газэты прынясьлі падрабязковыя весткі аб падзеях у Пецярбурзе.

Выступленьне бальшавікоў было спаткана поўным спачуваньнем
рабочых і вялікае колькасьці салдат. Перапалоханая буржуазія мобі-
лізавала ўсе сродкі, каб задушыць першыя спробы пролетарскае
рэволюцыі. Жорсткая расправа з паўстанцамі ясна гаворыць, што
гатовіць буржуазія для рабочае клясы і ўсіх працоўных, калі ёй
удасца апанаваць палажэньнем... Наша, рабочых, задача згуртаваць
свае рады вакол адзінага правадыра, партыі бальшавікоў.

ЦІШКА ГАРТНЫ

• Пачатак жніўня 1917 г.

З першых дзён рэвалюцыі я так-такі і ня мог уллучыць досыць часу на гутарку з Лізаю. Кожны дзень пасля работы мне ёсць куды іці. Абавязкі па арганізацыі нясупынна растуць, людзей не стае, і работы па вушы. Ліза ўжо ня раз ківала на маю „безуважнасць да сям’і“, на маё „надмернае захапленне рэвалюцыяй“. Праўда, яна ў мяне ня дурная жанчына і не дазволіць сабе дарэмных упічышч... Але, разумею, ёй хочацца са мною пагутарыць. Рэвалюцыя штодня надзяляе нас цікавейшымі навінамі. Складанасць і вялікасць падзей шаломіць людзей, і яны губяцца ў наступным. Тое і з жонкаю. Ёй не ахапіць сваім розумам усяго размаху здарэнняў, і сёньні, у нядзелю, я мусіў увесці Лізу ў сутнасць падзей, паколькі я іх сам магу прааналізаваць. Ліза з прагавітасцю выслухала мае тлумачэнні, назакідала мяне пытаннямі, сур’ёзнымі, і сумніўнымі і нарэшце сказала: „А я не спадзявалася да апошніх дзён, каб усё так сталася. Цяпер веру, Нічыпар, што рабочая кляса непераможная“. Я дапомніў ёй пратэст і незадавальненне, якія давалася мне пачуць ад яе пасля свайго выйсця з вастрогу чатыры гады таму назад. „А, бач, я цярэў тады за сучасную перамогу і за перамогу ў будучым“, пахваліўся я, і жонка бяспрыкладна згадзілася са мною. Яна спакойліва паглядзела мне ўслед, калі я пашоў на чарговы сход і спагадліва ўсміхнулася.

20-я лічба жніўня 1917 г.

На Дваранскай вуліцы раптам напаткаў Шмойлу Пуркеля. Не наверыў сваім вачом, але ён да таго не змяніўся, што нельга было сумневацца ў сапраўднасці. Шмойла тыдзень таму як прыехаў з Чыты. Першыя часы рэвалюцыі ён прапрацаваў у Чыцінскім Савеце рабочых дэпутатаў. Саветам быў дэлегаваны на зезд саветаў у Пецярбург. Пасля зезду заехаў сюды. Камітэт Бунда мае затрымаць яго, пакінуўшы на партыйнай працы. Але Шмойла кажа, ці праўду ці не, што ў яго маюцца буйныя разнагалосы з лініяй Бунду Шмойлу не падабаецца політыка часовага ўраду, якую падтрымлівае Бунд, і ён сябе залічае ў інтэрнацыялістыя... Прасіў заглянуць да мяне... Перадаў яму навіны з нашага рабочага бляхарскага жыцця.. Абяцаў наведарыць у майстэрню...

Канец жніўня 1917 г.

Бунт Карнілава паслужыў штуржком для новага ўздыму рэвалюцыйных сіл пад кіраўніцтвам партыі бальшавікоў. Таямніца ролі ў гэтым Керанскага абурала супроць яго працоўныя масы гораду і рэвалюцыйную частку гарнізону. Выступленні царскага генэрала—нахабныя замах на завяёвы рэвалюцыі. Вось чаму ўся ўвага накіравана на ліквідацыю бунта. Наша майстэрня перастроілася на баявую ногу. Я, вось, другую ноч не задрамаўшы прасядзеў у памяшканні камітэту. Надышлі рашаючыя дні. Контррэвалюцыя паставіла вабанк.

3 верасня 1917 г.

Мяцеж Карпілава расьціснуты. Рэволюцыя перамагла. Рабочая кляса і рэволюцыйныя салдаты вытрымалі з гонарам першыя іспыты ў абароне сваіх заваёў. Вядучай сілай, стрыжнём рэволюцыі зьяўляецца пролетарыят, які пад кіраўніцтвам бальшавікоў нанес буржуазнай контррэволюцыі жорсткі ўдар. Улічваючы рэволюцыйнасьць бягучага моманту падноўлены часовы ўрад абвясціў расійскую рэспубліку. Хітрыкі, якімі не правядзеш!

Кастрычнік 1917 г.

Слава пераможнаму змаганьню рабочае клясы! Слава яе правадыру. бальшавіцкай партыі! Слава тав. Леніну! Уся ўлада саветам! Няхай жыве дыктатура пролетарыяту!

Лістапад 1917 г.

У майстэрні вышла ўся работа. Гаспадар ходзіць як няпрытомны. Яго ня цікавіць нічога, апроч свайго ўласнага лёсу. Ён палахліва запыгаў у Гірша: „А што вы зробіце цяпер са мною“? Той яго суседзі, сказаўшы, што самае страшнае для Боруха Гляса магчыма быць— гэта работа з намі на роўных пачатках. Трэба-ж было чым кольвечы заспакоіць яго. Але, зразумела, гаспадар не паверыў Гіршу і ўнурыўся ў перачытваньне дэкрэтаў Савету народных комісараў.

12 сьнежня 1917 г.

Работы ўсё яшчэ няма. І няма ведама, ці скораяна будзе. Борух, відаць, нешта нейкае надумаў. Падае падозрэньне на тое, што ён намераны ўцячы з гораду. У нас паўстала думка ўзяць майстэрню ў свае рукі і вясці яе далей на арцельных пачатках. Будзем абгаварваць гэта пытаньне.

Люты 1918 г.

Рабочыя разышліся хто куды. Я прапрацаваў пару месяцаў у рэволюцыйным камітэце. Гірш выехаў у Смаленск. Янкель вярнуўся ў Екацерынаслаў... Зараз пытаньне, як быць далей. Ходзяць чуткі аб наступе немцаў. Ідзе падрыхтоўка да эвакуацыі... Няма сумніву, трэба ехаць з савецкім урадам. Але сям'я. Куды я іх павязу пяцярых? Ліза мае рацыю: ляпей усяго адправіць іх у Радамль да брата. Кватэру на некі час уступіць Хаіму Гмызу—таварыш просіць... Так... Так...

Люты 1918 г.

„Сьцеражы сябе, Нічыпар“! — была прозьба жонкі, паўтораная ў адзін голас з двума сынамі.

— Сусгрэнамся хутка!—паабяцаў я, але ня ўпэўнены, што Ліза сусцешылася гэтым.

ЦІШКА ГАРТНЫ

Той жа згустак суму астаўся на яе засьлежаным твары і тое-ж няўверра ў праўдзівасьць маіх слоў праглынула ў яе разьвітальным узроку. Ну, што-ж, крапіся, дарагая! Справа рэволюцыі вышэй усяго. Ад'е!

Сьнежань 1918 г.

Дзесяць бурлівых месяцаў у маім жыцьці—пазадзе. Пры мне бліскучыя ўспаміны аб рознастайных эпізодах барацьбы на франтах грамадзянскае вайны. Тут і Красноў, тут і бунт генэрала Мамантава, і чэха-славакі. Я не шкадуючы жыцьця, ня думаючы аб сям'і, самааддана змагаўся за вялікі Кастрычнік. Я дзіўлюся, як я ўцалеў, трапляючы ў страшнейшыя пераплёты... Ласьне мяне выручала мая зацятая адвага і халоднае грэбаваньне небясьпекаю.. Мяне пракурыў парахавы дым, і прасякла рэволюцыйнае натхненьне. Я не ўяўляю сабе, чым-бы я скончыў, каб ня тыфус. Захапіўшы гэту паскудную хваробу ў Тамбове, я праяжаў больш двух месяцаў у шпіталі і цяпер адчуваю сябе паўінвалідам. Ледзьве дабраўся ў мястэчка. Жонка заплакала, угледзеўшы мяне. Дзеці аддалі прывітаньне бацьку рэзвымі выгукамі і радаснай ухмылкай. „Ня чакалі, прызнаюся“, былі першыя словы жонкі. Брат пасьміхоўваўся з яе чуласьці, усё яшчэ ўспамінаючы пашанцаваўшую яму маю дараду. „Дзе-б я быў зараз, каб ня ты... Хоць немцы папаягалі ячак ды курэй, але што варта, што я дома, на месцы... што ўсё на месцы... Ну, добра... будзем патрошку азірацца і расчынаць новае жыцьцё“...

Чэрвень 1919 г.

Дзякуючы брату я сумеў у яго адпачыць і паправіцца. З яго дапамогай, таксама, прыехаў у горад. Хаім захаваў кватэру і цалюцім усё, што ў ёй засталася. З-за мяне ён не перабіраўся да жончых сваякоў, якія яму выгадней прыстаўлялі кватэру. Цяпер ён перабіраецца. Можна перасяляць сям'ю. Тым болей, што работа знашлася.. у прамысловага таварыства „Бэркі Гімара і Людовіка Шгампоўскага“. Гэта таварыства, заснаванае майстрамі Боруха Гляса, зразу стала на ногі і дало працу дзесяці чалавекам. Бэрка, як таварыш па рабоце, палічыў сваім абавязкам прыняць мяне на працу, „хоць штат ужо запоўнены“.. Я падзякаваў і ўзяўся за малаток... Даводзіцца мяняць прылады вайны на прылады працы і наадварот. Ці-ж прывыкаць да рэзкага ляскату бляхі, да працяжных стукаў малатка, да чадлівага імпаду волава?

Тыднем пазьней (чэрвень 1919 г.)

Патроху сустракаю старых знаёмых. Іх мала. Многія нават паехалі ў Вільню і далей на захад. Цікава, што іх туды пацягнула? Наведаў партыйны камітэт—там нікога ад знаёмых. А трэба было-б правесці аформленьне ў партыі, ад якога я адстаў за час хваробы.

Першая палова верасня 1919 г.

Ізноў краіна падпала акупацыі. На гэты раз польская буржуазія і белавардзейшчына зруйнуюць яе да шчэнту. Ужо першыя дні паказалі, што суліць нам разбазыраная панства. Пажары вёсак і расстрэлы сялян ды рабочых паказваюць крважэрны твар окупантаў. Горад перапоўнены жандарамі і шпегамі. Белапаны вярнулі з сабою ўзоры царскага ладу... Ідзе расплата з рэволюцыянерамі. Усякі западозраны шпегам арыштоўваецца і падлягае дэфэнзыўным зьдзекам і катаваньням. Політычнае жыццё ў горадзе замёрла. Прафэсійнальныя саюзы спынілі працу.. Гаспадары майстэрняў пазадзіралі насі і павялі наступ на рабочых. Ці надоўга працягнецца гэта іх сьвята?..

Люты 1920 года.

Акупацыя палкам спаралюшавала гаспадарча-прамысловае жыццё гораду і ўсяго краю. Абядненьне, безработьце як у самых цяжкіх часы самадзяржаўя. Ці хутка тая вясна, што павінна прынесці нам вызваленьне? Тысячы прагных узрокаў накіраваны на ўсход. Што за Барысавам? Калі мы ўгледзім шэрыя шлямы пад чырвоным сьцягам?

Вясна 1920 г.

Напружана чакаем прыходу чырвонае арміі. Ніхто не сумляваецца, што белапанскаму гвалту неўзабаве канец. Я лічу дні і гадзіны, за якімі пачнецца рашучы ўдар па драпежных акупантах.

Канец мая 1920 г.

Служкія расстрэлы заклікаюць да помсты. Яна, помста, узмоцнена куюцца па скрытных мясьцінах нарадаў партызан на конспірацыйных сходах партыйных працаўнікоў. Окупанты на вулкане... Ім не загасіць крывёю працоўных узростаючага паўстаньня... Адплата ідзе—гатоўце, каты, свае крывавыя рахункі!

Чэрвень 1920 г.

Дзе палзелася тая пыха і той гонар, што расплываліся пад шырокімі брылямі конфэдэратак? Чаму наблякавалі пражэрлівыя арлы, разьняўшы скрыдлы для адлёту? Не радуе на фронце. І тыл не спакойны.

10 ліпеня 1920 г.

Окупанты ў ролі пагромшчыкаў. Яны праганяюць смагу ў апошніх буйствах і разбурэньнях гораду, які вымушаны пакінуць... Але ні промін пажараў, ні расстрэлы рабочых ды сялян, ні самых дзікіх пагромы не затуляюць бляску пяцікутай зоркі. Яна пранясла сваю вызваліцельную чырвань над змучаным горадам, вярнуўшы краіне жаданую ўладу саветаў. Краскі і ўрачыстыя, радасныя акорды інтэрнацыяналу справодзяць перамогу Кастрычніка...

ЦІШКА ГАРТНЫ

Пачатак 1921 г.

Рэспубліка стала на рэйкі мірнае працы. Шпаркім разгонам наладжваецца гаспадарчае і прамысловае жыццё. Наша „таварыства“ абярнулася ў арцель. Работаў мы забяспечаны і рашуча выціскаем ажыўленых гаспадарчыкаў-прыватнікаў.

Канец 1921 г.

Канчаем год. Справы арцелі на яць. Сябры падабраліся адзін к аднаму. На працягу году меўся адзін усяго канфлікт, які ліквідаваўся выключэннем выпадковага бузацёра з складу арцелі...

1922 год.

Нашых сябраў арцелі ня на жарты заняло пытаньне аб ўліцці нас у завод „Кастрычнік“. Учора мы паслалі сваіх прадстаўнікоў для перагавораў з адміністрацыяй заводу—маладое прадпрыемства, якое мае ў сабе нелапы бляхарны цэх. Мяне моцна цягне ў свае ўлоньне буйнае пралатарскае прадпрыемства. Мне надаела палажэньне паўсаматужніка, паўпралятара... Годзе! Я з душою ды з настроямі індустрыяльнага рабочага...

Май 1922 г.

Наша бляхарная арцель скончыла сваё існаваньне. Ужо мы рабочыя заводу „Кастрычнік“. Шырокі і прасторны будынак нашага цэху поўны людзьмі. Кіпіць спора я заводская праца. Яна шпарка нараджае падзыханую вытворчасць. Шляхам спецыялізацыі і падзелу на дробныя апэрацыі мы жываем рамесніцкі выгляд вытворства. Нашы малаткі зьліваюць свае стукі ў стройную сугучную мэлёдыю. Бляшаны бразг поўніць заводзкі дзядзінец: ён сугалосны агульнаму напеву творчае працы ўсяго заводу... Абапал нашага цэху майстэрні: справа—ліцейная, зьлева—слярская. На срэбраных лістох шумлівае бляхі адбіваецца промень плавільных печаў і горнаў. Грукат лябёдак і бегатня станкоў злучаюцца з рытмічнымі ўзмахамі нашых рук. Мы ўключаны ў адно цэлае—з тысячаю рабочых, з мільённым плямам, з шылдаю: „Машынная-будаўнічы завод „Кастрычнік“. Ідзём на працу, як на бойку, і працуем з радасным пачуцьцём самастойных, вольных будаўнікоў пралетарскае краіны... Вышэй узьнімайцеся рукі!

Чэрвень 1922 г.

Гудок „Кастрычніка“—як мілагучная сьвірэль. Ён навявае на мяне невычарпальную асалоду і палкую прагу да працы. Яго ўрачыстуючы вокліч нясе мяне на скрыдлах у завод, у свой бляхарны цэх. Тысячы згатованых рэчаў мілуюць узрокі і цешаць сэрца. У кожным бідоне, у кожным карыце, вядры, дайніцы, наша стараньне, нашы латугі—для сябе, для працоўнае грамады. І нічыя паскудная рука не

запляміць паразіцтвам гэту нашу вытворчасць. Памяць аб гаспадару расплавілася ў гарачым катле з волавам. Промін горнаў разьвеў чорную цень паднявольных часоў. І сумны вобраз цесных кугкоў-майстэрняў з нявыноснай працаю на другіх—адышоў у зьнебыт. Я вольны рабочы, поўнацэнная адзінка вялікага вытворчага колектыву.

Канец чэрвеня 1922 г.

Я зросься з заводам, як с сваёй сям'ёю. Я адчуваю сябе яго неад'емнаю часьцінкаю. Я жыву яго жыццём і цешуся яго росквітам. І мне балюча, калі я бачу недахопы ці з боку некаторых рабочых, ці з боку кіраўнікоў заводу. Можна яны маюцца і ў мяне, але я з імі ваюю, адзнаю іх шкодную адмоўнасьць і сачу за сабою... Я люблю працаваць і ведаю, для каго працую. Я заўсёды з тымі, хто аддае свой клопат і стараньні нашаму прадпрыемству. Я хварэю душою, калі бачу, што трапляюцца між намі нядбайнікі і гультаі... Гэта—зло, з якім патрэбна няшчадна змагацца...

Другая палова 1922 г.

Як ні крыўдна, а перад тваімі вачыма праходзяць нядобрыя зьявы. Сустрэкаюцца таварышы, якія не пасьпелі прасякнуцца сьвядомасьцю да ўручанай ім працы; яны не разумеюць сваіх абавязкаў... Вось хоць бы Макуха: ужо другі дзень здае бракованую работу і лезе з скуру, каб даказаць сваю правасьць. Ну, да чаго гэта. Няўжо ён думае, што гэтакім шляхам можна выконваць свае заданьні. Дарэмна! Завод—наша гаспадарка. У ім няма нічога чужога. Завод для нас, а мы для заводу... І шкодныя ў таго думкі, хто іначэй думае. А ёсьць яшчэ гэткія, у каго дырэктар—гаспадар, ня свой, а чужы чалавек. З гэтакімі настроямі патрэбна рашуча змагацца...

1923 год.

Ужо год, як я нашу званьне „кастрычнікаўца“. Як цесна і шчыльна я зжыўся з заводам! Я цалкам і поўнасьцю перарадзіўся. Я гарды тым, што складаю сабою адзінку вялікага колектыву.

1923 г.—(Пазьней).

Дні і ночы аддаю зводу. Канчаю працу і не пасьпею пазбегнуць, як вяртаюся ізноў у завод. Я павінен словам і справаю змагацца за колькасную і якасную прадукцыю ў працы. Прадпрыемства можа існаваць у нясупынным палепшаньні і ўдасканаленьні.

Канец 1923 года.

Мяне абралі сябрам заўкому. Я паступова вайшоў у курс жыцця ўсяго заводу. Я рад гэтаму, бо магчыма яшчэ болей і паўней аддацца клапатліваму дбаньню аб заводзе.

ЦІШКА ГАРТНЫ

1924 год.

Я дзіўлюся, адкуль у мяне гэта спорнасьць у працы. Час ад часу я больш даю продукцыі і ўдасканальваю яе якасьць. І пры гэтай сваёй працы я пасьпяваю заўважаць дробныя недахопы. Я не саромеюся на іх падказваць кожнаму, хто ў іх віновен. Няхай сабе на мяне выпадковыя асобы злуюцца за гэта, інтарэсы агульнага цэлага вышэй інтарэсаў адзінкі.

1924 год — (Праз два месяцы).

Сьмешна: мяне гіранічна Ляскун назваў гаспадаром. Не спадабалася, што я папікнуў яго ў безгаспадарнасьці. Ну, як жа спускаць чалавеку, калі бачыш, як ён топча бляху і псуе каштоўны матар'ял, як што непатрэбнае і некарыснае. Канчае працу і, замест таго, каб зрабіць парадак, прыбраць усё аквуратна, ён — сьвіньня-сьвіньнёю — раскідае, пакіне дзе пападзе абцугі і молат і хутчэй з майстэрні. Ці-ж гэта толк? Гаспадар! Зразумела што так. Гэта абавязак кожнага з нас, таварыш Ляскун.

Красавік 1924 г.

Ячэйка разам з заўкомам павялі рашучае змаганьне за ўздым працоўнае дысцыпліны і падвышэньне вытворчасьці. Паказьнікі апошняга месяцу адмячаюць рэзкае павялічэньне прагулаў... Болей усяго адлічаецца наш бляхарны цэх: таварышы ня зжылі ў сабе дробна-буржуазнага рамесьніцкага настрою і саматужніцкіх звычаяў. Многіх з іх яшчэ не дасканала адшліфаваў заводзкае асяродзьдзе. Псыхалёгія саматужніка моцна спрачаецца напору пролетарскага пачуцьця... Але, няпраўда, спадчына мінулага ўступіць месца рэволюцыйнаму націску.

Ліпень 1924 г.

Міла глядзець, як з-пад малаткоў і станкоў выходзяць дасканала апрацаваныя і дагледжаныя рэчы! Радасна на сэрцы, калі ты сочыш за дбайнай і пільнай працаю старэннага рабочага. Адчуваеш, чым для яго стае ўручанае яго дагляду начынне. Любуешся шчырым адносінам да кожнае рэчы, якая складае сабою часьцінку заводзкай маемасьці. Работа любіць увагу да сябе... Уважайма работу!.

Жнівень 1924 г.

Калектыў нашага „Кастрычніку“ вачавідкі робіць посьпехі ў вытворчых дасягненьнях. Праца ячэйкі ў гэтым напрамку заслугоўвае вялікае ўвагі. Расьце пролетарская сьвядомасьць і паднімаецца клясавая пільнасьць да працы. Хлопцаў трывожыць клопат усё болей і болей... Іх гаспадарская жылка мацнее...

Кастрычнік 1924 г.

За апошні месяц ужо чацьвёртая вытворчая нарада. Два вечары за сабою прысьвяцілі пытаньню працоўнае дысцыпліны. Колькі карысных прапаноў унесена рабочымі! Якой рашучай ганьбе падляглі выступленьні тых, хто абараняў свае рвацкія звычаі і спажывецкія погляды! Болей усяго дасталася нашым бляхарам. І да рэчы. Брыдка робіцца, як пачне каторы з іх бараніць пераважнасьць арцельнае кустаршчыны над пролетарскай буйнай прамысловасьцю. Патыхае гнілым мяшчанствам пры ўспамінах аб якойсьці „незалежнасьці“ і падобным жа „добрабыце“ у арцелі. Як глыбока яшчэ сядзіць дробная буржуазная атрута ў нутры некаторых нашых таварышоў!

Канец году (1924).

Ня верыцца, што ўжо мае двое дзяцей ачуліся ў комсамоле. Двое комсамольцаў, як адзін! А ці даўно было тое, што яны валяліся галапузамі ў ложку? Вырасьлі, а і не заўважыў. Ня дзіва, што Ліза мяне папікае ў няўвазе да сям'і—ёсьць за вошта, часамі. Але яе ўпікі ўжо не памогуць нічому. Няхай выбачае. Я занадта глыбока прасякся агульнымі інтарэсамі, каб ахвяраваць іх прыватнаму жыцьцю. Яно, гэта мае жыцьцё, цалкам залежыць ад акаляючых умоў, ад нашага пролетарскага рабочага добрабыту. Трэба, нарэшце, табе, Ліза, у гэтым праканацца.

1925 год.

За маю бытнасьць на „Кастрычніку“ завод нясупынна расьце і разьвіваецца. Лік рабочых даўно перасягнуў за тысячу; адчынілася некалькі новых майстэрняў, як кавальская і па вытворству паветраных насосаў. Заводзкі дзядзінец ухарошыўся дзвума новымі, як лялькі, удалымі гмахамі. Высокі стройны комін высіцца над раскінутымі чатырохкутнікамі будынкаў. Над зашклянымі стрэхамі ліцейні разьліваюцца бурлівыя струмені проміну. „Кастрычнік“ упарта змагаецца за назву індустрыяльнага гіганта. Ужо ён пакінуў пазадзе сябе шэраг сваіх равесьнікаў...

1925 г. (лета).

Наш „Кастрычнік“ жывы і яскравы прыклад буйнага ўзросту соцыялістычнай прамысловасьці. Творчы імпэт пролетарскіх грамадаў робіць дзівы, гіганскімі тэмпамі аднаўляючы савецкую дзяржаву. Няхай пераконваюцца тыя, хто дагэтуль малаверны, у невычарпанай моцы і ў непарнай магутнасьці рабочае клясы і ў мудрасьці яе прыводыра, комуністычнае партыі.

ЦІШКА ГАРТНЫ

Спусьціўшы месяц (1925 г.).

Шолам Рызман мяне ўчора запытаў: „Ці ты ня чуў таго, нібы цябе маюцца вылучыць у памочнікі майстра цэху?“. Я паціснуў плячыма: „Ня чуў“. Мяне здзівіла гэта—няўжо я заслужыў падобнае ўвагі? Думаецца, што гэты чуткі беспадстаўныя. Чым дрэнны Корбут? Памойму, ён добра спраўляецца з сваімі абавязкамі. Чалавек ён тлумны і дбайлівы: справу цэху разумее; умее падысьці да рабочых; любіць працаваць, гаспадарны. Але-ж, адкуль узяў гэта Рызман?

1925 г. (восень).

Дырэктар нашага „Кастрычніка“ пакідае прадпрыемства—яго пераводзяць загадчыкам аднаго з аддзелаў ВСНГ. Гэта мае рацыю, бо ён адпавядае вызначанай яму пасадзе. Разумная галава! Толькі яго перавод адаб'ецца на заводзе: тав. Дрыбіс зжыўся з прадпрыемствам. Ён аддаў многа старанняў і сілы на тое, каб зрабіць з яго ўзорную працоўную ўстанову. Рабочыя шкадавацьмуць Дрыбіса, бо гэты чалавек сапраўды быў прыкладным кіраўніком заводу, сябрам кожнага рабочага і дасканалым пролетарскім адміністратарам.

1926 год—(Цэлы).

Балюча робіцца на сэрцы, калі падвядзеш вынікі гэтаму няшчаснаму ў маім жыцці году. Вось дык не пашанцавала—сапраўды. Падумаць адно—столькі пралежаць у пасьцелі! Столькі вынесці мукі! Перш тыфус з саракаградуснаю гарачкаю, а сьледам, ня даўшы акрыяць, успаленьне лёгкіх... Да чаго зьмінтрэжылася Ліза, колькі папастрашыліся дзеці! І цяпер, тыдзень, як устаўшы з пасьцелі, хаджу, нібы цень. Хістаюся ад ветру. Усё вакол баліць—ломіць косьці. Няўжо такі я сумею яшчэ вярнуцца да варштату?.. па ранейшаму нырну з галавою ў вытворчую паводку замілаванае працы? Як хочацца, каб гэта сталася хутчэй! Неперажытная пакута марнець у баку ад кіпучага разгону нашага будаўніцтва. Ныю бяз глыбокага, да самаадданьня дзейнага клопату аб сваім прадпрыемстве. Забірае жуда і ўтома ў баку ад жалезнага гоману вёрткіх малаткоў, трапяткога разьбегу станкоў, ад чырвонага проміну распаленых печаў... Сплю і сьню „Кастрычнік“, поўныя рабочымі цэхі, кіпучую разгоністую працу... то бурліваю вытворчую нараду, то партыйны сход, на якім ідуць гарачыя спрэчкі па важных пытаньнях бягучага моманту... Жывым ланцугом працягаюцца з заводу да кватэры, да ложку ў маім пакоі, адзін у адзін, адмыслова зробленыя бідоны, вёдры... пераплёт рознастайнай вытворчасці, сьвежай і новай, вышаўшай з-пад малаткоў і ножніц вольных пролетараў, будаўнікоў свае долі і панства камунізму. Здаецца, занядаў-бы ўсё-ўсё, што хоць валаском датычыць мае істоты і стрымгалоў памчаўся-б у завод, да станка, у шэрагі распаленых працаю таварышоў. Але жонка пільна выконвае волю доктара: ён мне

прыказаў пакуль ня думаць аб працы... можа дзье нядзелі, а можа, калі буду папраўляцца, і тыдзень. Ліза, зразумела, за дзье нядзелі—сыны з ёю, а мне пражэ хутчэй перабыць тыдзень і... ой, я чую, што мне гэта ня ўдасца, не—э!..

1927 год—(Пачатак).

Дзень за днём аддаляюць мяне ад немарачнага цяжкага часу мае хваробы. Ужо тыдзень, як я вярнуўся к варштату. У цэху і на ўсім заводзе многа перамен. Бляхарны цэх яшчэ падрас на дваццаць рабочых, але з старога складу іх асталося зусім нямнога. Маіх арцельных таварышоў не далічваецца процантаў пяцьдзсят: адны пераехалі ў іншыя гарады, другія перайшлі на іншыя прадпрыемствы. На зьмену ім улілося шмат навічкоў з мястэчак. Гэта яшчэ не пасьпеўшыя пераварыцца ў фабрычным катле; яны прынеслі з сабою многа заплясьнелай саматужнасьці, мяшчанскае забабоннасьці. Аднак сярод іх нямала і слаўных рабят, дружных і старэнных работнікаў. Гэта добрая адзнака, яна суліць аб новых посьпехах у вытворчасьці нашага цэху...

1927 год (Вясна).

Ізноў я ў асяродку кіпучае грамадзкае працы на заводзе. Да мяне вярнуліся старыя сіла і энэргія.

1927 год (Лета).

Учора меў выпадак па сэрцу гутарыць з новым дырэктарам нашага заводу. Цікавы ён чалавек! Сам былы рабочы-мэталісты. Вылучаны на адказную працу яшчэ ў 1923 годзе. Стары бальшавік. Разьвіты таварыш. Разумеє справу і любіць яе. Відно, што душою хварэе за завод. З думкамі і з настроямі—цалкам у заводзе.

Сходныя дні 1927 г.

Пяты год, як я рабочы „Кастрычніка“. На маім ваччу прайшло багата эпізодаў з яго маладое гісторыі. Цікавая яна! „Кастрычнік“ цалкам рэволюцыйная ўстанова. Ён вырас з невялічкае арцельнае майстэрні і за восем гадоў абярнуўся ў магутнае прадпрыемства. Ён выявіў сабою ўзор пролетарскага будаўніцтва адначасна ў пераможную сілу рабочае вытворчасьці... Мая праца на заводзе заславіла сабою ўсё тое, што я перажыў да рэволюцыі, яна ўхарошыла маё жыцьцё, увабраўшы яго ў пачудьцё індустрыяльнае магутнасьці.

1928 год (Сярэдзіна).

Завод цалкам адданы распрацоўцы пяцігадовага пляну народнае гаспадаркі. Якая слаўная дата! Што за грандыёзныя сяганьні ў справе пабудовы соцыялізму! Толькі перамогшая рабочая кляса можа

ЦІШКА ГАРТНЫ

будаваць рэальныя пляны соцыялістычнай стройкі! Толькі рэвалюцыйная энэргія рабочых гушчаў у моцы з посьпехам іх выканаць! За працу-ж, таварышы!..“

Антон адхіліўся ад сшытку і ў думках прапусьціў далейшыя эпізоды з свае працы на „Кастрычніку“. Яскравымі вобразамі прамігнулі перад ім здарэньні апошніх двух гадоў. Якім багацьцем дыхнула ад іх на Антона! Што за вялікасьць выявілася ў іх уздыбленай натхненнасьці, у шпаркіх тэмпях працы, у развоі творчае энэргіі Брыгады і камуны, стойкая і ўпартая барацьба за якасьць, сустрэчныя пляны... Ударніцтва і спаборніцтва, ахапіўшыя завод, цахі і брыгады. Штурмавыя тыдні і вытворчыя манэўры—бліскачаю, разнаколёрнаю веселухаю заблішчэлі ў яго ціхай і цеснай каморцы, пранёшы з сабою багаты зьмест апошніх двух гадоў. Антон адчуваў саладжавае пачуцьцё растайваньня яго істоты ў надышоўшым натхненьні. Драбнюткія частачкі яе адрываліся адцэлага і нясьліся ў сяганьнях думак да заводу, у бурлівыя ад працы цахі і майстэрні. Вось ён пакінуў недакончаную рэч і пашоў на ўрачыстае пасяджэньне заводзкага колектыву... Сьледам сёньня старшыня заўкому агаласіў з трыбуны ў ліку іншых ударнікаў і яго імя. Антон Дзежка падняўся з месца і прайшоў цішком, затойваючы тупат, па пакой.

„Зрабілася—значыць, так трэба“.

Антон намерыўся быў прааналізаваць свае заслугі перад заводам, каб найсьці ў іх належнае апраўданьне ім, але палічыў гэта лішнім і непатрэбным.

„Колектыўная думка—не праройдзены крытэры“, рашыў ён і сеў за сшытак.

Яго прамінула чарговы запіс наступнага зьместу:

1930 год (Пачатак).

Скончыўся другі год пяцігодкі ўдарным кварталам. Надышоў трэці, рашаючы, год. Рабочая кляса пад кіраўніцтвам камуністычнае партыі пасьпяхова выпайняе ўзложаныя на яе гісторыяй заданьні. Плян другога году і ўдарнага кварталу перавыкананы. Невычарпальная крыніца творчае энэргіі з боку рабочых грамадаў робіць цуды. Краіна саветаў пераможным наступам набліжаецца да соцыялізму. Вышэй творчыя ўздымы! Ад нас залежыць наша шчасьце. Няхай жыве пяцігодка, няхай жыве яе выканаўца, рабочая кляса, няхай жыве правядыр рабочае клясы, камуністычная партыя!“

Антон палажыў асадку, загарнуў сшытак і зірнуў у вакно. Над страхою новага, нядаўна выведзенага будынку для клюбу займаўся золак. Змрок туліўся ў цесных кутках падстрэшша і ў заплотці, хаваючы ў сабе вызваныя Дзежкаю ўспаміны аб цяжкім мінулым, перажытым і бяссьледна зьнікшым. Доўгі, зьвілісты шлях працягнуўся

на дзесяткі гадоў яго сьвядомага жыцця. Яно усё-ж ткі не бясці-каўнае ў мінулым, бо вучыла яго, як рабочага, змагацца за дасягну-тую сучаснасць. Можна і ня зусім дасканалым шляхам ішла гэта навука, усё-ж яна сваё дала яму. Не задарма ён цярэў і пакутваў. Вялікі Кастрычнік загіў яго раны.

А зараз...

— Ты ўжо прашнуўся?

— Лізін ціхі санлівы голас асьцярожліва прасачыўся ў шчыліну незачыненых дзвярэй.

— Я ня клаўся... А ты-ж чаму так рана ўстала?

— Палова сёмае.

— Няўжо?

Хутка за дзвярыма пачуліся знаёмыя гукі кухнёвае клапатніны: бразгала лыжка аб шклянку і шумеў прымус.

У сынавым пакоі стаяла ціхая гутарка. Кватэра ажывала, вяр-таючы перапынены ўчора размах творчага жыцця.

На вуліцы скрыпелі сьпешныя крокі пешаходаў.

— Ты-ж стомлены, Анця?-

Спагадлівы жончын твар злавіў на сябе задумлівы ўзрок Антона.

Сапраўды, ён адчуваў лёгкаю ўтому, але гэта ўтома не падобі-лася да звычайнага настрою пры цяжкасці: Антон знаходзіўся пад уражаннем вызваных к жыццю перажытых момантаў. Ад іх павя-вала вычварнаю цікавасцю, якая радзіла сьвежую гордасць піль-нага ўздельніка доўгагадовага зацятага змаганьня за Кастрычнік, за соцыялістычную сучаснасць. Жыццё—як высокая стромкая лесвіца. Ён упарта і настойліва ўзыходзіў па ёй усё вышэй і вышэй, перакорачы варожай сіле супраціўленьня і перашкодаў. Антонава думка і Антонавы імкненьні непакінула накіроўваліся ў сьветлае наступнае. Іх ніякая сіла не магла засмуціць сабою... Ці не таму ён гэткім загартаваным ваякам змагаецца цяпер на фронце соцыялістычнага будаўніцтва? Заўсёды на перадавых пазыцыях, у самым агні ўпартае бойкі і пера-можнага наступленьня.

— Можна-б да абеду адпачыў?

— Што ты, Ліза!.. Цудная, ласьне-ж можна? У нас сустрэчны плян, і скразная брыгада не далічыцца аднаго калца ў сваім ланцугу..

— Ну, а калі...

Катэгорычны ківок Антонай рукі выправіў Лізу на кухню.

Праз пару хвілін за сталом сядзеў бацька з двума маладымі здаровымі сынамі і пілі гарачую гарбату. Маці замілавана глядзела на траіх сем'янінаў, шчыра і самааддана захопленых процэсам бурнае соцыялістычнае стройкі...

ЦІШКА ГАРТНЫ

Праз адчынітыя дзьверы выглядалі атрыманыя Антонам прэміі за яго ўдарную працу. На этажэрцы ляжала два экзампляры выданае ўчора заводзкай шматтыражкі. З-пад залому, пад загалоўкам, мясьціўся першы рад прыстаўленых да ўзнагароды ўдарнікаў. Мяккі, шырокі твар Антона, ператочаны густымі доўгімі вусамі пад круглым носам, кідаўся ў вочы першым.

— Сёньня ў нас штурмавая атака на прарыў...—пахваліўся адзін з сыноў.

Бацька намерыўся нешта сказаць, але яго пераняў раптоўна пачуты гудок.

Ліза ўбачыла, як мужчыны мігам ўзьняліся з месца, хапіліся за адзежу: яна моўчкі падала кожнаму з іх шапку і з пачуцьцём надмерна шчаслівай жонкі і мацеры зачыніла за імі дзьверы.

Менск.

Верасень 1931 г.

Эльбрусы чалавечага шчасьця¹⁾

Аповесць

Р а б ф а к

I

За рабочым пасёлкам (крывыя завулкі, каўдобіны на вуліцы, хаты на вятру—застрэшынамі ў неба), недалёка ад балота (хмызьнякі, качкары, багун з пахам мёртвае вады), за гоні ад гуты (там брак, недавыкананьне прамфінпляну і заклік сэкратара партколектыву:—Хлопцы, калі мы здамо—ганьба! Не падкачаць, хлопцы! Партыя патрабуе ад нас тэмпай!), стаіць дом—двухпавярховы, пакрыты гонтаю, з дэв'юма вэрандамі ў аголены восеньню сад (гулы гуты здаюцца адсюль прыглушанымі і бяз трывогі), зусім немалады дом, але ахоплены маладосьцю: раніцай (толькі растае досьвітак, а за ім зьнікне золак, і зоймецца кароткі восеньскі дзень) прасторныя пакоі дому запаўняюцца шумам і сьмехам, зьвіняць дзіцячымі галасамі; думаецца, што гэта ня дом, а вулей, перапоўнены працавітымі пчоламі. Ня сьціхае шум да дзесяці, а то і дванаццаці гадзін ночы: адпачываць дому ня больш васьмі гадзін у суткі—нормальны адпачынак, каб вытрымаць людзкую сумятню і захаваць свае старасьвецкія сілы (збудаваў яго Раман Корбут—для кватэры, конторы, маліцьвенага прытулку—набожны быў стары!—і вінаполькі).

З паловы восьмай раніцы да шасьці гадзін вечару дом лічыцца сямігадоваю школаю імя Крупскай. Сямігадовая школа падзяляецца на дзьве: ранішнюю і пасьяпалудзенную. Падзяленьне зроблена з тае прычыны, што дом ня можа зьмясьціць усіх вучняў (а вучні растуць і растуць, да тысячы дабіраюцца!), новага-ж памяшканьня няма—яшчэ толькі будуюцца. А першай гадзіне дня ранішнікі ідуць да хаты, і іхнія месцы займаюць палудзеньнікі. А шостай гадзіне дом ужо ня лічыцца сямігадовай школаю імя Крупскай, а вячэрнім рабочым факультэтам імя Пакроўскага: ідуць з заняткаў дзеці, ідуць на заняткі бацькі. Ня зьвіняць дзіцячымі галасамі, ўвечары дом, наадварот—

¹⁾ Пачатак у № 9 „Маладняка“.

ЦІМ. ЗАРЭЧНЫ

ціха і спакойна ў пакоях, толькі ў часе перапынку шумяць патовутыя ў дыме калідоры, і групкі студэнтаў у калідорах гарача спрачаюцца паміж сабой.

Рабфак прымацаваны да хэмічнага інстытуту, а таму і спрэчкі, і гутаркі і думкі апісваюць у большасці адзін круг:

— Даламіт? Гэта-ж магніевы вапнякі! Ня ведаў? А бура—гэта-ж борнакіслы натры, злучэнне борнай кіслаты з натрам...

— А а-а, ты пра модулы!.. Вось, вось, зараз адшукаю... Модуль якой-небудзь сыстэмы ровен адзінцы, падзеленай на Нэпэраў лагарыфм асновы гэтай сыстэмы.

— Табе патрэбна табліца Лаланда? У мяне ёсць табліца Брэмікера.

— Сорамна, брат, ты забыў квадратныя раўнанні!

— Я-ж і кажу: з настаўніцкім складам у нас ня ўсё добра!..

— Але што-ж ты зробіш?

— Хлопцы, ня ўзьнімаць панікі!

— Я-ж кажу пра гэта...

— На гуце ў нас небяспека... Прарыў, хлопцы, насоўваецца...

— А хто-ж вінават, па-твойму?

— А ты ня вінаваты?

— Слухай, братка, як гэта робяцца філігранавыя ствалы?

— Ня ведаеш? Рэжуць малочныя ці каляровыя стволікі даўжынёй, здаецца, каля пятнаццаці сантымэтраў, змяшчаюць іх старчком ва ўнутранай акружыне жалезнай формы дыямэтрам, здаецца, каля дванаццаці сантымэтраў. Стволік трымаюць вертыкальна, у маленькіх гнёздах, якія знаходзяцца на роўных прамежках па акружыне формы. Ну, а далей ужо ведаеш: на понтую набіраюць гарачае празрыстае шкло і апушчаюць у форму... І гэтак далей...

— Цішэй, таварышы, настаўнік ідзе!..

— На заняткі, хлопцы!

II

На занятках—у нямой цішыні пакою—ціхі і роўны голас Браніслава Віктаравіча:

— ... па наказе сэнату Ламаносаў атрымаў зямлю ў шасьці вёсках і пазыку ў чатыры тысячы рублёў для вырабу шкла. А ў 1760 годзе маскоўскаму купцу Мальцаву дазволілі пабудаваць завод для вырабу крышталёвай і шкляной пасуды, а таксама люстранога і ваконнага шкла. Што-ж датычыцца першай гуты ў Расіі, то яна была пабудавана немцам Лісеем Коэтам у 1635 годзе. Яму далі шаснаццаць пустышаў у Маскоўскім павеце і дазволілі бяз пошлін і монопольна гандляваць на працягу пятнаццаці год. Калі скончыліся гэтыя прывілеі, блізка Масквы вырасла ўжо некалькі заводаў. Але гэтыя заводы ня сустрэлі падтрымкі, яны існавалі дзякуючы лясным багаццям і таннасьці рабочых рук. Пятро I—найвялікшы і найразумнейшы

імператараў Расіі—знішчыў пошліну на шкляныя вырабы, выпісаў нямецкіх майстраў і паслаў рускіх вучыцца за граніцу. Тады на Вараб'ёвых горах была пабудавана ўзорная гуга, прызначаная для падрыхтоўкі кваліфікаваных майстраў. Потым былі пабудаваны заводы ў Ямбургскім павеце і ў Кіеве. Гэта ўсё тое, што датычыцца Расіі. Як бачыце, тут гісторыя вырабу шкла мае за плячыма ня больш трох соцен год. Зусім невялікі час. Наогул жа гісторыя вырабу шкла валічвае за сабою тры з паловаю тысячы год. Археолёгічныя раскопкі даводзяць, што выраб шкла меў месца ў старажытным Эгіпце: у грабніцах каля Фіў знойдзена шкляная і паліўная пасуда. З Эгіпту выраб шкла перакінуўся ў Грэцыю і Рым. У часы Нэрона выраб шкла дасягнуў найвялікшага мастацтва: чаркі і кубкі з крышталёвага шкла пачалі выціскаць гэтыя-ж рэчы з срэбра і золата...

Цішыня. З бліжэйшае лавы чутна дыханьне студэнтаў. Браніслаў Віктаравіч рукамі ўхапіўся за скроні, успамінае:

(... ах, гэтыя чаркі і кубкі!—у іх бушуе шампанскае, сьмяецца крышталёвасьцю лікёр, дражніць хмелем каньяк!—дзе яны, слаўныя чаркі і кубкі шаснаццатага году?)

Недзе за горадам, за прасторами палёў, за неабсяжнымі пушчамі некранутага лесу—гулы гармат, строкат кулямётаў, чалавечае мяса—сьмерць, самае жудаснае на сьвеце—вайна, а тут, у раскошы гасьціных, у пышнасьці бальяў, у багацьці і славе...

Брунэтка: Мілая, вы ня чулі гісторыі з панам Вялікабрынскім?

Блёндынка: А што такое? Скажэце. Любачка...

Брунэтка: А пазнаёміце мяне з сынам яго?

Блёндынка: Ну, канечне, канечне, мілая...

Брунэтка: А ня скажаце пра гэта нікому?

Блёндынка: Што вы, што вы, любая...

Брунэтка: Ён-жа ўсяму гораду даў аплявуху!

Блёндынка: Што вы кажаце?

Брунэтка: Далі-бог, я сама сьведкаю была..

Блёндынка: Кажэце, кажэце, прашу вас...

Брунэтка: Зьехаліся нашы старасьвецкія паны на дваранскі сход. Іхні верхавод, Вікент Станіславіч, ведаеце?—у адну гасьцініцу—няма нумароў, у другую—такс ма, у трэцюю... Аб'ездзіў увесь горад—некуды гасьцей дзець... Няма дзе начаваць...

Блёндынка: Ах, мілая мая, ну, і што?

Брунэтка: Давялося начаваць за горадам, у дрэнным пастаяльным двары... Спалі дзе трапіць, нават на падлозе некаторыя...

Блёндынка: Што вы кажаце?..

Брунэтка: Далі-бог, я ледзь жывая засталася, калі мне пра гэта казалі...

Блёндынка: Пры чым-жа тут пан Вялікабрынскі?

ЦІМ. ЗАРЭЧНЫ

Брунэтка: Дык гэта-ж ён падстроіў... Ён закупаў усе гасьцініцы... па ўсім горадзе...

Блёндынка: Ах, мілая мая, ня можа быць!

Брунэтка: Далі-бог!

Блёндынка: Па ўсім горадзе?

Брунэтка: Да аднае гасьцініцы... Ён паспрачаўся з іхным верхаводам, з Вікентам Станіславічам... вось і адломсціў...

Блёндынка: Ах, мілая мая...

... у багацьці і славе—краса маладосці, кіпучыя мары пра будучыню: на скрыжаваньне дарог выйдзе на, багіня сусьвету—у белым, з вачыма—што шчасьце людзкое, радасная і прыгожая,—і сьвет ляжа пад ногі ніцма, тропаткі і пакорны,—разам з багіняй будзе ён кіраваць сусьветам, мільёнамі людзей, яму падначаленымі і ад яго залежачымі...

... ах, гэтыя чаркі і кубкі... багацьце і слава... Але-ж лекцыя... лекцыя...

... Ціхі і роўны голас Браніслава Віктаравіча—пасля паўзы:

— Выбачайце, таварышы, мне нездаровіцца... Дайце разблытацца ў думках...

— Можа-б вы зусім пайшлі... А то можа быць яшчэ горш...—гэта нехта з студэнтаў, з апошняга раду.

— Выбачайце, выбачайце... Узьяўся за гуж—не кажы, што ня дуж... Зрываць заняткі на рабфаку? Ні ў якім разе... Я адзін, а вас каля трыццаці... Лекцыю я ўжо дачытаю.

Ніхто ня здзівіўся з дзіўнасьцяй Браніслава Віктаравіча—гэта з ім часта бывае: гаворыць, расказвае, чытае, а потым раптам спыніцца на хвіліну, рукамі ўхопіцца за скроні, думае; нічога дзіўнага ў гэтым няма: чалавек перагружаны, чалавек замарыўся.

Браніслаў Віктаравіч, глядзячы ў кніжку, казаў далей:

— У Брытанскім музэі ў Лёндане хаваецца многа ўзораў старажытнага рымскага шкла. Хоць многія з іх папсаваліся ад часу, але ўсё-такі засталася некалькі дзівосных узораў, якія даводзяць, што рымляне былі вельмі вялікімі мастакамі-шкларобамі. Адным з такіх узораў работы старажытных рымлян зьяўляецца Порт-Лэндзкая ваза, знойдзеная пры раскопках у ваколіцах Рыму. Ваза ўпрыгожана белымі глухімі фігурамі на цёмна-сінім фоне. Як відаць, уся ваза была пакрыта глухім пластам паверх сіняга, і на ім з дзівоснай цяглівасьцю і мастацтвам былі выразаны, як на камэях, прыгожыя фігуры. Што-ж датычыцца вэнэцыянцаў, то яны пайшлі ў гэтым мастацтве па сьлядох рымлян, і ўзоры старасььведскіх вэнэцыянскіх шкляных вырабаў сьведчаць аб высокай тэхніцы і адрозьніваюцца вялікай мастацкасьцю. Вэнэцыянцы першыя пачалі вырабляць шкло па цане, якая дапускала шырокае распаўсюджваньне яго. Яны-ж пазнаёмілі ангельцаў

з вырабам ваконнага шкла і шкляной пасуды для пітва. Першым у Ангельшчыне пачаў вырабляць гэтыя прадметы вэнэцыянец Якаў Вэрцэліна, які працаваў на гуче ў Крэтчэд Фрайерэ ў Лёндане.

... Але скончыць лекцыю Браніславу Віктаравічу не давялося. Кажучы пра ўзоры старажытнага рымскага шкла, Порт-Лэндзкую вазу, пра шкляныя вырабы вэнэцыянцаў, ён няўпрыкмець для студэнтаў перайшоў да „Ілюстрацый фактычнага матэрыялу“. Браніслаў Віктаравіч казаў пра буйныя норавы ранейшых шклoduваў, пра іхнія пагулянкі і п'янікі, пра жыццё гаспадароў гут—таксама буйнае, з шырокімі размахам і крутой дзелавітасцю. Ён расказваў пра Моўшу Рэйшына—беднага гандляра ў маладосьці і ўласніка вялікай гуты пад старасьць, пра Восіпа Далявацкага—двараніна-памешчыка на ўсю губэрню ў маленстве і гаспадара саматужнай гуты ў другой палове жыцця. Маёнтак двараніна Далявацкага перайшоў у спрытныя рукі Рэйшына, у былым дваранскім гнязьдзе жыла сям'я „паганцаў“, як называў Рэйшыных Далявацкі; хмурыя бары, вясёлыя гаі—сасна, хвоя, бяроза, дуб, вольха, ліпа, ясень сьсякаліся, звазіліся на рэчку, накіроўваліся за граніцу; з зямлі здымалася вечнае пакрывала яе—пушча, зямлю апаскуджвалі, гвалцілі, як п'яныя валацугі крамяную—у саку і цьвеце—маладзіцу, зямлю бяссорамна расьпіналі качарыжкамі, пнямі. Дваранін Далявацкі ўпотаіку прыходзіў на былою сваю сядзібу, шклянымі вачыма глядзеў на маёнтак, на палац з вэрандамі найпрыгажэйшай разьбы, халзіў па квітнеючых палёх з адурманьваючым пахам рамашкі і грэчкі, па спустошаных лядах (а былі-ж там якія волаты-дубы, дзед Далявацкага рос пад імі!), успамінаў дзяцінства сваё—гарэзнае і пахучае, як першыя сны дзіцяці, юнацтва—палкае і романтычнае, як першае каханьне хлапчука, сталасьць сваю—упэўненую і бліскучую ў пачатку, зыбкуую і жудасную пасля, а потым і першыя крокі старасьці, разбурэньня, вядучага да нябыцця. У жахлівай роспачы падаў Далявацкі ў такія хвіліны на зямлю, амярцьвелым целам ляжаў на чужой траве. А потым яго ахапляла злосьць, і ён падскакваў, як спрунжынавы. З самымі рашучымі плянамі помсты ішоў ён у горад, на сваю гуту. Працаваў азьвярэла, дзень і ноч, думаючы толькі аб адным: як-бы знайсці спосаб помсты—самы найлепшы, эфэктыўны і, разам з тым, просты. Цёмнымі начамі, у думках і вышукваньнях, спосаб ажыццяўленьня помсты ўрэшце быў знойдзены. Далявацкі спакойна ўзяўся за яго выкананьне. Нешта раз, ледзь паказалася на золак, Далявацкі са знаёмым архітэктарам паехаў да свайго былога маёнтку; там яны доўга і з ўвагаю разглядалі палац, архітэктар маляваў нешта ў блэк-нот, абыходзячы з ўсіх бакоў будынак. А праз месяц недалёка ад гуты Моўшы Рэйшына, за тэатрам, у гарадзкім парку вырасла будыніна, у якую некалі, як кажуць, і цар пехатою хадзіў: разьба, завітушкі, вокны—тыя-ж самыя, што і ў Моўшы Рэйшына, толькі ў мніўтурных памерах. Каля

будыніны стаяў чалавек—швэйцар, лёкай, дворнік—назва засталася невядомай,—ён спакойна, урачыста, манэрамі самага лепшага кафе-рэстарану ў горадзе, збіраў капейкі са сваіх нецярплівых пацыентаў. Плян двараніна Далявацкага быў выкананы,—ён спакойна мог дажываць свой век. Але-ж бывае часам: штурхнеш суседа у магілу, а сам у яе паляціш,—так і тут: Моўша Рэйшын мае галаву на плячах, і галава яго—золата: ён пусьціў чуткі, што дваранін Далявацкі пабудаваў сабе дом па вобразе і падабе стве ранейшага, прадаванага яму, Рэйшыну, дома: думае Далявацкі ў ім жыць красаватца, дзяцей гадаваць і па дваранскім звычаі балі наладжваць... Душа двараніна—крохкая і зыбучая: дзьмухні на яе сіверкай—задрыжыць і спапялее, а тут горад смяецца; на вуліцу ня выходзь, на вочы знаёмым не паказвайся—рагочуць, хіхікаюць, дражняць; помста, падрыхтаваная для іншага, абярнулася супроць самога: Рэйшыну—што вада з гуся, Далявацкаму—смерць (так і знайшлі гэтага недалужнага двараніна з вяроўкаю на шыі ў сяніцы)...

— Бязумоўна, у наш час гэта ня мысліма, але-ж бывае,—з усмешкаю сказаў Браніслаў Віктаравіч, як-бы падводзячы вынікі расказанаму выпадку.

— Што бывае, пан настаўнік?—пачуўся нейчы голас з апошніх радоў.

— Які пан?!..—раптам чырванеючы выгукнуў Сакалоўскі.

Але ў пакоі была толькі цішыня і старожкасьць. Студэнты маўчалі. Сакалоўскі вытарашчанымі вачыма глядзеў на сваіх вучняў, якія здаліся яму ворагамі, і сярод іх адзін—самы заклёты, самы нянавісны.

— Я прашу тлумачэньняў, таварышы... Я не магу... не магу далей выкладаць... Пачуць такі зьдэк... у клясе... ад свайго вучня... Неабходны нейкія прычыны, каб абразіць так чалавека. Я прашу выказацца ўадкрытую, перад усімі, а не рабіць такіх хуліганскіх учынкаў. Я слухаю вас, таварышы... кажэце...

Студэнты маўчалі. Браніслаў Віктаравіч нэрвова перабіраў у руках скамечаную паперку. За вакном чулася завываньне ветра—панізваючага, восенскага.

— Ну, дык што?—бяспомацна разьвёў рукамі Сакалоўскі.—Я зварачаюся тады да старасты... Трэба высьветліць гэта пытаньне. Я не пакіну так...

Ляксеі Буры—старшыня гэтае групы (трэці курс, другая група)—узняўся (сядзеў на першай лаве, недалёка ад Сакалоўскага), сказаў:

— Па-нашаму, таксама паноў няма. Кожны мае права назваць гэта абразай. Асабліва вы, як чалавек нэрвовы. Але ня ў гэтым справа. Назавеце мяне гаршком, як кажа народная прыказка, і гэтак далей. Але-ж, я паўтараю, ня ў гэтым справа. Вы хочаце змазаць сэнс пытаньня. Мы выявім, хто гэта сказаў, і калі будзе патрэбна

пакараць—у зубы не паглядзім. Але і вы адкажэце па сутнасці. Мы, здаецца, не перашкаджалі вам, калі вы чыталі нейкі вэрмішэль з кніжкі і расказвалі анекдоты...

— Таварыш Буры! Я заклікаю вас да парадку...

— Я таксама, здаецца, пра гэта кажу.

— На гэта ёсьць пэднарада...

— Вось і пагутарым на пэднарадзе. Але ня толькі там. Гэту справу трэба абгаварыць і па-за сьценамі пэднарады. У пры-
втаньці, я цяпер кажу, што ваша лекцыя была контррэволюцыйнай...

Сакалоўскі нічога не сказаў. Ён шпарка сабраў паперкі і дэмон-страцыйна пакінуў пакой. Ён адшукаў загадчыка рабфаку і доўга казаў нешта таму. Той мігаў вачыма і паўтараў: „Высьветлім, таварыш Сакалоўскі... Так не пакінем... Высьветлім, Браніслаў Віктаравіч“...

А студэнты адчынілі „ўнечарговы экстраны ўдарны“ сход. Выявілася, што пытаньне задаў Гарушка,—ён сам прызнаўся ў гэтым, і некаторыя накінуліся на яго. Разгарнуліся спрэчкі. Многія абаранялі Гарушку.

— Нельга так зварочвацца да Сакалоўскага!—з бацькаўскім тонам растлумачваў віхрасты хлапчына—Ён спэці!

— А калі спэц, дык яго па галоўцы гладзіць?—падступаў да віхрастага хлапчыны такіх-жа год малец, толькі з больш вясёлым і бясклопатным тварам.

— Гэта спэцаедзтва!—хваляваўся хлапчына.—Вось ён—конкрэтны носьбіт зла!..

— Толькі якога зла?.. Ты не забывай гэгага!—апраўдваўся той.

За настаўніцкім сталом спрачаліся двое: Сыцяпан Гарбуз і Ляхсей Буры.

Першы казаў:

— Як ні даводзь, а тут памылка здарылася. Кожны стары спэц—ён ня нашае крыві, канечне. Пакуль не наробім сваіх—нічога не папішаш, трэба скарыстоўваць тых, якія ёсьць. А для таго, каб яны добра працавалі—не за страх, а за сумленьне, трэба абставіны для іх стварыць. Ня пужаць з-за вугла: „Кусі яго, ён ня наш!“, а абкружыць увагаю, клопатамі, дапамагчы, калі патрэбна... тады і работа будзе іншая, і адносіны зьмяняцца...

Другі, перабіваючы, супярэчыў:

— Чулі, брат... многа такіх... Ты не наогул разважай, а конкретна. Вось скажы: каб зьмянілася ледзь-ледзь становішча, Сакалоўскі не апынуўся-б на тым баку? А калі так, то значыць: трэба прыціснуць цяпер, каб пішчэў, каб ведаў, на чыёй зямлі і пад чым небам ходзіць...

Яны спрачаліся, але пераканаць адзін аднаго ў правільнасьці тых ці іншых доказаў не маглі. Здавалася, каб пакінуў іх на цэлую

ЦІМ. ЗАРЭЧНЫ

ноч,—яны ўсёроўна ня прышлі-б да згоды: „з-за прынцыпу“,—казаў Ляксей;—„з-за юнацкае палкасыці“,—супярэчыў Сьцяпан.

А потым працягваліся сваім ходам заняткі. Было прыродазнаўства: пад шкляным каўпаком—у эфіры—біўся і трапятая сізы голуб з чорнымі крапінкамі, з белым пухам пад крыльлямі; яго патрашылі, і сэрца яго—выразанае—на краю стала ўздрагала яшчэ некалькі хвілін. Была хэмія: Наста Корбут чытала лекцыю пра электроны, пратоны, атомы, молекулы; пасля лекцыі пакой ажывіўся, закідаў настаўніцу пытаннямі,—яна ледзь пасьпявала адказваць. Была нямецкая мова: студэнты размаўлялі па-нямецку, хоць і ўладалі ўсяго толькі некалькімі сотнямі слоў; у час перапынку ў калідоры чулася дэкламацыя:

Sturm, mein Geselle,
Du rufst mich!¹⁾

Студэнты як быццам запамяталі, што толькі нядаўна адбылася сутычка паміж імі і Сакалоўскім. Заняткі ішлі, як звычайна—у напружанасьці і цішыні. Толькі Гарушка, доргаючы за рукаў Ляксея Бурага, казаў:

— Ён чужаком адчувае сябе сярод нас... Калі я сустракаюся з ім, мне робіцца ніякавата... Сам ня ведаеш чаму, але неяк усяго ахапляе няпрыемнасьць.

— Правільна,—згаджаўся з ім Ляксей,—мы гадаваліся на балодзе, а ён, напэўна, у харомах... Таму ён такі прылізаны... ласкавы... як лісіца... Дай толькі волю яму...

Сьцяпан Гарбуз, які слухаў іхнюю гаворку, ня мог утрымацца, каб не зазначыць:

— Абодвы комсамольцы, а нічога не разумеюць!.. Трэба з цвярозаю разважаю падыходзіць...

— Кінь цвярозасьць сваю!—сьмяяліся хлопцы і ішлі на заняткі. Заняткі падыходзілі да канца.

У пакой ледзь-ледзь даносіліся трывожныя гулы гуты.

Чулася гулкае завываньне ветру за вокнамі.

III

Астап падышоў да самых дзвярэй у рабфак: хмурых, няўкладных і важкіх;—Астап крута павярнуў назад.

Вуліца—пакалечаная дарога ў нябытнасьць, цемень—тое-жэ сьмасьць сьвятла сьвятой ісьціны, азызласьць—жарт чароўных эфіраў у шаўковыя ночы маю; ісьці ўвосень вуліцаю рабочага пасёлку,

¹⁾ З вершу К. Лібкнэхта:

„Бура, мой таварыш,
Ты кліч мяне!“

ахутанай цемраю адвячорку і спавітай малачаем азызласьці,—рынуцца ў бездань вандраваньняў: па гразкасьці, невядомасьці і чарнаце нечаканых выпадковасьцяй...

Вуліца—гразкасьць, але Астап гэтага не заўважаў: ён ішоў, як-бы была перад ім дарожка (перасыпаная жоўтым жвірам) самага акуратнага саду. Пырскі ляцелі ня толькі ў бакі, але і на вопратку Астапа,—ён гэтага таксама не заўважаў. Думы—самае высокае, што мае чалавек, і яны бяруць чалавека ў палон. Астап быў ва ўладзе дум.

Сам таго не жадаючы, апынуўся супроць сваёй кватэры. І ў пакойчыку, у хмурых хмарах дыму, за сталом—сярэдняга памеру, пакрытым газэтай, на паперу паклаліся такія словы (для чаго пісаў—ня ведаў, проста каб адвесці душу): „Мы—чорствы і грубы, але нам зразумелы таемныя вібрацыі душы. Мы—жорсткі, як жарства, і крохкі, як пялёсткі сардэчніка раніцай. Мы—двайныя. Так, так—двайная бухгалтэрыя! Наш лёс—нарадзіцца ў глухамані азызласьці і чарнаты ўзьлескаў, гадавацца—на гразкай, у балотах і туманах, зямлі, спазнаць—ласку ворага і гнеў самых блізкіх людзей, любіць—недасяжнае і непаўторнае: шчасьце, гэтае бліскачае—у сонцы і пазалоце (як і ўсё, што мае на сабе сьляды фальшывасьці)—слова,—шчасьце, каторае крышыцца пры першым подыху ветру з поўначы,—крышыцца руйнуецца, аскіялёпкамі засьцілае дарогу ў далёкасьць.

Мы ўмеем жыць гэроічным эпосам эпохі, але нам знаёмы, блізкі і дорагі пакутныя хвіліны адзінотнасьці і тугі. Мы—тыя-ж пялёсткі сардэчніка ўвесну: мы баімося, каб ядранай верасьнеўскай раніцай ня ступілі на нашы крохкія пялёсткі грубыя абцасы рэальнасьці. Так, няхай будзе так: мы—романтыкі. Апошнія романтыкі на ўпрыгожанай крывёю зямлі,—ідзем горда і сьмела ў далёкасьць. Але гэта ня донкіхоцтва. Мы любім будучыню. Для нас прашласьць—глухамань узлескаў і туга курніц. Мы—трывалая цэгла для будучыні, і мы гэтага ня боімся.

Двайная бухгалтэрыя! Бубен духаваго оркестру і нямая цішыня адзінотнасьці. Грукат трактара па карэньнях дрэва і шопат лісьцяў шаўковае ліпы. Мы—жывая люстра нашай сапраўднасьці, падобнай на двайную бухгалтэрыю“.

Потым наступілі цяжкія хвіліны адзінотнасьці і суму. Кінуў пісаць, апрануўся, вышаў на вуліцу. Адзін хадзіў па гразкасьці і цемні глухой ночы. Было душна, млосна і тужліва. Урэшце перад вачыма зноў выраслі няўклюдыя дзьверы рабфаку. „Хіба зайсьці?“—падумалася Астапу. „Не, пачакаю“,—сам сабе адказаў. Час ня ішоў, а цягнуўся накалечаным ішаком па гразкай вуліцы рабочага пасёлку. Астап хадзіў усьцяжасьветленага дому, часта паглядаючы на гадзіннік. Ён нечага нецярпліва чакаў.

Зямля у вятрах

I

Глухая восенская ноч. На дварэ сьцюдзёна і вільготна. У рабочым пасёлку ў зьвярынай распачы брэшучь сабакі. Нехта падранымі галёшамі хлюпае па гразкай вуліцы. Пад нейчай павенцю куры хлопаюць крыльямі. Пеўні спалоханым „ку-ка-рэ-ку“ прарочаць непагоду.

А вецер—бяздомны баламутнік, бессаромнік, усюдызалазайка—скіголіць і вые, як жывая істота. Сарвецца са страхі саламянае бярэма саломы—падхопіць пад пахі, і круціць, і нясе, і падскаквае, як быццам п'яны хлапчына ў вясёлым казачку. Што яму, ветру, бяздомніку-баламутніку, і гразкасьць, і бруд, і душу выядаючы сум: у вясёлым экстазе завірух аднолькавы для яго і балота, і поле, і гай; усюды ён прайдзе, праскочыць, праб'ецца,—няма для яго ні заслоны, ні загарадак.

Студэнты гурбою выходзяць з рабфаку. Ноч прымае іх, як чаканых гасьцей. Сьцюдзёнасьць-вільготнасьць абымае, пранізвае. Вецер-баламутнік падхапляе, падштурхвае наперад. Жанчына захінаецца крысамі паліго, мужчына ўзьнімае каўнер скуранае тужуркі. Яны на памяць абыходзяць лужыны, канавы, шукаюць сьцежку. На вуліцы гразка і коўзка.

Мужчына гаворыць:

— Дазвольце вас падтрымаць... можаце пасьлізнуцца..

Жанчына адказвае:

— Дзякую, не клапаціцеся... так лепш...

Далей ідуць моўчкі, у двух кроках адзін ад аднаго.

За імі няпрыкметнай зданьню крадзеца чалавек. Ён не адрозьнівае сухмені ад гразкасьці, ня шукае сьцежкі,—ідзе проста вуліцаю—балазе боты ў яго бяз дзюрак,—пільна сочыць за ідучымі наперадзе людзьмі. Ён углядаецца ў цемь і там бачыць смутныя абрысы постацяў—мужчыны і жанчыны, ідучых адзін за адным. Ён баіцца, каб яго ніхто не заўважыў,—ідзе па-за ўгольлю, пералазіць цераз платы, нацянькі па-за хатамі бяжыць угрунь, каб заскочыць наперад мужчыны і жанчыны, прытуліцца дзе-небудзь за кутом, прыгледзіцца да іх, прыслухацца, што яны гавораць. Але мужчына маўчыць, жанчына таксама, відаць, ня зьбіраецца газарыць,—ідуць моўчкі, як быццам усё ў іх перагаворана, перадумана, і мэта іхняга падарожжа простая, як лінія паміж А і В.

Мужчына з жанчынаю спыняюцца супроць двухпавярховага дома. Усходзяць на ганак. Пра нешта гамоняць. Чалавек, што сочыць за імі, таксама спыняецца каля паркана. Ён хоча ператварыцца ў адно вялікае вуха, але пачуць, пра што гавораць мужчына з жанчынаю, ня можа. Ён толькі разьбірае, што голас мужчыны—лісьлівы

і лагодны, жанчыны—нэрвовы і настойлівы. Жанчына гаворыць урыўкамі, злосна. Потым яна сьмяецца. Сьмех яе ненатуральны, фальшывы.

Гэты сьмех выводзіць з цярплівасьці чалавека пад парканам. Ён рашучымі крокамі накіроўваецца да ганку, на якім стаяць мужчына з жанчынаю. Але дзьверы ўжо скрыпнулі, і за імі зьнікла жанчына, а потым і мужчына. Чалавек застаўся адзін. Ён усходзіць на ганак,—вечер камечыць яго паліто, сьцюдзёнасьцю дзьмухае ў твар,—чалавек спыняецца, становіцца супроць ветра, твар перад тварам,—ня то гаворыць, ня то крычыць:

— Таварыш Корбут! Наста Раманаўна!

Вечер, шolahі, ях сабачы ў рабочым пасёлку,—голас чалавека патануў у цемені ночы. А потым цішыня і звон у вушшу, быццам мільёны бомб выбухнулі ў адно мгненьне.

... Стаць на вятру, раскінуць крыльлі рук—шырока, на касую сажань—і ўзьняцца буравеем над зямлёю ў вятрох, над хмарамі, каб сусьвет быў пад нагамі, у бездані,—паляцець у бурдовую бязмежнасьць,—хоць чалавек і стаяў на вятру, рукі ў кішэні, у сьлізотнасьці чарнаце. Ці ўзьняцца на кручу, высока—пад неба, глянуць уніз—у распач і рызыку, заглядзецца ў вочы сьмерці, падражніць яе, як дзяўчаты дражняць хлопцаў, і ашукаць яе, гэтую старасьвецкую, усё яшчэ не адышоўшую ў адстаўку, бабулю,—хоць чалавек і ўзыйшоў на ганак-кручу, заглядзеўся ў вочы цемені, ажно цёмна зрабілася ўваччу..

... Чалавек шпарка зыходзіць з ганку. Быццам зачараваны—стаіць супроць дому. Адно з вокнаў на другім паверсе раптам асьвятляецца,—праменьні снопамі падаюць на чалавека, на вуліцу, на гразкасьць, у лужыны. Чалавек адскаквае ў бок, у цемень. Пільна ўглядаецца ў акно. Там жаночая рука апусьціла фіранку, адчыніла фортку. Вечер дзьмухануў, фортка бразнулася аб раму. Жаночая рука кручком прымацавала фортку. Зьнікла.

Трывожныя, некуды заклікаючыя гулы гуты. Ях сабачы ў бездані ночы. Глухое шамаценьне ветру. Перапалоханыя „ку-ка-рэ-ку“ пёўняў. І адчыненая, прымацаваная да рамы, фортка. Белая фіранка за акном. Чорная ноч.

У памяці ўсплывае ўспамін. Даўно, а здаецца учора:

Хмуры, па-над рэчкаю, бор. Стромкая, крыльлямі ўгару, сасна. На макавіне, пад небам,—гназдо гругана. Там зазыўна вішчаць груганяты. Хочацца ўскочыць туды, паглядзець на іх, схапіць пальцамі за дзьобкі. Хлапчукі паднакваюць: „Лезь, лезы!“

А ўгары шчакотна, па целе бегаюць мурашкі. А неба сіняе, як палёсткі пралесак увесну. А лугі шырокія, у красках і пахучасьці. Дубы на лугах дзябёлыя, як сямідзесяцігадовыя старыкі. А ўнізе,

ЦІМ. ЗАРЭЧНЫ

пад сасною—круча: арэшнік, вольха, калакалуха, лаза,—яна падае з крутаяру ў рэчку. Вада ў рэчцы ціхая, у ёй відаць болакі і кусты гнуткага лазняку...

... Э-э-эх, палянец-бы ў вырай, на лугі пахучыя, на неба ў пралесках,—лятаць-бы сокалам—вольнай птахай—над барамі цёмнымі, над гаямі зялёнымі, над усёй сонечнай зямлёй—у вятрах і бурах,—да самага краю сьвету, дзе бабы пранікі хаваюць за болакі!..

... Балючыя ўзмахі рыла. Іскаркі полымя ў ваччу. Гострыя іголки ў пятках. А ў грудзях, здаецца, паласнулі нажом, гарачая кроў булькаціць і пеніцца, сэрца хоча вавёркаю скакнуць на зямлю.

— Стой! Трымайся!—крычаць яму зьнізу.

— Ату, ату яго!—тукаюць на гругана.

... І стома, і радасьць пасья. Маладая крамянасьць зямлі. Пахучая сакавітасьць травы. Задумены гоман бору. Драпіны на руках і нагах як-бы не баляць. Хочацца ніцма ляжаць, прыслухоўвацца да свайго дуркаватага сэрца, адчуваць салодкую стому і радасьць свайго нечаканага збавеньня.

— А сьмешна было, калі ехаў ты ўніз па сасьне!—сьмяюцца хлапчукі.

А па-над соснамі, па-над борам лятае груган, сьвяткуючы перамогу над ворагам з чалавечае пароды.

... „Так і яна!—ўзмахне крыльямі, ударыць па твары,—паляціш пад кручу, у рэчку, у вір галавой... Яна сумная, а будзе сьмяяцца сьмехам вясьлым, бесклапотным: цікава наглядаць, як бязвусы хлапчына ляціць ўніз, нагамі тарчма... Але гэтага ня можа быць!—Ня можа, ня можа! ня будзе!..“—Чалавек шпаркімі крокамі ходзіць усьцяж дому—наперад-назад; чалавек не адводзіць вачэй ад сьвятлом залітага вакна.

... „Гэта можа быць,—думае чалавек. Чаму можа быць?—запытваецца нейчы незнаёмы голас.—Мы на двух розных п'юлясах!—гаворыць чалавек.—Сустрэнецца каля экватара,—усьміхаецца незнаёмы. Хлусіце!—злуецца чалавек.—Гэта ня доказы!—спакойна зазначае нейчы незнаёмы голас.

Раздвоены чалавек шпаркімі крокамі ўсходзіць на ганак. Адчыняе дзьверы. Ускаквае ў цёмны калідор. Вобмацкам шукае скабу.

II

А вецер, а бура—за вокнамі, у бездані ночы,—над рабочым пасёлкам, над балотам, над рэчкай Чарнухай,—па ўсім белым сьвеце. Вецер суровы, буяны, з далёкае поўначы, з-за палярнага кругу.

Праскочыць устрывожаны дзень—у тэмпах, у лічбах, у сводках, стане перад табою вечар—як гэта? дзень за плячыма?—захіне зямлю чорным крылом ноч—у вятрах баламутных, у буры,—прыдзеш на кватэру, глянеш на мгненьне назад: на сводкі, на лічбы, на тэмпы,—убачыш:

Бура, таварыш!—Зямля ў бурах! Зямля ў вятрох!—Будзем зма-тацца за сёнешні дзень, лепшы за ўчарайшы, за заўтрашні, лепшы за сёнешні, за сучаснасьць, будуючы будучыню.

Жыць—штодзённа новага жадаць, жыць—бесьперапынна новае будаваць, жыць—цагліну за цаглінай класьці ў падмурак будучыні.

Кожнаму хочацца жыць, але ня кожнаму дадзена права на жыцьцё.

Гаўрыла Таратуй ня мае такога права. Хоць ён і партыец, але выпадкова. Хоць ён і дырэктар гуты, але ненадоўга. Нядарма Антось Шалы дражніць яго „цэнтрабабай“: таўсты—удвох не абхопіш, заплылы—мутныя вочы ледзь-ледзь віднеюцца, непаўроткі—усім тулавам паварочваецца, як воўк, але ўсё-ткі сам сабе на розуме, калі справа датычыцца самога.

Гаўрыла, седзячы ў крэсьле, казаў Насьце Корбут:

— Вось, бачыш, мы падцягваемся, даганяем іншыя гуты. Усё-такі не на апошнім месцы. Калдобініцкая гута самая апошняя. Вось покуль Шклоаб'яднаньне разьлічыцца з ёй, покуль дадуць ім нага-няй,—мы і падгонім... Нас тады ня ўкусіш... І гаманіць ня будзем...

— Салодка кажиш, таварыш Таратуй,—перабівала Наста.

— Як-жа, таварыш Корбут, я справу... Я так мяркую... Мы зробім адступленьне, стратэгічнае, так сказаць, а потым з новымі сіламі—гайда наперад!..

— Адрамантуй гуту, прывядзі ў парадак, тады ўжо разганяйся!

— Вось, менавіта, разгон, таварыш Корбут... Іменна тэмпы... Дзівоснае слова!..

— Гэта ня цацкі, таварыш Таратуй... Жартаваць небяспечна... Гута ходарам ходзіць.. Ня бачылі?.. Схадзіце паглядзіце. На шкломасе цэвіль. Хто вінават? Вы цікавіліся?

— Таварыш Корбут... вы ўжо лаяцца... Можна па-добраму, па-таварыску... Давайце агульнымі сіламі... Я, вы, Браніслаў Віктаравіч, партколектыў, заўком, рабочыя,—давайце ўсё абмяркуем...

— Вы толькі разважаеце...

— Мы ўсе... Я не адзін...

— Што вы зрабілі?

— Мы-ж колектывам... адказваем... я, вы, рабочыя,—усе вінаваты, усім трэба напружыць сілы.

— Я не магу працаваць пры такіх умовах!—усклікнула Наста.—Нейкая спакойнасьць, бясьпечнасьць навокал, як быццам людзі пры-ехалі на дачу ці на бераг Чорнага мора, ва ўсякім разе не на прад-прыемства, не на працу... Так ня можа быць далей, таварыш Таратуй!

— Я разумею вас, таварыш Корбут... У нас, канечне, ня ўсё добра...

— Ня ўсё добра? Наогул—прымаючы пад увагу аб'ектыўныя ўмовы!?—А ведаеце вы, што ў нас ня хопіць на зіму торфу для электрастанцыі?! Хоць яна і маленькая—піхнуў—паваліцца, але-ж мы

ЦІМ. ЗАРЭЧНЫ

без яе ня можам жыць! Ведаеце, што тэмпературу ў печы, дзякуючы зьніжэньню процанту шчалачоў, даводзіцца трымаць больш высокую, і выдатак нафты ўзьняўся з 4,1 тоны да 5,7 у суткі?! Ведаеце, што бой з нармальных пяці процантаў узьняўся да 14?

— Канечне ведаю, ведаю, таварыш Корбут! Я прымаю ўсё магчымае... Я на ўсё згодзен... вы-ж ведаеце. . я-ж разам з вамі...

— Вось іменна, вы на ўсё згаджаецеся!.. Ваш паважаны Браніслаў Віктаравіч быў супроць пабудовы дадатковай печы летась—вы былі згодны. Я падтрымала прапанову вынаходцы—вы былі згодны. Сакалоўскі прапануе перайсьці на адзін бой—вы згаджаецеся. Я ўзьнімаю скандал, патрабую нэфэлін—вы таксама згаджаецеся. Гэта толькі тое, што ўспомнілася. Вы заўсёды такі. Вы ўсюды такі.

— Вы пачынаеце капацца ў маёй асобе, таварыш Корбут. Магу давесці вам да ведама, хоць і самі вы ведаеце,—я ня першы год дырэктарам... Я ведаю іншыя гуты. Мне не падабаецца ваша пылкасьць. Яна часта перашкаджае справе. Можна цішэй і больш прадукцыйна Гэта ні к чорту ня варт!

— Вы можаце на дапамогу ўзяць ня толькі чорта, але і боскую матку, таварыш Таратуй! Мне з вамі няма чаго гутарыць. Няхай разгледзіць ячэйка.

— Ячэйка?! Таварыш Корбут! Наста Раманаўна! Прашу вас... Я-ж на вас заўсёды спадзяюся... Вы для мяне—самы найлепшы працаўнік... Вы для мяне ня толькі намесьнік дырэктара, але і самы блізкі таварыш... памочнік...

— Пры чым тут мае якасьці? Вы ўнікаеце справы...

— Якасьці?—ласкавым голасам перапытаў Таратуй.—А хочаце, каб я вам сказаў па сакрэту? На вас уся гута трымаецца... Вы больш падрыхтаваны за мяне... Вы можаце ўсё зрабіць... Нельга-ж гэтым злоўжываць!

— Дзякую за комплімэнты!—насьмешліва адказала Наста.—У вас здольнасьць галантнага прымірыцеля вельмі разьвіта... Хоць на конкурс накіроўвай вас... Ведаеце, чым гэта завецца?

— Наста Раманаўна...

— Вы опартуніст!..

— Я-а?—падскачыў з крэсла Таратуй.

— Вы!—спакойна пацьвердзіла Наста.

— Мы пагутарым з вамі на бюро... Так, так... на бюро...

На гэтым абарваліся спрэчкі з Таратуюм. Апухлы дырэктар таропка захадзіў па габінэце назад-наперад. Наста ўзьнялася з табурэта і вышла.

Дзень прайшоў у напружанай трывозе. Хапалася то за адну справу, то за другую. Але ніводнай не даводзіла да канца. Усё вывалалася з рук. Настрой быў такі, што хацелася схіпіць нешта вялікае, важнае,—узьняць высока ўгару і кінуць з усяе сілы вобземлю, каб

разьляцелася ў пух і прах. Вялікае і важнае не трапляла пад рукі,— перад вачыма мільгалі лічбы, сводкі, адносіны. Усе яны крычалі аб прарыве, аб недавыкананні прамфінпляну, аб зьніжэньні якасьці, аб прагулах, лютунстве, п'янках, дэбошах.

У канцы дня прыехаў прадстаўнік „Цэнтрасьпірту“. Быў ён у асеньнім паліто, у гарнітуры, пры гальштуку,—акуратны мужчына з рэдзенькай бародкай, з мігаючымі масьленымі вачыма. Настрой у яго быў вясёлы, як быццам ён толькі-што атрымаў прыемную навіну. Ubачыўшы на дварэ Насту, ён узяў яе за рукаў і пацягнуў у кантору. У габінеце дырэктара ён таямнічым голасам, мігаючы вачыма запытаў.

— Што-ж рабіць, таварышы дырэктары?

— У чым справа?—ня ўзьнімаючы галавы ад папер, буркнуў Таратуй.

— А вось у чым, таварышы... Вы ўжо думаеце, што скончана справа з „Цэнтрасьпіртам“? Заплацілі вам грошы, дык і ўсё скончана? Даш нам чатырнаццаць тысяч шэсьцьсот пяцьдзсят тры рублі! Грошы, як звон! Выкладай на кон і баста!

— У чым справа, запытваю? прабуючы быць спакойным, у другі раз запытаў Таратуй.

— А вось вам па-парадку, калі ня хочаце верыцы! Комісія экспэртаў, па-вашаму, нічога ня значыць? Га?

— Якая комісія?—зноў, як быццам спакойна, запытаў Таратуй.

— Экспэртаў, экспэртаў, кажу! Комісія з інжынэраў! Вось яны і знайшлі, што наша організацыя, купляючы ў вас посуд, пераплаціла вам названую мной суму грошай.

— Як гэта пераплаціла?—ня стрымалася Наста. — Наяўныя-ж грошы за наяўную прадукцыю?!

— Вось тут і ўся бяда! Вы нас ашукалі. Мы пераплацілі вам чатырнаццаць тысяч шэсьцьсот пяцьдзсят тры рублі.

— Вы гаварыце толкам. Ня круціце!—устаючы з крэсла, сказаў Таратуй.

— Я—кручу?—зьдзівіўся і замігаў вачыма прадстаўнік „Цэнтрасьпірту“.—Выбачайце! Калі ваша прадукцыя гнілая, дык я кручу? Скажэце на ласку! Вашы вагоны, якія прыбывалі з бутэлькамі на наш адрас, былі напалову загрузаны бракам. У некаторых вагонах мы знаходзілі семдзсят пяць процантаў браку. На гэта ёсьць адпаведныя акты. Брак мы перадавалі Першамайскай гуче, а добраякасную прадукцыю забіралі сабе. Мы паведамлялі вас, каб вы больш уважліва аднесьліся да бракоўкі посуду на месцы; ня выканалі—ваша віна.

— Ты ведаў пра гэта?—зьвярнулася Наста да Таратуя.

Дырэктар маўчаў. Ён стаяў каля стала, рукамі перабіраючы паперы. На твары яго нельга было заўважыць ня то што спалоху, але і ценю трывогі. Ён быў спакойны і бясьпечны, як быццам паве-

ЦІМ. ЗАРЭЧНЫ

дамленае не датычылася яго. Ніжняя губа яго адвісла. Погляд быў апушчаны на стол, як быцам там было нешта важнае і вырашаючае ўсю справу.

— Ты ведаў пра гэта?—паўтарыла Наста запытаньне.

— Глупства!—замест адказу кінуў дырэктар.

— Таварыш Таратуй... Наша арганізацыя... Я ўпаўнаважаны... „Цэнтрасьпірт“...

— Чаму-ж вы не падалі ў суд?—запытаў дырэктар.

— Мне патрэбен ваш адказ... Магчыма, вы згадзіцеся бяз суду...

— На каго-ж вы будзеце падаваць у суд! На нас?

— Канечне, не абвінавацім-жа Першамайскую гуту... Яны ні пры чым...

— А мы вінаваты?

— Канечне, раз ваша прадукцыя...

— А па-мойму,—Таратуй узяўся за гузік у паліто прадстаўніка „Цэнтрасьпірту“,—па-мойму вы павінны падаць у суд на чыгунку... Яна вінавата... Мы здалі, мы накіравалі, мы ў разьліку... Чыгунка пабіла—няхай яна адказвае...

— Таварыш дырэктар,—перабіў прадстаўнік „Цэнтрасьпірту“, мігаючы вачыма,—таварыш Таратуй... Экспэртыва давяла, што ня чыгунка вінавата, а якасьць... Бутэлькі крышацца, б'юцца, да іх датыкнуцца нельга...

— А я кажу—чыгунка! Там шкоднікі сядзяць, на чыгунцы! Іх пастрэляць трэба! Яны падрываюць нашу гаспадарку!

... Прадстаўнік „Цэнтрасьпірту“ пайшоў, ня солана хлябаўшы. Зараз-жа пасьля яго ў пакой увайшоў Сакалоўскі, і яму Таратуй сказаў:

— Толькі-што быў той... з гораду...

— Канечне, вы зрабілі так, як я казаў?—ажыўлена запытаў Сакалоўскі.

— Так, я сказаў, што за чыгунку мы не адказваем...

— Правільна, я-ж вам казаў...

Убачыўшы Насту, ён замяшаўся, а потым лагодным голасам зьвярнуўся да яе:

— Як вы думаеце, Наста Раманаўна?

— Я нічога пра гэта ня ведала,—суха адказала Наста.

Замяшаны Таратуй ласкава загаварыў:

— Я-ж, здаецца, паказваў табе... Так... так... паказваў... Паперкі прыходзілі... яны паведамлялі нас...

— Ніякіх паперак я ня бачыла,—сказала Наста і вышла з пакою.

На дварэ яе дагнаў Сакалоўскі і шэптам, заглядаючы ёй у вочы, папрасіў:

— Вы-ж ведаеце, Наста Раманаўна... Пра гэта нельга казаць рабочым... Даеце слова, Наста Раманаўна?

— А чаму вы клапаціцеся так? У першую чаргу я буду адказваць-

— Я за вас, Наста Раманаўна... Ды і мне, як інжынеру...

— Адкасьніцеся!—адказала Наста і, пакінуўшы Сакалоўскага пайшла ў напрамку да рабфаку.

Увечары, пасля заняткаў на рабфаку, Сакалоўскі папрасіў дазволу ў Насты праводзіць яе дахаты. Моўчкі ішлі ўсю дарогу. Наста ішла наперадзе, за ёю Сакалоўскі. Кожны сабе шукаў сьцежку. Кожны думаў пра сваё. На ганку дома Сакалоўскі зноў папрасіў Насту маўчаць пра справу з „Цэнтрасьніртам“.

— Вы-ж ведаеце, Наста Раманаўна,—казаў ён,—калі пра гэта даведаюцца рабочыя... калі гэта зробіцца абгаварэньнем стрэчнага і папярэчнага... калі кожны будзе па-свойму тлумачыць...

— Ну, і што з таго?—запытала Наста.

— Ні ў якім разе... Не падумайце так, Наста Раманаўна... Я ня супроць самакрытыкі... Я ня супроць шырокага абгаварэньня рабочымі тых ці іншых пытанняў...

— Гэта мая справа, як я думаю.

— Вось, вось, я толькі гэтага і хочу...

— Хочаце, каб я маўчала?

— Так, так, Наста Раманаўна...

— Ха-ха-ха!—голасна засьмяялася Наста.—Да пабачэньня...

Наста адчыніла дзьверы і ўвайша ў калідор. За ёю ўвайшоў Сакалоўскі. Наста шпарка ўзьбегла па лесьвіцы на другі паверх. Спынілася перад дзьвярыма свайго пакою. Прыслухалася. Крокаў па лесьвіцы ня чуто было. Сакалоўскі, напэўна, пайшоў у сваю кватэру, якая была ў гэтым-жа доме, на першым паверсе.

Толькі распаліла прымус, у дзьверы нехта пастукаў. Запытала:

— Хто гэта?

— Гэта я... на хвіліну...

— Паркан?

— Так...

Адамкнула. Увайшоў Астас. Твар яго быў чырвоны, прыкметна была замяшанасьць. Ён спыніўся каля парога.

— Праходзь,—сказала Наста.

— Я... да вас... на хвіліну... Ішоў міма... убачыў... сьвятло ў акне

— Таварыш Паркан, чаго вы хвалюецеся?!

— Я?... Нішто... не, не... Вось праходжу каля вас... успомніў...

— Што-ж вы ўспомнілі?—запытала Наста, нагінаючыся да прымуса.

— Пасьлязаўтра суд... Вы выступіце...

— Мне казалі... ведаю...

— Суд над зрыўшчыкамі... Падрыхтавацца трэба...

— Правільна. Неабходна правесьці ў паказальным парадку.

— Каб гэта было вурокам для астатніх...

— Вось, вось... Гэта значна дапаможа ўзьяць дысцыпліну.

ЦІМ. ЗАРЭЧНЫ

— Ну... і ўсё... Трэба ісьці дахаты...

— Чаго вы ўцякаеце? Гарбата будзе зараз гатова.

Дзякую... Я сьпяшаюся...

— На спатканьне з кім-небудзь?

— Не, не... я дахаты...

— Не апраўдвайцеся... Чырвоны твар выдае...

— Я? Не, не... Да пабачэньня... дабранаць...

— Уцякаеце? Вось які вы... ня ведала...

— Я сьпяшаюся... спакойнае ночы...

Дзьверы бразнулі, за імі схаваўся Астас. Наста стаяла з разьведзенымі рукамі. Думала. Прымус пыхкаў хваравітым уздыханьнем. Вецер-баламутнік за вокнамі сваволіў акаяніцамі. На гадзінніку ўдарыла дванаццаць. На гудзе загудзеў гудок. Наста стаяла і думала. Потым прашаптала:

— А ён-жа добры...

Пасьля нагнулася і пагасіла прымус. У вушшу зазьвінела, як ад сотні званкоў.

III

Раздвоены чалавек выскачыў, як абвараны, на вуліцу. Вецер заблытаўся ў крысах паліто. На гуде гудок зайграў трывогу. Зьвярыным яхам завялі сабакі.

Дом тануў у цемні. Ледзь прыкметныя контуры сьцен растайвалі ў ночы. На другім паверсе было асьветлена адно вакно. Там была яна. Раздвоены чалавек замяшана і няўклёда ўцёк ад яе. Яна сьмяецца, успамінаючы яго—недалужнага і спалоханага.

На першым паверсе таксама асьветлена адно вакно. Там ён. Яна ня пусьціла яго да сябе. Ён хітры, праворны,—ён будзе дамагацца яе. Ён пакладзе ўсе сілы, каб завалодаць ёю. Ён скарыстае ўсе сродкі, каб падначаліць яе сабе. Гэтага нельга дапусьціць. Трэба прыкласьці ўсе сілы, каб адпіхнуць яго ад яе. Неабходна ўжыць усё магчымае, каб ён ня мог нават датыкнуцца да яе.

Ён—паганы. На твары яго—сьлізота і затоеная нагласьць. Здаецца, што ў сярэдзіне яго сядзіць зьвярок. Але ён—хітры, праворны, разумны. Ён умее ня толькі складаць формулы, але і нешта другое, калі яму пагражае небясьпека. Ён умее абараняць сябе. Ён часам паказвае, што ўмее і наступаць: зпадцішка, няўпрыкмець, як вужака. Ён інжынер, галава гуты. У яго хітрасьць лісіцы і спрыгнасьць вавёркі. Яго трэба выклікаць у адкрытую бойку. Ён—вораг.

Але яна не паддасца на яго закіды. Яна не такая. У яе маладосьць, і дужасьць, і шчырасць. У яе вочы колеру антрацыту. Яна моцная. Непадатлівая. Яна ніколі ня пойдзе поплец з ім. Ён будзе цягнуцца ўслед за ёю, покуль не застане дзе-небудзь у балоце.

Яна ніколькі не падобна да яго, і яму ніколі не перамагчы яе. Нядарма ў акне яе пакою сьвятло гарыць ярчэй, нядарма чорныя

пені блудзяць на яго вокнах. Яе дарога ляжыць торнаю і прасторнай, але яму ніколі ня трапіць на яе.

... Чалавек ішоў па вуліцы, думаў: засьпяваць бы песню пра вясну, пра неба ў пралесках, пра горы высокія, пра зямлю ў вятрох; сьпяваць-бы на ўвесь голас пра маладосьць буяную, пра жыцьцё бунтоўнае, каб голас адносіла ветрам у чыстае поле, у пушчу дрымотную, на лугі, на балоты, за рэчкі пукатыя, за вазёры завірушныя, аж да самага краю сьвета, дзе бабы пранікі ханаюць за болакі... Сьпяваць-бы пра лес задуменны: як ён нямеў ў пагожыя дні,—не шалахнецца, стаіць ціхі і пакорлівы, падначалены сваім законам; як стогне, раве ў буру, карэньнямі гойдаючы пад сабой зямлю; як звярына дзікая кідаецца тады з бярогі ў бярогу, з рава ў пралесак, з гушчыні ў поле; як паляўнічыя-валацугі страляюць зайца наляту жмурачы вока на мушку... Сьпяваць-бы пра лугі пахучыя: як яны апрацаваныя кветкамі прэстымі, каб дзяўчаты прыходзілі ірваць кветкі, спавіваць з іх вянкi, кідаць вянкi ў рэчку ў яварох і чаротах, гадаючы: „Ці дзяўчынаю век-векаваць, ці выйсьці замуж дзяцей гадаваць“...

Лугі пахучыя, а дні сьпякотныя,—хочацца рынуць, бухнуцца ў віргалавой, сьцюдзёнасьцю прагнаць смагу. Хочацца плаваць, ныраць да самага дна—чыстага, у жоўтым няску; хочацца плысьці пад ваду, узмахамі рук перамагаючы плынь. Але работа—безадкладная, вока гаспадарскае—пільнае,—каса чвікае, трава кладзецца амяр-твела налева доўгім і роўным радам, сьпіна ные ад непасільнае работы. Было тады толькі семнаццаць год, але ўжо каторы год аддаваў юнацкасьць сваю Раману Корбуту за дваццаць пяць пудоў жыта ў год;—хлеб адвозілі ў бацькаву хату, у сям'ю з сямі ратоў на поўнадзела зямлі...

Успамінаючы мінулае, Астap падыйшоў да свае кватэры. Гаспадары яго ўжо спалі. Хата-пяцісьценка была ахутана змрокам. Астap пастаяў хвіліну супроць свайго вакна, абярнуўся назад і пайшоў блудзіць па вуліцы, крокамі пужаючы сабак. Зноў аднавіліся ўспаміны. Усплывалі яны бяз ўсякага лёгічнага парадку, самавольна, ня выкліканыя ні абставінамі, ні думкамі. Было радасна па-дзіцячаму шмат чаго ўспамінаць, хоць і ня было ва ўспамінах ні радасьці, ні веселасьці. Былі яны ўсё сумныя, у тузе і няшчасці, але дарагія і блізкія. Яны выклікалі у душы сумяціцу і глыбока затоены на жыцьцё дакор; усю істоту ахаплялі жаданьні—нявыразныя, некуды заклікаючыя, трывожныя.

Перад вачыма мільгалі вобразы блізкіх людзей: маці—у роспачы, перад бажніцаю, на каленях; бацькі—у клопатах, на полі пад дажджом, з пугаю пастуха ў руках; братоў—у цяжкай працы, у барацьбе за лусту хлеба: большы плытнічаў кожную вясну, узімку ішоў на леса-распрацоўкі, за пяцьдзесят верст ад хаты; меншы памагаў старому бацьку

ЦІМ. ЗАРЭЧНЫ

пасьвіць авечак і сьвіней. Успамінаў сёстраў—у надзеях на лепшую будучыню, на чужой рабоце, адзінотных... Перад вачыма паўставалі гады свайго юнацтва, заглушаныя і прытоптаныя чужымі нагамі, узятая Раманам Корбутам у сваю шырокую кішэню. Успаміналіся ўцёкі з катаргі непасільнае работы і першыя дні на гуце, у новых, непадобных на ранейшыя, абставінах, сярод новых і незнаёмых людзей. У першыя часы ўсё здавалася складаным і незразумелым, але патроху, прыглядаючыся і вывучаючы процэсы вытворчасці, знайшоў сваё месца на гуце, пэўнае і адказнае перад усімі рабочымі. Спачатку падносіў да печы шыхту, пасля дазволілі рабіць баначкі, а потым бутэлькі,—праз тры гады лічыўся адным з лепшых майстраў. Тут-жа прынялі ў комсамол, а потым кандыдатам партыі; адсюль-жа паехаў у горад у хэмічны інстытут. Цяпер, працуючы практыкантам на гуце увесь час ідзе на работу, некалі нават падумаць пра сябе. Толькі апоўначы знаходзіцца некалькі часу павалацужыць па далёкіх краёх у глыбокай мінуўшчыне з кніжкаю ў руках.

На вуліцы была адна чорная цішыня ночы. Скрозь яе ішоў чалавек—рукі ў кішэні, каўнер угару, у падраных галёшах. Думы яго былі важкія, як уласныя крокі па зямлі. Нечакана для сябе ён зноў апынуўся перад акном Насты. Там было цёмна. На першым паверсе таксама ня было сьвятла. Астап узышоў на ганак, пастаяў крыху на ім, потым зьнік у цемені ночы. Яго ахапілі хвалюючыя жаданьні. Яму здавалася, што ён на крыльлях узьнімаецца высока ўгару, за болакі пад сонца, аж дух зацінае, і сэрца трапечыць у грудзях.

Чалавек ідзе ў сьлізотнасьці, скрозь дождж,—а неба ў пралесках, зямля ў вятрох,—жыць хочацца—у буянасьці і барацьбе! Стаць радавым салдатам у вялікую армію працы, штурмаваць разам з усімі вышыні будучыні, у чорнай рабоце знайсці сябе самога; працаваць, аддаючы працы сябе на разрыў, калі гэта патрэбна мільёнам такіх-жа салдатаў; верыць у надыходзячую будучыню—хіба ня шчасьце? Ня гонар? ня слава жыць і памерці ў барацьбе?..

Восень, сьлізотнасьць, дождж,—а неба ў пралесках, зямля ў вятрох,—бураломы ходзяць па зямлі! Стаць ветру твар перад тварам, каб дзьмухаў сьцюдзёнасьцю, сіверкай, марозам,—упэўненым крокам пайсьці насустрач, перамагаючы шаленства і злосьць баламутніка, прысьці ў суровасьці і вятрох да вызначанае мэты—у бурнасьці і барацьбу!

На вуліцы гразкасьць, сьлізотнасьць і вільгаць.—чалавек ідзе на ўскрай пасёлку скрозь чорную цішыню глухой ночы.

(Працяг будзе).

Прачынаецца новы дзень...

(тры пачаткі)

Покуль ноч халодны дыван
Зьнімае з плячэй зямлі,
Покуль волкі, халодны туман
Асядае на сьлед начы,
Покуль прындзіцца хмар натоўп
На дзяньніцы бялявую скронь,
І навалы халодных пластоў
Захінаюць сонца далонь—
Пачынаецца новы дзень,
Як пачатак новых дзей,
Як паходы ўдарных рот,
Як працяг ударных работ.
Прачынаецца новы дзень,
Адхінаючы сноў дываны,
І плывуць,
 І плывуць рызманы
Валавяных, халодных хмар...

* * *

Гэта казкай нямоўных мар
Пачынаецца новы дзень,
І гарыць сонцатканы пажар,
Захліваюцца сьпевы сырэн.

* * *

Хіба-ж так пачынаецца дзень,
Нявымоўнай поэмы рыфмач?
Гэта рыжай падагры цені!
Пачынаецца-ж дзень прасьцей,
Ты на лбу ў сябе адзнач,
Нявымоўнай поэмы рыфмач.

* * *

Ты ізноў пачынаеш пісаць?
Ці-ж чытаў ты сучасных пісак?
Ня чытаў?..

Тож-бо-то, ня відаць,
Падвучыся, як трэба пісаць.
Трэба так,

Каб зьвінела шкло
Ад крыклівых, нахабных слоў,
Каб крывіўся ў паломых рот,
Кондэнсуючы думак рой.
Будзеш блюзьніць сабе пакрысе,
Гвалту хопіць,

Ня важнае сэнс...
Думка—птушка,
Галоўнае,—рык
І нахабны, блудлівы язык.

* * *

А па-майму—
Ён, гэты дзень,
Пачынаецца з першых зьмен,
І ніякіх табе тут рог,
Куды менш вершаваных рвот,
Будуць хмары,

Ня будзе хмар,
Але працы гарыць пажар,
Мэта ёсьць,
І ня дзвынк адчай,
І работу бяруць з пляча.
Поўны мах,

І званчэй удар,
І кіпіць ў катлаванах руда.
Гэта словы струменямі б'юць,
Гэта кроў капіляры п'юць,
То мэгаль малаты куюць.

Прачынаецца новы дзень,
Пачынаюцца сылевы сырэн.

Краіне творчых сіл...

Далёкі край жывых падзей,
Нязвыклых казак,
Песень даўніх,
Стаяць гадамі ў чарадзе
Твае разьбітыя паданьні.

Нашчэнт разможджаны яны,
Трухлом працятыя навывлет.
Вякамі досыць паланіць
Тваю ўзьнёсласьць легкакрылу.

Мне дзіўных казак нагадаў
Тваіх стэпоў кавыль суровы.
Шырокалістая джыда
Вянкі разьвесіла барвова.

Дзе сухазем'я кожны крок
Паліт крывёй тваіх ратаяў,
Дзе басмачоў ліхі наскок
Падмоўлен выскалкамі баяў.

Хай дзіка гразь займае кут
Ў тваіх распоратых кібітках,
Хай палыны яшчэ растуць
І куш ядзьма ў тваіх завітках.

Яшчэ нявольніцтва чадра.
Да сонца зрокі твае цеміць.
Асколак даўнасьці—міраб,
Пахты ўсходы сухаземіць.

На злом зьняслаўлены ішан,
Пяпеліць тошчу выдзьмаў трактар.
Ў пустыню, глянь, ужо сьпяшаць
Вяскovy тэхнік, ірыгатар.

І радасьць плешча ў арыкох,
І сухазем'я бракнуць тлушчы.

МІКОЛА ХВЕДАРОВІЧ

Ядзьмо галодных сьлімакоў,
Усходы новыя патрушчаць.

Я сьведкай быў твайго радна,
Калгасных парасткаў усходаў,
Дзе думка з працаю адна
Сяброўствам творчым валаводзіць.

Дзе сьпеюць нівы джугары,
Струмкі халодныя жывіцы.
Растуць гігантаў дымары
І гмахаў сьветлых камяніцы.

Цьвітуць палі твайго зямна,
Барханы нікнуць ў пахкім кміне.
І нікне байская мана,
І сонмець восеньская гіне.

Усход жывучых творчых сіл,
Калгасных ніў, нябескай сіні.
Табе вітаньне і паклон
Ад Беларускае краіны.

Джыда—дрэва.

Басмачы—бандыты.

Бай—кулак.

Кібітка—хата.

Чадра альбо паранжа—валасянае пакрывала, яким жанчына
закрывае свой твар.

Міраб—разьмеркавальца вады.

Ішан—бог.

Арык—раўчук, па якім цячэ вада на палі.

Барханы—пяскі пустыні.

Пахта—бавоўна.

Джугара--кукуруза,

Комсамолец Сьцёпка

I

Дзень кіпіць
фабрычным гоманам.
Б'ецца дзень працоўным сэрцам.

Песьні

стружкамі сталёвымі
Выструменьваюць паветра.

Качагарка агнявокая
Рассыпае свае іскры,
Комсамолец

Сьцёпка Токараў
Тут працуе машыністам!
У цягніцах—

сьвежасьць дужая!
Вочы—радасьць
і адвага.

Сьцёпка мускулы напружвае
Разам з моцнаю брыгадай.

Ну, і хлопцы!
Ну, і моладасьць!

Гарт.
Бадзёрасць баявая.

Каб гарэла
ў домвах полымя—
Хутка вугаль падкідаюць!

II

Часта вугаль
грузчыкі падносяць.
Буйны пот бяжыць
па тварах чорных.

Сьцёпка ўскідвае
вачэй юнацкіх просінь.

АГНЯЦЬВЕТ

Усхваляваўся хлопец
нечым новым.

Ён маўчыць
і з думкаю прамністай
грузчыкам на плечы пазірае...
... Сьпеў гудка.

І Сьцёпка-машыністы
брыгадзіраў кліча
і зьбірае.

„Комсамол!
паслухай мае слова!

Слухайце,
ударнікі-змаганцы!

Бо насьпела сёньня
прапанова,

Як палепшыць
якасьць нашай працы!

Каб дарэмна сіл ня траціў
грузчык,

Каб жалезам дзеён
зьвінела мэта,—

Прапаную:
вугаль наш магутны

Падаваць
дынамаю электры!“
Сьцёпка змоўк.

А хлопцы гаманлі,
меркавалі,
раілі,
спрачаліся.

І нарэшце:
— Сьцёпа! малайчына!

Дай-жа пяць,
наш „інжынер“ ударніцкі!

— Чорны вугаль
з песенным запалам

Пабяжыць
пад рытміку вагонак!

— Каля стромкіх,
яркіх качагарак

Мы свой тэмп
напорыста патроім!

III

Шэравокі вечар
 комсамолціца,
 Валасы рассыпаў кучаравыя.
 У фабрычным клюбе
 моладзь сходзіцца
 З крыкамі,
 размовамі
 і жартамі.

Сакратар ячэйкі
 звонкім голасам
 Брызнуў зычна
 словамі ўпартымі:
 „Сёння лепшых
 нашых комсамольцаў
 Мы перадаём
 у партыю!

З ваяўнічай сілай
 загартованай
 Мы складаем
 пляны будаўнічыя!
 Першы з нас—
 ударнік Сьцёпка Токараў—
 Вынаходца,
 з лепшых машыністых ён!“
 Загучэлі прозьвішчы знаёмыя
 самых моцных,
 вытрыманых,
 вогненных.

Пунсавела бурнай настраёвасьцю
 баявая радасьць
 комсамолі!..

Сьцёпкаў твар
 чырвонай стальлю дыхае,
 Думкі сонцам буйным
 загарэліся:

АГНЯЦЬВЕТ

„Мы свае адказныя пазыцыі
Замацуем
з бальшавіцкай сьмеласьцю!
Каб у нэрвах бур
грымела наша моладасьць,
Каб жыцьця
трансмiсiі круціліся,—
Комсамол,
уздымай высока полымя
Найвялікшай
нашай рачаіснасьці!“

Менск, 1931 г.

НАРЫСЫ

Янка Скрыган

Гомсельмаш *)

1. Права на месцы

Доўгія будуць дарогі, доўгія не кілёмэтрамі, а гадзінамі. Трэба стаць у чаргу. На вуліцы стаць у чаргу, у хвост чакаць аўтобуса. Перш—нічога. А пасля хвіліны пачынаюць муліцца—глядзіш на гадзіннік. Аўтобуса няма—на гадзіннік пачынаеш глядзець часта, нэрвова. Трэба сыпашацца. У чалавека ёсць справы, патрэбы; ёсць вялікія справы, і ёсць маленькія гадзіны і маленькі дзень, і яму трэба сыпашацца. Расьпе чарга. На гадзіннік глядзіш ужо аўтаматычна, а стрэлка паўзе—чвэрць, паўгадзіны—зьядае чалавечы рэглямант, зьядае век дню, і, урэшце—

—Аўтобус!

Чарга ўзрушыцца, як ударанае гарапнікам вялікае цела. Але аўтобус можа прайсьці міма. Міма можа прайсьці другі і трэці, бо—„сядзячых 18, стаячых 6, мясцоў няма“, і...зноў у руках тузацьмуцца гадзіннікі.

Можна адчаяцца. Можна праціснуцца паўз кандуктарскія рукі, ці ўскочыць на хаду, але міліцыянэр—тут-жа, у аўтобусе—суніме аўтобус. зьніме з аўтобуса і складзе пратакол за парушэньне 24 пункту па-

становы Гомельскага гарсавету. Гэта значыць рыхтуй 25 рублёў.

Доўгія Гомельскія дарогі.

Будуць чаргі—з гадзіннікамі, з лаянкаю, з штырханінаю, з перасядкамі, з крыкам, з сваркаю—і будзе кандуктар № 4 або 16, які выкіне цябе з аўтобуса як лішняга паводле нормы, а тады затрымае аўтобус, пералічыць пальцам, як авец, пасажыраў, і—можа знойдзецца месца—адлічыць яшчэ аднаго з чаргі.

—Ну, білет вазьмі... цілгенцыя,—спагоніць сваю літасьць кандуктар і штырхане наперад.

Аўтобус кранецца, на вуліцы астанецца, загінаючы хвост, чарга, і яе абдасьць пылам.

Удзень да заводу рэйсу няма. Падымаючы грунтвагі, пераяжджаючы праз лініі чыгунак, трэба ехаць на Палескую і там да заводу—зноў праз грунтвагі, праз лініі, праз пляцформы, сьцежкамі, мосьцікамі—пехатою.

Заводу сьпяраша не пазнаеш. На вілаватай вуліцы—між садоў, між платоў, між драўляных домікаў—стане цагляны будынак. Пыл. Брук з тоўстым напластам едкага пылу. Пройдзе машына—падымецца пыл

*) Разьдзелы з кнігі, якую аўтар піша пра Гомсельмаш.

сьцяною. зачэрніць сонца, замые вуліцу. Выплыве з пылу доўгі будынак—чырвонымі сьценамі, шырокімі вокнамі, з ня прынятым ад краю яшчэ рыштаваньнем. І там з таго дальняга краю, дзе на вотшыбе будынак вытыркне ўгору лішнім паверхам—пад шклом, на чорнай дошчацы белымі срэбрыстымі літарамі ля дзьвярэй будзе шыльда:

ВСНГ БССР
Гомсельмаш

І гэта—корпусы завода кіраўніцтва. Тут, з вуліцы, не пазнаць заводу. Тут толькі яго пах гары, жалеза, мэталёвага пылу, потных, у рабочых гарнітурах, людзей. Завод унутры. Там у двары, за корпусамі завода кіраўніцтва, пачынаецца стук, рух, шоргат, людзі, жалеза, заводзкі транспорт, электракары—цэхі. Цэхі: ліцэйны, кавальскі, мэханічны, зборачны, лёгка-кацельны, дрэваапрацоўчы, малярны—з цэлым шэрагам дапаможных аддзелаў, кладовень, складаў, кантор. Цэхі ідуць ўпоперак доўгімі чырвонымі корпусамі. Даўжыня, гаматнасьць—іх робіць нізкімі. У сьценах пралётамі шырокімі—шкло. На двары корпусы сталяць плянавым парадкам паралельна, плячо к плячу, шахматамі—так, каб быў патак, каб дэталі з цэху ў цэх ішлі конвэйерам. Сьстэма. На заводзе патрэбна сьстэма, як здаровая чалавечая мысль. Мысль—патак—без перабояў. Па сьстэме вытворчасці зборачны цэх зьяўляецца канцовым. У зборачны з ўсіх цэхаў ідуць дэталі так, каб з яго ужо выходзіла гатовая машына. У сьстэме будаўніцтва зборачны стаіць у цэнтры, па сярэдзіне, і з бакавых цэхаў, да цэнтру, да зборачнага, праходзячы адпаведныя процэсы абробкі, ідуць дэталі. Глухім гудам матораў, сіплымі сыгналамі сырэн, у цэхах, між цэхаў, дэталі падвозяцца на электракарах. Па драўляных насыцілах гумавымі калёсамі электракары ходзяць з прыдушным шумам.

Капітальнае будаўніцтва на Гомсельмашы яшчэ ня скончана. Завод пушчалі да часу. Да часу стаўлялі абсталяваньне, кучкамі групавалі цэхі, пакідаючы пустымі пралёты, будынкі, і цяпер цэхам робіцца цесна. Завод ня хоча быць дзіцянём, ня хоча калыскі, у якой робіцца цесна, з якое вырас, і патрабуе свайго права быць дарослым, перапрочыць пускавы перыяд „дзіцячыя хваробы“—заняць нормальную жылплошчу, каб быць здароваю сьстэмаю. Але капітальнае будаўніцтва не закончана. Корпус будучага мэханічнага пустуе, заняты пад кладоўню. Мэханічны ў падсуседзях у зборачнага. Ліцейны патрабуе мэханізацыі, чакае на мэханізацыю, якая робіцца ў галоўнай аграмаднай залі корпуса, а пакуль што бытуе эгіпецкаю тэхнікаю дачасу, сьціснуўшыся ў баковай залі. Завод патрабуе права быць дарослым, а на заднім пляне сьстэмы будаўніцтва маўчыць самы аграмадны дрэваапрацоўчы цэх. Панура стаіць самае новае—савецкае і замежнае—тэхнічнае абсталяваньне. Нямеюць фанэрм панакрываньня, умураваньня варштаты. Ныя падвалі на падлогу скрыжованы земляны дом. Цэх сьпіць. І які вялікі крык пратэсту ў гэтай цішыні, у гэтым сьне. Пускавы перыяд.. І завод пратэстуе супроць гэтага непаладкамі, няўвязкамі—так званымі „дзіцячымі хваробамі“, дэманструючы гэта кучкамі жалезнага лому, водкідаў, браку, жужлы, ня прынятых дэталей машын, не пазасыпаных ям, ня прыбраных будаўнічых матэрыялаў, непарадкамі, хаосам, такім, як хворая чалавечая мысль, калі мысль абрываецца, калі мысль тузаецца кавалкамі. блытаецца, падае ў вір, у немач. Завод патрабуе быць дарослым, заняць сваю жылплошчу, стаць плянам, сьстэмаю так, каб быў скарыстаны кожны мэтр, кожная хвіліна, кожная варштатагадзіна. Але завод вырас нядаўна. Два гады таму назад людзі ваявалі з наплавамі, з

пусткамі, з жвірам, з традыцыйнаю павольнасьцю, з наплюйствам, з нядбайствам, з правам на самабытную беднасьць, узводзячы Гомсельмашаўскія корпусы. Будавалі і разам пушчалі завод. Пятнаццаць чалавек былі пачынальнікамі жыцця Сельмашу. Яны складалі цэх. Цэх мясьціўся ў кутку цяперашняга зборачнага з двума варштатамі, з адным сьлесарам, токарам, тэхнікам, з кучкаю кваліфікаваных рабочых, мабілізаваных з іншых заводаў. Завод быў у кутку зборачнага корпуса. Была кучка людзей. Людзі рыхтавалі завод, па заводзе—па цэху—ходзячы па дачасу пакладзеных дошках. Сырасьцю дыхаў цэх Вільгацьцю пахла з-пад дошак зямля. Людзі хадзілі па дошках, па падвалах, каб нарадзіць Сельмаш з поплаву, з жвіру, з самабытнае беднасьці. І два гады таму назад тут была зьлёная пустка—пляц муравы—бывалешні Новікаў гай—рогам у пустку ўпіраўся абшарніцкі сад. Гомель быў Гомель-Гомелем з слаўнымі губэрскімі традыцыямі, з губэрскім патрыотызмам, з паркам князя Паскевіча-Эрванскага, з апошнім патомкам гэтага гісторычнага роду—з бабулькаю, якая пражывала ў доктара Брука. Але Гомелю стала цесна ў традыцыях. Трэба было ірваць сярэднявечную ідылію цішыні фабрыкамі, заводамі, індустрыянаю воляю. І Гомель наступіў на паплавы, на пусткі, на жоўтыя драўляныя з шклянымі ганкамі домікі цяжкімі корпусамі заводаў.

Калі стаць над Гомсельмашам—стаць на ліцейным цэсе, дзе на цэмантавай пляцоўцы даху выходзяць дымары вагранак, стане завод як на карце. Тварам—праз вуліцу—завод упіраецца ў лініі чыгункі, у пляцформы. Сьвісткімі, лязгамі, перабіўчатым званам паравозы манэўруюць па лініях—падаюць, заганыюць вагоны. Чыгунка жыве жыццём дарог. Да лініі—праз двор, праз вуліцу, па драўляным насыціле—

коньмі, электракарамі—завод падае прадукцыю, машыны, на соцыялістычныя палі. Ззаду заводу, у чыгункавыя лініі, у скрыжаваньні чыгункавых ліній пабегла, прыталілася зьлёная пустка, тая, у якую рогам упіраўся абшарніцкі сад. На сад налёг цяпер з пусткі завод. Корпусамі налёг на зеляніну, уеўся ў зеляніну—выціснуў яе. Сад стуліўся ў куток, і зьверху, з ліцейнага, здаецца, што ён спужаўся, сьцішыўся і нават зрабіўся маленькім, сьмешным. Нізка да долу прыпала зеляніна, і завод наступае на яе новымі корпусамі, урываючыся складамі будаўнічых матар'ялаў, штабелямі дошак, дыляў жалезнага абсталяваньня, магутным, няўхільным правам на плошчу. І сад пачынае старэць, пачынае падавацца, радзець прагалінамі і, зьверху здаецца, лысець.

Стаць на ліцейным, глядзець з ліцейнага—будзе завод як на карце. Доўгімі паралельнымі квадратамі стаяць карпусы. Шклом карпусы асьвечваюць неба. Па двары—па доле—злучаючы цэхі, для транспарту, для патоку, драўляны насыціл. Гэта здаецца лініямі. Так на завод глядзець з палёту. І тады Сельмаш здаецца нарысаваным квадратамі, лініямі на паперы. Плян.

А на сьцяне ў габінэце дырэктара на блакітнай паперы вісіць плян. На блакітнай паперы тонкія белыя контуры—лініі, квадраты. Карпусы заводу ў пляне, у будучыне—у закончанай сыстэме. Цэхі пабудаваны так, каб з аднаго ў другі быў паток, быў конвэйер. Сыстэма—як здаровая чалавечая мысль. Мысль—паток—без перабояў. Лініямі, контурамі паток ідзе ад загатоўчых цэхаў, праходзіць праз цэхі абробкі, падгонкі дэталяй, у цэнтральны нэрв заводу—у мэханічны—каб адсюль, прайшоўшы праз новыя, паводле апошняга слова тэхнікі, варштаты набыць матэматычную дакладнасьць і ісьці ў зборачны, каб даць машыну, без

перабояў. І Сельмаш цяпер хоча быць такім. Сельмаш протэстуе супроць „дачасу“, ён патрабуе права быць дарослым—перакročыць кукавы пэрыяд, „дзіцячыя хваробы“ непаладкаў, зрываў, заняць нормальную жылплошчу, каб стаць плянам.

Але Сельмаш вырас нядаўна. Калі стаць на ліцейным, дык завод урэзаўся ў пустку. Завод наступіў на сярэднявечча, корпусамі, жалезам, гарам вагранак, тэхнікаю, людзьмі. За пусткаю—сінь, далёкая сінь палёў, на якую Сельмаш наступіць—наступае—машынамі, каб зрабіць іх сацыялістычнымі. Гогалеўскі Чычыкаў плакаў-бы, як прычытаючы плакалі гомельскія абываталі:—

И губернии нашей Гомельской
Больше в списках губерний уж нет.
Только слышится недовольный вой,—
Помутился в глазах белый свет.

Разбурылася ідылія цішыні з рамантыкай патрыярхальнасьці. На палёх сінь буры. Над Гомелем сіні распылены дым. У сямнаццатым у дыме радзілася рэволюцыя. У сямнаццатым у дыме гарматнымі струпамі ныла зямля. А гэта—над Гомелем дым індустрыі. Патрыотычны губэрскі Гомель-Гомель стаў Гомелем з металёвым гарам, з металёвым званам, з зубцамі фабрычных корпусоў. У сямнаццатым у дыме радзілася рэволюцыя. Над Гомелем сінню трымціць індустрыяная смага. Дым. Гомель ня хоча быць у традыцыях. І ў дыме індустрыі ў Гомелі, у Беларусі—у Саюзе—родзіцца зноў рэволюцыя—родзіцца соцыалізм.

Чарапаха

Завод у прарыве. Завод у напружаным становішчы, як хворы чалавек, які, збіраючы ўсю сілу, хоча падняцца з месца, і—ня можа. Мэханізм заводу працуе, людзі стаяць каля сваіх варштатаў, на сваіх працэсах, людзі камандуюць варштатамі—заводам; увесь дзень завод

напружаны, як чалавек у барацьбе, і няма выкананьня нормы заданьяў.

Завод у прарыве. Завод хворы. Тэмпература рэзка хістаецца. Сёньня дабраліся ледзь не да плянавага заданья: дваццаць восем сіласарэзак, дваццаць восем машын асноўнае продукцыі, а заўтра... восем, а на днях было чатыры. Які рэзкі спад ад трыццаціх, ад плянавага дзёнага заданья.

Ліхаманка ідзе з цэху ў цэх. Халодныя лічбы прарыву крычаць. Завод хворы. Тэмпература хістаецца, тузаецца, і ў заводзе, у тэмпературы, у хваробе, тузаюцца людзі. Людзі мацаюць пульс заводу, шукаюць прычын хваробы—прычын прарыву.

Зборачны цэх можа выконваць, ён можа нават перавыконваць заданьне, а на выпрабавальную станцыю не дададзена васьмёх сіласарэзак і дванаццаціх сячкарань. Заядаюць дэталі. Учора сьвідроўка не дадала дыскаў, сёньня няправільна прасьвідрованы бакавіны, і зусім не дадзен распорак. Брыгады стаяць на падгонцы дэталей, кладуць дубальтовы час, і паток парушыўся. Няма канвэру, няма бесперабойнае падачы машын з процэсу ў процэс.

У цэху ліхаманка. Цэх думаў сёньня даць норму, перамагчы халодную лічбу ганьбы, і... заела. Майстра зборачнага Белабжэцкі—на нэрвах. Яму нельга прайсьці па цэху, бо тэмпература зборачнага паднята, парушана перабоем патоку, у брыгадах няправільны перабойны пульс, як пульс нездаровага чалавека—у гарачы. Сьстэма парушана. І ў Белабжэцкага такое адчуваньне, як у доктара, які страціў веру ў сваю сілу паправіць дарагога чалавека. На зборцы няправільны бой пульса, і гэты бой дасьць трывожную крывую ў графіку вытворчасці сёньняшняга дня, дасьць ганьбу чалавека, які ня можа перамагчы. І ў цэхе Белабжэцкі на нэрвах, бо крывая графіку вытворчасці ўжо апускаецца: да Белаб-

жэцкага брыгадзіры падыходзяць са скаргамі на патак, са скаргамі на несваячасовую, на няправільную падачу дэталей, а гэта—рапарт прарыву.

Бэлабжэцкі, доўгі, худы, на танклявых нагах, з нагнутым наперад тулавам; хвараваты, з упалымі шчакамі і неахайна надутымі губамі, вялікімі вачыма з-пад казырка стаячае шапкі шукае Р. Б.¹⁾

Доўгі цэх застаўлены паўзкрай варштатамі. Варштаты патоку. Патокам паўз варштаты ідуць—павінны ісьці, зьбірацца—машыны. Канцоваю зборкаю—апошнім працэсам зборкі—машыны ў піраюцца ў далёкі канец цэху, у выпрабавальную станцыю. Там гудуць пяць матораў, і выпрабавальная брыгада забірае кожную гатовую машыну і ставіць пад пробу. Ці спраўна зроблена машына? ці ня б'е ў бакі, ці верна пастаўлена дыска? Ці ня грэюцца падшыпнікі? ці можа машына станавіцца на службу чалавеку, на службу сацыялістычнае гаспадаркі? Пяць дваццацёх пяцёх сілавых матораў гудуць роўным гудам цэнтрабежнае сілы, загадам чалавечае каманды. Удоўж цэху, шарам становяцца выпрабаваныя машыны з нумарам, пастаўленым чалавекам, як з пашпартам на права бытнасьці. Машынам трэба яшчэ апрацуць вопратку ў дарогу, афарбоўку, і тады ісьці на службу чалавеку, на службу сацыялістычнае гаспадаркі.

Машыны жывуць жыццём службы. Цэхі жывуць жыццём руху, дынамікі, жыццём чалавечае волі. Па зборачным бесперабойнаю сыстэмай, патокам паступовае зборкі павінны ісьці машыны да выпрабавальнае станцыі, каб там атрымаць пашпарт на бытнасьць, права на службу чалавеку. Але маторы пачынаюць сьціхаць. Цэнтрабежная сіла падпарадкуецца волі выключальніка і далёкі канец цэху—

выпрабавальная станцыя—пачынае сьціхаць. Зборка не падае машын. Патак пачынае расьці прагалінамі пустых мясьцін. Патак застрае, разрываецца. Крывая графіку вытворчасці тузаецца ў нэрвах цэху. Вялікімі, пукатымі вачыма на сухотным твары Бэлабжэцкі шукае Р. Б. Брыгады зняты з сваіх процэсаў і перакінуты на процэсы з прарывам, на падгонку няправільна пададзеных дэталей, што сарвалі патак. Трэба выпрастаць графік! Лошнуць, а выпрастаць графік заданьня!

— Дзе Р. Б.?

Накаса цэхам—між машын, між варштатаў, прагалінамі парванага патоку—ідзе невялікі чалавек. Хада яго порсткая, жвавая. Доўгія рукі цяжкімі ўзмахамі ў хадзе адкідаюцца далёка назад, і ён увесь прутка выпрастаны кароткаю пляскатаю фігураю. Прабіваючыся прагалінамі парванага патоку, чалавек накаса ідзе ў цэхавую конторку.

— Перцын!

Чалавек сунімаецца. Між работы, між руху, калі людзі, машыны, варштаты—у дынаміцы ў стукае, у патоку рушлівае сілы, чалавек ад таго, што ён стаў, здаецца яшчэ больш маленькім і непатрэбным. Бэлабжэцкі ідзе да яго. Яшчэ на хаду ён пытаецца ў Перцына і, здаецца, больш пукатымі вялікімі вачыма, як губамі:

— Таварыш Перцын, ды што ты робіш? Учора далі дванаццаць забракованых валікаў ніжняга вальца, сёння цэлую партыю бакавін, і ніяк не даюць ні зьвёздачак, ні конічных шасьцёрак. Якога-ж ты чорта робіш, таварыш Перцын.

У Перцына тонкія, хітрыя разрэзы воч і шырокая неахайная складка губ. Водзячы галавою па цэхе, ён спакойна гаворыць Бэлабжэцкаму:

— Мэханічны рэжа. Я іду да Мацьвеенкі—учора ён ня даў заарадкі.

¹⁾ Р. Б.—Разьмеркавальнае бюро.

— Але дзе-ж зьвёздачкі? Ты бачыш пяць чалавек робяць прастой.

— Я-ж кажу, што няма і зьвёздачак. Чорт яго ведае, што робіць гэты Дрыц, і наогул я ня ведаю, што ён робіць гэты механічны. — Перцын разводзіць доўгімі рукамі і яны зноў цяжка падаюць ўніз.

Пасья ён прыжмурвае вочы, падсоўваецца бокам да Белабжэцкага і кажа: — Гэта яшчэ добра, што я зрабіў запас шарнірных валікаў, а то сёння зусім селі-б, — і, зрабіўшы жулікаватую ўсьмешку ідзе ў кантору да Мацьвеенкі да Р. Б. механічнага цэху. Перцын заўсёды зьяўляецца жулікаватаю ціхаю хадю, ён заўсёды здаецца спакойным, бяз панікі, але за гэтаю спакойнасцю ляжыць вялізная напружанасць барацьбы за дзённы графік, за гонар заводу, і ён, здаецца, жартаваў, гаворачы з Белабжэцкім, але ішоў да Мацьвеенкі ужо знаючы яго віну, абмацаўшы пульс заводу. Ён гаворыць з Мацьвеенкам так, каб Мацьвеенку ня было чым адпірацца.

А паток застрае, разрываецца Белабжэцкі даў загад зняць гуляшчыя брыгады і перакінуць на процэсы з прырывама — на падгонку няправільных дэталей, на зарытоўку зусім непададзеных дэталей механічным. Чорт яго — гэты механічны! Трэба выраўніць паток, каб даць работу матарам выпрабавальнае станцыі — сарваць прастой. Трэба выпрастаць графік — лопнуць, а выпрастаць графік заданьня!

— Няма балтоў!

Белабжэцкі ведае — балты заядаюць механічны. Адэская балтарэзка не спраўляецца. Кваліфікаванага балтарэзніка няма. Гэтыя няшчасныя балты зноў зрабляць прастой. Белабжэцкі падзывае свайго намесьніка Сімховіча, нешта гаворыць яму, дае распараджэньне зняць чалавека з запоранага процэсу і паставіць на сартоўку зборных і бракоўных балтоў, а сам ідзе

ў механічны да Дрыца, каб зноў спрачацца, сварыцца, як учора, як на тым тыдні, як кожны раз.

Механічны — цэнтральная нэрва заводу. Ад загатоўных цэхаў — з ліцейнага, з кавальскага — дэталі ідуць ў механічны на абробку, абточку, сьвідроўку, падгонку, каб набыць матэматычную дакладнасьць і ісьці ў зборачны. Механічны павінен даць дэталі матэматычную дакладнасьць. Але механічны — гэтая цэнтральная нэрва заводу — у тэмпературы, у гарачцы, у зрывах. І ад гэтае нэрвы, ад гэтае гарачкі — у ліхаманцы ўвесь завод. Дэталі выходзяць няправільныя, заданьні ня выконваюцца, варштаты працуюць не рацыянальна, людзі ня вывучаюць сваёй кваліфікацыі, свайго процэсу, бо — у ліхаманцы, у прарыве — здымаюцца з свае работы, перакідаюцца на іншыя процэсы, ня могуць падвышаць свае кваліфікацыі, бо ў рабоце нясталасць, цякучасць. Абязьлічка. І людзі тузаюцца ў абязьлічцы, у непаладках, у зрывах; тузаюцца варштаты новымі людзьмі, новымі процэсамі работы, пераключкамі, прастоямі, сваёю няцалкам і не рацыянальна скарыстанаю сілаю. Няма сыстэмы, тае, як здаровая чалавечая мысль. Няма матэматычнае дакладнасьці, і завод у тэмпературы. Дэталі выходзяць няправільныя. У гарачцы, у сьпешцы, контрольны адзел прымае іх, не правярае не пасьпявае правяраць дакладна, і дэталі ідуць у кладоўню, каб адтуль ісьці ў зборку, а там не прыпадаць да свайго месца, зрабіць прастой. Тады трэба шукаць вінаватага, — хто запароў дэталі. Але як знойдзеш вінаватага ў кучы агульнае прадукцыі? Зноў урачыстасьць абязьлічкі. Абязьлічка зноў зубаскаліць скрыгатам парванага патоку. Графік нэрвова хістаецца і Белабжэцкі сам бяжыць у механічны.

Начальнік механічнага Дрыц — тоўсты, здаравенны мужчына, з цэху

ідзе ў канторку, а за ім семяніць механік Рыжыкаў. На хадзе Дрыц часта, адварочваючы назад галаву, энэргічна нешта гаворыць Рыжыкаву. Рыжыкаў разводзіць рукамі. Рыжыкаў не разумее. Рыжыкаў ня можа зразумець, бо гэта ніяк не ўкладаецца ў яго разуменні, у яго магчымасці, у яго прывычцы. Яму загадана адрамантаваць шпонкапрацяжны варштат, і на гэта дадзена зусім мала часу. У яго невялікая брыгада. Яна ня справіцца. Ды гэта-ж трэба працаваць можа звыш нормы гадзін, наладзіць ударніцтва, спаборніцтва, а ён гэтага ня можа рабіць. Трэба рабіць уважліва, абдуманна, і ў гэты час Рыжыкаў ня ўложыцца. Яму-ж трэба сачыць і за пасамай, бо пасы чорт ведае, як хутка ірвуцца. Гэта-ж ніяк ня можна зрабіць, таварыш Дрыц.

Дрыц на хадзе перабівае Рыжыкава. Трэба зрабіць. Шпонкапрацяжны, што ў рабоце, не паслявае. Работа ня чыстая. Трэба зараз-жа адрамантаваць другі варштат.

— Таварыш Дрыц.

Белабжэцкі ідзе буславатаю хадом шпарка, так, што на кожным кроку галава падаецца наперад, а ззаду на шыі рытмічна ў крок вытыркаюць дзье жылы. Дрыц крыху чакае на Белабжэцкага і адчыняе дзверы канторкі. У канторцы прыглушаецца, крыху сыціхае гул матораў, трансмісій механічнага цэху. У канторцы голас мацнее, але ўсё-ж глухі, такі, як у мікрафоннай. Дрыц садзіцца за столік. У руках у яго выпаканяны ў мазуту, пажмаканыя шматкі паперы. Гэта заявы. Рабочы Мігай просіць падвысіць разрад, бо ён такі самы сылесар, як Дробыш, а мае мейшы разрад. Чорнарабочы Донька просіць перавесці яго ў токары, бо ён даўно быў прымацаваны да гэтага процэсу і яго вывучыў, асіліў,—два месяцы стаіць на такарнай рабоце... Дрыц механічна глядзіць на заяву, перагортвае і кладзе на стол. Ён рукамі

нечакана шукае ў століку, а вочы глядзяць недзе ў бок, у куток канторкі. У яго занята галава. У галаве шныпарыцца нейкая мысьль, прынесена адтуль, з цэху, і яе трэба зараз-жа развязаць, бо цэх живе жыццём руху дынамікі, жыццём чалавечае ролі, каманды.

— Таварыш Дрыц!—Белабжэцкі ўжо тут, у канторцы, і ён перабівае мысьль, прынесеную з цэху і, прычыняючы дзверы канторкі, разрывае гуд матораў, скрогат варштатаў, аддаляе цэх і насыдае сваёю выцягнутаю галавою, вялікімі пукатымі вачыма.—Зноў сьвінства, тав. Дрыц. Я адаслаў назад партыю бракоўных грабёнак, а цяпер прастой праз канічныя шасьцёркі ды праз зьвёздачкі.

— Праз шасьцёркі?—дзіўцца Дрыц. У яго круглы твар, брыты круглы твар, з вялікаватымі губамі і з затлушчанымі вачыма. На невялікім ілбе робяцца складкі зьдзіўленьня:

— Гэта ня можа быць. Учора Мацьвеенка заданьне давёў да варштату, і я ведаю, што шасьцёркі зроблены.

— А чаму іх няма ў кладоўні, і ў нас праз гэта прастой?

— Я ня ведаю. Гэта нейкая недарэчнасьць. Шасьцёркі зроблены, і я ня ведаю, чаму іх у вас няма.—На стала ляжаць мэталёвыя модэлі дэталей, зразы забракованых шасьцёрак, патроны сьвідравачных варштатаў, струмант. Дрыцавы пальцы ўсё яшчэ нечага шукаюць у шуфлядзе, і раптам яны бяруць са стала мэталёвую дэталі. Дрыц выпростваецца і глядзіць на Белабжэцкага:—Ты вось так крычыш, усе вы крычыце і толькі падымаеце паніку. Учора на мяне напалі, што ня было шарнірных валікаў, а пасля ў вас валікі нашліся. Перцын нахаваў валікаў і сам падняў гвалт, што няма. Жулік ён твой гэты Перцын, вось што я табе скажу,

— Гэта быў ранейшы запас, таварыш Дрыц, а ў вас валікаў

ЯНКА СКРЫГАН

ўсёроўна ня было, і пэўна, што каб ня гэты запас, то мы-б селі. Але-ж у нас прастой і сёння. Рам, замест трыццацёх, выдалі дваццаць чатыры. Рамы прасьвідраваны няправільна. І гэта з дня на дзень. Трэба-ж неяк паправіцца, а іначай мы ўгробім увесь завод. Брыгады стаяць, брыгады перакідаюцца з месца на месца—і ці-ж гэта нормальна,—таварыш Дрыц?

Дрыц апускае галаву. Дрыц сам ведае, што гэта ненормальна, і ня можа паправіць. Дзе прычына гэтаму? Рвецца—паправляеш; зноў рвецца ў другім месцы, і так ашалееш цэлы дзень у бегатні, у тузаніне. Гэта нейкая зачарованае кола, гэта чорт ведае што такое. Я ня ведаю... Але чаму вы б'яце тады, калі ўжо позна? чаму вы не гаворыце загадзя, чаго ў вас не хапае, каб я загадзя мог перасьцерагчы? А то вось вы крычыце праз шасьцёркі, а я ведаю, што іх рабілі і што яны ёсьць... Хадзем у цэх, хадзем, я табе пакажу, мы выяснім, што гэта такое,—раптам ажыўляецца Дрыц, і ўжо па дарозе, перасільваючы гуд цэху, шчыльна ідучы з Белабжэцкім, Дрыц гаворыць:

— ...бо вы мяне беце за тое, што трэба, дзе я вінаваты, але-ж тут, дык я табе пакажу, што я шасьцёркі зрабіў. Я ня ведаю, як з зьвёздачкамі, але-ж яны таксама павінны рабіцца. Гэта нешта такое, чаго я проста не разумею..

Мэханічны цэх рабіўся дачасу. Ён у падсуседзях у зборачнага займае канец зборачнага цэху. Завод расьце, заводзкая праграма расьце, і мэханічнаму трэба перабірацца ў свой корпус, які цяпер служыць кладовняй чарнавых дэталей. Ідзе падрыхтоўка: корпус, паступова прыбіраецца, плянуецца; цэмантуюцца фундаманты для варштатаў, і работа ўпіраецца, галоўным чынам, у арматуру. Цяпер мэханічны займае канец зборачнага. Варштаты стаўляліся дачасу, і толькі цяпер, калі завод вырас, калі праграма краіны пабольшылася, стала відаць, што цесна мэханічнаму. Варштаты нагружаны болей, варштаты трэба нагружаць болей так, каб была скарыстана кожная варштатахвіліна,—і ім стала цесна. Стала відаць, што яны стаяць густа, не рацыянальна выбраўшы месца выпадкова, і могуць адзін аднаму перашкаджаць. У цяперашнім мэханічным цяжка наладзіць паток, і дэталі трэба падаваць і падбіраць, пралазячы між варштатаў, перашкаджаючы людзям, парушаючы сыстэму напружнасці рабочага часу. Калі глянуць збоку на мэханічны, будзе ўражаньне нейкае нястройнае сыстэмы. На жалезных бэльках, на скрыжаваньнях жалезных бэлек ляжаць мацункі—халастых рабочых—перадачных колашківаў. Адшківаў, ад перадатачных колаў, уніз да варштатаў спускаюцца пасы, трансмісіі. У руху, у бегатні, у гудзе матораў цэх набывае сілы і хараство жыцця, хараство дзейнае чалавечае волі. Але хараство зьнікае, калі глядзець статычна глядзець на плян мэханічнае плошчы, як з фотоб'яктыву. Трансмісіі пераплятаюцца ў перспектыве, зьбегшыся ў куче, у няпарадак. Варштаты стаяць—у сіле, у харастве работы так, як-бы яны густа шлі па камандзе „вольна“ і пасыля па камандзе „стаць!“ сталі там, дзе застала каманда. І калі людзі прышлі да іх, каб камандаваць рухам унутранае работы варштатаў, стала ясна і людзям і варштатам: нязручна ў гэтай густаце, у гэтай выпадковасьці. Калі глядзець на мэханічны з боку, уражаньне нястройнае сыстэмы. Варштаты напіраюць адзін на адзін плячыма, бакамі, трансмісіямі, і людзям каля варштатаў трэба хадзіць асьцярожна, каб не перашкаджаць другім.

І людзі каля варштатаў стаяць у напружанай уважлівасьці. Ім трэба падаць матэматычна дакладную каманду. Па цэху, з глухімі гудкамі сырэн, на электракарах, на ручных тачках развозяцца дэталі. Чорна-

рабочыя падаюць дэталі да варшта-
таў. Майстра мэханічнага Чыжэўскі,
танклявы з рабаціньнем хлапчына,
штангелем правярае сьвідроўку
збракаванае бакавіны. Так, дзіркі
не на месцы. Няправільна стаяў
кондуктар. Работа—на смарку. Зна-
сіліся, нікуды ня вартыя шаблёны.
Чорт гэты Рыжыкаў, яму даўно
было запрапанавана праверыць па-
правіць шаблёны або парабіць но-
выя. І што ён толькі робіць? і чаго
ён глядзіць гэты Рыжыкаў?

Майстра кідае дэталі і шукае
вачыма ца цэсе Рыжыкава. З кан-
торкі ідзе Дрыц з Белабжэцкім і,
махаючы рукою, ідучы крыху бокам
наперадзе, Дрыц заўзята нешта тлу-
мачыць Белабжэцкаму. Майстра мэ-
ханічнага ссоўвае пальцам штангель
і ідзе насустрач начальніку цэху.
—Пачакай, адну хвілінку,—перары-
вае яго Дрыц і цягне Белабжэцкага.

Пераступаючы груды дэталей, мі-
наючы іх, яны ідуць да рэвальвэр-
нага варштату №34. Дрыц падбгае
рэней і становіцца, паказваючы паль-
цам у кучу канічных шасьцёрак.
Ён нават падымае адну шасьцёрку
ўрачыста тыкае ў яе пальцам.

—Ну, што я табе казаў? Бачыш?
Шасьцёркі ляжаць з учаршняга,
а вы падымаеце паніку... Так, у нас
ёсьць багата недахопаў, нас трэба
біць, але-ж вы часта ні завошта
падымаеце паніку. Я вам даўно
гаварыў: беце нас там, дзе трэба,
памагайце нам, але-ж ня так, бо
так вы горш зьбіваеце з толку.

Белабжэцкі стаіць, чуць падаў-
шыся наперад на крышку прыгну-
тыя шыбатых нагах. У Белабжэцкага
ў самога няўцямнасьць.

—А чаму-ж яны тады не ў кла-
доўні? Мы-ж дэталі павінны браць
із кладоўні, мы ня ведаем, што ў
нас робіцца ў цэсе. Яны могуць ля-
жаць у вас цэлы год, і нам ад гэ-
тага ніяк не палепшае.

—Вось бачыш, я-ж і кажу,—
апраўдваецца Дрыц,—я-ж і кажу,
што ў нас нікуды ня вартыя работа
кантрольнага аддзелу. Піліпёнак іх

павінен быў прыняць яшчэ ўчора,
а яны вось так ляжаць і тут замі-
наюць і вам зрываюць работу. Я-ж
кажу, таварыш Белабжэцкі, што гэта
вялікая хвароба нашага заводу,
гэты кантрольны аддзел. Дэталі
ляжаць з учаршняга, а хто можа
паручыцца, што Пятрок ці Сыцяпан
сёньня запароў сваю работу і свае
бракоўныя шасьцёркі пакладзе
сюды, а сабе возьме добрыя,
сдасць кантрольнаму аддзелу, як
поўную норму свайго заданьня, а
гэтая куча ў кладоўню пойдзе з
бракам. І дзе ты тады знойдзеш
вінаватага? Тады зноў і ты, і твой
Перцын, і Сімховіч і ўсе вы падымеце
гвалт на мэханічны, а Піліпёнак
хоць-бы што. Я кажу, што нам
заўсёды гадзіць кантрольны аддзел.

Белабжэцкі адрываецца ад шасьцё-
рак і глядзіць праз вароты на двор
глухімі вачыма. У Белабжэцкага
нарадзілася нейкая думка, але Дрыц
кідае дэталі назад у кучу і тузае
Белабжэцкага за рукаў.

— Хадзем. Я табе пакажу яшчэ і
звёздачкі. Я ведаю, што звёздачкі
таксама павінны рабіцца, і вы толькі
прыбгаеце, каб крычаць. Гэты кан-
трольны аддзел...

Дрыц цягне Белабжэцкага за рукаў,
на хадзе нападаючы за непарадкі,
і на сытай яго шыі, на карку зьбіра-
юцца складкі. Пераступаючы дэталі,
ён забягае наперад і ўжо стаіць каля
варштату, разводзячы рукамі.

— Ну?— пытаецца Белабжэцкі.

— Я нічога не разумею,—астывае
Дрыц.—Ты бачыш, дэталі ляжаць
каля варштату, і яны не аброблены.
Дрыц бярэ за плячо токара, пыта-
ецца:—Слухай, чаму ты робіш зуб-
чаткі, а не звёздачкі?

— Зубчаткі тут ляжалі, дык я і
раблю. Ня бегаць-жа мне па адмі-
ністрацыю, каб стаяў варштат.

Дрыц у замяшаньні. Разводзіць
рукамі і глядзіць Белабжэцкаму ў
вочы.

— О, гэта ў нас сьвінства. Больш
таго—гэта наша галавацяпства, і за
гэта вы нас беце... Ну, ты разу-

мееш, Белабжэцкі, што гэта такое? Заданьне даведзена да варштату так, што рабочы ня ведае, што яму рабіць. Но я гэтага так не пакіну...

Дрыц бяжыць выясьніць справу да памочніка Ціманава, да Мацьвеенкі. Назальваецца на Р. Б. Мацьвеенка разгублена адрываецца ад папер, нарадаў. Хіба ён вінаваты? Ён-жа ня можа быць у гэце ўсе тры зьмены. Вінаваты майстра зьмены.

— І наогул я прашу зьняць мяне з гэтае пасады, таварыш Дрыц. Я не магу тут працаваць, не магу я разрывацца на дванаццаць сталак,— канчае Мацьвеенка. Худы, шчуплы, танканосы, ён пакрыўджана моргае вачыма, і ў яго доўга трасуцца пальцы нязграбна, непатрэбна перакладаючы на сталё паперы.

— Але трэба-ж перадаць майстру,— гарачыцца Дрыц. На круглым твары яго тоўстыя, неахайна загнутыя губы трасуцца.— Хіба можна, каб рабочы прыходзіў на работу і ня ведаў, што яму рабіць, каб ён выбіраў тое, што яму лягчэй. А вы ведаеце, што вы цэлы тыдзень рабілі 15-зубовыя шасьцёркі тады, калі іх горы ляжалі ў кладоўні, і ніяк не рабілі грабёнак, зрываючы ўсю зборку? Такім самацёкам можна ўгробіць увесь завод.

Ад Мацьвеенкі Дрыц ідзе раззлаваны. Вось такія-ж непаладкі, зрывы на заводзе—у мэханічным—бадай штодня. Гэта проста цэлая сыстэма. Куды ні кінь, куды ні ткніся, усюды трашчыць галава ад гэтых няўвязак. Людзі працуюць, працуюць варштаты—і ўсюды не хапае, рвецца, блытаецца, і ніколі нідзе не знайсьці прычын. І такая блытаніна, што ніколі не знайсьці канцоў. Гэта ня жарты, калі штодня трэба быць нанэрвах, трэба сточваць, падганяць, лаяцца—і ўсё брак, недададзена, брак. Сямнацатага забраккована чатырыста валоў, якія рабіліся на працягу бадай цэлага месяца, на якія патрачаны рабочыя гадзіны, матар'ял, людзі, варштаты. На днях забраккована партыя пласьцінак для

грабёнак. Назад варочаюцца падшыпнікі. Мацьвеенка атрымаў суровую вымову. Майстры атрымалі вымову. Але-ж гэта ня выйсьці Гэта—сыстэма. А сячкарні? Піліповіч ціхі чалавек. Ён сумлённы майстра, але-ж у яго яшчэ горш. Сячкарні ледзь-ледзь выконваюць трыццаць процантаў заданьня. Шарнірныя падшыпнікі, валы, шасьцёркі—гэта-ж вечная тузаніна! І вось так усё кругом—гэта-ж зарэзі! І ніяк не знайсьці вінаватага. Абязьлічка. Я падаваў дакладную Фалкіну, гаварыў Фэльдману, кожны раз гавару, паказваю, і—нічога. Ну, мы затрымоўваем сьвідроўку, мы не дадаем рам, бакавін—дык у надрэнны струмант. Саматужныя сьвідры, саматужныя разцы, яны хутка зношваюцца, ломяцца—яны на два разы зьмяншваюць прадукцыйнасьць, але-ж галоўная прычына ня ў гэтым? Я-ж кажу, што трэба зрабіць, рэвізію ўсяго мэханічнага, усё пачаць спачатку, пачынаючы ад заданьня і канчаючы ўлікам і прывычкамі. Так, так—гэта трэба зрабіць, і трэба, каб за гэта ўзяўся плянавы аддзел. Трэба вылічыць, трэба вывучыць, трэба абгрунтаваць. А яны гэтыя плянавікі, інжынэры робяць чорт ведае што. А я адзін—хіба я магу што зрабіць?...

Ідучы да канторкі, Дрыцава мысьль шныпарыцца і зьліваецца з тэй, якую быў перабіў Белабжэцкі. Так, трэба рацыяналізацыя, трэба гаспадарчы разрахунак, трэба нешта такое, што яшчэ невядома самому Дрыцу, але што павінна памагчы цэху. І ўдарніцтва і сацспарборніцтва дае сябе адчуваць тады, калі ёсьць лінія, калі ёсьць яснасьць. Трэба нейкі інашы парадак і людзям і варштатам, трэба нейкая іншая сыстэма, і гэтае сыстэмы Дрыц ня можа асіліць, ня можа прамацаць да канца.

І Дрыцу робіцца ясным адно: няма гаспадара, няма апэрацыйнае, матэматычна дакладнае каманды над усім заводам, няма сыстэмы, а ёсьць самацёк, няўвязкі, непаладкі, зрывы,

яны перамагаюць Дрыца, перамагаюць завод. Так працуе чалавечы арганізм, калі ў чалавека хвора я галава, калі блытаюцца, тузаюцца, абрываюцца мыслі.

Па дарозе да канторкі, з напільнікам за сваім варштатам стаіць сакратар партыйнае ячэйкі Кесьлер. Галава яго зусім прыгнута ўніз, прыкушана ніжняя губа, і вочы глядзяць на Дрыца зусім з-пад ілба праз бровы. Ён гаворыць Дрыцу, што сёння будзе сход ячэйкі, будзе ставіцца пытаньне пра барацьбу камуністаў за прамфінплян, пра чыстату камуністычнага прыкладу ва вытворчасьці, але Дрыц ня чуе. Ён адчыняе дзьверы канторкі, і—на сьцяне, проста перад ім, вялізная чарапаха. І цяпер больш як калі выпукліўся на ёй надпіс: „Я ня выду з мэханічнага да таго часу, пакуль цэх ня выканае прамфінплян“. Гэтая чарапаха вісіць ужо каля году. Прэмія ў першамайскія сьвяты. Дрыц скоранька адрывае ад яе вочы. Ля затлушчанага маленькага аконца канторніца пералічвае рабочыя маркі. На сталі ляжаць забытыя і не прачытаныя заявы. Дрыц глядзіць на іх, нешта ўспамінае і зноў ідзе ў цэх...

Пыл, балтарэзка і дзікунскі права скіфаў.

Загадчык вытворчасьці, Фэльдман перасякае двор, абмінаючы арматуру для мэханізацыі ліцейнага, накаса ідзе ў мэханічны. Не дайшоўшы да паўдарогі, ён сунімаецца і, прыгнуўшы галаву, скубе пальцамі губу. Там зноў будуць гаварыць пра балтарэзку. Гэтая балтарэзка села яму ўпоперак горла. Яна проста не дае яму быту.

Гвануўшы губу, ён паварочвае і ідзе ў кавальскі цэх.

Кавальскі цэх прасторны будынак і прасторным ён здаецца таму, што варштаты стаяць па баках, гораны ў шар стаяць каля папярочнае сьцяны, а па сярэдзіне цэху высокая

парожняя гала, закіданая кучамі паласавога, ліставога, круглага ў грантох жалеза, і на гэтай гале стаіць толькі адзін асілак—паравы молат. У шар каля падоўжнае сьцяны стаяць варштаты. Маленькімі дэталлямі каля іх здаюцца людзі, але гэтыя людзі рабочыя камандуюць асілкамі, камандуюць ім-жа, чалавекам прыдуманымі—матэматычна дакладнымі, складанымі мэханізмамі.

Начальнік кавальскага цэху, майстра Гаранін, з закручанымі вусамі, у пэнсэ і з чырвонаю, мабыць некалі прыпечанаю плямаю на барадзе, нешта памагае рабочаму каля штампавачнага варштату. Машина працуе дакладна. Гаранін на крок адступае назад, хвілінку чакіае яшчэ, моўчкі чаканьнем правяраючы патрэбную дакладнасьць, а тады паварочваецца і ідзе наўкос, на другі канец цэху. Пераступаючы пласты жалеза, кавалкі, скрыжаваньні, груды жалеза, ён паволі праўляе пэнсэ і сустракае Фэльдмана. Яны кіўком галавы здароваюцца, і тады Фэльдман разгублена водзіць вачыма па цэху, а Гаранін затыкае руку за пояс. У Фэльдмана востры, клінаваты ў барадзе, твар, востры гарбаваты нос і вялікія з высокімі павекамі вочы. Вочы шэрыя, пукатыя і здаюцца пудкімі і халоднымі. Яны то ўпіраюцца бяссэннаці то задумліва у адно месца, то пасьля пачынаюць бегаць, коўзацца, як-бы хочуць недзе схавацца і, здаецца, жывуць самі па сабе, адзельна ад чалавека. На худой тонкай шыі ў Фэльдмана слабка аб'ехаў, паморшчыўся заношаны з гальштукам каўнэрск. Гальштук схаваўся ў разрэзе сьняе, сьняблознае, наверх надзетае кашулі. Кашуля, не падпярэзаная, вісіць складкамі, і здаецца, Фэльдман надзеўся сьпяшаючыся, на хаду, так сама, як сьпяшаюцца і галузіць яго неспакойныя вочы.

Фэльдман нічога ня пытаецца ў Гараніна, бо ведае, што і тут, як і ўсюды, будуць пытацца ў яго, і ён

ЯНКА СКРЫГАН

ужо чакае, суняўшы вочы на Гаранінавай барадзе. Але вочы раптам саскокваюць з барады і ўпіраюцца ў калясьнікі. Молатамі калясьнікі гахаюць па чыгуннай утулцы, разьбіваючы яе, каб выняць сьпіцы.

— У чым рэч? таварыш Гаранін, што гэта такое?—парушае чаканьне Фэльдман

— Няма сьпіц, таварыш Фэльдман, і мы разьбіваем брак, каб выняць сьпіцы. Вышла паласавое жалеза, а калёсы трэба рабіць,—спакойна адказвае Гаранін і паварочвае, каб ісьці да калясьнікоў.

Фэльдман крочыць за ім і замешана сам сабе нешта шэпча.

— Чаму-ж вы мне не сказалі, таварыш Гаранін, я-ж ня ведаю, у чым рэч?

— Я-ж кажу, таварыш Фэльдман, у нас вышла сьпіцавае жалеза, і мы разьбіваем брак. Іначай мы можам астацца без калёс. Сіласарэзкі ў патоку ідуць на шківах; ужо стала затрымка. Тут заходзіў таварыш Генкін і ён даў распараджэньне.

— Так, так, вядома, гэта добра трэба рабіць, задумляецца Фэльдман. У яго ўжо нарадзілася нейкая новая думка, і ён хоча ісьці. Гаранін сунімае яго.

— Але гэта таварыш Фэльдман, ня выйсьце. Паласавога 35×5 няма і яно не занараджана. Зусім выходзіць і 55×10, мы можам астацца бяз шын. Тут трэба падумаць, што зрабіць, таварыш Фэльдман. Сёньня выходзіць апошні запас.

— Як няма жалеза? Чаму-ж мне ніхто не сказаў, і што робіць гэты Міхайлаў? Я проста не разумею, што гэта робіцца, я...

Фэльдман прыгорбіўшыся выбігае з цэху ў мэханічны. Гаранін паціскае плячымі і ідзе да кляпальнікаў. У яго вельмі халоднае пэнсіэ і халодная хада. І нават да кляпальнікаў ён гаворыць халодным сухім голасам.

— Што, ня ідзе? Сьсядаецца? Канешня, гэтыя шпоны ня вартыя.

У нас так заўсёды: сабак карміць, калі на паляваньне ісьці.

Успоўніўшы пра балтарэзку, Фэльдман зноў варочаецца назад па дарозе ў мэханічны і хоча ісьці габінэт. Ён лепш пагаворыць пра гэта з Фалкіным. Няхай займаецца ў гэтым сам дырэктар. А то хіба ён вінаваты, што „Рухавік рэволюцы“ не дае балтарэзкі? У чым рэч, ды ня езьдзіць-жа яму самому па балтарэзку. Вось толькі ня добра, што зьнялі сваю з мацунку тады, калі можна было аддаць запасную, а гэта ўсё-ж хай бы працавала. Так, гэта ён быў не абдумаў. Каб стаяла, то хоць крыху, а ўсё-ж льга было-б рабіць балты. Вядома, гэта...

— Таварыш Фэльдман.

Думка палахліва перарываецца, і Фэльдман падымае галаву. Каля кавальскага цэху, між куч жалезнага лому, валаў, вальцаў, прантоў перапаленага вугалю, жужлы нешта выбіраюць Дрыц з Піліпёнкам. Круглы невялікі, але ўважысты Піліпёнак з жалезных узгоркаў ледзь відзен. Ён на цэлую галаву ніжэй за Дрыца, і калі глядзець уніз. Дрыцу на яго, то трэба глядзець уніз.

— У чым рэч? Чаго вы шукаеце?

Піліпёнак вымервае штангелем таўшчыню бракоўнага валу. Дрыц арудзе мэтрам. Мэтрам нязручна і пакуль Піліпёнак выцягвае новы — Дрыц бирэ ў яго штангель.

Трэба крыху выбраць, таварыш Фрыдман, бо пакуль разгрузыць вагон ды нарэжуць, дык трэба ў варштаты. Я толькі баюся за разцы, кажа ён. — Гэта ўсё выкінута, як брак, то сталістыя, то з храпавінамі, а разцы ў нас ня надта добрыя. Самакалак у нас, самі знаеце, кот наплакаў.

— Яны ўсе бадай не гадзяцца. Вось гэты здаецца і добры, а вось шчыльна ў доўж пашла,—гаворыць Піліпёнак сваім павольным размераным голасам. Ён яшчэ доўга варочае вал у руках, па-знатоцку аглядаючы шчылку, і яшчэ раз мерае штангелем.

— Іператочана,—дадае ён, і тады ўжо бясспрэчна адкідае ў безнадзейны брак.

Фэльдман згодзен і з тым і з гэтым. Ён вачыма водзіць на кучы зложаных павыкіданых як брак валаў, вальцаў, на горы паржаўленага, парыжэлага жалеза, і, здаецца, думае і гаворыць:

— Так, так, трэба выбраць. А заўтра, я думаю, пачном разгружаць? пытаецца ён у Дрыца, перакідаючыся вачыма на яго.

— Абавязкова, таварыш Фэльдман, а то будзе застой,—няма-ж восяй... і вось што, таварыш Фэльдман, нам трэба склікаць нараду, інжэерна-тэхнічную нараду. Усе нападаюць на механічны. Канешня, мы вінаваты, але-ж гэта ня ўсё. Тут цэлая сыстэма ўсяго заводу. Нам ня ў час даюць дэталі, і яны бываюць таксама не дакладныя, а тады ўся віна на нас. Конструктарскаму аддзелу трэба праверыць моделі, бо мы часта зьмянялі і конструкцыі дэталей, пакідаючы конструкцыю цэлае машыны, і ў нас цяпер няўвязкі. І наогул трэба паварыць пра сыстэму, пра ўвязку ўсяго заводу. Мы-ж сыстэматычна ня выконваем свайго пляну тады, калі можам выконваць, і я ўпэўнены, што плян зрываецца толькі таму, што мы ня ўмеем працаваць.

У Фэльдмана зноў тузаюцца і неспакойна бегаюць, як-бы хочуць недзе схавання, вочы. Зноў інжэерна-тэхнічная нарада і зноў плян. І чаго яны ад яго хочуць? Хіба ён не казаў і ня кажа, што самі зрабілі памылку, прыняўшы заданьне. Хіба ён не казаў і ня кажа, што плян не рэальны, што гэта ўсё фікцыя, што паказвае само жыццё. Энтузіязм, брыгады, сацсаборніцтва, ударніцтва... Але-ж гэта ня вечна, гэта жар, які зараз-жа сатлее на ветры, развеецца, застыне, і астатнецца халодная жужла. На энтузіязме, на ўдарніцтве—на нэрвах—вечна рабіць нельга. Гэта толькі як мэтад часовых штурмаў. Чалавек

зрабіў машыну, але-ж сам чалавек ніколі ня можа падмяніць машыны. А яны хочуць чалавека перарабіць у машыну, і гэта завуць энтузіязмам. Яны ўтварылі міт свае сілы да фанатычнасці, да фатальнасці. Абвясьцілі вайну здаровай мыслі, праўдзе, ганебна абазваўшы гэта апартунізмам. Гэта-ж утопія, гэта-ж фікцыя... Так, праўда: „мы ня ўмеем працаваць“...

— Я-ж вам заўсёды казаў, што...

Але Фэльдман не канчае. Здаду, чапляючыся за жалеза, чутны крокі. Фэльдман азіраецца, і вочы пачынаюць жыць адзельна ад чалавека. Пераступаючы абрэзкі ад штампоўкі шайб, абгінаючы кучу забракаваных дыскаў, ідзе сакратар парткалектыву Генкін. За ім, таксама абыходзячы дыскі, заўзята канчаючы нешта гаварыць, сьпяшае Перцын.

— На восі выбіраеш?—гаворыць Генкін да Дрыца.—Але, трэба, браце таварыш Дрыц, як-небудзь памаленьку гэта перабраць. Усё, што можна, трэба пусьціць у работу... І наогул трэба прыбраць наш двор,—кажа ён да Фэльдмана. Аднєю рукою ён крыху дакранаецца яго рукава, а другою паказвае на заводскі двор.—Колькі дабра! Тут-жа можна гібель навыбіраць яшчэ матар'ялаў: што паправіць, што выгнуць, падтачыць—гэта-ж золата валяецца! А глядзеце, што робіцца каля ліцейнага, каля механічнага—на ўсім двары. Трэба сабраць, таварыш Фэльдман, я-ж вам даўно пра гэта гаварыў. А лому—а колькі вунь там чыгуннага лому! Яго-ж трэба пераплавіць, прыбраць, і будзе двайная карысьць: і не замінацьме і эканомія грошай. Трэба зрабіць, таварыш Фэльдман. Вы аддайце загад. Паставяць двух-трох чалавек чорнарабочых, і праз тыдзень будзе парадак.

Фэльдман лезе ў кішэню сіняблазнае кашулі. У кішэні пальцы знаходзяць шплінт і кіпцямі залазяць у расколінку. Шплінт вышчоўкваецца, пальцы нэрвова хапаюць

ЯНКА СКРЫГАН

яго зноў і ўсё такі хочучь раздвоіць упартую жалезіну.

— Сталісты!—гаворыць Піліпёнак, адкідаючы вал і гэтым перабівае Фэльдманавы пальцы.

— Ага, Дрыц!—Генкін бярэ ў Дрыца мэтр.—У цябе ўжо два дні стаіць такарны варштат № 31. Ты пасылаў дазнацца, чаму ня прыходзіць токар. Прагульнік? Ну вось, бач, а варштат стаіць. Ты пастаў на яго месца гэтага новага, практыканта Доньку. Трэба даць яму самастойную работу, няхай уласканалё кваліфікацыю.

І вось што—дай балты! Пастаў 2-3 чалавекі на ручныя плашкі, няхай робяць хоць уручную—ня зрываў работы. Пастаў чорнаробчых—яны з гэтым справяцца.

— А як з балтарэзкаю будзе, таварыш Генкін?

— Не даюць. Я-ж вось толькі назад з хурманкаю вярнуўся,—ставячы наперад ногу, умешваецца Перцын, і яго лоб шмурыцца складкамі.—Яны ўжо патрабуюць, каб мы ім далі яшчэ адну сваю. Гэта рваліства, гэта толькі, каб валаводзіць,—канчае Перцын, і ў яго ўжо няма ні хітрых губ, ні жулікаватых вачэй, а вялікія, пакрыўленыя складкі абурэння.

— Аддадуць, — успакойвае Генкін,—толькі ня трэба крычаць і злавацца. Проста Сідарэнка лепшы гаспадар за нас, і ён можа лепш шкадаваць свайго заводу.

Фэльдман паварочваецца, каб ісьці... Ну, вось і добра, што аддадуць балтарэзку. А то ўсё вінаваты ён ды ён. А што яго тут за віна? Проста яны яго не разумеюць, яны не разумеюць, што такое завод, і што такое быць загадчыкам вытворчасці тады, калі людзі фанатыкі, і нават не фанатыкі, а... скіфы.

Бліскаючы халоднымі пэнснэ, у кавальскі ідзе Гаранін. Яго сустракае кляпальнік з пробаю заклёпананага каляса. Гаранін глядзіць і з тым холадам, як і ў яго ў пэн-

снэ, з тэю халоднаю нявольнасьцю у голасе, ужо гледзячы ўбок, махае рукою. Генкін аддае Дрыцу мэтр і ідзе ў кавальскі.

У заводзе, у руху, у людзях—Генкін зусім маленькі. Маленькі, складзісты, грузны, з павольнаю, але грузнаю хадою. Вялікая кашуля, шчыльна сьцягвае яго круглыя здаровыя плечы. Кучаравая галава на кароткай мускулістай шыі сядзіць нізка.

— Што гэта такое, Гаранін?

— Ды шпоны,—гаворыць Гаранін, зноў махаючы рукой і голасам разьмераным, халодным, але такім ужо, якім гавораць скаргу:—Няма шпонаў па калібру, а ёсьць ды танчэйшыя, і кляпаць няма як—сьсядаюцца. А які з яе тады мацунак?—Расслабіцца...

Генкін нічога не гаворыць. Ён бярэ калясо, шпону і стаўляе на штамп у кавадле.

— Кляпай!

Кляпальнік замешана глядзіць на Генкіна.

— Кляпай, чаго думаеш, ды забівай добра!—і ўсьміхаецца сваёю цёплаю унутранаю ўсьмешкаю.

— А цяпер бяры зубіла, разьбівай. Чаго зноў глядзіш? Разьбівай назад!—яшчэ больш ўсьміхаецца Генкін.

— Вось так, а цяпер глядзець будам.—Генкін бярэ выбітую шпону і паказвае Гараніну. Яна ніяк не сагнулася. Яна чутачку пры клёпцы падалася ў бакі і так шчыльна прыстала да крайкоў дзіркі ў калясе, што выпягваючы назад на ёй нават папрадзіраліся палоскі.

— Ну, добра? А ты ныеш. Трэба кляпаць і ня ныець, а мець здаровую душу, хаця такую, як будзе здарова гэтая шпона.

Генкін выпірае рукі. У вароты цэху падзімае здаровы вецер. У канцы двара з заводу аддаляецца Фэльдман, і яго сіняблужная кашуля на ветры трапечацца.

Рабочыя Сельмашу штурмуюць прарыў. Яны наладжваюць на скрозныя ўдарныя брыгады; зборачныя брыгады, бяруць на буксір механічны і патрабуюць склікаць сумесную вытворчую нараду зборачнага і механічнага, каб разам выявіць недахопы, непаладкі і разам шукаць дарог да папраўкі. Але механічныя сыстэматычна зрывае работу сборнікаў зусім, здавалася-б, нікчэмнаю дэталлю, балтом. Няма балтоў. Не хапае балтоў. У механічным стаіць адэская балтарэзка, але яна можа забяспечыць толькі эгіпецкія тэмпы. Маленькі, нягекленькі варштацік, як стары зьездзены маршчынамі ліліпут. Самакалак няма—плашкі, як трухлявыя зубы, і балтарэзка не балты нарэзвае, а жуе, шамкаючы зьездзенымі шчэляпамі. Трэба ўважліва стаяць і ціха, паволі, глядзячы на заўтра—можа, нават, пасьвістваючы, тыцкаць насечанымі прэнцікамі ў бяззубыя плашкі. Не варштат, а гора. Мал. Не забяспечвае сельмашаўскае патрэбы.

Трэба шукаць спосабу, і спосаб нашлі такі:

На „Рухавіку рэволюцыі“ ёсьць амэрыканская балтарэзка вялікае прадукцыйнасьці. Здалі туды заказ.

Але гэта было добра, калі Сельмаш быў малы, калі льга было жыць добраю суседзкаю ласкаю. Калі-ж Сельмаш падрос, калі падвысілася яго праграма, балты пачалі заядаць. Заіграла бюрократычная шарманка скрыпам „суседзкіх“ дзвьярэй, і Сельмаш на заказ стаў у чаргу. Зарэз.

Але аднойчы нехта ўспомніў пра тое, што гэта балтарэзка—сельмашаўская. Так. Яшчэ ў першыя дні свае бытнасьці Сельмаш купіў ангельскую балтарэзку. Вялікая. Надзвычайна шмат траціць непрадукцыйна часу. Гуляе. Знайшоўся прэтэндэнт, „Рухавік рэволюцыі“: давайце зробім абмен. Вам хопіць маленькае адэскае, а нам амэрыканская якраз акурат. А калі

што-якое, калі ў вас ня хопіць балтоў дадамо мы...

Пра гэта цяпер нехта ўспомніў.

Але ня права ўласнасьці загаварыла ў сельмашаўцаў. Загаварыла права на рост заводу, права на прамфінплян.

Пайшлі да Сідарэнкі. Так і так патрэбна балтарэзка, не хапае балтоў, заказы ня выгадны і ў сэнсе заводзкае патрэбы, і ў сэнсе стандарту, і ў сэнсе цяганіны. Вы—рамонтны завод. Балтоў багата вам не патрэбна: робіце на спажыўца. Прымаеце заказы. Хопіць з вас адэскае. А нам на ўнутрызаводзкія патрэбы яна якраз.

Сідарэнка згаджаецца.

— Ладна. Прывозьце сваю. Памірымся.

Але Сідарэнку ўзяло ў работу „Рухавікоўскае“ заводакіраўніцтва. Аддаеш, моў, балтарэзку, зьбіваеш заказы, мяняеш быка на індыка.

І назаўтра на Сельмаш тэлефонам навіна:

— Балтарэзкі не аддамо!

— Як-жа, дык мы-ж сваю ўжо паслалі вам...

Давайце, калі хочаце, дзьве—тады будзе гандаль.

У „гандаль“ умешваецца гарком партыі, Белмэталіяб'яднаньне. Пастанова: аддаць Сельмашу балтарэзку. Але „Рухавік рэволюцыі“ ўпіраецца. Няма як—у нас заказы..., А сельмашаўская балтарэзка даўно зьнята з мацунку, адаслана—і Сельмаш без балтоў.

Зноў ідзе дэлегацыя на „Рухавік рэволюцыі“. Сідарэнка дыплёматычна зьнікае, пакінуўшы намесьніка Зубарэва

— Балтарэзкі не аддамо. У нас заказы. Трэба выканаць умову з партам. Ня выканаем—сарвом партавое будаўніцтва. А калі вам трэба балты, бярэце ў нас. У нас ёсьць вашы калібры.

Але Зубарэву няма як спрацацца.

Ёсьць пастанова, і яе трэба выканаць. Тады Зубараў абяцае праз

дзень аддаць, каб закончыць хоць адзін заказ, і абячае прыслаць балтоў.

Але Зубараў прысылае другія калібры. Два разы зноў адсылае назад сельмашаўскія хурманкі, і Сельмаш тузаецца ў зрыве.

Трашчаць тэлефонныя званкі — Гарком партыі. — Сідарэнка. — Генкін. — Гомсельмаш. — Зубараў. — Металляб'яднаньне. — Дрыц. — Белабжэцкі. — Балты. — Прарыў. — і —

Урэшце, балтарэзка перавезена. Назаўтра на Сельмаш прыходзіць сам Сідарэнка. Высокі, пляскаты, з рабачынем і з шчарбатымі зубамі — гэта дырэктар „Рухавіка рэволюцыі“. Ён лёгка ўсміхаецца, і ўсьмешка гаворыць: „хоць аддаў, але паваяваў. І ніякіх заказаў у мяне ня было, а проста не хацелася аддаць добрае рэчы“.

— Ну, ладна, толькі вы мне дайце запасных пасаў, — ужо ўголас гаворыць Сідарэнка. — За гэта я думаю варта. Та-ак. А нагрэлі вы нас здорава.

Ідучы па механічным, ён здароўкаецца з Дрыцём, але Дрыц сьняшаецца аддаць загад, каб устанавілі балтарэзку, і яму няма калі злавацца на Сідарэнку.

Фалкін сядзіць у сябе ў габінэце. На шырокім палітураваным стале вялікая мармуравая чарнільніца, графін з вадою, каля сьцяны некалькі разграфлёных, запоўненых лічбамі, абьяк пакладзеных папер і прэспап'е. Між вілачак ў чарнільніцы фотакартка з вітрыны браку, узоры заводзкага браку. На бакавой сьцяне, на сіняй паперы плян заводу, той самы — лініямі, контурамі, квадратамі — у будучыні.

У Фалкіна брытая круглая галава, круглы твар, круглыя губы, і толькі крыху парушае гэтую наспрэс кругласць гарбатаваты, паволі загнуты нос. Галава сядзіць на кароткай шыі, і ўвесь ён здаецца кароткім і за вялізным сталом маленькім. Ка-

роткаю-ж пухлаю рукою ён макае асадку і падпісвае прынесеныя бухгалтарам канторскія паперы.

Ззаду на вуліцу ў яго адчынена вакно. З вуліцы чуцён сюды грукат фурманак, рэдкая грузавая аўтомобільная гудня, перабіўчатыя галасы рабочых і — чыгунка. І на вуліцы яшчэ падымаецца пыл. Пыл падымаецца, падымаецца нават сюды, на другі паверх, у габінэт дырэктара і тонка, украдліва лажыцца на сталю. Вось ён ужо асеў на політураваны дуб з краю.

Фалкін канчае падпісваць і водзіць пальцам па сталю. Пылок сьціраецца, політураваны дуб блішчыць выцртаю разоркаю, і пылок астаецца на пальцы. Фалкін глядзіць на палец, на пылок і ўспамінае, што ўчора на пленуме заўкому ў садзе, на сталю быў таксама пыл, і той пыл яму набраўся тады на локаць... І вось так у пыле будзеш увесь свой век, і ўвесь свой век трэба дыхаць пылам. Бо яшчэ-ж трэба ісьці на завод — у цэхі, яны-ж так хочучь... Чалавек — гэта ўсё-ж па сваёй біялёгіі — раб. Яму трэба, каб над ім стаяў начальнік. І чалавек па сваёй біялёгіі — скіф. Ён будзе заўсёды сваім дзікунствам урывацца ў культуру, у норму і сваім дзікунствам будзе яе граміць. Ён нават зробіць гэта законам і гэтаму закону падпарадуе культуру... Гэта скіфскае разуменьне волі, і гэта сьціпла завецца самакрытыкаю, каб пад ёю хаваць зоолёгічную зайдрасць. Так, так — гэта...

У дзьверы прасоўваецца чалавек чарняваю галавою і складкаю спраў.

— Можна?

— Зайдзеце, таварыш Міхайлаў.

— Добрага дня, таварыш Фалкін.

— Што скажаце?

— Ды тут, таварыш Фалкін, проста глупства — трэба ўзгадніць...

І чалавек разгортвае справы, прысядаючы на крэсьле і пальцамі жорстка перабіраючы лісты. Пальцы ў яго доўгія, вузлаватыя ў костач-

ках, і ў іхняй беганіне нэрвовасць дасьціпнасьці. І чалавек сам увесь дасьціпны. Ён чыста выбрыты, пастрыжаны, прычэсаны, і ў яго вельмі добра, строга, але цёпла і разумна глядзіць чарнявыя вочы. У яго невялікі твар. Нават твар вастрываты, энэргічны, з тонкімі сківіцамі і з невялікімі складкамі на ілбе. І яму вельмі ідзе, што на скронях, між чорных цьвёрдых валасоў, густа праскакваюць срэбрыстыя ніткі. Гэта да яго выклікае пашану. І калі яго не паважаюць, як загадчыка аддзелу забесьпячэньня, дык гэта памылка.

— Тут проста глупства, таварыш Фалкін. Трэба ўзгадніць некаторыя рэчы. Вось хоць-бы,—Міхайлаў вымае разграфаныя, сколаныя палачкаю лісты і кладзе на стол перад Фалкіным,—хоць-бы, скажам, пранажы. Дыскавыя нажы нам дае Украіна. На другое паўгодзьдзе ў нас не закуплена, і нам трэба паслаць нарад. 10.800 штук—гэта паўгадавая патрэба на вытворчасць. Прыблізна 30%—запас на брак, на паломку і на спажыўца, бо ў нас-жа бяруць і колгасы. Тут мною пастаўлена 3.200 штук.

— А 1500?

— Гэта астача, таварыш Фалкін. У нас праграма ня выканана, нажы не скарыстаны, але, я думаю, яны будуць скарыстаны...

Фалкін бярэ асадку і падпісвае.

— А вось тут яшчэ пра жалеза, таварыш Фалкін. Я думаю даць тэрміновую тэлеграму Алчэўскаму заводу, каб зрабіць занарадку. У нас зараз выйдзе паласавое 55×10 і 35×5 , і можа стацца затрымка ў калёеах.

— Да мяне прыходзіў Гаранін і казаў, што гэтага жалеза ў іх ужо няма. А Белабжэцкі прыбгаў нават з гвалтам: калёс няма, кавальскі сточвае канцы і сіласарэзкі ідуць ужо на шківах. Як-жа яно так выходзіць, таварыш Міхайлаў: вы кажаце ёсьць, а яны няма?

— Прывыклі крычаць, таварыш Фалкін. Хіба вы ня ведаеце, што яны прывыклі крычаць? Гэта-ж іхняя работа. Трэба-ж, каб на каго-небудзь была звалена віна за дзірку—вось і крычаць. Калі і ёсьць сур'ёзныя перашкоды, дык гэта толькі са шпонамі. Але-ж і гэта ўладжана, бо таварыш Генкін нарадзіўся кляпаць другімі калібрамі. Усё ў парадку, жалеза ёсьць. У мяне вось справы, дакуманты. А яны, вядома, будуць крычаць—у гэтым-жа ўвесь эквівалент іхняе работы...

Міхайлаў яшчэ багата гаворыць упэўняючы, што ўсё ў парадку, а калі не, то будзе ў парадку, бо ў яго на гэта цэлая перапіска, куча тэлеграм, адносьнікі, спэцыфікацыя. Ды чаго яны хочуць, калі нават з балта...

— Нават з балтамі справа ўладжана, таварыш Фалкін. Заўчора перавезьлі балтарэзку, ужо, здаецца, паставілі чалавека, і ў іх ёсьць свае балты. І наогул, я-ж кажу, яны бяз гэтага ня могуць. Нават з нажамі, і то вось я загадзя...

— Так, вядома...

Міхайлаў устае. Аўдыенцыя скончана. Доўгія вузлаватыя ў костачках пальцы збіраюць паперы, загортваюць справы, і ў іх няма ўжо нэрвовае дасьціпнасьці: яны спакойны. Яны нават спакойна кладуць у попелыніцу пажмаканую, згрызеную папяросу, і адгрызены кавалак, што быў астаўся ў роце, таксама сыціраюць з губ. Ён крышку глядзіць яшчэ сваімі цёплымі вачыма на Фалкіна і ідзе. На патыліцы, як і на скронях, з дасьціпна пастрыжанае „полькі“ пабліскаваюць срэбрыстыя ніткі.

— Ну, што-ж, вось ўсё і ў парадку. Крыху ёсьць перабоі, дык гэта заўсёды будзе, заўсёды бывае на заводах, асабліва ў нас, дзе кожны хоча быць гаспадаром. І навошта тут крык? Навошта гармідар, калі можна быць зусім спа-

койным і знайсці прычыны, каб усё растлумачыць?

На рагу стала зноў пыл. Заплыла сьцёртая пальцам дарожка, і крайкі яе яшчэ больш пагусьцелі.

Так, а ўчора на пленуме заўкому крычалі. Паставілі даклад. Стан заводу. Выкананьне прамфінпляну ў другім квартале. Яны мяне вінавацяць, што завод выканаў праграму толькі на пяцьдзесят восьм процантаў, што завод мае каля паўтарых мільёнаў запазычанасьці. А хіба-ж я зразу, у пачатку году, не гаварыў, што мы прасмалім, што мы правалімся, бо праграма не рэальная? Яны тады сьмяяліся. Гэта, моў, опортунізм. Вось табе і опортунізм—факт фактам. Цяпер нельга стаць у наполеонаўскую позу і гаварыць: „тым горш для фактаў“, гэта дзяцінства. І хіба не фанатызм, не вар'яцтва, бачачы, што праграма трашчыць, высунуць яшчэ сусірэчнае, і замест дваццаціх пяціх сіласарэзак узяць абавязак на трыццаць, замест адзінаццаці сячкарань—сямнаццаць? І пасля яны будуць звальваць на мяне. Вінаваты Фалкін. Няздарнае кіраўніцтва. Опартуністычны букет. Але я ня звышчалавек і ня дзіця, каб захапляцца гульнію ў энтузіязм.

Сьмешна падумаць: яны тлумачаць прарыў нават тым, што дырэктар закапаўся ў габінэце, што Фалкіна ніколі няма на заводзе, што Фалкін ня прыходзіць у цэхі... Можна Фалкіну трэба стаць каля варштату, і ў гэтым будзе здаровае кіраўніцтва? Нават такі таленавіты інжынэр як Фэльдман і той у іх опортуніст. Ён можа інжынэр і добры, але ў яго, моў, няма арганізацыйнае кемкасьці, ён, моў, спужаўся, забытаўся і сьпявае ў Фалкінскую дудку. Але дудка нішто. Гэтак можна раздудзіць увесь завод. Я бачыў жыцьцё і верыць у сны, у міт уласнае фантазіі не магу. Я ведаю, дзе межы магчымаму. І прычына ня ў тым, як я кірую, ці бываю я ў цэхах, пры-

чына ў фанатызьме сваёй сілы,—гэта добра сказаў-быў Фэльдман.

І хіба не дэманстрацыя таго-ж фанатызму, калі Генкін у сябе склікае партыйную нараду—і таксама вучыць яго кіраваць. Ён констатуе, што завод праграму выканае, што пра гэта гавораць усе рабочыя, што трэба падтрымаць, здзейсьніць гэтую волю, і ўсё гатова... Я дрэнна кірую. Я ня ведаю, што робіцца ў цэхах, я ня чутка стаўлюся да рабочых прапаноў—я не памагаю заводу, а толькі тармажу. Ён вучыць кіраваць мяне і гэтак-ж кіраўніцтва перадае ўсёй нарадзе—сачыць. І нават сам аддае распараджэньне, загады, бо, моў, іх не аддаю я. Ён-жа не паглядзеў, што я дырэктар, а пра замен шпонаў аддаў загад сам. Што-ж—скіфы, вядома. Скіфы мелі вялізнае дзікунскае права.

Фалкін з размаху выцірае пыл рукавом, порстка надзяе шапку і ўсхватаецца з крэсла. Што-ж—ён пойдзе ў цэх. Ён пакажацца на заводзе. Няхай бачаць, што дырэктар вучыцца кіраваць, толькі шкода, што няма рабочага гарнітура...

Фалкін спушчаецца ўніз і ідзе на завод не агульным праходам, а сутарэньнем, праз вадацэнтраль. Вось ён ужо перасякае да ліцэйнага. Невялікая фігура кароткімі крокамі ідзе порстка. Рукі закладзены назад, і пальцы выбіваюць хаду нейкае напружанае мысьлі.

У абрубачнай ліцэйнага цэху пыл. Пыл ад ачысткі—ветрагонамі, тачыламі, зубіламі—ад зямлі, ад шурпатасьці, вылітых дэталей. Пыл едкі, задушлівы. Фалкін сьпяраша лякаецца. Але яму трэба прайсьці праз увесь цэх, прайсьці праз усе цэхі, каб ведалі, што хадзіў дырэктар. Ён праходзіць модэльнае, формовачнае, залівачнае, шышальнае і ідзе ў кавальскі. Гаранін хоча яму нешта сказаць (мабыць пра жалеза), але Фалкін сьпяшае і, з закладзенымі назад рукамі, ідзе ў мэханічны.

У механічным гуд, дынаміка, скрыгат, маторы. З лёскатам, маторамі плывуць трансмісіі. Точаць, габлююць жалеза варштаты. І ўсюды камандаю стаіць чалавек. І ўсюды ў варштатах—чалавечая воля.

У цэхе—Дрыц. Ён сустракае Фалкіна і цісьне руку. У яго сёння перамога, і яму хочацца пагаварыць нават з дырэктарам.

— Сёння лепей. Наладзілі ўлік браку, падцягнулі ліцейны, і куды лепей пайшлі дэталі. Мы думаем склікаць міжцэхавую вытворчую нараду ліцейнага і механічнага: у нас з імі таксама багата няўвязак. Мы павінны будзем падцягнуцца ў трэцім квартале так, каб усё гэта зьнішчыць.

— Гэта тая самая?—перабівае яго Фалкін, гледзячы на балтарэзку.

— Так, так, мы ўжо працуем,— і Дрыц ідзе да балтарэзкі, каб паказаць якасьць балтоў. Ён бярэ з скрыначкі нарэзаны вінт і разьбу разглядае кіпцем.—Добра працуе. Толькі першыя дні было крыху браку, пакуль злаўчыўся рабочы. Працуе на два шпіндэлі. Гэта для нас цяпер—золата.

Між іншых варштатаў балтарэзка здаецца нізкаю. Калёсікамі, рэгулятарамі яна сыціпла вытыркае ў прахоне. Круцяцца самакальныя плашкі. Па плашках сыцяе белая мыльная вадкасьць. Рэгулятары сыціскаюць жалезны пруток і аўтаматычна нясуць у плашкі, у мыльную вадкасьць. Стукам даецца сыгнал: гатова! Сыгналамі перастукваюцца дзьве пары плашак. І балтарэзьнік уважліва слухае гаворку машыны, волю свае каманды.

Дрыц кідае ў скрынку вінт, і яны адыходзяць.

— Бачылі балтарэзьніка?—дакучае Фалкіну Дрыц.—І ён вось так працуе скрозь. Гэта нейкая машына, а не чалавек. У нас няма другога чалавека, дык ён, каб не стаяла машына, і каб ня даць зрыву, вызваўся працаваць на дзьве зьмены. Вось так от стаіць, прысядзе перакусіць і зноў за работу. Дарагі чалавек. І нават ня пытаецца пра свае расцэнкі...

Фалкін ужо далёка папярэдзіў Дрыца і сьпяшае ў лёгка-кацельны. Ён зноў закладае назад рукі і думае:

— Якія яны ўсе фанатыкі. І яны ўсе знаюць адзін аднаму цану.

(Працяг будзе)

На паўтаратонцы з „Амэрыканкай“

(З падарожнага блёкноту)

Крыху пра нашыя баявыя машыны

Быў ужо вечар, калі нашыя дзеве машыны ўсё далей і далей уразаліся ў брудную твань барбарскае дарогі, якую мы яшчэ з павагай заведем шляхам. На кожным кілёметры пасылі нас дзiesiąткі розных пастак: дапатопныя мосьцікі, на якіх качаюцца, як качалкі, тонкія круглякі, часьцей глыбокія ямы і паразьбіваныя каляіны, гладка і роўна прыхаваныя здрадніцкай гразёю. Перад такім вось мосьцікам тармазы атрымліваюць спэцыяльны заказ і машына, як паранены зьвер, паўзе гэтак асьцярожна, гэтак павольна, пакуль не пераможа перашкоды. І наадварот выключаюцца ўсе тармазы, калі машына сваім жыватом амаль дакранаецца зямлі—гэта на глыбокіх каляінах. На такой дарозе машына ня вельмі ахвотна і паслухмяна рэагуе на старно, яна паказвае ўсе свае капрысы: круціць задам, чмыхае незадаволена носам. Бывае, што вывозіць, а бывае—і не. Тады прыходзіцца вылазіць, бо машына выразна гаворыць: „Досыць я вас вязла, правязце і вы мяне трохі“. І гора вам, калі вы ўздумаеце, напружана ўхапіўшыся за раму будкі, стаць пры заднім коле. Вы ў момант прагоніце смагу і апэтыт рэдкаю кашаю, якая бяз усякага вашага жаданьня пападзе вам у рот, у нос, залепіць урэшце вочы, каб вы ня бачылі адкуль гэта і што такое. Дык ведайце-ж, што гэта буксуюць заднія

колы і не забывайце пра гэта ў далейшым. Праўда, нам ня вельмі часта даводзілася адчуваць гэтую прыемнасьць, не часьцей чым усім, хто па гэтай самай патрэбе калаціліся ў машынах па розных дарогах Савецкай Беларусі таго дня і пазьней.

Нашы абодва шофэры скончылі інструктарскія курсы, адзін з іх працуе інструктарам у аўтотэхнікуме. На сваім сядзеньні за сторнам яны адчуваюць сябе больш пэўна, чым хурман на возе з лейцамі ў руках. І як мы пераканаліся за доўгія часы пераездаў з месца, розьніца паміж тымі і тымі досыць вялікая: брудная, уся ў гразі, мізэрная машына ня спужаецца, не ляціць, заціснуўшы ў зубах цуглі, пры сустрэчы з дзіка наставіўшым вушы канём. Конь яшчэ доўга будзе сябрам мотору—і таму мотору не абавязкова баяцца каня. Але часта бывае наадварот. Тады голас каго-небудзь, больш зоркага з пасажыраў гукаў: „А-а-а, вунь нашыя дарагія сябры мотору“. І тады шофэр рабіў усё, што ад яго залежала, каб узаемна мотор застаўся на доўгі час сябрам каню.

Да рэчы, і з тымі і з тымі сябрамі для чалавека, які мае за прыемнае задаваленьне растрасьці свае костачкі, здарваюцца зусім не сяброўскія рэчы.

Невялікае шчасьце скруціць шыю, зьяляецца з возам на ўпуджаным кані пад адхон. Тут ужо, як заўсёды, вінаваты сябра каня—мотор. Але ня большае шчасьце і тады,

калі чуецца раптам стрэл і машына выразна кажа „Стой!“ Гэта значыць, што лопнула камора. Добра, калі ў запасе ў вас ёсць яшчэ адна, горш, калі толькі запаснае кола—вам прыдзецца прадрыжаць на дажджы і сіверы каля дзвёх гадзін,—і зусім ужо дрэнна, калі ў запасе няма ні таго, ні таго. Можаш скакаць, можаш плакаць, можаш воўкам выць, асабліва калі гэта ў чыстым полі, рэч па выніках будзе аднолькавая. Праўда, тут ня вінаваты сябра мотору, і конь бывае, у такіх выпадках, сапраўды выказвае яму ўсю сваю сяброўскасць. Ці-ж ня праўда! Вельмі сьмешна выходзіць, калі конь, у кампаніі з такімі як сам, цягне машыну да жывога насельнага пункту. З намі гэтага не здарылася, але нешта падобнае было. Тым часам вінаваты тут былі ўжо ня коні і каморы ці пакрышка, а мост і трактар.

Пасьля таго, як мы на працягу нейкае гадзіны ўчатырох выбаўлялі лёгкі 24-сілавый „Форд“ з глейкае гразі, а, нарэшце, выбавіўшы апошні раз, махнулі рукою і пусьцілі яго аднаго ўперад, ён дахітрыўся так шчыльна прыліпнуць сваім жыва-там да нейкага гнілога разьбітага мастка (відаць было, што тут нядаўна праехала артылерыя), што мы проста здзівіліся. Тут ужо нічога ня далі рады злучаныя ў адно дваццаць чатыры конскія сілы мотору і нашыя досыць выматаныя задзень чатыры чалавечыя. Шчасьце для нас, а мо' і для нашага Форда прышло ад бліжэйшага саўгасу ў шэрай і мізэрнай асобе трактара—Фардзона Ён узяў на буксір нашага „Форда“ і як пярца выбавіў, ды яшчэ нават па абавязку гасьцін-насьці працяг цераз балота ў самы саўгас. Мы лічылі, што ад гэтага гонар далікатнага „Форда“ павінен быў значна зьнізіцца, але шофэр з лёгкім бяскрыўдым сьмешкам сказаў звычайна: „Няма тут нічога дзіўнага і для „Форда“ зусім ніякае вяславы,.. Проста малодшы брат

дапамог у цяжкую хвіліну старэй-шаму. На тое яны абодва і аднаго паходжаньня“. На тым і скончылася.

Але ўсё гэта было пэўна пазьней і лепей пачаць па парадку. Чатыры работнікі, выязное рэдакцыі газэты „Савецкая Беларусь“ на манэўрах, два работнікі поліграфічнае базы, якая складалася з незавіднае па выглядзе, але цяжэразнае і натурэстае „амэрыканкі“ і ня менш цяжэразнага рэалу з наборнымі касамі,—вось і ўвесь наш апарат. Плюс два слаўныя вадзіцелі нашых „баявых“ машын—шофэры. Бяручы ў коскі гэтае слова, я нічога дрэннага ня хочу сказаць пра шофэраў, яны былі, як кажуць, на вышыні свайго становішча, і таксама нічога крыўднага пра самыя машыны.

Чатырохмесны, уключаючы і ся-дзеньне шофэра, „Форд“ зрабіў за год звышпаложанае яму нагрузкі тысячу кілёмэтраў. У дадатак—для таго, каб выяжджаць у такую дарогу, патрэбны былі-б якія-коль-вечы прыстасаваньні супроць бук-саваньня і сякі-такі рамонт. Паўта-ратонка „Амо“ машына па стажу новая, але з выглядам бяззубае бабулькі—шофэр сказаў,—што на ёй вывучылася дваццаць шофэраў і ў выніку патрэбен капітальны рамонт. Вось у асноўным увесь паслужны сьпіс нашых баявых машын.

Выехалі мы з Менску нешта пад-вечар. І ў Казыраве зусім не па расьпісаньні першая астаноўка. Як і трэба было чакаць падвялі па-крышкі і камэры. Параўнальна чысьценькі, прылізаны „Форд“ заў-важыў, што з яго грузнай таварыш-кай здарылася нешта нядобрае і пасьпяшыў вярнуцца кілёмэтраў за два сьпераду і прысьці сваячасова на дапамогу. Такім парадкам былі дастаўлены першыя новыя пакрышкі і камэры. Гэта ўвяло ў нас добрых дзьве гадзіны, але за тое ў „Амы“ яшчэ з Менску пачаўся такі капі-тальны рамонт.

Першая астаноўка паводле маршруту

Праз чатыры гадзіны мы ўжо на першай астаноўцы нашага маршруту.

Сонца зайшло, мы не заўважылі нават калі—дзень быў, як тое наравістае дзіцё: на адным часе і сьмех і гора. Густы змрок хутка і рашуча абкружаў нас з усіх бакоў. Неўзабаве чарнюткая гразь ужо зьлівалася з змрока і цяжка было разглядзець дзе і што.

Нашай задачай было зараз-жа звязацца з мясцовымі арганізацыямі—і мы накіраваліся ў сельсавет, вокны якога хоць і ня вельмі ясна, але былі асьветлены. Толькі праходка вышла дарэмнай: нас сустрэлі людзі ў чырвонаармейскай форме, якія да рэчы, і самі ня ведалі, дзе той старшыня сельсавету. Вось табе і загвоздка. У памяшканьні сельсавету няма ніякага сельсавету, там разгарнуў сваю работу штаб № корпуса, што за гадзіну перад намі спыніўся ў сяле. Мы да большага ў вайскавай форме, але вартавы пры штабе настойліва, хоць і вельмі просіць адыйсьці. Зараз-жа вырашаем ісьці лавіць старшыню ці хоць абы каго з сельсавету.

Не ўважаючы на позны час, на пляцу перад будынкам сельсавету бойка працуе коопэратыўны ларок. Перад ларком куча чырвонаармейцаў стаіць за куплівам. Нячуванае ажыўленьне ў ціхім сельскім кутку. Я забыў сказаць, што яшчэ перад самым сялом нашу машыну прывітальнымі крыкамі сустрэў цэлы натоўп дзяцей школьнага ўзросту. На вуліцах усюды кучкі мужчын, дзяўчат, кабет, хлопцаў. Вуліца выглядае зусім пасьвятковаму. А на пляцу заводзяцца знаёмствы з чырвонаармейцамі і, як заўсёды, ня бяз удзелу маладых дзяўчат.

У цемры цяжка орыентавацца і мы просім дзяўчынку-падростка правесці нас да кватэры старшыні сельсавету. Хвілін праз пяць воб-

мацкам праходзім мы цераз гразкі двор і ўлазім у нізкія сенцы. Як на нашае шчасьце старшыні няма і дома. Дый ня толькі старшыні, а і нікога з хатніх. Зусім староннія людзі просяць нас зайсьці ў хату. Лямпа вандруе наперадзе ў нас з сянец у хату. Мы ў нізенькай прысьлепаватай хаціне,—адразу відаць, што тут павінен жыць той, хто нам патрэбен.

Тымчасам, калі нам шукаюць старшыню, у хату адзін па адным зьбіраюцца людзі—кабеты, мужчыны. Пачынаецца жвавая, не ўважаючы на прысутнасьць старонніх людзей, адкрытая гутарка. Заходзіць старая з унучкам, вітаецца і бяз цырамоніі садзіцца на гаспадарскі ложак як раз насупроць нас. Паказваючы на ўнучка, бойка гаворыць:

— Гэта-ж вось вадзіў шукаць бацьку. Хадзем ды хадзем—простаў—можа тата мне стрэльбу прынеў. А на што табе тая стрэльба? Пайду, кажа, буржуяў біць. Вось блыха... Абвадзіў кругом усюды і кажа: „Не, мабыць такі, таты няма тут“.

— Прыдзе яшчэ,—агукаецца жвавы хлапчук.

Усе рагочуць.

— Можа і прыдзе,—бяз ценю звычайнага матчынага суму ў голасе праказвае старая.

Пачынаецца цэлы вечар успамінаў на гэтую тэму. Пераказваецца ўсё, што калі хто чуў дзе ці сам быў сьведкам.

— А вось-жа было так, што адна часьць прышла ў вёску, а ў гэтай часьці ды з тае вёскі служыў адзін хлопец. Ну і прыпала яму стаць у чужой хаце на кватэру.

— Няўжо гэта ня можна было к бацькам перайсьці?

— Ды прасіўся, кажуць, дык камандзір так і адказаў: „Стой там дзе паставілі“.

— Так і стаяў у чужых?

— Так і стаяў.

НА ПАЎТАРАТОНЦЫ З „АМЭРЫКАНКАЙ“

— Парадак,—устанаўляе слова мужчына.

— Дык-жа, нічога ня зробіш... Вайсковы парадак.

Гутарка павольна накручваецца, як на той калаўрот нітка, пераходзіць да вайскавай дысцыпліны. Потым зноў успаміны. Колца за колца чапляюцца, выклікаюць у памяці мінулае.

Вайна...

Пра імперыялістычную ніхто не гаворыць, ва ўсіх на языку 18, 19, 20, гады зацятага змаганьня за ўладу саветаў. Недарма тутэйшы сельсавет быў некалі раёнам крывавае барацьбы чырвоных партызанаў супроць белапалякаў, не дарма-ж іх гэтак поўна і расстралялі белапольскія ваенна-палявыя суды.

— На выпадак які няшчасны ўжо каго-каго, а не давядзі ўбачыць гэтую погань.

Гутарка ідзе пра белапалякаў і гэта зусім зразумела, Усім добра памятаецца, які рабунак, гвалт і, зьдзекі несёлі на сваіх штыкох „слаўныя“ легіёны Пілсудзкага. Усе добра ведаюць, які рай далі яны Заходняй Беларусі, Заходняй Украіне, польскім працоўным. І з гутаркі зноў вылучаюцца гарачыя словы, якія ясьней яснага падкрэсьліваюць гэта:

— Не давядзі госпад...

— А ўжо каб выбіраць... Вось, скажам немцы былі... Ну ў сто разоў ужо лепей... Ды што я кажу ў сто...

Нямецкая окупацыя не пакінула ў іх уяўленьні тых цёмных уражаньняў, якія запісала ў памяці кожнага белапольская. І тлумачыцца гэта часткаю тым, што ў нямецкай арміі ня было тае рабаўнічае разнузданасьці і мародэрства, што мы бачылі ў белапалякаў. Немцы рабавалі па сыстэме, па свайму мэтоду,—карткі, талёны, нават за грошы, ад малога к вялікаму, паступова, мэтодычна, але цвёрда, безапальчыва, да таго-ж бяз тых

жорсткіх бяздушна нялюдзкіх зьдзекі, якія ўласьцівы былі „слаўнай“ арміі разнузданай польскай буржуазіі. Апошняя ведала і прызнавала адзін мэтад, адну сыстэму: штык, гарапнік, рабунак—усё ў імя „посполітэй польскей“, у імя сучаснай турмы народаў, якая вырасла на руінах былое царскае і па праву замяніла яе. Усе ведаюць, што і ў будучым яны будуць несцьці толькі агульнае зьнішчэньне, толькі сьмерць.

— А зрэшты хадзем, унучак... Я-ж запаліла лямпу, пакінула хату,—ужо гаворыць старая да ўсіх.—Яшчэ чырвонаармейцы нанач прыдуць, а ў хаце нікога. І зноў да ўнука жартам:—Гатоў бацька прысьці. Паглядзіць, што цябе няма дома, ды возьме адзін пойдзе буржуаў біць. Хадзем—малы ты яшчэ... Чатыры гадкі,—зьяртаецца яна да нас.

Старшыню шукаць прышлося ісьці самім. Знайшлі ў сталоўцы, дзе ён, як гаспадар сельсавету, рабіў нейкія свае распараджэньні. Там-жа сядзела ўжо за вячэрай і наша поліграфічная база, ад якое мы адарваліся ў дарозе на лёгкім „Фордзе“. Там была і агітгруппа, з якою мы па характару свае работы былі некаторым чынам зьвязаны. Пасьля не асаблівае, але грунтоўнае такі вячэры, усе гуртам пайшлі ў школу праводзіць нараду.

Чорны кісель цемры разьліты за вокнамі школы. Цярусіць часты дождж—восенская імга. Але не ўважаючы на гэта, у школе весела пазіраюць на нас першамайскія лёзунгі. І гледзячы на іх, міжвольна забываецца, што на дварэ ня май месяц.

Аднекуль урываецца подых халоднага ветру. Ці не праздзверы? Не, дзверы зачынены, вінаваты вокны. Ударная падрыхтоўка да адчынення навуцальнага году не кранула пабітых шыб, вокны засталіся ў баку ад рамонту. Ды што вокны... Што, нарэшце, пааблупава-

ныя сьцены, разбіты ганак... Палова верасню праходзіць, за першаю напірае другая, а школа пусьце, сірочаюць парты, занудзілася рэха па звонкіх дзіцячых галасоў. Гэта адзіная ў сельсавеце яўрэйская школа—і зусім дзіўным здаецца адказ мясцовых работнікаў на нашае запытаньне: „Няма настаўніка“. Вось чаму пустуе школа—няма настаўніка, быццам на адным настаўніку клінам сышоўся сьвет для работнікаў сельсавету ў школьным пытаньні.

Нарада высветліла шмат шчылін у рабоце мясцовых арганізацый, якія часам, самі таго не разумеючы, некаторыя стараліся абыйсьці маўчанкаю, гэтаю магутнаю саюзніцаю бязьдзейнасьці, ці пакрываньнем лічбамі. Нават з лічбаў некаторыя вось такія маўчальнікі робяць сабе той дышаль, якім кіруюць куды хочуць, а больш усяго ў свой бок і для апраўданьня свае бязьдзейнасьці.

Але-ж лічбы ўпартая рэч. І лічбы, красамоўна, лепш за якога прамоўцу гавораць на гэтай самай нарадзе: па сельсавеце колектывізавана ўсяго 16 проц. гаспадарак... 16 проц! За мінулы год усяго прыліву было ў колгасы на дзёве гаспадаркі, праўда, апроч гэтага арганізаваўся новы колгас—з 5 гаспадарак. Колгасы ўсе дробныя—з 5, 10, 15 гаспадарак, тут пакуль што яшчэ невялічкія выпаскі сацыялістычнае гаспадаркі на моры прышчэпаўска-сталыпінскіх хутароў, пасёлкаў. Чаго-чаго, а гэтага тут не бракуе.

Лягчэй за ўсё гэта аддацца на літасць пераможца і цяжэй на сваім карку адчуваць вынікі такога лёгкага кроку. Лягчэй за ўсё аддацца на волю стыхійнасьці і выпадковасьці—а ну сьж-так ды як-небудзь наша вывясзе—і цяжэй за ўсё выбывацца пасля з усяго напластаньня гэтых „выпадковасьцяў“, „об'ектўных прычын“ і проста не выпадковасьцяў і няпрычын. З усёй выразнасьцю гэта паказала нарада.

У сельсавеце больш за 60 партыйцаў і комсамольцаў, надзейны атрад культурна-асьветных работнікаў-настаўнікаў, больш за паўсотні былых чырвоных партызанаў—сіла, якая магла-б забясьпечыць разьвязваньне рук соцпаборніцтву і ўдарніцтву і на гэтай аснове выклікаць да жыцьця бальшавіцкія тэмпы магутнай сацыялістычнай перабудовы. Па словах нашага старшыні аднак выходзіць, што колгасы ўсе перайшлі на зьдзельшчыну, што ўсюды ўведзена сыстэма працадзён і працкніжак, што вядзецца падрыхтоўка да правільнага разьмеркаваньня ўраджаю. Але насустрач гэтаму сьцверджаньню зараз-жа высоўваецца сустрэчны плян канкрэтных практычных запытаньняў.

— Уборка?

— Скопчана са спазьненьнем.

— Авёс прарос на полі,—дадае расушы па выглядзе загадчык гаспадаркі саўгасу, комуніст.

— Лён пагніў,—падтрымлівае яго адзін з сэкратароў комсамольскіх ячэек.

— Сілас?

— Заданьня па пляну ня выканалі,—пасуе старшыня,—хаця лічбаў ня помню.

— У колгасах не павыкопваны сілосныя ямы,—у дадатак чуецца з месца.—Саўгас-жа толькі пачаў закладваць летаўнія ямы. Сіласная кампанія пад пагрозай зрыву.

І тут разьвязваюцца языкі.

Комсамольцы—шэфы сілосу—выступаюць гарача з праўдзіваю абмалёўкаю становішча з сіласам.

А за вакном бяз шьб як на зло шамаціць і шамаціць у пажоўклым зельлі, якім абрасла з усіх бакоў школа, дробны, часты восенскі дождж, ды золкі нахабны вецер урываецца знадворку, каб паглядзець ці добра пазашпільваны гзікі нашых польтаў і скуранак. І можа гэта вецер прынёс з сабою,

не, гэта мясцовы актывіст—селькор у паўголаса гаворыць; „Была хата-чытальня, бібліятэка. Ужо больш году як няма хатніка-бібліятэкара. Бібліятэка на замку“. Адно гэта ўжо часткаю вызначае ступень культурна-масавае работы ў сельсавеце, у якім дзевяць колгасаў, 60 комуністаў і комсамольцаў, паўсотні былых партызанаў, дзiesiąткі настаўнікаў і—як гэта ня крыўдна—16 проц. kolekтывізаваных гаспадарак.

Каротка падводзяцца вынікі на-рады: хваліцца не асабліва ёсьць чым, хіба толькі тым, што яшчэ вельмі трэба пяцца, каб дагнаць другія сельсаветы і раёны. Нарада вырашае, таксама каротка, па баявому (у самым блізім часе прыдзецца сустрэцца з чырвонаармейскімі манёўруючымі часыцямі): усе наяўныя сілы зараз-жа кінуць у колгасы, правесці сходы, стварыць пералом у рабоце і будаўніцтве колгасаў, па сустрэчы часцей Чырвонае арміі. Агітгрупа цалкам мобілізуецца на гэтую работу. А выязная рэдакцыя вырашае: з заўтрашняе раніцы разгарнуць работу і выпусціць першы нумар газеты. Даюцца зараз-жа заданні селькорам.

За гадзіну ночы.

На дварэ цёмна, як у роце ў чорнага сабакі. А зверху сыпле і сыпле, дробна, мэтодычна, як нямецкія кулямёты на ўсходнім фронце некалі, адбіваючы рускія атакі.

Сьлізіць нагу. Міжвольна выстаўляеш рукі, каб ухапіцца за што. Здрадніцкія ямы паўз платы ахвотна чакаюць, каб узяць нас у свае падазроныя абдымкі. І нехта па-восенску нудна цягне з боку: „Што ярабіў-бы ў сваіх маёвых гамашах“.

Такі нішто чырвонаармейскія боты з высокімі халявамі выра-тоўваюць нас.

Рэдакцыйны лягер

Назаўтра.

Ціхімі сьлязьмі плачуць нізкія-нізкія хмары. Яны гэтак нізка, што каб узьлез, здаецца, на векавую ліпу ў саўгасе, дзе мы раскінулі свой лягер, дык рукою дастаў-бы. Сарамжае сонца вось ужо другі дзень не паказвае воч, прызнаецца маўкліва, па-опартуністычнаму ў сваім бясьсільлі. І таму погляд радасна спыняецца на ярка-чырвонай матэрыі, працягнута ад дрэва да дрэва перад адным з ганкаў школы колгаснае моладзі. Матэрыя намокла на дажджы і літары „Выязная (гэтак і напісана мастаком) рэдакцыя газеты „Савецкая Беларусь на манёўрах“ выглядаюць вельмі выразна, чытэльна. На дзвярох, над ганкам, пасьпешна намаляванае на кавалку паперы ў розныя фарбы раскаракамі: „Тут зьмяшчаецца выязная рэдакцыя газеты „Савецкая Беларусь на манёўрах“.

Па прырэдняй лінейцы нашага лягеру дазваляецца хадзіць усім, не таму, вядома, што на ёй укалена гразі. Яшчэ з вечару мы мобілізавалі селькораў і насыценкораў на арганізацыю матэрыялу і яны пачынаюць прыходзіць ужо.

Штаб лягеру—вузкі даўгі пакойчык. У пакоі адно вакно, але відна хапае, як можна хапіць яго ў нудны восенскі дзень нават на дварэ. За вялізным, падобным на лябараторны, сталом, прысунутым да гэтага адзінага вакна, садзіцца ўвесь апарат нашага штабу—чатыры чалавекі. Па-паходнаму разгортваецца работа. Восьвятляецца характар нумару, складаецца плян, разьмяркоўваюцца канкрэтна абавязкі паміж работнікамі рэдакцыі.

На ўчарашняй нарадзе знойдзены той пункт, ад якога можна адапхнуцца ў нашай рабоце, і перадавая першага нумару набывае выразны тон: „Усёй рабоце—баявыя тэмпы“. Так і заглавак перадавіцы. І ў такім

самым напямку складваецца ўвесь нумар-аншылігі, лёзунгі, загалоўкі аддзелаў. Баявізмам павінна быць прасякнута кожная заметка, кожны радок. Без вады, без абстракцыі,—формат газеты—звычайны ліст пісчае паперы, чатыры старонкі. Адгэтуль само сабою вынікае: канцэнтрацыя матэрыялу, руплівы падбор фактаў,—шліфоўка і шліфоўка.

Тымчасам поліграфічная база ня ў тон агульным тэмпам разгортваецца надзвычайна па-свойму. „Рэспубліка ў рэспубліцы“. Ужо першая партыя матэрыялаў чакае набору. А шрыфты яшчэ ня вызвалены з няволі абгортка, касы пад тонкімі лістамі фанэры, прышпігаваныя цвікамі. Але ваяўніча настроеная „маса“ поліграфбазы ўжо пачынае разьвіваць тэмпы і дае абяцаньне пакласьці „на ўсе“ лапаткі справдечную, як абшарпаная восень, як гразь у дварэ нашага саўгасу, маруднасьць і непаваротнасьць.

Усе часткі нашае ня вельмі соліднае, але тонкае машыны зладжваюцца, падганяюцца, мацуюцца кожная шрубка. Без усялякіх там пробных (часу няма) разгортваем работу, адчуваючы сябе як у сваім цэху, за сваім станком, ці ў габінеце за пісьмовым сталом. Забываем пра гадзіннікі, траціцца ўяўленьне часу, работу бяром у работу,

Але якраз тады, калі страўнік, як той шаптун, пачынае шаптаць нам усялякую недарэчнасьць, і ў падсвядомым ужо нараджаюцца нейкія такія ня зусім прыгожыя этычныя асоцыяцыі, даведваемся ад целае дэлегацыі хлапчукоў, што ў школе колгаснае моладзі агульны сход. Яшчэ ўчора праведалі яны пра вызную рэдакцыю, а наш рэдактар быў нагэтулькі папярэдлівы, што „распапулярызаваў“ ужо трох пісьменьнікаў, якія прыехалі ў складзе рэдакцыі. Былі закрануты, як бачым, усе патайныя струны жаданьня як паслухаць так і пабачыць. Трэба сказаць, што мы абсалютна не адчувалі сябе ў стано-

вішчы тых мяшканцаў, якіх звычайна любяць людзі глядзець у зоолёгічных садох. Да рэчы ў гэты самы час шаптун-страўнік сапраўды, ці мо так здалосся нам, сьціх і пакінуў усялякую надзею падаць які-небудзь знак аб сваім існаваньні. „Адаем канцы“ і плывем на сход.

Заля школы, дзе адбываюцца і сходы, і спектаклі, і кіно, якая адным словам уяўляе сабой культурны цэнтр інтэнсыўнага жыцця школы, ужо была напхана як дзьве-ры зачыніць, або як традыцыйна гаворыцца, што няма дзе яблыку ўпасці. Канчаецца невялічкі ўступны даклад аб тым, аб чым гавораць цяпер усюды, дзе рыхтуюцца дзейна да спатканьня чырвоных байцоў і каб падаць ім найбольшую дапамогу ў пасьпяховым завяршэньні напружанае гадовае вучобы. Умельства ў патрэбны час адбіць зграі белых драпежнікаў, драпежнікаў ня дзікіх з зубамі і капцюрамі, як зброяй, а аснашчаных найноўшай вайскавай тэхнікай, гэтае ўмельства патрабуе максымальнае вучобы, клопатаў і ўвагі да нашых вучняў-байцоў. Увагі ўсіх, хто на фронце грандыёзнае вайны супроць цёмных сіл і спадчыны мінулага, супроць часам саміх сябе (у кожным з нас яшчэ хаваецца якая-небудзь дэталі старое машыны) аддана змагаюцца за нячуваную, нябачаную дасюль ва ўсім сьвеце будоўлю, за соцыялізм.

Дакладчыка слухалі, але ў залі быў гоман, як усюды ва ўсякай школьнай установе, дзе бродзіць малады чалавечы сок, якому трэба перабрадаць і ўстаяцца, каб даць такое пітво, паспытаўшы якога дэгустататр-жыццё ня мела-бы ніякае падставы скрывіцца. Да рэчы, калі сказаць, што даклад быў такі папулярны і асьвятляў усе гэтак блізкае кожнаму, то ўрэшце будзе поўнае апраўданьне нават таму гоману, які гэтак цікава спалучаўся з голасам дакладчыка.

З прывітальным словам выступіў наш прадстаўнік і пісьменьнік, бязумоўна, у аднэй асобе. А як сам быўшы некалі настаўнікам, ён адразу знайшоў належны тон і слова для гутаркі і падыход да малых.

Але самае цікавае пачалося якраз пазьней і нам, седзячы ў прэзыдыуме, вельмі добра ведаць было гэты самы пачатак. Па сканчэньні дакладаў ніводнага вуснага запытаньня дакладчыкам, толькі рой галасоў гудзе ў залі. І вось тут зьяўляецца самае цікавае—са сцэны нам добра відаць гэта. Пасьпешна, баючыся, каб старшыня не зачыніў пытаньня, бягуць па руках паперкі (у прэзыдыум), адрываюцца ад пакаменчаных сшыткаў абрыўкі, пішуцца новыя і новыя пісулькі, запытаньні дакладчыкам.

Моцная яшчэ традыцыйна-школьная нясьмеласьць. асабліва ў прысутнасьці чужых людзей (чужых-то, вядома адносна, ды і самі вучні гэта адчуваюць востра), ну але што мы зробім з гэтай традыцыйнай нясьмеласьцю. Ажыўленьне на партых, адкрытыя твары і такія ведальныя погляды якраз падкрэсьлівалі гэта.

Дык запіскі... Цікавыя і да справы, і зусім бяз лішняга часам і непатрэбнага выпытваньня рэчаў, без якіх можна абыйсьціся: Перш на перш: Ці будуць тут стаяць вайсковыя часьці? і калі будуць, дык ці можна схадзіць на экскурсію—паглядзець самалёты, танкі, браньвікі, гарматы? Ці па ўсёй тэрыторыі Савецкага саюзу і БССР адбываюцца манэўры? І цэлы шэраг спэцыяльнага тэхнічна-вайсковага характару, што часам нават і сам дакладчык настаўнік дакладна ня мог адказаць. А запіскі падсыпаюць ды падсыпаюць...

І пастанова была прынята—адчуваецца новае, маладое пакаленьне—конкрэтная, практычная, карысная па сваім выкананьні.

„Лепшай нашай адзнакай спатканьня Чырвонай арміі будзе вы-

кананьне нашых навучальных плянаў і дапамога соцыялістычнаму сэктару ў выкананьні прамфінляну. Усе як адзін выходзім заўтра на суботнік па сіласаваньню ў саўгас.“

„Наш абавязак растлумачыць бацьком пра вялізарную важнасьць манэўраў, якія ёсьць замацаваньне летняе вучобы нашых чырвоных байцоў“.

„Манэўры—гэта не вайна, а вучоба. Зломім кулацкую агітацыю організацыяй чырвоных абозаў; узмацнім працу асоавіахіму; падпішамся ўсе як адзін на пазыку трэцяга, рашаючага году пяцігодкі“.

„Мы, вучні школы колгаснай моладзі, да дня прыходу часьцей Чырвонае арміі на манэўры, выпускаем агульна-школьную насценгазэту“.

Коротка і конкретна. Для прыкладу старэйшым маладыя колгаснікі выканалі ўзятыя на сябе абавязкі. Моладзь уключаецца ў агульную сыстэму абароны краіны і сваім актыўным удзелам выносіць канчатковы прысуд усім, хто ўздумае паспрабаваць перапыніць пераможную хаду будаўніцтва соцыялізму.

Даўгая заля школы. Высокія пабеленыя сьцены падпіраюць закураную бруднаватую столь. Яшчэ захаваліся нават прысьценныя кандэлябры, якімі відаць карыстаюцца і цяпер. А так больш нічога з старога, што кідалася б на вока, і няма ў ёй. Лаўкі ды сцэна. Ды паверх лавак мора дзіцячых галоў.

Некалі гэтая заля была часткаю панскіх пакояў, і ня раз тут даваў пан вясёлы баль сваім гасьцём са ўсяе акругі. Бязьлітасная да ворагаў, неўпрашоная рэвалюцыя вырвала з рук у адзінак сродкі баляваць і весяліцца за кошт працы тысяч і мільёнаў. Спахмурнелі на першым часе балёвыя залі. Засмуткаваў палёгкіх кроках шаўковых паненак дубовы паркет. Рэзонанс аглух і анямеў, безнадзейна

чакаючы малінавага звону сярэбраных шпор. Хадою гісторыі балёвым залым рыхтавалася зусім інакшае прызначэнне і, па безнадзейна хворых ад чакання прыходу былога, ужо смела хадзілі людзі ў лапцях і брудных падраных ботах. Пакрыўджаны, абражаны паркет у адказ гэтым людзям на іх прыход, злосна, але бясьсільна, пляваўся кавалачкамі дубу.

Але вось яшчэ раз ажывіліся залі панскіх пакояў бравурна вясёлай музыкай і сьмешна ваяўнічымі „віват“, і пахмурным скрыгітаньнем зубоў. Заля цяперашняе школы колгаснае моладзі чула гэта, але мабыць падумала, што ёй здалося і ўмалёканая балёвымі гукімі забыла пра гэтае нікчэмнае людзкое здарэнне. З некаторага часу цывільныя паны палюбілі, што ня вельмі падабалася ім раней некалі, золата і серабро галуноў і пагонаў, хоць і фальшывае, але якое стварала нейкую ілюзію душэўнага спакою і адсутнасці небяспекі. Афіцэры імперыялістычнага соцыяліста Пілсудзкага адпачывалі душой і целам (і сэрцам) у гэтых кутках сярод букетаў з красак і букетаў з паненак. Адны аднымі былі задаволены, і стагодніа алеі паркаў адкрывалі ўсю прыгажосць сваіх інтымных куткоў шаўковаму шаласьценню паненак і малінаваму звону шпор. Было гэтак, нядоўга, але было. На кароткі час была створана ілюзія інакшага сьвету, на кароткі час на варту фамільных традыцый пасталі цені продкаў. Усё як належыць.

Мінаюць часы і перайначваюць людзі. З такой цяжкасцю створаная ілюзія спакою пачала парушацца зусім не романтичным парадкам. Трапныя кулі з чырвоных партызанскіх вінтовак напаміналі, што час сканчаць баль. У такіх выпадках звон сярэбраных шпор (можа яны былі звычайныя жалезныя, але першае ўражаньне

для асьлепленага вока бывае вельмі спадманым) адрываўся ад глыбока чароўнага шаласьцення старых парадных шаўкоў. Афіцэры ішлі ў паляваньне на людзей. Бо ў гэтым быў захаваны ўвесь сэнс іх існаваньня.

Аднаго вясёлага дня да ня зусім вясёлага пана таго маёнтку, дзе цяпер школа колгаснае моладзі, украдкі прышоў чалавек, — а ўрэшце ці можна назваць яго чалавекам. У выніку іхнае гутаркі панскі маёнтак гасьцінна сустракаў цэлы атрад легіянераў, а ў залі балёвай ужо ставіўся на ўзвышэньні стол для ваенна-палявога суда.

Было іх — сьціслы гурток партызанаў, ядро тутэйшага партызанскага руху, якія, прыручанаю гадзюкаю, за права лізаць бот пану, былі адданы ў рукі ворага. І звон шпор ды шаўковае шаласьценне заглушылі скрыгітаньне зубоў у балёвай залі. Комэдыя пустое формальнасці выступіла на сцэну і тут, дзе ўсё, як і самы вынік, накіравана жалезным законам клясавага змаганьня. І яшчэ раз кулі, вылітыя для саміх катаў, на гіроўні лёсу папалі ў грудзі іхных ахвяр. Яшчэ раз... Можна іх яшчэ будзе ня мала... Можна. Але ўрэшце кулі, прызначаныя для катаў, пападуць у катаў.

Брацкая магіла зарасла травой, але не зарасьлі забыцьцём у памяці жывых вобразы замучаных партызанаў. Кожнае дзіця, кожны малады колгаснік і рабочы, хоць самі і не памятаюць, але добра ведаюць пра іх па пераказах старэйшых. Не дарма і культурны цэнтр школы заснаваўся ў тэй залі, дзе некалі адбылася балючая комэдыя пустое формальнасці перад тым, як забіць самых лепшых. Гэта не выпадкова. Цені барацьбітоў нявідуча прысутнічаюць у былой балёвай залі.

„Зломім агітацыю клясавага ворага“...

Гімыя, гнусныя чуткі па-змяінаму выкручваюцца і паўзунь па вёсках. „Чырвоная армія будзе выковаць і забіраць бульбу, забіраць збожжа“... Гэтак у перадсьмяротнай агоніі прышчэпленая гадзюка высоўвае жала, каб ужаліць свайго пераможца і ўпусьціць кроплю атруты ў кроў здоровага арганізму.

Цені барацьбітоў нявідуща прысутнічаюць у балёвай залі, і рашучы канчатковы прысуд выносіцца на месцы былое комэдыі формальнасьці гадзюкам у чалавечым вобразе. Гэта ўжо ня гіронія лёсу: тут лёс падпарадкаваны чалавеку і чалавек камандуе ім.

Тае ночы мы спалі заячым сном. Штаб лягеру быў і нашай спальняй, а ложкамі—лаўкі і падлога. Спаць ня было часу—ішла вёрстка першага нумару.

Пасьля бяссоннае ночы, калі, чырвонае ад сораму за свой двухдзённый прагул, на нейкую часіну паказалася сонца і заліло сваімі няпэўнымі праменьнямі халоднае, стыжкае наветра,—наш першы нумар газэты ў сьвежых, яшчэ мокрых корэктурных адбітках выглядаў так:

Першая палоса. Перадавіца—„Усёй рабоце—баявыя тэмпы“.

Другая палоса. Аншыяг—„Лепшы падарунак Чырвонай арміі...“

У тэксьце: Адозва сельсавету і парт’ячэйкі да ўсіх працоўных. „Лепшага каня—Чырвонай арміі“. „Вышлі з чырвоным абозам“. „Школа насустрач Чырвонай арміі.“

Трэцяя палоса. Аншыяг—„Клясавы вораг ня дрэмле—пільна глядзі“. У тэксьце: „Манэўры кулака“. „Кулацкага падпывалу да адказнасьці“. „Самаснабжэнцаў і былых гандляроў прэч з коопэрацыі“. „Плеткароў да суровай адказнасьці“.

Чацьвертая палоса. Аншыяг—„Наша армія зьяўляецца арміяй сусьветнай рэвалюцыі, арміяй рабочых усіх краін (Сталін)“.

Газэта ўхапіла асноўнае: да прыходу часьцей Чырвонай арміі зрабіць пералом ва ўсёй рабоце, зламаць кулацкую агітацыю і прыцягнуць да адказнасьці злосьных кулацкіх агітатараў і плеткароў.

Датопныя сродкі вытворчасьці мучылі нас цэлы дзень. „Амэрыканка“ друкавала тры палосы—формат пісчага ліста паперы—ад 7 гадзін раніцы да 7 вечара, 1.200 адбіткаў—12 гадзін, 100 адбіткаў за гадзіну—тэмпы сапраўды рабочыя. Абышлося тут аднак не бяз удзелу друкарні імя Сталіна ў Менску: замест таго, каб даць двух наборшчыкаў (інакш кажучы наборшчыка і вярстальшчыка) і трэцяга друкара, нам далі двух наборшчыкаў-вярстальшчыкаў. Цэлыя суткі непродукцыйнае работы пайшло на тое, каб наборшчыка перавесці на „амэрыканку“ і за 24 гадзіцы зрабіць з яго кваліфікаванага друкара.

Наступнае ночы, адправіўшы раней па прызначэньні тыраж газэты, увесь штаб і поліграфбаза спалі ўпакат, дзе каго захапіў сон.

Хаотычна паразьлягаліся шрыфты і старыя зьвярстаныя палосы, спала і „амэрыканка“, спалі машыны. (Паводле маршруту заўтра а дзесятай гадзіне выяжджаем у другі пункт).

Сон быў-бы поўным і спакойным, каб ня рэзкі холад, ды чыесьці стогны праз сон, каб ня гутарка з самім сабой ува сьне нашага рэдактара, гутарка ў стылі аўтара раешнікаў нашай газэты. Гэта быў сон на пазыцыях, сон пасьля шэрагу начэй па выведцы ворага.

Н я з н а н ь

Пры цараваньні імператара Паўла Першага—ад шпіцрутэнаў, ад наса-ленай парыковай касы, ад бязупын-най, манежнай муштроўкі-зьбег на Палесьсе салдат лейб-гвардыі, прозьвішчам Тоўсьцік. Тыя неба-ракі, што спрыялі ўцякацтву свайго таварыша, былі біты батагамі і сасланы ў Сібір,—доўгім і цяжкім шляхам, пеша, месяцамі цягнуліся яны па Ўладзімерцы, а пра лёс бег-лага салдата хутка ўсе забыліся.

На тэрыторыі сучаснай Бабруй-шчыны, у лясным гушчары, далёку ад войтаў і „приказных“, нікому ня ведамы пасяліўся бабылём-адшчапенцам удалы гвардзеец Тоў-сьцік. Ішлі месяцы—у шэрай мі-тульзе дажджоў, ветраў, туманаў, у бязьлітасным змаганьні з суровай прыродаю за кожны смаловы корч, за кожнае каліва рэдкага, худога збожжа. Гвардзеец Тоўсьцік знай-шоў у бліжэйшай вёсцы дзяўчыну з сьветла-шэрымі вачмі і валасамі колеру аўсянай саломы. У мяккую беларускую ноч,—быў месяц, ці не —невядома, яна сказала яму „так“, парашыла кінучь сям'ю, радню, сябровак і пайшла ў беспрась-вецьце, у нетру, у жах—пайшла, каб падзяляць з беглым салдатам небясьпекі, недахваты і любоў. Пра іхнае жыцьцё паляшукі ня ведалі.

Адгэтуль, праз стагодзьдзе, калі Тоўсьцікі значна распладзіліся, вы-расла назва цэлай вёскі: „Нязнань“.

Ля гэтай вёскі (аточнай з'імшэ-лымі дубамі, на дубох—прымітыў-ныя, прадзедаўскія пчаліныя ка-

лоды, і калючы дрот унізе, ад ама-тара мёду--мядзьведзя) сёлета ўпяр-шыню так дружна, узгоднена і ве-села застукалі сякеры, калуны, за-шоркалі пілы, задрыжэла зямля ў раптоўным спалоху. На дзялянкі, загадзя адведзеныя Глускім вучлес-прамгасам, прышлі шэсьцьдзесят пяць студэнтаў літфаку вышэйшага пэдаінстытуту.

18 двароў Нязнані (скрозь адно прозьвішча: Тоўсьцікі!) дагэтуль часьцей за ўсё чулі завываньні ваўкоў у цьмяныя вечары пілі-паўкі, уздыхі бязвыходнага балота ды спрадвечныя шумы сізых елак і дубоў. У вёсцы—ні школы, ні хаты-чытальні, ні коопэрацыі; двое трое пісьменных... Азія, дамастрой, сумныя буслы студняў, ступы для таўчэньня проса ўручную; бабы мыюць бялізну глеем, ад балотнае вады бялізна рыжэе і становіцца калянай, што дуб.

І—шэсьцьдзесят пяць здаровых, звонкіх глотак,—сходы, вытворчыя нарады, пасяджэньні; і—грамадзкая работа ў сельсавеце; і—выпуск насыценнай газэты, організацыя вя-ковага маладняка, захады для ства-рэньня колгасу!

Выходны пункт праграмы дзея-ньняў сыціслы і дакладны: „кожная навучальная ўстанова сама сабе загатаўляе дровы на зіму“. Пытаньне яснае, коментарыяў не патрабуе. Пры поўным усьведамленьні ўсёй важнасьці задачы, маючы перад сабою цьвёрдую норму выпрацоўкі—3 кубамэтры ў дзень на чалавека—

студэнты прыступілі да работы. Працавалі брыгады—у 2, 3, 4 і болей асоб. Практыка давяла, што найбольш працаздольная брыгада з 3 чалавек (двое пілююць, адзін сячэ).

Былі—жахлівы бытавыя ўмовы: начлег на бруднай саломе, у дзіравай пуні, пры замаразках падраніцу, або ў яшчэ больш бруднай хаце з тысячамі прусоў, тараканаў і пацукоў, газета на шосты дзень выхаду яе ў Менску, нясмелыя мары аб лазьні (лазньні, здаецца, дзьева на ўвесь раён: „мы прывыкшы“—гаворыць чорнабароды паляшук Назар...).

Была неарганізаванасьць з самага пачатку: беганіна, бесконцыя чаканьні на станцыях; і галавацяпскі загад у канцы: „заставацца да 19 верасьня ўключна“, гэта тады, калі ня было ўжо фізычнай мажлівасьці працаваць (у інстытуце 2 верасьня папярэдзілі, што паездка зойме ўсяго дзесяць дзён)—без бялізны, мыла, газы...

Былі перабоі ў харчаваньні (забяспечваўскупавата казловіцкі коопэратыў „Лесаруб“), калі заставаліся на складзе толькі бульба ды алей, гледзячы на які дасьціпныя хлопцы ўспаміналі польскі анекдот пра „дрогу“, якая „до ясу бэндзе вшыстка выкісана“...

Але, ня гледзячы ні на што, большасьцю брыгад былі ўзяты бальшавіцкія тэмпы: замест 3-х, „пакладзеных па штату“, таварышы брыгад Голуба, Майсеенкі, Кубліцкага станавілі па 4, 5 і нават па 6 кубамэтраў дроў.

Дзень разьмяркоўваўся так: у раньні разам з галасістымі нязнаньскімі „шантаклёрамі“ будучыя выкладчыкі, крытыкі, лінгвісты ўставалі, мыліся ля студні, у карыце, потым сьнедалі і а 8-ай гадзіне накіроўваліся ў лес. У лесе працавалі да першай гадзіны дня, тады ішлі палуднаваць, і, папалуднаваўшы, заставаліся на рабоце да 6 ай гадзіны, да вячэры.

Вакол Нязнані галоўным чынам чорналесьсе: асіна, альха, дуб, бяроза, граб.

Глуш, вільгаць, мох—скачуць і зьнікаюць між вецця залатыя пробліскі сонца; глуш, вільгаць, мох—на рэдкіх промнях іскрыцца раса, тонкае, срэбнае павуціньне цягнецца, як эмблема лёгкіх сноў восені.

Па лесе ходзіць з мэтравай меркаю ў руках дзесятнік вучлеспрагасу тов. Чарняк. Ён дае практычныя паказаньні навічком, паказвае дзялянкі, часам прыкладае мэтр да складзеных дроў і напамінае:

— Калі ласка, давайце дзесяць сантымэтраў лішніх... На ўсушку, утруску!

— Ёсьць, таварыш начальнік! Ведаем...

Дрэва спачатку падсякаецца (з таго боку, куды пажадана паваліць яго), потым, з адваротнага боку, крыху вышэй падсечкі, у сакавітую драўніну прагна ўпіваецца піла і праз 10-15 хвілін якая-небудзь асінішча, больш за паўмэтра дыямэтрам, з шумам разразае паветра. Тады рэха ад удару вобзем гудзе па лесе, а на месцы падзеньня ўтвараецца цэлая дарога: цяжкая туша трывае драўніны на сваім шляху бязьлітасна ломіць косцы меншым сябром і сяброўкам.

Паводле рознастайнасьці парод дрэва (мяккая, паўцвёрдая і цвёрдая) існуюць розныя расцэнкі для выстаўленых кубамэтраў дроў—ад 78 кап. да 1 р. 05 кап. У сярэднім, заробак студэнта-лесаруба складае 2 р. 70 кап.—2 р. 90 кап. у суткі (пры васьмігадзіннай працы). Вядома, для профэсіянала-лесаруба норма выпрацоўкі куды вышэйшая—4-5 кубамэтраў.

Пасьлявячэры навольным паветры (свая кухня: чатыры дзяўчыны—першакурсніцы жвава і самааддана завіхаюцца ля катлоў) на ўскраіне вёскі ўспыхвае песьня:

А ў по-лі вярба...
Па ад вя-ярбой вада*...—

ЮРКА ЛЯВОННЫ

пачынаюць двое запявал.

„Там ха-адзіла,
Там гу-уляла...
Дзеўка-а ма-ала-ада!“ —

падхапляе і выносіць песню за
ваколіцу нястройны, але магутны
хор.

Паціху тлее ўпарты консерватызм
вёскі—глухой, дзікунскай, закіну-
тай, забытанай у бязьмежных ба-
лотах. 18 двароў скоса глядзяць
вачыма сфінкса на гарадзкое, нез-
наёмае племя...

Азія, дамастрой—ступкі для проса,
чаны,—некранутая спадчына часоў
заснавальніка Нязнані, і-скрозь Азію,
дамастрой, скрозь традыцыі цем-
разай і гвалту—маладыя нашчадкі
беглага салдата Тоўсьціка-да сту-
дэнтаў літфаку, праз тыдзень пасля
іх прыезду:

У комсамол запісваемся... Гэта вы
правільна... Ячэйка будзе! Цяпер
яшчэ вось лікпункт організуем... А на
лета—у колгас! Вось тады прыяж-
джайце да нас... Як шэфы!

Арыстакратычныя студэнты Окс-
фордскага ці Кэмбрыджскага уні-

вэрсытэтаў (будучыя „цвёрдало-
быя“), для якіх

— „... закусочной—Индия,
а буфетною стойкой—Ал-

жир“,

у часы, вольныя ад заняткаў, вядуць
спарборніцтва па дасягненнях ан-
гельскага боксу, разьбіваючы адзін
аднаму насы і ламаючы рэбры, або,
як сапраўдныя дэндзі, у прыпадках
спліну апатычна шпацыруюць па
туманых вуліцах сваёй сталіцы,
у чаканьні нямінучага соцыяльнага
штурму.

На адным з двароў Нязнані па
сёняшні дзень вісіць нумар нась-
ценгазэты „Студэнт на лесазагатоў-
ках“. У гэтым нумары разгорнута
пераклічка ўдарных брыгад малых
лесарубаў, прарэсьцяцца выклікі на
соцыялістычнае спарборніцтва. З гэ-
тага нумару можна даведацца аб
тым, што за 13 дзён верасня ля
вёскі Нязнань вырасьлі 1888 з ліш-
нім кубамэтраў дроў, а ў самай
вёсцы вырасла комсамольская ячэй-
ка, лікпункт і вырастае—цераз тлу-
шчы недавер'я, чутак, руціны-выра-
стае—колгас.

Пра творчасць расійскіх рабочых-ударнікаў

I.

Яшчэ нядаўна знаходзіліся „святлыя ўмы“, якія, разглядаючы лёс літаратуры СССР, зусім проста гаварылі пра немагчымасць стварэння ў ім пролетарскае літаратуры.

Такія прогнозы Троцкага, бязумоўна, ня былі выпадковымі, яны стаялі ў сьціслай сувязі з яго агульна-політычнаю плячформаю і соцыяльна клясаваю практыкаю. „Навуковае“ карканьне ўсё-ж не наклікала бяды. Поруч з агульным складана-дыялектычным жыццём краіны, загартоўваючыся ў клясавым змаганьні, сьвядома расьце пролетарская літаратура, клясава-ідэёвая, соцыяльна насычаная. Рэканструкцыйны пэрыод, барацьба за соцыялізм накладае на пролетарскі літаратурны рух адказныя задачы барацьбы за спадарожніцкую і саюзніцкую літаратуру, каб перавесыць яе на рэйкі пролетарскае літаратуры. Лёгіка рэканструкцыйнага пэрыоду патрабуе ліквідаваць адставаньне пролетарскай літаратуры ад тэмпаў соцыялістычнага будаўніцтва.

Ёсць людзі, якія гэта адставаньне згодны тлумачыць, так сказаць, спэцыфічнасьцю мастацкае ідэолёгіі, знаходзячы законамернасьць гэтага адставаньня ў гісторычным разьвіцьці літаратурнага процэсу. Такія погляды, такое прыкрывацельства „непарушным гісторычным законам“, могуць узьнікнуць толькі на глебе абсалютнага неразуменьня гісторычнага разьвіцьця літаратур, як клясавых ідэолёгіяў. Гэта ідзе адна-

ўмельства адрозьніваць літаратуру пролетарскую, якая мае свае спэцыфічныя асаблівасьці і пэрспэктывы разьвіцьця, як ідэолёгія рэволюцыйнае прогрэсыўнае клясы. Няўмельства адрозьніваць яе ад літаратур іншых клясаў, гісторычна абмежаваных пачаткам і канцом у сваім разьвіцьці, як гісторычна абмежавана і само панаваньне гэтых клясаў, што ў выніку клясавае барацьбы апinyaюцца ў беспэрспэктыўі.

Калі гаварыць пра адставаньне мастацкай ідэолёгіі, як пра ступені даўжыні, як пра тэмпы разьвіцьця ў станаўленьні клясавага стылю, дык трэба заўсёды памятаць, што гэта ступень даўжыні знаходзіцца ў пэўнай залежнасьці ад даўжыні гісторычнага панаваньня клясы і клясавай ідэолёгіі, што вырастае на гэтай глебе. Усталёўваньне мастацкае ідэолёгіі будзе больш хуткім у тэй клясы, якая ў сваім разьвіцьці ня губіць пэрспэктыў, якая прогрэсуе, якая паглыбляе свой сьветапогляд і на гэтай аснове дае магчымасьць поруч разьвівацца і клясаваму стылю, бо даўжыня шляху ў станаўленьні мастацкае ідэолёгіі ў значнай ступені залежыць ад якасьці клясавае сьвядомасьці рэволюцыйнае клясы. Асноўнаю асаблівасьцю ідэолёгіі пролетарыяту зьяўляецца адзінства яго тэорыі з непасрэднаю соцыялістычнаю практыкаю свае клясы, а менавіта гэты момант дае поўнае права гаварыць, што мастацкая ідэолёгія, як і ўсе іншыя віды пролетарскае ідэолёгіі, зусім не пад-

парадкавана закону хвасьціцкага адставанья. Гэта не ў яе законамернасьці, яна сродак клясавага змаганья, павінна і можа разьвівацца ў адзінстве соцыялістычнага процэсу.

Толькі разумеючы гэта, можна сьвядома падыйсьці і зразумець факт гісторычнай важнасьці—заклік ударнікаў у літаратуру. Заклік ударнікаў, гэта ня ёсьць чарговае мерапрыемства, і яго нельга разглядаць ізолявана ад агульнага жыцьця краіны. Але мала сказаць, што ён ёсьць непасрэдным вынік посьпехаў культурнае рэволюцыі, мала сказаць, што толькі заклік шляхам арабочваньня зьнішчае неадпаведнасьць росту пролетарскае літаратуры параўнальна з ростам соцыялістычнае будоўлі. Заклік трэба разглядаць, як адзіную лінію разьвіцьця пролетарскае літаратуры, як прыцыпова вышэйшую ступень у разьвіцьці яе. Разам з агульнымі дасягненьнямі росту, абумоўленья імі, падвышаюцца і патрабаваньні да літаратуры як да аднаго з роўналежных сродкаў, што актыўна дзейнічае ў клясавай барацьбе. Гісторычнае разьвіцьцё клясы прывяло яе да таго, што лепшая частка, перадавікі пролетарыату, культурна ўзросшыя, ідуць у літаратуру, каб стварыць камуністычнае мастацтва. Каб яно было непасрэдна звязана з жывым соцыяльным жыцьцём, каб яно ўскрывала складаныя законамернасьці яго, каб было партыйным.

Пролетарыят, уладаючы вышэйшай тэорыяй пазнаньня, матэрыялістычнаю дыялектыкаю і соцыялістычнаю практыкаю, толькі і можа прывесць да сапраўдна глыбокае літаратуры бальшавізму. І прогрэс пролетарскае літаратуры, і яснае ўсталёўваньне яе вельмі ясна падкрэсьлівае сам заклік, і першая практыка яго—творы рабочых ударнікаў. Гэта асноўнае пытаньне літаратурнае палітыкі, стаўшае перад вачыма ўсяго Саюзу, не ва ўсіх частках яго аднолькава пасьпяхова

вырашаецца. Таму задачаю гэтага артыкулу і зьяўляецца, завастрыўшы пытаньне аб гісторычнай законамернасьці закліку і важнасьці яго для нашага часу,—разглядзець асноўны напрамак творчасьці рабочых, закліканых у літаратуру, тае часткі Саюзу, дзе заклік ужо мае сваю пэўную гісторыю і вопыт, напрыклад РСФСР, каб скарыстаць гэты вопыт у рабоце Беларусі.

II

Хто ня бачыў соцень невялічкіх кніжак з бадзёрымі жывымі назвамі: „Рождение цеха“, „Вбоях за металл“, „Догоним“. Хто ня чуў пра гэтую вялікую прадукцыю самых рознастайных гутарак, ацэнак, і вусных і надрукаваных. Тут можна пачуць, што літаратура рабочых ударнікаў—гэта ўзоры пролетарскае мастацкае літаратуры, што тут засяродкавана ўся спэцыфічнасьць пролетарскага стылю, бо так стала замацоўваецца ў іх літаратуры творчы жанр. Другія згодны абвешчаць агулам творы ўдарнікаў, як творы, якія і блізка нічога ня маюць з мастацкаю літаратураю, як голуую публіцыстыку, як агітацыйна-політычную літаратуру. Некаторыя ў гэтай творчасьці бачаць толькі адну мэту і вартасьць—абмен вопытам між сабою прадпрыемстваў. Зразумела, што такія катэгорычныя ацэнкі могуць узьнікнуць у галаве чалавека, што катэгорычна мысьліць формальнай лёгікай.

Кніжкі рабочых-ударнікаў, якія вышлі, нельга разглядаць, як нешта стала разьвітае, усталяванае, як канчатковы вынік. Гэта рэалізаваны процэс росту, гэта адна з ступенек, падыходзячых да якіх, закліканы ў літаратуру рабочы можа сьвядома і ясна бачыць далейшыя шляхі да стварэньня соцыялістычнага мастацтва. Гэта здаровы эмбрыён стылю, але ніяк не выкрышталізаваны пролетарскі стыль.

ПРА ТВОРЧАСЬЦЬ РАСІЙСКІХ РАБОЧЫХ-УДАРНІКАЎ

Творчасьць ударнікаў трэба разглядаць у дынаміцы, у процэсе, улаўляючы асноўныя тэндэнцыі росту і памятаючы, што кожны дзень прыносіць ускладненьне, якаснае палічбленьне, і што якасьць будучых творчых дзён у значнай ступені залежыць ад умення накіраваць, ад умення выходзіць.

Супроць суб'ектывісцкіх агульных ацэнак творчасці рабочых-ударнікаў трэба змагацца, трэба ва ўсёй гэтай вялікай масе бачыць і адзінкі, з іх акрэсленымі творчымі магчымасьцямі. Трэба дыфэрэнцыяваць гэтую творчасць і катэгорычна зьнішчыць абязьлічку. Усім вядома, што заклік гэта ня справа аднаго-двух дзён, гэта штодзённая напружаная работа ў літгуртках на прадпрыемстве. Работа за літаратурную граматынасьць, культуру, за глыбіню сьветапогляду, за творчы мэтад пролетарскае літаратуры, за высока-мастацкую творчасць.

Было-б вельмі наіўным думаць, што ўсе рабочыя літгурткуўцы, якія маюць і ня маюць свае прадукцыі, ужо адным сваім уваходам у літгурток усе робяцца і абавязкова ўсе зрабляцца вялікімі пісьменьнікамі-мастакамі. Аддаючы вялікую ролю сьвядомай напружанай творчай вучобе, усё-ж было-б ня правільным выключачь адсюль і момант індывідуальных большых ці меншых творчых магчымасьцяў. Заклік арганізавана вырашчвае пэўную частку здольных перадавікоў свае клясы, але зусім можа быць, як сказаў адзін з расійскіх дасьледчыкаў, што „некаторыя кніжкі рабочых-ударнікаў могуць застацца адзінай кнігай свайго аўтара“. Тысячы рабочых-ударнікаў зусім не абавязкова павінны даць тысячы кітоў мастацкае літаратуры, частка з іх можа даць і крытыкаў, і моцных культурных пролетарскіх публіцыстаў, і, урэшце, пэўная частка бясспрэчна дасьць моцных пісьменьнікаў, якія змогуць спалучаць сваю творчасць з рэвалюцыйнаю соцыя-

лістычнаю практыкаю клясы. Таму, калі падыходзіш да аналізу творчае прадукцыі ўдарнікаў, дык трэба ўважліва яе дыфэрэнцыяваць, а не абвешчаць увогуле публіцыстычнаю ці ўвогуле ўзорам мастацтва.

Бясспрэчна, з гэтае масы кніжак ёсьць пэўная частка, якую нельга назваць мастацкаю літаратураю. Аўтар, прасякнуты ідэявымі імкненьнямі свае клясы, лёгічна паведамляе пра яе дзейнасьць і нараджэньне ў новым новых мерапрыемстваў, суха, рацыяналістычна даводзіць сваю перамогу і клясавую праўду. Яркія прыклады такіх кніжак— „Победа“, „Мосэлектрика“ Князева, „Записки нормировщика“ Рэзьніка, „Первый удар по бесплановости“ Беллагалоўскага. Але ёсьць творы, пра якія ні ў якім разе гэтага сказаць нельга, якія бясспрэчна належаць да мастацкае літаратуры, і тыя „цаніцелі“, якія адносяць і гэтую катэгорыю да „прэзрэнной“ публіцыстыкі, даводзяць толькі свае наскрозь струхнелыя погляды на мастацтва, меркаю, крытэрыем бяручы зацьвілыя, закасьцянелыя, буржуазна-эстэцкія нормы.

Прынцыповае-ж адрозьненьне літаратуры мастацкае ад публіцыстыкі ў шырокім сэнсе гэтага слова тое, што спэцыфікумам мастацкае літаратуры зьяўляецца канкрэтны вобраз. Яна мысьліць вобразамі ў процілегласьць выключна рацыяналістычнаму, лёгічнаму мысьленьню, якога патрабуе публіцыстыка. Мастацкі вобраз, дзякуючы сваёй тыповасьці і канкрэтнасьці, эмацыянальна насычаны, заўсёды нясуць у сябе лёгіку ідэі твору, у роўнай ступені дзейнічае на нашы думкі і пачуцьці, арганізоўвае і накіроўвае іх у пэўны бок.

Прымаючы пад увагу гэтае прынцыповае адрозьненьне, трэба і падыходзіць да аналізу твораў рабочых-ударнікаў. Разам з такімі творамі, як „Догоним“ Тарасэвіча, „Старый и новый мастер“ Сьвяценкі, „Через границу“ Юханава, „В боях

за металл“ Міхайлава, „Лодырь Бадулін“ Цыпкіна, творы, якія бясспрэчна жывуць прысутнасцю вобразаў, вобразным мысленнем большае ці меншае сілы, ёсць шэраг твораў з бледнымі намёкамі на вобраз. З першага часу, здаецца, цяжка і ўявіць, да якога роду літаратуры, мастацкае ці публіцыстычнае, яны належаць. Сярод паступова-пэдаггічнага падачы фактаў з жыцця заводу характару газэтнага допісу трапляюць месцы—які небудзь моцно, ці сілуэт вобразу гэра,—што гаворыць пра пэўнае імкненне аўтара да мастацкае творчасці, гавораць пра жывыя, першапачатковыя не развітыя яшчэ, вельмі слабыя, але ўсё-ж элементы характэрныя для мастацкага твору, для вобразнага мыслення.

Гэта творчасць, што спалучае ў сябе і вобразнае і лёгічна-публіцыстычнае мысленне, па сутнасці зьяўляецца хваробаю росту. Але такі пераходны характар творчасці, усё-ж такі не дае нам права далучаць гэтую літаратуру да публіцыстыкі, а дае права толькі гаварыць пра ступень мастацкасці гэтых твораў ці пра нізкую ступень мастацкай якасці іх.

І менавіта, ставячы пытаньне так, мы, з аднаго боку, крытычна зможам падыйсці да аналізу творчасці рабочых-ударнікаў, унікаючы шкоднага захвальвання, з другога боку, зможам бачыць перспэктывы развіцця гэтае творчасці, убачым тую сапраўдную глыбокую здаровую аснову, на якой яно развіваецца, па праву зможам ацаніць вялізную вартасць таго новага, што нясе з сабою творчасць ударнікаў.

Вырастаючы на глебе глыбока складанае рачаіснасці, клясавае практыкі, гэта творчасць сама на яе ўздзейнічае. Функцыянальнае значэнне гэтае творчасці вялікае. Але зноў было-б памылковым функцыянальнасць кніжко ударнікаў зводзіць толькі да мэты абмену

вопытам між прадпрыемствамі. Такая пастаноўка пытаньня, перш, бярэ зноў усю творчасць увагу, ня толькі не падкрэсліваючы, а нават зусім змазваючы вялікае значэнне яе ў гісторычным развіцці мастацкае літаратуры пролетарыату. Такая пастаноўка пытаньня робіць гэтую творчасць толькі злобадзённаю, кароткажыўнаю „патрэбаю дня“, абмяжоўвае яе вузкая вытворчымі рамкамі і мэтай.

Функцыянальнасць твораў рабочых-ударнікаў надзвычайна вялікая таму, што яна ня толькі ўскрывае, ня толькі правільна адлюстроўвае складанасці і законамернасці рэканструкцыйнага перыяду, а і свядома, завострана ідэява, з пункту гледжання свае класы ацэньвае яе. Гэты момант актыўна-ідэявай ацэнкі—адна з характэрнейшых рыс маладога, часам яшчэ мастацкі неаформленае літаратуры рабочых-ударнікаў.

Аўтар, апісваючы жыццё заводу, дробныя і вялікія справы, прагульніка і гэра працы, ніколі не хваецца за шыльду аб’ектывісцкага паказу. Гэта не „В тупике“ Вера-саева, з яго падкрэсленым аб’ектывізмам, з яго свядомым уніканнем ад ацэнкі фактаў соцыяльнага жыцця. Гэта не флэбэраўскі рэалізм з наіўным жаданнем аўтара схваць сябе. Рабочы-ударнік свядома завостравае сваю ацэнку, заўжды падкрэсьліваючы свой клясавы ідэявы твар. Гэта робіць творчасць ударнікаў глыбока партыйнаю, востра клясавы накіраванаю.

Творчасць ударнікаў далёка ад усякіх формальна-эстэцічных мудрагельстваў. Пагоня за ўпрыгожваннем, характэрная для тых соцыяльных груп, якія губляць сэнс жыцця і імкнуцца „мудраю“ формаю кампенсаваць пустату свайго зместу, зусім варожа характару творчасці рабочых-ударнікаў.

Уся творчасць ударнікаў поўна здаровага важнага сэнсу, актуаль-

насьці. Закліканьня ўдарнікі даюць літаратуры бадзёрнасьць, оптымизм, гэроіства барацьбы за соцыялізм, усталяваньня клясавае волі і веру ў клясавую праўду. Яны даюць новую актуальную тэматыку рэканструкцыйнага пэрыоду.

Зьяўляючыся сэрцам вытворчасьці, прасякнуты воляю колектыву, непасрэдна ўдзельнічаючы ў працэсе соцыялістычнае будоўлі, рабочы-ўдарнік паказвае рэчаіснасьць ня з боку наглядаючы, не туманна і квола адлюстроўваючы, а імкнучыся паказаць у клясавым змаганьні соцыяльных суіярэчнасьцяў, у разьвіцьці і нараджэньні новага.

Адсюль такі праўдзівы паказ рэчаіснасьці, поўная адсутнасьць лагіроўкі, паказ ня толькі радасьці перамог, ня толькі светлых бакоў нашага жыцця, а і тых рэштак старога, якога не—дый адгукнецца уззлавана-прыдушаным голам, не, не—дый украдзецца архаічнаю цывільлю ў новым.

Што-ж даюць рабочыя-ўдарнікі, гэтыя пачынаючыя маладыя пісьменьнікі? Што-ж больш прыцягвае іх увагу з багатае соцыяльным жыццём рэчаіснасьці?

Тэмаю пераважна большасьці кніжак зьяўляецца жыццё заводу, прадпрыемства, рабочага колектыву. Творы рабочых-ударнікаў даюць нам яснае ўяўленьне, як людзі змагаюцца за соцыялістычныя мэты работы, за спарорніцтва, за выкананьне прамфіплянэ, за высокую якасьць прадукцыі. Яны паказваюць, як маладыя „застрэльшчыкі“, камсамольскія брыгады, беражліва лічаць хвіліны свайго маладога чалавечага жыцця, каб ніводнае ня згубіць дарэмна, каб усе сілы аддаць краіне. Перад нашымі вачыма праходзіць шэраг вобразаў рабочых рацыяналізатараў, што ўступаюць у барацьбу з традыцыйнымі нормаў ў вытворчасьці: гэта людзі, якія не захапляюцца бляскам вузка-эгоістычнае славы вынаходцы, а паўстаюць перад намі адзінкамі з

непарушнаю воляю колектыву ў барацьбу за тэхніку.

Перад намі паўстае новы соцыялістычны завод, часам з папярэдняй гісторыяй свайго разьвіцьця і нараджэньнем у ім новага чалавека, новых чырвонаштандарных цэхаў.

Ня раз падкрэсьліваўся дасьледчыкамі вельмі важны факт у творчасьці пачынаючых ударнікаў—гэта што цэнтрам апавяданьня, як кажуць, душой яго, зьяўляецца чалавек, людзі, колектыў. Сапраўды, у гэтай творчасьці мы зусім не сустракаем падрабязных павольных апісаньняў за межаў дзейнасьці чалавека. Мы ніколі ня сустрачым пасыўнага любаваньня рэчамі; рэчы бяруцца як момант, што дапаўняе чалавека ў яго дзейнасьці, а не домінуе над ім. Вельмі характэрна, што досыць часта паказаная ў творчасьці ўдарнікаў машына заўсёды бярэцца як элемэнт працэсу, як частка вытворчага жыцця, якая мае вартасьць толькі ў прысутнасьці чалавека.

Аўтара цікавіць не сама машына, як вялізная складаная конструкцыя, а тая карысьць, тая функцыя, якую яна выконвае ў працэсе вытворчасьці.

Таму рабочы аўтар заўсёды падкрэсьлівае прымат чалавека, а пры адсутнасьці актыўнае дзейнасьці апошняга ярка паказвае „поблекшие станки осиротелые“, „тракторы, лежащие мертвой грудью серого чугуна.“ Трэба сказаць, што ў процілегласьці Аліпайскаму фэтышурэчы, у процілегласьці яго супроцьстаўленьню чалавека, як мізэрнасьці, машыне, як волату, рабочы-ўдарнік ніколі перад ёю (машынаю) не адчувае гэтага настрою прыніжаннага раба. І цікава, што да машыны ў дзеяньні, амаль усе рабочыя аўтары праяўляюць аднолькавы адносіны: нейкую глыбокую цяпляны, ласкавую асьцярожнасьць, як да свайго колектыўнага роднага, якое

таксама, як і ён, рабочы, надпарадкуючыся яго жаданню, служыць адной мэце пабудовы сацыялізму. Гэта радасная лірычнасць рабочага да яго сродку вытворчасці—машыны, станка—яскрава дадзена ў кніжцы Тарасэвіча „Догонім“.

„Вычистил все. Напоил пересохшие губки масленок, да и всего чуть не выкупал в золотом масле. Исправил инструмент. Станок опять засиял, как свечками, солнечными зайчиками. Синеватый в тонну весом супорт опять заскользил по масленым рейкам. Вся станина, похожая на распростертую птицу, плавала над блоком, а он чугунный, внизу крепко охваченный объятиями кондуктора, ждал завершения своего рождения“.

Калі аўтар падае веліч камуністычнае працы, дык ён напаўняе гэтым энтузіязмам і ўсё навакольнае, таму і „машина будто почувала тревогу рабочего“. Таму насычаныя чалавечаю воляю „молотки и барабаны ударили сразу, заревела мастерская металлическим бешеным ревом“. Такія адносіны да сваіх сродкаў вытворчасці, вера ў моц клясавага чалавека зьяўляюцца вынікам зусім новых адносін да працы.

Праца ў творчасці рабочых-ударнікаў падаецца не як праца наёмнага рабочага (праца як сродак пражытку, як момант дасягнення асабістага матэрыяльнага добрабыту), не як некаторая патрэба чалавека так ці інакш дзейнічаць. Рабочы-ударнік у сваіх творах, адбіваючы жыццё новага, рэканструкцыйнага перыяду, у аснову кладзе новую, свядомую, мэтанакіраваную, ідэа-насычаную, камуністычную працу.

Праца ў іх выступае, як сродак да зусім акрэсленае ўсвядомленае сацыялістычнае мэты. Каб ярчэй паказаць гэтую глыбокую сэнсоўнасць новае працы, паказаць, на якой аснове яна магла ўзьнікнуць і ўсталявацца, рабочы ударнікі

часта падаюць нам малюнк рабскае дванаццацігадзіннае працы на старых капіталістычных прадпрыемствах. „Их было три. Три небольших кардо-ленточных фабрики почти с кустарным оборудованием. Закопченные низкие потолки в цехах приплюснутые окна позеленели от копоти, сквозь них улицы казались безрадостными. Где-то подбитым шмелем жужжал вентилятор. Едкая наждачная пыль покрывала предметы густым слоем. Вот младенец вырастешь, будешь как твой папаша по десяти часов в такой-то пыли работать. Мрачные были времена. Жизнь рабочих текла, похожая на закопченные потолки хозяйских корпусов“ (Юханаў і Назараў, „Через границу“).

Амаль ва ўсіх кніжках мы можам заўважыць, як аглядаецца аўтар на гісторычны шлях свае клясы, на „зверине царство полицейской России“.

Таму упарта будуючы сучаснае, яны так часта ў сваёй творчасці падкрэслваюць сваё заваёванае права гаспадара. Не гаворачы ўжо пра тое, што літаральна ўсе кніжкі ўдарнікаў перасыпаны словамі „наш завод“, гэта адчуваньне сябе колектыўным гаспадаром прасякае кожны вобраз, ідэю, кожны куток твору. У той-жа кніжцы „Через границу“ аўтары паказваюць цікавы малюнак такіх шчырых свядомых беражлівых адносін да свайго заводу новага рабочага. „Рабочий Жуков стал старшим мастером. Неловко сначала, но должно быть хорошее это чувство, согревающее... Когда идет по залу Жуков, то в глазах у него яснеет теплая внимательность ко всему. Вот гайка валяется, надо поднять: может пригодится. Жуков кладет ее в карман блузы, а сам оглядывается не смеются ли товарищи, может не подстать мастеру собирагь разные гайки“.

Ярчэй ня скажаш-комэнтарыяў непатрэбна.

III

У першым нумары „РАПП“ быў зьмешчаны артыкул Е. Міхайлавай „На першым этапе“ з падрабязным аналізам творчасці расійскіх ударнікаў. У гэтым артыкуле Міхайлава падкрэслівае, што большасць рабочых ударнікаў яшчэ цяжка даецца ўвязка барацьбы за выкананьне прамфінпляну, за ўдарніцтва ў цэлу, з сацыялістычным паходам усяго заводу. Вельмі цяжка ім уключыць свой завод з напружанымі сацыялістычнымі тэмпамі ў агульную сыстэму сацыялістычнае дзяржавы, гаварыць не аб вузка-цэхавай мэце, а звязаньне яе з агульнымі задачамі цэлага. Міхайлава апэравала першай сэрыяй кніжак. Сапраўды, калі мець на ўвазе такія кніжкі, як „Старый і новы мастэр“ Сьвяценка, „Іменем рабочей общественности“ Шейна, „Сердце завода“ Навумава і нават лепшыя з гэтых першых вопытаў — кніжкі Міхайлава і Тарасэвіча, дык робіцца бясспрэчна ясным, што калі ў першых творах прэвалюе вузасьць цэхаўшчыны, дык у кніжцы Міхайлава „В боях за металл“ і Тарасэвіча „Догоним“ — гэта пытаньне толькі ставіцца, але разьвязваецца ў форме агульных дэклярацыйных разважаньняў. Тарасэвіч піша, што „просочилось другое чувство, чувство взвинченное на собраниях, чувство долга перед теми, кто вот выступает от подшефного района колхозов, пишет в газеты“. „Дайте автомобилей на перевозку хлеба, за вами рабочие, дело за вами...“ „Дадим, дадим, скоро дадим“. Тут мы сустракаем толькі асобныя выказваньні пра ўвязку прыватнага з агульнымі задачамі, агульнымі мэтамі цэлага. Але-ж гэта ня ёсьць перамога над цэхаўшчынаю.

Пасьля артыкулу Е. Міхайлавай вышлі яшчэ шмат кніжак рабочых ударнікаў. Трэба сказаць, што значная частка з іх яшчэ слаба пазбаўляецца гэтае вузасьці. Але ўсё-ж мы цяпер маем такія мастацкія

творы ўдарнікаў, у якіх барацьба за якасьць, за прамфінплян, за сацыялістычныя мэты работы сувязь зьвязваецца з агульнымі задачамі. Жыцьцё і творчасць на асобным заводзе імкнецца ставіцца ў агульную сувязь з творчым жыцьцём краіны. Напрыклад, найбольш яркая, значна якасна ўзросшая, якая бясспрэчна жыве разьвіцьцём мастацкага вобразу ў адпаведнасьці з разьвіцьцём аб'ектыўнае рэчаіснасьці кніжка Каграманова „Застрельщики“ можа даць некаторае уяўленьне пра паступовы рост творчасці рабочых ударнікаў.

Тэма кніжкі Каграманова — тэма, што вельмі часта сустракаецца ў творчасці рабочых ударнікаў. Гэта напружанейшая барацьба камсамольскае брыгады за ўдарныя тэмпы, за спаборніцтва, за пераробку чалавека. Гэты твор паказвае нам найбольш поўна і глыбока жыцьцё прадпрыемства ў яго складаных прычынных сувязях. Аўтар у канкрэтных вобразах, у жывых сцэнах разгортвае малюнкi ўдарнае работы энтузіястаў, паказвае ролю партыйнага кіраўніцтва, падае яркі момант, звязаны з нацыянальным пытаньнем. Ён бачыў у сваёй „літографіі“ ня толькі застрэльнікаў-перадавікоў, а людзей з рознымі ступенямі клясавае сувязьнасці і ўрэшце значна ўнікае гэтае вузасьць цэхаўшчыны. У творы Каграманова заўсёды прысутнічае жаданьне паказаць, як ідэя выкананьня прамфінпляну звязваецца з выкананьнем агульна-сацыялістычнага пляну. Паказваючы жаданьне падвысіць колькасьць выпуску прадукцыі, аўтар заўсёды напамінае, што гэта прадукцыя „рисунок, портреты, плакаты, размноженные в миллионных экземплярах, выбрасываются из литографии во все углы Азербейджана, призывая рабочих к строительству новой социалистической жизни“. „Ведь наши плакаты, если их хорошо сделать, будут звать к соревнованию там, где еще не

раскачались, а соревнование так ускорило нашу стройку, что держись за граница".

Тую-ж, у некааторай ступені, перамогу над павярхоўнасцю можна ўбачыць і ў кніжцы Старычкова „Люди и трактор“. Падаючы трактарна-ліцейны завод у браку, у хваробе прарыву, аўтар пазбаўляецца агульных разважанняў пра шкоду гэтых зьяў, а шляхам мастацкага паказу, і менавіта ім, навоchnа паказвае чытачу вялікую сацыяльную шкоду гэтага браку. Дрэнная якасці трактары ідуць у вёску. А ў вёсцы „на поле собралісь и стар и мал. Колхозники и единоличники посмотреть работу машины, проверить, есть ли в ней толк. Трактор шел уверенно, пел розную песню мотор. Играло солнце на стальном корпусе диковинного коня. Счастливец-тракторист рад был случаю показать свое искусство. Машина шла по мягкой сырой полосе. Тракторист повернул рычаг, заставил носатые лемехи плугов резать землю. —Посмотрим,—сказали неверящие. Вдруг мотор взвизгнул, тяжело вдохнул и смолк—поломка!..“ Аўтар далей паказвае адчуванне часткі рабочага калектыву, які ўспрымае факт „тракторов, погибших в гряде брака“, як „десятки гектаров неподнятой земли, вагоны недоданного стране хлеба“, як „нож в спину коллективизации“. Для большасці-ж кніжочных рабочых-ударнікаў усё-ж застаецца фактам-нямельства выйсці з кола вузка-вытворчых цэхавых інтарэсаў. Такая павярхоўная дыялектыка бяспрэчна адбіваецца на мастацкасці твору, часам робіць яго бяскроўнаю схэмай у пэдантычнай паступовасці паданых фактаў.

Новыя адносіны да працы, нараджэнне новага чалавека, здаровы оптымізм клясы—усё гэта паказана ў творчасці ўдарнікаў у сыціслай сувязі, ва ўзаемаабумоўленасці з новымі сацыялістычнымі метадамі работы і ў поўным адзінстве з імі.

Вы ня знойдзеце ніводнае кніжкі, дзе-б асноўным нэрвам апавядання было сацыялістычнае саборніцтва, ударніцкі рух. Пачынаючы ад „В боях за металл“ Міхайлава і канчаючы „Свежей закваской“ Вішнеўскага, „Ударной комсомольской“ Роднага, „Силой примера“ Аравацкага, „Застрельщиками“ Каграмава, усе гэтыя творы прасякнуты жаданнем паказаць, як новыя метады работы пераабляюць цэхі-прагульшчыкі ў чырвонаштандарныя цэхі, заводы ў конвульсіях прарываў—у ўдарныя заводы. Але трэба сказаць, што сам факт нараджэння і развіцця ўдарніцтва не ва ўсіх творах паказаны аднолькава глыбока.

Перад намі кніжка Міхайлава. Яна паказвае, як „цех прогульщиков и симулянтов стал примером для других“, дзякуючы новым методам работы; Міхайлаў само нараджэнне іх не ставіць у глыбокую прычынную сувязь зьяў. Ён усё-ж паказвае, як сама дыялектыка рачаіснасці прывяла да зьяўлення новага, якасна ўскладненага рэканструкцыйнага перыяду, і як сам ён, яго патрабаванні абумовілі зьяўленне новых форм працы. Праўда, Міхайлаў, калі гаворыць пра нараджэнне ўдарніцтва на заводзе, то аргументуе, што „стране нужен металл. Ясное дело, работать через пень-колоду нельзя. Давайте соревнованием улучшим работу цеха“. І разам з тым усю ініцыятыву, самы факт зьяўлення саборніцтва на заводзе ён паказвае праз мастацкі вельмі слабы вобраз вальцоўшчыка Куздукова, з яго прававай аб тым, што „нужно соревнованием поднять инициативу масс“. Далей у Міхайлава ўсё згаджаюцца і, огромный маховик, стрясая с чугунных плеч пыль, качнулся. Перезванивая двинулись муфты, запели свою песнь валы. Листопрокатка тронулась в путь—на борьбу за металл, за пятилетку, за социализм.“

Недастаткова глыбока паказана Міхайлавым і развіццё новых ме-

тодаў у барацьбе ўнутрызаводзкае рачаіснасьці. Міхайлаў часта констатуе вынік процэсу, а не падае самога разьвіцьця процэсу ў яго абумоўленасьцях. Таму так часта ён запэўнівае чытача, што „все жило соревнованием, стенгазета изменила свое содержание“, або „администрация нам помогает хорошо“. А вось напоўніць гэтыя публіцыстычна выніковыя факты канкрэтным жыцьцём паказаць адносіны да новых мэтодаў работы розных частак рабочага колектыву—Міхайлаў пакуль што ня змог. Праўда, Міхайлаў досыць добра паказвае супраціўленьне клясавага ворага,—трацкістых. Гэта гаворыць, што ён успрымае разьвіцьцё рачаіснасьці ў барацьбе соцыяльных супярэчнасьцяў, але ня ўзрос да глыбока-дыялектычнага разуменьня іх. Таму і дае ён у сваім творы асобныя месцы гэтых соцыяльных супярэчнасьцяў, вельмі слаба даючы процэс станаўленьня новае якасьці. Тое-ж самае можна сказаць і пра трацкістых у кніжцы Салава „Рождение цеха“.

У некаторых кніжках зьяўленьне на вытворчасьці новых форм працы дэкларацыйна мотывавана, але яшчэ слаба даецца разьвіцьцё мастацкага вобразу. Так, у „Застрельщиках“ Каграманова пачатак спаборніцтву быў пакладзены маладым комсомольцам Фэрбэрам, які па прычыне, аўтарам зусім не паказанай, выклікаў старога рабочага на спаборніцтва. Момент узьнікненьня паказаны неяк у асабовым пляне і зусім не падрыхтаваны прычынамі, якія-б змаглі гэты факт выклікаць. „Виктор Фербер, усиленно жестикулируя, начал что-то доказывать:—Нет, не слабо!—А все-таки слабо!—спокойно утверждал другой ученик“. І вось той, які гаварыў „не слабо“, паклаў пачатак ударніцкаму руху на прадпрыемстве. Аўтар зусім абмінае момант, чым-жа абгрунтаваць сам факт жаданьня спаборнічаць. Ці выклікаецца гэта жыцьцём і патрэбамі вытворчасьці, ці гэта

„просто факт“ (якога, між іншым проста ня бывае).

Што-ж да разьвіцьця новых мэтодаў работы і іх вынікаў, дык гэта Каграманаў паказаў куды лепш. Ён нам паказаў у мастацкі-пераканальных вобразах комсамольскія брыгады, для якіх праца гонар, увязаў іх з рольлю партыйнага кіраўніцтва, паказаў жывы малюнак клясавага ворага, што пралез на прадпрыемства і зацірае рабочага-рацыяналізатара. Падаў яркі вобраз рабочага з Пэрсый—цюрка, які прышоў на завод бо „в Персии напрасно искал работы“, бо „в карманах у Гулама кроме ракушек, подобранных на берегу моря, ничего не было, были только руки“. Аўтар паказвае адносіны комсамольскае брыгады і шэфства яе над гэтым маладым іншай нацыянальнасьці хлопчуком, арганізоўвае чытача да здаровага інтэрнацыяналізму. Аўтар не выключае і наяўнасьці на прадпрыемстве вялікадзяржаўнага шовінізму. І надзвычайна важна, што процэс пераробкі чалавека, так мастацкі слаба яшчэ дадзены ў творчасьці рабочых-ударнікаў, тут падаецца не ў парадку пералічэньня набытых чалавекам дадатнасьцяў, а імкненьня падаць, як чалавек перараджаецца. Каграманаў падае вобраз рабочага Крывашэева, што ня верыў ва ўдарніцтва, у партыю, падае рабочага-спажыўца, які паступова перараджаецца ў актыўнага новага чалавека—ударніка.

Аўтар досыць ярка паказвае самяя прычыны перараджэньня. „Я, как и многие беспартийные мастера, чуждался партии. Все собрания казались ширмой, где говорят одно, а делают другое. Мне все казалось не так, и в партийцах я видел карьеристов и подхалимов, которые хотят выслужиться, а сейчас увидят... Зачем комсомольские бригады уплотнили свой день, увеличили норму, внесли новые методы в работу? А ведь если здраво рассуждать, то мы от этого только

больше получаем. Работа та же—8, а польза и государству и себе. И как обидно было, что не мы, а молодежь начала работать по-ударному”.

Гэта ўжо значнае дасягненне ў творчасці ўдарнікаў, бо часцей за ўсё, гэты складаны працэс пераадання чалавека не дае мастацкага вобраза, бо патрабуе надзвычайна высокае ступені ідэа-класавае свядомасці, глыбіні дыалектыка-ленінскага метаду.

Агульнае для ўсіх твораў ударнікаў, якія паказваюць новыя методы работы,—гэта надзвычайны оптымізм, гэта радасць поўнага жыцця чалавека, нічым не парушанага вера ў „пераможам“. Гэта надзвычайна выразная класавая пазыцыя, гэта тое адчуванне калектывізму, якое застаўляе глядзець на лодара, прагульніка, як на ворага, як на здрадніка.

Гэты гонар працы ніколі не пакідае гэрояў творчасці—рабочых ударнікаў нават тады, калі „тучы пылі поднимались над выколачиваемыми рядами опок. Жгло от красного металла не успевших остыть форм. Пыль покрывала лицо, обдавала мокрое тело, лезла в горло, спирала дыхание. Трудно было работать людям, которые уже отдежурили одну смену“. І разам з тым „Уф! совсем запарился,—вздыхнул он, весело улыбаясь“.

Гэта не романтика Кірылаўскага заводу з „рубиновыми гвоздиками“, і „запахом вервены“. Гэта адзін з малюнкаў новае, ударніцкае, свядомае, мэтанакіраванае, калектывнае працы. Гэта малюнак ударніцкае жыццярадаснасці і актывізму. Таму так арганічна гэтыя творы ўбіраюць у сябе простыя словы „догнать, даешь, укрепим“, робячы іх глыбока сэнсоўнымі. Таму лейт-мотыў—„мы разбросанные по всем отделениям, незаметные, но сильные“. Таму так пераканальна гучыць усім вядомае і ўсімі падкрэсленае лірычнае адступленне

Тарасэвіча: „хорошо чувствовать себя спицей в одном колесе. Хорошо быть хозяином страны, своего завода, своего станка. Вот захочешь и сделаешь из пятипудовой гири точно размеренную деталь. Захочешь и выполнишь хоть какой промфинплан. Захочешь—догонишь и перегонишь любую Америку!“

Цікава падкрэсьліць, што ў творчасці ўдарнікаў, творчасці мэтанакіраванай, якая рэдка ўжывае адступленьні, апісанні, усё-ж у некаторай частцы яе мы знаходзім момант прысутнасці прыроды. Гэта ня квола павольнае апісанне „затон крыштальных“, „далее вераснёвых“, гэта, уласна, і не апісанне, а прысутнасць у творчасці маладых, сонечных, веснавых дзён, заўсёды звязаных з працэсам працы, што дапаўняе агульна-эмоцыянальны, оптымістычны тон. „Казалось, что нет выхода из тупика и прорыва. Как светлые птицы в первые дни весны прилетели в цеха к станкам, комплектом новые слова: реконструкция, соревнование, ударничество“. „Взбурлила молодостью река. Хорошие мартовские дни. Солнце не только греет, но и улыбается. Тает последний снег, на полях бегут ручьи“. („Ударная комсомольская Роднага). Калі аўтар паказвае прадукцыю гораду—трактар на рабоце ў вёсцы, у полі, ён гэты момант працы абрамляе залатымі восенскімі днямі і зноў-жа радасным, як само жыццё, сонцам.

Адчуваннем калектывнае моцы, калектывнае перамогі прасякнуты кожны радок. Тут трэба падкрэсьліць прынцыпова правільнае вырашэнне ў творчасці рабочых-ударнікаў пытання агульнага і адзінага, суадносіны асобы і калектыву.

У іх творчасці мы ніколі ня сустрэнем паказу чалавека з яго „агульначалавечымі“, унутранымі перажываннямі. Сьвет унутраных асабістых перажыванняў покуль-

што наогул не характэрны для творчасці ўдарнікаў. У іх творчасці пераважае паказ колектыву, і калі паказваецца чалавек, дык ён заўсёды падкрэслена клясавы чалавек, усім сваім існаваннем звязаны з клясавым колектывам, усею сваёю дзейнасцю залежным ад яго, усімі сваімі паводзінамі абумоўлены тым цэлым, часткаю якога ён зьяўляецца.

Гэта, у асноўным правільнае, вырашэнне пытання суадносін асобы і колектыву асабліва яскрава стане, калі мы параўнаем яго з памылкамі, зробленымі нават буйнейшымі пролетарскімі пісьменьнікамі ў вырашэнні менавіта гэтага пытання. Пролетарскі пісьменьнік Лібедзінскі, на пэўным этапе свайго творчага развіцця, папаўшы пад уплыў буржуазнага псυχолёгізму, даў у „Рождзении героя“ зусім памылковае вырашэнне суадносін агульнага і адзіначнага, скаціўся да хворага псυχолёгізму і аб'ектывізму, што і дало зрыў да „беспартыйнасці“ твору. Няправільна даваў асобу гэтага і Безыменскі ў сваім „Выстреле“, асобы ў яго фактычна ня было, яна гублялася ў колектыве—спрэс, што бясспрэчна вяло да абязьлічкі колектыву.

Іншыя гэта гэта рабочых-ударнікаў. Напрыклад, Гладышаў Міхайлава, які звярнуўся на завод пасля Кастрычніка, калі „ржавчина легла на железные плиты. Последними каплями нефти плакали форсунки, чуть теплелись печи. Вместе с товарищами по фронту взял Гладышев клещи и начал восстанавливать теперь уже свой завод“. Па-першае, Гладышаў падаецца ў дзейнасці, а не ў метафізічных разважаннях. Ён падаецца ў жывой рачаіснасці, актыўна змяняе яе і ў гэтым набывае сваю мастацкую акрэсленасць.

Ня глядзячы на тое, што ўдарнікі прынцыпова правільна падыходзяць да вырашэння гэтага

пытання, усё-ж такі ў іх творчасці мы часта сустракаем і некаторую туманнасць, контурнасць вобразу, мастацкі слабыя вобразы гэтага. Але тут уся справа ня ў прынцыпова няправільнай аснове, а ў ступені аўладання гэтым правільным прынцыпам. Справа ў вышыні клясавага сьветапогляду, бо толькі стоячы на высокай ступені клясавага сьветапогляду, можна даць высока мастацкі вобраз гэтага будаўніцтва. Толькі тады мы зможам даць не абязьлічанага гэтага, ня масу спрэс.

IV

Творчасць рабочых-ударнікаў прынцыпова стаіць на правільных творчых пазіцыях, але-ж сказаць, што іх мэтад—гэта творчы мэтад закончана дыялектыка-матэрыялістычны, яшчэ нельга. Гэта мэтад бясспрэчна матэрыялістычны, з значнымі элементамі дыялектычнага мыслення, таму корань усіх слабых бакоў у творчасці рабочых-ударнікаў трэба шукаць менавіта ў гэтай яшчэ няглыбокай дыялектыцы. Такімі слабымі бакамі ў творчасці зьяўляецца, па-першае, узасць тэматыкі. Сапраўды, рабочы-ударнік далей тэматыкі цэму ці заводу ня ідзе. Гэта гаворыць пра тое, што яго сьветапогляд яшчэ не падняўся на такую вышыню Ідэя-клясавае сьвядомасці, якая-б магла забяспечыць больш шырокае ўяўленне рачаіснасці ў яе прычынных сувязях. Акрамя таго, і самы паказ заводу з яго жыццём, ня глядзячы на тое, значнае важнасці, новае, што мы знаходзім у іх творчасці, усё-ж ня поўнакроўны. Рабочы-ударнік усё-ж ня можа даць яго ва ўсіх тых сувязях, што складаюць гэтае жыццё. Напрыклад, вельмі мала, слаба паказаны інжынэры, адміністрацыя, мастацкі нямоцна паказана партыйнае кіраўніцтва ў яго будзённай барацьбе. Амаль зусім не

пападае ў поле зроку ўдарнікаў такі важны факт, як побыт. Праўда, у некаторых творах мы знаходзім імкненне паказаць шкоднага інжынераў і інжынераў-будаўнікоў сацыялізму, але вобразы надзвычайна бледныя. З наогул слабой кніжкі Навумава „Сердце завода“ ў памяці пра існаванне ў творы інжынера толькі і застаецца, што „Марія Владимировна отложила в сторону папироску и поправила кепку“ і нешта досыць бледна сказала. У звязку з неўсталяванасцю творчага метадзю так цяжка даецца ўдарнікам і мастацкі паказ процэсу перараджэння чалавека.

Напрыклад, Цыпкін куды ярчэй паказаў папаўшага на прадпрыемства кулака і лодара Бадуліна, як тыпа ў сацыяльным жыцці ўжо закончанага, чым цэлы шэраг людзей, што паказаны ў перараджэнні. У прастай залежнасці ад сьветапогляду знаходзіцца і прысутнасць у творчасці рабочых-ударнікаў эмпірызму. Факты ў наіўнай паступовасці запруджваюць твор, без вылучэння асноўнага туманяць, а часам і зусім зьядаюць вобраз і да апошняй ступені зніжаюць мастацкую вартасць твору.

Ня прыходзіцца гаварыць, што недахопы зьместу цягнуць за сабою недахопы формы, як часткі гэтага адзінства. Сапраўды, калі зьвярнуць увагу на мову большасці гэтых твораў, дык часцей за ўсё яна вельмі-ж мала вобразная, плякатна-афарбаваная, афіцыйна-мітынгавая, стракатая газэтнымі штампамі. Праўда, вельмі важна, што ў гэтай творчасці няма нават і найменняў на эстэтызаванне. Усе параўнанні, эпітэты тут матэрыяльна важкія.

Але іх так небагата, што, напрыклад, такі штамп, як „непереварившись в пролетарском котле“, сваёй распаўсюджанасцю літаральна забівае ўсе іншыя. Гэта бясспрэчны

вынік яшчэ нізкае культуры аўтараў, якая павінна расць і падвышацца разам з агульным ростам і якасным паглыбленьем сьветапогляду, а на гэтай глебе і творчага метадзю.

V

Творчасць расійскіх ударнікаў мае ўзрост адзін год. У верасні гэтага году РАПП адзначалася гадавіна факту вялікае гісторычнае важнасці—закліку ўдарнікаў у літаратуру. Гэта быў жорсткі крытычны агляд праробленага, каб, улічваючы недахопы і тэндэнцыі росту, так накіроўваць, так умець выходзіць, каб узрасьціць высока-якасную літаратуру бальшавізму. Перад намі вялікі вопыт работы, такі важны для работы ў нас на Беларусі, дзе творчая вучоба яшчэ досыць слаба рэалізавана ў творчую прадукцыю. Але слабыя бакі ў творчасці расійскіх ударнікаў знаходзяць нейкую законамернасць і ў творчай прадукцыі нашых беларускіх ударнікаў. Кніжка Малашэнкі і Лейбмана „Новы цэх варашылаўцаў“, разам з яе ідэяй насычанасцю, мэтанакіраванасцю, добра паданымі кавалкамі дынамічнага жыцця заводу, усё-ж мае і значныя недахопы, пачынаючы ад няглыбокасці, вузасці ў успрыманні ўсіх момантаў заводскага жыцця (мы фактычна тут маем кавалак агульнага жыцця заводу) і канчаючы панаваннем публіцыстыкі і шэрасцю мовы. Аднак усё гэта якраз гаворыць пра рост гэтага твору ў мастацкі твор, так жа як расьце значная частка твораў расійскіх ударнікаў ад элементаў мастацкасці да мастацкіх элементаў мастацкага твору.

Тут агромністыя задачы кладуцца на кіраўнікоў літаратурнымі гурткамі, ад умельства якіх накіроўваць у значнай частцы залежаць і якасныя вынікі.

Узважыўшы вопыт закліку ўдарнікаў у РСФСР, трэба так будаваць

ПРА ТВОРЧАСЬЦЬ РАСІЙСКІХ РАБОЧЫХ-УДАРНІКАЎ

сваю работу, каб у аснову перакласьці работу над паглыбленьнем сьветапогляду, барацьбу за творчы мэтад пролетарскае літаратуры, каб дапамагчы пачынаючаму пісьменьніку аўладаць спэцыфікаю мастацкае творчасьці, падвысіць яго творчую культуру.

У далейшай рабоце літгурткоў павінен больш уважліва ўлічвацца гэты вопыт работы расійскіх ударнікаў. Кіраўнік літгуртка, падкрэсьліваючы слабыя месцы гэтай творчасьці, павінен ужываць такія творча-профіляктычныя меры, каб не паўтараць гэтых слабых месц. Частка нашых літгурткоў ужо распачала работу па напіаньні гісторыі заводаў. Трэба сказаць, што гэта работа досыць складаная і патрабуе ўважлівае творчае вучобы. Трэба сказаць, што ўмелы і

сур'ёзны аналіз лепшае часткі твораў расійскіх ударнікаў у літгуртку можа значна дапамагчы і гэтай нашай творчай рабоце. Бо задача вялікая, а ва ўмовах Беларусі багатая і асабліва ўдзячная сваім цікавым матэрыялам. Паказаць, як з маленькіх майстэрняў, праз саматужніцкую лялечную тэхніку, узрос наш вялізны завод імя Варашылава, „Кастрычнік“, як на пустэчы, якую вартаваў вецер, ды дзе слаба гуў адзін уросшы ў зямлю корпус, узрасьлі рыштаваньні і корпусы „Дрэваапрацоўшчыку“. Паказаць зусім зьмяніўшыся тып нашых заводаў, паказаць новага чалавека ва ўсіх яго сувязях—і вытворчых, і пабытовых, можна толькі праз напружанейшую творчую вучобу, праз аўладаньне глыбінёю ленінскага мэтаду.

Творчасць яўрэйскіх рабочых-ударнікаў

Пролетарская літаратура ідзе да канчатковай перамогі ў барацьбе за сваю гэгемонію. Заклік ударнікаў у літаратуру зьяўляецца гарантыяй канчатковай перамогі марксысцка-ленінскіх прынцыпаў у літаратуры і мастацтве. У сьвятле гэтай сытуацыі нашай клясавай барацьбы трэба і разглядаць творчасць пісьменьнікаў-ударнікаў, якія ідуць і прыйшлі ў літаратуру.

У яўрэйскай часопісі „Штэрн“, № 4-5 за 1931 г. выступаюць са сваімі творамі шэсьць рабочых-ударнікаў. З іх—тры прозаікі і тры—поэты. І ў гэтай групе пісьменьнікаў заўважаецца нешта такое, што аб'яднае іх усіх, менавіта: іх непасрэдная зацікаўленасць тым, што робіцца навакол нас, да паасобных фактаў і зьяў нашага сёння. Яшчэ вузкім зьяўляецца кола іх нагляданьняў. Не ва ўсіх ужо ёсьць адпаведная прынцыповае ўстаноўка, але ўсе яны маюць у сабе тэндэнцыю росту, усе яны стаяць тварам да рачаіснасьці, да яе прогрэсыўных тэндэнцый і супярэчнасьцяй.

Фабрыка, завод—вось, зразумела, цэнтральная тэматыка рабочых-пісьменьнікаў. Яшчэ больш, якраз тая фабрыка, на якой непасрэдна працуе той ці іншы рабочы-ўдарнік, і па гэтаму ўжо тыя ці іншыя падзеі, якія мелі месца ў яго на фабрыцы. Апошнія зьяўляюцца тут заўсёды выходным пунктам, і ня ў кожнага з іх вось гэты выходны пункт у роўнай ступені ўздымаецца да шырокіх абагульненьняў.

Сярод прозаікаў трэба перш за ўсё вылучыць Мотэ Дзехцяр з

яго „фрагмэнтам“ „На рыштаваньнях“, прысьвечаным комсамольскаму колектыву Белбудтрэсту. Тут пакуль-што цяжка знайсці якую-небудзь фабулу. Тут ёсьць некаторыя зародышы будучай цэнтральнай дзеі ці падзей. Пакуль што гэтае апавяданьне робіць уражаньне як-бы гимну працы, сьвята радасна адухатаронай працы на рыштаваньнях. Фрагмэнт складаецца з трох няроўных частак. У першай частцы апавядаецца ў трэцяй асобе, як рабочыя стаяць на працы, і прыходзіць прамоўца. Будаўнікі выказваюцца за выкананьне пляну („да акцябрскага сьвята будынак павінен быць скончаны“). У другой частцы мы сустракаемся з „сутычкамі“ паміж адсталым старым рабочым Юдкай і другімі рабочымі. Юдка прыходзіць на працу п'яны. У трэцяй частцы Юдка спавядаецца на працу. Тут-жа даюцца малюнкi працы рабочых. Лірычны адхіленьні (ст. 19) аб тым, як Фалку „зачасалася вока“, і як гэтае „пытаньне“ вырашаецца на рыштаваньнях, адносіны да работніцы Аніоткі і зноў аб Юдке—апошні ня можа пераносіць крытыкі, і гэта як быццам усё.

Як з усяго гэтага можна ўбачыць па таму матэрыялу, які нам дадзены, тут нічога не выдзяляецца, як нешта нязвычайнае, нечаканае.

Але справа тут ня толькі ў „об'ектыўным“ матэрыяле, ня ў тэматыцы. Мотэ Дзехцяр глядзіць на гэтае ўсё „пролетарскім вокам“, і гэтым поглядам прасякнута ўся яго мастацкая сутнасьць. Пагэтаму і выклікае яго апавяданьне сапраўднае пролетарскае ваадушнаўленьне

і бадзёрасьць. Па ўсім апавяданьні разьліты гэты сьвятошні настрой працы на рыштаваньнях. Нават частыя пыталнікі і клічнікі гэта падкрэсьліваюць. Дзякуючы ім адчуваецца, што тут не гавораць паміж сабой, а перакрываюцца адзін з другім:

— „Шпарце-ж хлопцы, trelevet, trelevet!“

— Гэй, хто гэта стаіць, хто прахлаждаецца ні з таго, ні з сяго? Што за пазяхальні ў час працы?

— Дзе стаяць, дзе? Вось дурныя, дзе стаяць?

— Чаго вы нукаеце, Юдка, чаго вас разьбірае?

— Ці мала фашыркi вы сёння сабе ў бруха ўперлі?

— Гэта здорава, таварыш, здорава. Карысна для страўніка.

— Пусьці, Юдка, пусьці!

— Бяры іх за бокі, Рубінка!

— Гэй, Шулька, ці мысьліма, ці мысьліма, а?

Ясна, што толькі на рыштаваньнях магчыма так голасна гаварыць. У апавяданьні Моты Дзехцьяра фігуруе і цэнтральны гэроі (Юдка). Як відаць, гэты гэроі надалей займе зусім пачэснае месца. Але покуль што, апроч яго, праходзіць цэлы шэраг дадатных гэрояў, якія выдзяляюцца паасобку сваяасаблівай мовай. Некаторым з іх, як, напр. Анюце, прысьвечаны самыя цёплыя радкі. Было б вельмі важна, каб Дзехцяр спыніўся больш падрабязна на сваіх перадавых рабочых, таму што, як правільна ўказваў у сваім дакладзе на пленуме РАПП'а т. Макараў, „пераплятаюцца ў паказе гэрояў пяцігодкі ўсе асноўнейшыя творчыя пытаньні“. Гэты паказ гэрояў ён лічыць „асноўнай тэмай пролетарскай літаратуры“. („Лит. газ.“, № 48 за 1931 г.).

Але покуль што нам цікава падкрэсьліць сваяасаблівы мэтад паказу Дзехцьяра. Юдка, стары муляр, які мае саракагадовы рабочы стаж, дзякуючы сваёй адсталасьці, робіцца сапраўднай перашкодай на бу-

доўлі. Гэта адчуваецца на кожным кроку. З-за Юдкі нельга далей уздымаць сьцены, з-за яго нельга нават прайсьці, таму што ён якраз напіўся і „паваліўся разам з цэлам у сярэдзіну „штагі“. Па ходу апавяданьня вы пераконваецеся, што гэтак доўга ня можа цягнуцца, што з Юдкай трэба будзе як-небудзь вырашыць. Але зусім не адчуваецца варожасьць да яго. Наадварот, вы бачыце, што ён свой чалавек, толькі абмануты, забіты, але, які з цягам часу зможа зьмяніцца. Нават тыя самыя рабочыя, якія робяць яму кожную хвіліну заўвагі, адносяцца да яго таксама з нейкім спачуваньнем:

— „Сьпі, Юдка, сьпі,—казаў Тэвель, выцягваючы яго з яго харкаваньня.

— Знайшоў, Юдачка, знайшоў час, калі спаць“

Ці ўзяць наступны момант: Юдка скардзіцца на коопкомісію, што тая яму не дае боты.

„Юдка застаўся стаяць з задранай нагой.

Супроць яго ў той-жа самай позе стаяўвысокі Шулькастаршыня(коопкомісіі—С.) і сьвярліў яго вачыма.

І рабочыя, якія ішлі палуднаваць, сфотографавалі іх бяз усякага апарату.

— Ша, спакойна,—крычаў Тэвель, задзіраючы ў Сімы Васніка крысо спэцоўкі.

— Вылупіце вочы! Вышэй ногі! Рукі на бакі! Мы здымаем. Глядзіце проста і... партрэты будуць ужо заўтра ў насценгазэце“.

У гэтай сцэне высьмейваецца ня толькі Юдка, але і сваяасаблівае рэагаваньне коопкомісіі. Вось яны абодвы, як на далоні, без усялякіх лішніх коментарыяў.

У Моты Дзехцьяра можна сустрэць і досыць склізкія, ці, лепей сказаць, яшчэ не разгорнутыя падзеі, якіяносяць адбітак чужых, старонніх уплываў, таму што яны не займаюць пачэснага месца ў апавяданьні.

Так, напр., крыху ўтрыраваны момант павагі перад электрычным

пад'емнікам, аб якім мы чуем вялікія тырады, як ад старога насільшчыка, гэтак-жа і ад самога аўтара,

— „Нячыстая сіла, дзе ты раней была“? (ст. 19).

Вось гэты момант недастаткова разгорнуты, таму што не праведзена мяжа паміж нашым сёння і тым, што было калісьці, а гэта можа прывесці да голага тэхнізму.

Таксама можа выклікаць сумненне лірычнае апісанне Аніюткі, дзе ўжо аўтар перахватвае меру.

— „Адкуль гэта наша Аніютка ведае гэту работу?“

— Навучылася, калі цэглу адлівалі.

— Ня скончыла трохпавярховых акадэміі, а такая здольная да мэдыцыны“.

Лёгка падумаць, што Аніюта сапраўды нічога не разумее ў мэдыцыне.

— „Адзін рэцэпт яна мае для ўсіх“,—так атэстуе сам аўтар. Але, як далей відаць, „гэты адзін рэцэпт“ досыць складаны і мае вялікія адносіны да мэдыцыны, а гэтаму патрэбна было недзе „навучыцца“.

— „Спачатку яна абмывае рукі вадой з лейкі, затым яна выцягвае з-пад фартуха маленечкую аптэчку (заўважце!—І. С.), якая складаецца з бутэлькі ёду і марлявага бінту. Яна намазвае палец, не шкадуючы ёду, затым забінтоўвае марляй туга, каб паветра туды не праходзіла“.

Пасьля ўсяго гэтага вышэйпадазеныя рэплікі гучаць ня вельмі пераконваюча.

Больш удалы наступны абзац, дзе аўтар малюе нам канкрэтны працэс Аніюцінай „мэдыцыны“.

— „Узяць хаця-б такую дэлікатную рэч, як вока, дык і гэта ў нашай Аніюты нічога ня варта... Яна набірае поўны рот вады і пальцам бярэцца за века, а паранены хапаецца за яе, як кляшчыма. Тут яна пырскае яму ў вока, не шкадуючы вады, так, што паранены амаль што ня кідаецца яе цалаваць“.

Тут ужо ясна відаць, як мэдыцына

сваяасабліва ўжываецца ў атмасфэры рыштаваньняў.

Ужо не аднойчы гаварылася ў ВОАПП-аўскім друку аб важнасці дасьледваньня творчасці рабочых-ударнікаў для пролетарскага творчага мэтаду. Надзвычай добры фрагмэнт М. Дзехцьяра мае цэлы шэраг асаблівасьцяў, на якіх мы павінны завайстрыць увагу нашых маладых рабочых-пісьменьнікаў.

У творчасці рабочых-ударнікаў мы часта сустракаемся са схэматычнымі азначэньнямі гэрояў, часта аўтары абмяжоўваюцца толькі тым, што ўказваюць на профэсію таго ці іншага гэроя (як мы потым убачым у Сымона Гарэліка і Шолэма Ізраэліта). М. Дзехцяр імкнецца абмінуць гэтыя штампы. Яго гэрой заўсёды мае сваё кароткае, але пэўнае азначэньне і нават пэўную мову. Такім чынам, калі вы яго ўжо раз бачылі,—вы яго запамніце. У фрагмэнце „На рыштаваньнях“ мы маем 13 асоб, і кожная з іх мае сваяасаблівую манэру, сваяасаблівы твар.

„Халк Драгун—высокі каранасты муляр, з доўгім, як-бы пашчэпаным тварам, які яшчэ мае сьляды маленькай бародкі, яго нос прыставаў да твару, як бы прыгнаны ў даўжыню і шырыню.

Вочы жартаўлівыя шнырыць, як мышкі ў куточках павек“.

„Тэвель-стараста мулярскай брыгады... Яго вочы блішчэлі... Палаў яго шырокаскулы твар, увесь у плямах ад вапны. Ён сярэдняга росту і трымаецца тоўстай рукою за дошку пад'емніка“.

Мова Тэвеля¹⁾—„Каротка і ясна—будзьце спакойны, таварыш, перадайце там ад імя будаўнікоў, што плян будзе выкананы“.

Ці Юдка—„усім знаёмы яго голас, кароткая фігура з сутулымі плячыма, якія тырчаць з-пад запэчканай у вапне курткі. Гэта ён,

¹⁾ Тэвель, гаворачы ўвесь час на яўрэйскай мове, ужывае беларускія словы „каротка і ясна“, „спакойна“ і інш. Таму асаблівасьці яго мовы цяжка перакласці.

Юдка, стары муляр, з густа зарос-шым тварам, на якім сядзіць сіні нос, ды пара налітых вачэй, якія, як гнілыя сьлівы, глыбока сядзяць у зморшчаным ілбе. І калі ён, Юдка, ходзіць, ён цягае за сабой ногі, гэтыя кароткія падпоркі, а за ім цягнуцца па зямлі палосы. Ён раскідвае рукі, як быццам бы чужыя, а сутулая сьпіна тырчыць з-пад курткі і падштурхвае яго ззаду“.

Як Юдка гаворыць?

— „Паглядзіце на гэтыя лапы, та-варышы... 40 год стажу, 40 год, як глынаюць вапну.

— У вас ёсьць інжынэры з га-ловамі, як месяц, дык няхай яны думак. Яны за гэта чырвонцы атрымліваюць. А я ня хочу заду-мывацца...”

І гэтак сама ўсе астатнія гэроі апавяданьня. Аўтар дае цэлы шэраг сваясаснасных параўнаньняў, эпітэ-таў, слоў і выразаў, якія вас здзіў-ляюць сваёй сьвежасьцю і нечака-насьцю. Шмат старых выяўленых сродкаў бяруцца ў такім кантэксце, што яны атрымліваюць зусім новы выгляд. Ёмі перапоўнена апавл-даньне.

М. Дзехцяр зьяўляецца бязумоўна сваясаснасным талентам, які ў сваім творчым мэтадзе шчыльна звязаны з пролетарыятам, з пролетарскай тэматыкай, з сучаснасьцю. Але адна-часова з гэтым яшчэ трэба Дзех-цяру шмат працаваць, каб пазба-віцца ідэалёгічна-мастацкіх выпад-ковых уплываў і спадчыны, каб яшчэ глыбей тэорытычна і прак-тычна аўладаць дыялектыка-матэ-рыялістычным творчым мэтам.

Фрагмэнт Сымона Гарэліка „Пра-рыў“ (часткі апавяданьня) ужо мае досыць выразную фэбульную лінію.

Дрэваапрацоўчы завод. Толькі нядаўна зьвярнуўся старшыня заў-кому Брэгман, які быў камандыра-ваны акрпрофбюро на працу ў раён. Прыехаўшы, ён даведваецца ад ра-бочых, што завод вельмі блізка да зачынення таму, што не хапае дрэва, а рабочым мяркуюць даць

адпачынак, пакуль дрэва не прывя-зуць. Брэгман вельмі ўсхваляваны гэтым і з дапамогаю сьлесара Хаста (члена бюро парт’ячэйкі) імкнецца разьвечць „хлусьлівыя“ чуткі. Брэг-ман склікае паседжаньне бюро парт’ячэйкі, дзе ставіць інформа-цыю дырэктара Іванова. Тут выяў-ляюцца халодныя адносіны дырэк-тара, які ведаў аб небясьпецы, але нічога не зрабіў, каб арганізаваць грамадскую думку, і пагэтану спа-сылаўся на „об’ектыўныя“ прычыны. Брэгман прапануе не зачыняць за-воду, а ліквідаваць прарыў пры дапамозе энтузіязму рабочых. Ён прапануе, каб рабочыя самі пайшлі ў лес ды ўзьнялі на дапамогу ся-лян. Яго прапанову прымаюць. Ужо пры сканчэньні паседжаньня Брэг-ман прапануе даць Іванову суровую вымову. На гэтым і канчаецца фрагмэнт. Як мы тут бачым, аўтар паставіў перад сабой выразную за-дачу паказаць прарыў на дрэва-апрацоўчым заводзе і яго ліквіда-цыю. Для кожнага з нас зусім зра-зумела ўся важнасьць гэтага вопыту для нашых фабрык і заводаў, для соцбудаўніцтва, але на вялікі жаль, трэба сказаць, што не такім зьяўляецца шлях для паказу і ацэнкі гэтага выпадку. Творчы мэтад С. Гарэліка не зьяўляецца самастойным і пасьялоўна-пролетарскім. На пры-кладзе С. Гарэліка лёгка ўбачыць, што такое „разрыў паміж тэорыяй і практыкай“. У часопісі „Літэра-турная учеба“ №9 у артыкуле „В ли-тературной консультации“, прыво-дзяцца цікавейшыя прыклады гэтага „разрыву“ ў цэлага шэрагу пачы-наючых пісьменьнікаў. Адзін з тава-рышоў даслаў апавяданьне з жыцьця рабочых, якое аказалася ідэалёгіч-на-фальшывым, бездапаможным і наіўным. Літаратурная Консульта-цыя ў сваім адказным лісьце раіла аўтару інтэнсыўна працаваць над сабой, каб узьняць кваліфікацыю, і пры гэтым указала цэлы шэраг кніжок, паміж якімі былі: элемэн-тарны падручнік па лэнінізму, пад-

ручнікі па дыялектычнаму і гісторычнаму матэрыялізму. Але аўтар вельмі пакрыўдзіўся і адказаў, што ён партыец, ужо скончыў партшколу, працуе на фабрыцы, і не консультацыя будзе яго вучыць ідэалёгічнай вытрыманасьці, бо тыя кніжкі, якія яны яму рэкамендуюць, ён ведае амаль на памяць.

Дык у чым-жа тут справа? „У апавяданьні ўсё-ж такі былі вялізарныя ідэалёгічныя прарывы, якія можа падыходзяць да правага папутніка, але ні ў якім разе не для камуніста, які працуе на прадпрыемстве, і для якога рабочая тэматыка павінна быць асабліва цікавай і блізкай“. („Лит. учеба“ № 9). Такіх выпадкаў можна знайсці шмат.

Разрыў у тым, што „сеўшы пісаць разьдзел апавяданьня, пісьменьнік зусім забывае, што з поўгадзіны таму назад ён за гэтым-жа сталом чытаў дыялектычную лёгіку“ (там-жа).

Прыводзячы ўсё гэтае, мы зусім ня хочам сказаць, што апавяданьне Сымона Гарэліка зьяўляецца зусім бездапаможным і клясава чужым. Мы толькі хацелі паказаць, што гэтыя факты разрыву паміж імкненьнем аўтара і яго мастацкай практыкай часта маюць месца ў пачынаючых рабочых-пісьменьнікаў. „Лит. учеба“ таксама паказвае на некалькі такіх недахопаў, якія маюць месца „амаль ва ўсіх пачынаючых пісьменьнікаў, якія бяруць свае тэмы з жыцьця і быту рабочых. З аднаго боку, гэта сапраўдны абстрактны схэматызм, а другога, плоскі натуралізм, які грунтуецца на выпадкова заўважаных фактах“.

Але гісторыя пролетарскай літаратуры нам даводзіць, што такія недахопы ў процэсе росту зьнішчаюцца. Гэта ўжо само сьведчыць, што гэтакія недахопы здараюцца ў пролетарскай літаратуры не таму, што мэтад нікуды ня варты, і ён нямінуца прыводзіць да гэтых памылак, але, наадварот, толькі таму, што пролетарскі пісьменьнік яшчэ

недастаткова аўладаў гэтым мэтам („Лит. учеба“ № 9).

Апавяданьне С. Гарэліка хварэе схэматызмам. Рабочыя (і ня толькі рабочыя) ня маюць тут свайго пэўнага вобразу і мовы. Мы вышэй падавалі некаторыя характарыстыкі гэрояў у М. Дзехцэра. У Гарэліка вы гэтага амаль што ня знойдзеце. Вялікая частка гэрояў наогул анонімна: міліцыянер, рабочыя, жанчыны, худы, русы рабочы і г. д. Нават тыя гэроі, якія займаюць значнае месца ў падзеях і маюць ужо ўласнае імя, таксама праходзяць перад чытачом, як манэкены. Каб разгарнуць дзею ў апавяданьні, С. Гарэлік ужывае вельмі прымітыўныя сродкі: адзін пэрсонаж „высоўвае“ ў яго другога, і ўспамінае таго яшчэ раней, чым ён сам „паказваецца“. Вось гэты сродак аўтар выкарыстоўвае ў адносінах амаль да ўсіх гэрояў. Нават Брэгман, які фактычна зьяўляецца адзіным актыўным гэроем апавяданьня (і ў гэтым яго галоўны ідэалёгічна-мастацкі недахоп), нават ён падаецца анонімна.

„Да варот заводу ідзе чалавек. Ён вышэй сярэдняга росту, і калючыя валасы, як пажатае поле жыта, расьсеяны па яго твару. Ён апрануты ў плашч. Гэты плашч палінялы, памяты і сьведчыць аб тым, што гаспадар яго ня вельмі шануе. Калі крысо плашча падымаецца, дык можна бачыць хромавыя боты. Боты пакорчаныя і брудныя“. Апроч гэтай, крыху расьцягнутай характарыстыкі, можна знайсці яшчэ некалькі, але больш слабейшых, напр. пасля таго, як ужо „ўспомнілі“ Крэніна (па вышэй паказанаму мэтаду аўтара), ідзе далей ягоная характарыстыка: „Твар Крэніна быў шырока адкрыты. Ад усьмешкі яго круглы, аброслы твар здаваўся яшчэ больш сымпатычным і прыцягальным“. Далей ідзе працяг гэтай знадворнай характарыстыкі праз тое, што гаворыць фурман Мотэ Горгл: „Радуйся, радуйся, шасьціпудовае

бервяно, глядзі, як ён ногі цягае-быццам сьвінцовыя..во, здаровы кавалак, як толькі яго зямля трымае“.

Дырэктар абмаляваны па пэўнаму шаблёну:

„Дырэктар быў высокі і шыракаплечы і дзякуючы сваёй вялікай барадзе, якую ён пусьціў разрасьціся, ён выглядаў старэй, чым быў у сапраўднасьці. Яму было 35-36 г.“

Гэтыя характарыстыкі не выдзяляюцца сваёй сьвежасьцю і не пераконваюць. Асноўным недахопам тут зьяўляецца тое, што адзіным зацікаўленым ва ўсім і ўсё ведаючым чалавекам тут зьяўляецца Брэгман.

Ня гледзячы на тое, што тут маюцца і партбюро, і сэкратар профсаюзу, нават Акругком, яны ня маюць тут вялікага значэньня. Нават Станенка—прымацаваны ад Акругкому, без якога не рашаюцца пачаць паседжаньня бюро, нічым тут не характарызуецца; наадварот, ён выглядаецца, як сапраўдная карыкатура. Увесь час, калі йдзе паседжаньне, Станенка абмяжоўваецца толькі рэплікамі, якія носяць характар «равінскай катэгорычнасьці»: падаў рэпліку і зноў садзіцца, быццам яго ўжо і няма. Атрымліваецца ўражаньне, быццам Станенка сядзіць зусім асобна і ня мае ні да каго ніякага дачынення.

Брэгман гаворыць увесь час ад імя масы, але гэтая маса (і ня толькі маса, а нават і „кіраўнікі“) адыгрываюць тут нязначную ролю. Усё робіць Брэгман—сэкратар заўкому. Мы ня бачым самога прарыву. Рабочыя, за выключэньнем члена бюро і сэкратара парт'ячэйкі, прадстаўлены „цыганом“ Засманам і 2 дзяўчатамі, якія актыўна рэагуюць на прарыв толькі тым, што баяцца за свае грошы. Аб тым, як рэагуюць іншыя рабочыя на прарыв, можна даведацца толькі па „хлусьлівых чутках“.

Зразумела, што такі малюнак прарыву не адпавядае рэальнасьці. Тут аўтар заблудзіўся дзякуючы няправільнай ідэолёгічна-мастацкай

устаноўцы, якая часткова паклала свой адбітак таксама і на формальна—тэхнічныя выяўленьня сродкі. Апошнія вызначаюцца саматужным прысмакам і шаблёнам. Увесь лексыкон складаецца тут з газэтных сказаў або прымітыўных параўнаньняў, эпітэтаў і выразаў.

Больш—менш удалыя азначэньні маюцца тут у невялікай колькасьці (наогул тут мала маляўнічасьці і красачнасьці) і не займаюць значнага месца.

Разрыв паміж імкненьнем і практыкай месціцца ў тым, што аўтар успрыняў праблему прарыву можа і правільна, але павярхова—схэматычна: «Прарыву не павінна быць. Трэба яго ліквідаваць. Пакараць вінаватых» і таму ў мастацкай практыцы атрымалася не пераконваючае і не здавальняючае вырашэньне гэтага пытаньня.

Ад працягу гэтага апавяданьня мы чакаем больш поўнакроўнай замалёўкі дрэвапрацоўчага заводу і яго жывых гэрояў. Але для гэтага патрабуюцца ад Сымона Гарэліка істотны пералом у яго творчым мэтодзе і ідэолёгічна—мастацкай орыентацыі.

Твор Шолама Ізраэліта „Узбуджаныя сілы“ мае ня толькі адзнакі фавулы, але, як відаць, зьяўляецца ўжо скончаным апавяданьнем.

Па сваім памеры яно менш амаль у два разы за фрагмэнты М. Дзехцяра і С. Гарэліка.

Але затое колькасьць дзеючых асоб амаль у 2 разы больш чым там. Гэта, бязумоўна, добра ў адносінах да тэмы. Але ня гледзячы на добрую сітуацыю, аўтар ня здолеў рэалізаваць як сьлед свае намеры. Тыя-ж недахопы, з якімі мы сустрэліся і ў Гарэліка, менавіта: схэматызм, шаблён, наіўнасьць і г. д., займаюць таксама і тут вялікае месца, нават яшчэ ў большай колькасьці чым там.

Азнаёмімся з фавулай гэтага твору.

Сымонка—прыгожы, гарачы камсамалец просіць, каб яго пераслалі на падпольную працу ў тое мястэ-

чка, дзе ён радзіўся (яно знаходзіцца ў невялікай прыгранічнай дзяржаве). Але ён трапляе ў рукі поліцыі і 10 год сядзіць у турме. Потым яго выпускаюць на свабоду разбітым і развінчаным. Калі ён са сваім вузлом пад пахай праходзіў па вуліцы, то выпадкова сустраўся са старым таварышом, селянінам Захарам, які прыгнаў сюды плыты. Ён пытаецца ў яго адносна свайго дому і даведваецца, што на былым вялікім казарменым пляцу, дзе яны калісьці разам працавалі, вырас буйны завод. У другой частцы апавядання яму ўжо даводзіцца прысутнічаць у клубе мэталістаў пры заключэньні соцумовы паміж 2-ма мэталюргічнымі заводамі. Пры абгаварэньні ўзьнікаюць супярэчнасьці паміж рабочымі і тэхнікамі. У 3-й частцы Сымонка працуе ў ліцейным цэху і бачыць сваімі вачыма як выконваецца соц. умова. Прыбываюць новыя машыны. У ліцейным аддзяленьні токарнага цэху пачалося дрэннае ліцьцё. Прывозяць новую машыну для аналізу чыгуна, але тэхнік Лёхін лічыць, што неабходна выпісаць майстра ад фірмы, каб пусьціць машыну ў ход. Сымонка заўважае, што пры спробе машыны гэты тэхнік перасунуў у ёй сталёвую дошчачку. У яго зьявілася падозронасьць. Па сканчэньні працы ён знаходзіць гэту „таямнічую“ дошчачку, прылічвае яе на старое месца і машына пускаяецца ў ход. Тут Сымонка бярэцца падсьцярагчы шкодніка. Ён выслежвае шкодніка Чумака, які заўважае, што той нешта насявае ў вагонэтку з чыгуном. Сымонка даводзіць аб гэтым да ведама бюро парт'ячэйкі. У вагонэтку знаходзяць некалькі паламанных сталёвых бутэляк. Чумака і Лёхіна спрабуюць абвінаваціць Сымонку ў тым, што ён шпik, які прыехаў з—за мяжы. Але гэта ім не ўдаецца і іх аддаюць пад суд.

Па пераплёту досыць сур'ёзных падзей, аб якіх тут гаворыцца, лёгка падумаць, што мы маем тут

справу з дынамічным захапляючым апавяданьнем, якое ўзбудзіць у рабочага чытача ўсе яго клясавыя пачуцьці. Але дарэмна. У апавяданьні, апроч вышэйпрыведзенай схэмы, вы больш нічога ня знойдзеце. Няма сапраўднай цыркулюючай дыялектыкі жыцьця. Ідэалёгічна-мастацкая ўстаноўка тут вельмі хістаючаяся. Усё пабудавана на выпадковасьцях, якія зусім ня злучаны з дыялектычнай законамернасьцю і лёгікай. Ад'езд на падпольную працу, сядзеньне 10 год (?) у турме, спатканьне з Захарам, выкрыцьцё шкоднікаў і г. д.—усё гэта падносіцца на працягу адной паловы... хвіліны. У некаторых месцах часам, нават, цяжка адшукаць самую элементарную лёгіку і гэтыя месцы гучаць крыху як кур'ёзы. Напр., яго сябра Захар, які калісьці працаваў з ім на мэталюргічным заводзе (так мусіць гэта было) раптам становіцца плытагонам. (Усё выпадковасьці.—І. С.). Цікава таксама прывесьці адно месца, дзе аўтар паказвае нам „сапраўдны“ пролетарыят, да якога ён адносіцца з пэўнай сымпатыяй. Гутарка адбываецца каля плавільнай печы. Адзін рабочы ўпікае старога Пракопа за тое, што той „лечыць сваё горла“ і зрабіў на папярэднім тыдні „трохпавярховы прагул“. На гэта Пракоп яму адказвае: „Маўчыце, балваны, кулакі!.. Вы прыходзіце на завод добра нажраўшыся, заставіўшы на сваіх хутарох баб з перапоўненымі амбарамі, тут вы хапаеце тлусты рубель, вязеце яго дамоў, каб засаліць у вялікім гаршку, а да нашага рабочага жыцьця вам зусім няма ніякай справы, вы зусім абыякава адносіцеся. Але я сапраўдны пролетары—стукае Пракоп сабе ў грудзі—нашую рабочую справу я-ж не забываю“. Аўтар лічыць, як відаць, што гэтым пытаньне ўжо вычарпана і на гэтым скончыцца гутарка, якая павінна была абараняць „рабочае існаваньне“.

ТВОРЧАСЬЦЬ ЯЎРЭЙСКІХ РАБОЧЫХ-УДАРНИКАУ

Што датычыцца да формальна-тэхнічных выяўленчых сродкаў, дык яны ў Шолама Ізраэліта нават бядней чым у С. Гарэліка. У большасці, гэроі вызначаюцца толькі профэсіяй і яны таксама анонімныя: адзін з гасцей, рабочы заводу, інструктар Кіраў, Грышка—брыгадзір штампоўшчыкаў, некаторыя з тэхнічнымі значкамі на шапках, адзін з чырвоным тварам і г. д. Стылістыка і лексіка-вельмі бедная.

Шолам Ізраэліт і Сымон Гарэлік па сваёй ідэолёгічна-мастацкай кваліфікацыі вельмі блізкія адзін да другога, ня гледзячы на тое, што апошні ўсё-ж такі крочыць наперад. Але з другога боку, здаецца, Ізраэліт мае больш шырокае кола інтарэсаў, якія пераступаюць парог яго фабрыкі.

У Сымона Гарэліка фабула разгортваецца схэматычна, але яна ўладае элементарнай, формальнай лёгікай, а ў Ізраэліта значнае месца займаюць выпадковасьці, і яны ўплываюць і вызначаюць лёс таго ці іншага разьвязаньня падзей. Вось гэты прынцыповы недахоп вызначае і мастацка-тэхнічны бок апавяданьня. Ва ўсім апавяданьні „Узбуджаныя сілы“ адчуваецца як-бы наіўная, народная прымітыўнасьць, пачынаючы з галоўнага гэроя, які носіць па-народнаму скарочанае імя—Сымонка (Шымэнке), і канчаючы „таямнічай сталёвай дошчачкай“, якая крыху напамінае яўрэйскіх местачковых політыкаў Сэндэраў і Біньямінаў з твораў пісьменьніка Мэндэлэ з іхнімі „спрунжынкамі“.

Таксама і Шоламу Ізраэліту трэба грунтоўна працаваць над сваёю ідэолёгічна-мастацкай кваліфікацыяй.

Тэматыка трох рабочых поэтаў вельмі рознастайная. Рувім Рэйзін піша поэму „На пабудове“, дзе ён апявае „першую дзяўчыну“—(Фаньку) муляра і шлях, які яна прайшла.

„З пэнзэлямі, з каўнярамі па сьцянах
Са шаглоўкамі, трамбоўкамі ўруках...

І нясецца па будоўлі гучны кліч
Да ударнай працы, як адзін“.

Мотэ Каплан марыць у час працы аб электрычнай „паркетнай машыне“, якая-б выконвала абавязкі гэбля і пілы.

Ён хоча, як мага хутчэй, ажыццёвіць свае мары, каб можна было-б рапартваць т. Сталіну, што ён выканаў лёзунг „аўладаць тэхнікай“. У другім вершы ён сьпявае процэс вырастаньня новага каменнага корпусу.

„Стаіць ужо корпус і будзіць—гудзе
Да радасьці, працы, да сонечных дзён“.

Г. Швэдзік у сваіх „Песьнях“ піша аб ад'езьдзе групы моладзі ў Біро-Біджан.

Гэтыя поэты маюць досыць шырокае кола інтарэсаў і настрой, і трэба адзначыць, што яны іх рэалізуюць у шматбаковай літаратурна-тэхнічнай практыцы.

Асабліва вызначаюцца з гэтых поэтаў, па сваёй агульнай формальна-тэхнічнай культурнасьці і вопыту Р. Рэйзін і Г. Швэдзік. У першага мы, паміж іншым, сустракаем некаторыя кур'ёзы.

Так, напр., Рэйзін прапаведуе нейкае сваяасаблівае прымітыўнае „ахвяраваньне“. Дзяўчына—муляр, каб дастаць пэнзэль, не знайшла іншага шляху, як толькі абрэзаць свае валасы. Можна гэта трэба разглядаць як „шматгаворачы сымбаль“? За выключэньнем гэтай і яшчэ некаторых выпадковасьцяў, усе вершы гэтага поэты досыць складаныя з багатай строфікай, мэтрыкай і рытмам.

Крыху слабей у гэтых адносінах М. Каплан, у якога адчуваецца некаторая неканцэнтраванасьць у яго ідэава-тэматычнай мэтавай накіраванасьці і слоўна-рытмічнай выяўленчасьці.

Яго верш „Паркетная машына“ распадаецца на 3 часткі. Тэма першай часткі: „чаму я павінен габляваць гэблем“, у другой частцы—„дзе я ні стаю і куды-б я ня йшоў,

машына за мяне працуе“, і трэцяй часткі—рапарт т. Сталіну. Тое-ж самае атрымліваецца і з невялічкім вершам, які таксама распадаецца на 4 моманты, з якіх кожны мае сваю асаблівую рытміку, і толькі к канцу вершаў робіцца зразумелым адкуль ідуць гэтыя настроі і думкі аўтара.

Рувім Рэйзін і Г. Швэдзік знаходзяцца пад даволі прыкметным уплывам Ізі Харыка, і якраз яго найбольш элегічных вершаў.

Як у Харыка гэтак і ў Рэйзіна апошнія строфы зьяўляюцца як-бы акордам і падагульненнем пэўнага драматычнага процэсу, ня гледзячы на тое, што гэтыя процэсы ў абодвух розныя па сваіх зьместу і аб'ёму.

Між іншым і Рувім Рэйзін у сваіх вершах імкнецца паказаць, як бы гэроя з „Душой і целам“ (успомніце астрыжаную касу і пэнзель). Тут нават фігуруе вучэбная ўстанова (профшкола), але дзяўчына Рэйзіна не дзяўчына наогул, не „невядомы гэрой“, а Фанька—муляр, у якой маецца ўжо зусім іншы падыход.

У Швэдзіка мы знаходзім строфы, якія вельмі нагадоўваюць поэму Харыка „Хлеб“.

Ой ды як цемна ў стэпу, буркнуў з
іх першы,
Кінуў галавою другі і застаўся нямым,
А клулі дрыжыць, як нязмоўклае сэрца,
Курыць са смакам цыгарку пастух.

Уплыў поэзіі Харыка на гэтых двух рабочых-поэтаў бясспрэчны. Гэта, бязумоўна, для рабочых-ударнікаў, якія яшчэ толькі пачынаюць пісаць, вельмі добрая орыентацыя. Але перад імі зараз павінна стаяць пытаньне аб барацьбе за далейшы рост і самастойнасьць.

Падагульваючы нашу ацэнку прадукцыі групы рабочых-ударнікаў,

якая зьмешчана ў часопісі „Штэрн“, №4-5 за 1931 г., мы павінны перш за ўсё падкрэсьліць, што рабочая тэматыка—гэта асноўная рыса для іх усіх. Але па-першае—гэта тэматыка яшчэ не дастаткова пасьлядоўна рэалізавана ў кожнага з іх, па-другое, „галоўны вузел усіх пытаньняў“, гэрой пяцігодкі, не заняў адпаведнага месца ў іх мастацкай прадукцыі¹⁾.

Разгледжаныя гворы рабочых-пісьменьнікаў, і асабліва некаторых з іх, хварэюць яшчэ на цэлы шэраг ідэалёгічна-мастацкіх недахопаў, якія зьяўляюцца, як мы ўжо вышэй паказалі, толькі недахопамі росту і павінны будучь з цягам часу зьнішчыцца.

Каб стварыць сапраўды бальшавіцкае мастацтва, патрэбна глыбокая тэарэтычна-практычная кваліфікацыя. Пролетарскі пісьменьнік павінен умець разглядаць кожны факт і кожнае зьявішча ва ўсіх іх сувязях і супярэчнасьцях, каб магчы выкрыць і дэмаскаваць усё рэакцыйнае, гнілое і зыходзячае—з аднаго боку, і з другога—знайсці і паказаць прогрэсыўныя тэндэнцыі рачаіснасьці, якія вядуць нас наперад. Зразумела, што для гэтага патрабуюцца шырачэзны і актыўнейшы жыцьцёвы вопыт і політычна-грамадзкая практыка. І каб пазьбегчы павярховасьці, гэтая практыка павінна асьвятляцца марксысцка-ленінскай тэорыяй.

¹⁾ Трэба тут дадаць, што гэтыя рабочыя-ўдарнікі маюць яшчэ цэлы шэраг іншых, большых ці меншых твораў. Некаторыя з іх (напр., Ізраэліт, С. Гарэлік) пішуць ужо даволі даўно. Але мы ня ставілі сваёй задачай ацаніць творчасьць кожнага з іх паасобку, мы хацелі толькі, групуючыся на іх апошніх творах, прааналізаваць творчыя пытаньні і асабліва давесьці, як няправільныя прынцыповыя ўстаноўкі прыводзяць часта да паасобных правалаў.

Аб рабочых-ударніках

Адзначаючы гадавіну закліку ўдарнікаў у літаратуру, трэба нарэшце заняцца падсумаваннем таго, што канкрэтна далі на сённяшні дзень рабочыя-ўдарнікі ў сэнсе літаратурнае творчасці, трэба нарэшце крытычна ацаніць зробленае гэтымі ўдарнікамі. У нас ёсць два бакі медалі, аднолькава небяспечныя і няпрыемальныя для пролетарскага літаратурнага руху. З аднаго боку, ёсць недаацэнка пэўнаю часткаю пісьменьнікаў політычнай сутнасці закліку, з другога — пераацэнка якасці дадзенай ужо рабочымі-ўдарнікамі літаратурнай прадукцыі, (я маю на ўвазе тую крытыку кніжкі С. Малашэнкі і А. Лейбмана, што з'явілася ў свой час на старонках ЦО „Звязды“). У чым сутнасць пераацэнкі? У тым, што першая кніжка рабочых-ударнікаў, удаючы з сябе дужа важныя політычны факт, усё-ж мае цэлы шэраг буйных недахопаў, недахопаў — пераважна — мастацкага характару, у тым, што на гэтыя недахопы сваячасова ня была звернута ўвага крытыкаў. Н. Кабакоў, пішучы пра яўрэйскіх рабочых-ударнікаў, закліканых у літаратуру (гл. яго артыкул „Ударнік прышоў у літаратуру“, „Полымя“ № 6-7 1931 г.) яшчэ больш паглыбляе небяспеку пераацэнкі творчасці ўдарнікаў. Паводле Н. Кабакова, усё добра ў творчасці рабочых, у іх ёсць і „пролетарскі оптымізм“, і „мастацкая праўдзівасць“ і г. д. І затое, з другога боку — кажа Н. Кабакоў — у „кадра-

вых“ поэтаў (чамусьці аўтар бярэ гэтае слова ў двухоссе), г. зн. у членаў БелАПП, гэтага ўсяго няма. „І вось цікава параўнаць іх (кадравікоў — Б. М.) творчасць з першай літаратурнай спробай, з дэбютам рабочага-ўдарніка Дзяхцера“. Зразумела, што падыходзячы да літаратуры з такім „мэтодам“, як гэта робіць Н. Кабакоў, нічога разумнага не атрымаецца. У рабочых-ударнікаў усё добра, у Астапенкі і Маракова ўсё дрэнна — вось вынік крытычных разважанняў Кабакова. Парадоксальны метод. Метод, варожы таму, што ён дезарыентуе рабочых-ударнікаў, якія павінны ведаць свае памылкі, каб іх не паўтараць, каб іх выправіць. Варожы таму, што Н. Кабакоў супроцьстаўляе творчасці ўдарнікаў (наогул такі метод супроцьстаўлення няпрыемальны для пролетарскай крытыкі) Маракова і Астапенку, забываючы на тое, што пролетарская поэзія БССР фармуецца далёка ня імi, што ўсю пролетарскую поэзію, нават поэзію ўнутрыспадарожніцкіх пластоў БелАПП, падмяняць двума пісьменьнікамі, якія зрабілі няўдалыя вершы пра муляроў, ня можна, шкодна.

Практыка закліку паказвае, што з рабочымі-ўдарнікамі трэба праводзіць вялізарную творчую работу, што ў пераважнай большасці творчасць іхняя яшчэ дужа і дужа слабая тэхнічна (спадзяюся, што гэта правіла на сённяшні дзень аднолькава для ўсіх літаратур, тав. Кабакоў). Вось якраз адсут-

насьць творчай работы з рабочымі-ўдарнікамі тармозіць рост рабочых пісьменьнікаў. Надзвычайна яскравы прыклад адсутнасьці творчай работы з ударнікамі, адсутнасьці работы над матэрыялам рабочых-ўдарнікаў удае з сябе апошні нумар „Ударніка“ (былая „Вясна“), складзены выключна з твораў ударнікаў, закліканых у літаратуру. Літаратурны дадатак да раённаебабруйскае газэты „Комуніст“ „Ударнік“ гуртуе ў апошнія часы вакол сябе пераважна пачынаючых пісьменьнікаў з рабочага асяродзьдзя. Гэта праца мела вялізарны прарыв за ўвесь час існаваньня „Вясны“. Але разам з ліквідацыяй гэтага прарыву Бабруйская Філія БелАПП безадказна адносіцца да творчасці рабочых-ударнікаў. Паспрабуем гэта ілюстраваць матэрыяламі апошняга (7) нумару „Ударніка“.

У апавяданьні Эдэльштэйна (рабочы мэханічнай майстэрні комбінату) „Пятая рама“ (гэты твор лепшы за ўвесь іншы матэрыял ва „Ударніку“) ідзе гаворка пра рабочага Задорына, які стаў за варштат замест прагульшчыка-п'яніцы Жданава. Тэма надзвычайна актуальная, распрадоўку якой можна пажадаць любому пісьменьніку. Але ў „Пятай раме“ шмат недапрацаванага і непатрэбнага. Паколькі жанрава гэты твор—апавяданьне, варта зрабіць шэраг указаньняў. Апавяданьне фактычна пачынаецца з паказу п'янства Жданава, абзацам: „Жданаў прачнуўся даволі позна“. Усё папярэдняе (3 старонкі) зусім лішняе, што ня ўвязана арганічна з сюжэтам. Аўтару трэба было паказ барацьбы за пераходны сыцяг падаць не як размову паміж Задорыным і зэймэршчыцай Натальляй, а як разгорнутую карціну барацьбы за гэты пераходны сыцяг усяго прадпрыемства. І на фоне гэтай карціны постаць сьвядомага рабочага Задорына, факт з прагульшчыкам Жданавым былі-б пераканальнымі і поўнакроўнымі. Аўтару трэба ў

далейшым помніць, што цікавасьць апавяданьня залежыць ад паступовага нарастаньня падзей, так званай сюжэтнай дынамікі. Малюнак-жа ў піўной дачасна раскрывае перадачытачом фізыяномію Жданава, а з гэтай прычыны паслабляецца ўвага і чытача. Аўтару „Пятай рамы“ трэба працаваць над стылістычным удасканаленьнем сваіх апавяданьняў. Тэхнічных хібаў можна было пазьбегчы, калі-б таварышы з Бабруйскай філіі БелАПП заняліся разам з аўтарам працай над апавяданьнем да яго надрукаваньня. Трэба не забываць, што наша справа ня толькі выяўляць і друкаваць пісьменьнікаў-рабочых, а працаваць з імі, вучыць іх.

Амаль тое-ж тычыцца і нарысу Кендыша і Вугалева „Штурмавыя дні“, дзе гаворыцца аб ліквідацыі прарыву беладрэўнага цэху Бабруйскага комбінату. У нарысе толькі два месцы можна назваць больш ці менш мастацкімі: сцэну ў курылцы і малюнак сходу рабочых. Усё астатняе ў пераважнай большасьці носіць характар газэтных заматак. Вось прыклад:

„Лепшыя ўдарнікі, як Барбяткін, Цыткін і др. былі пераведзены на вышэйшую кваліфікацыю. Ударнікі Соскін, Блажэвіч, Айраў, Дрыго, Сьпірыдонаў зьнізілі расцэнкі ад 5 да 25 проц. Каля 50 лепшых ударнікаў было прэм'явана“

(„Ударнік“, № 7, ст. 11).

Калі-б так напісаў работнік рэдакцыі „Комуніст“, дык і тое-б мы сказалі, што ён напісаў дрэнна. Бо сапраўды: як дасяглі рабочыя-ударнікі зьніжэньня расцэнак, за што перавялі іх у вышэйшую кваліфікацыю, за што-ж, чым і як іх прэм'явалі? Газэтчык абавязаны на гэта ўсё даць адказ у сваім допісе, тым больш гэта патрэбна ў мастацкім нарысе. Трэба паказаць таго самага Блажэвіча, як кажуць, жывым, у яго практыцы ўдарніка, паказаць тое, што вылучае ўдар-

ніка з усяе масы рабочих. Гэтага ў нарысе няма, і зноў такі віна тут як і аўтара, так і таварышоў з Бабруйскай філіі.

Цікавае пачынаньне робіць „Ударнік“, друкуючы агляд вершаў рабочих насыценгазэт. Гэты пачын трэба падхапіць і іншым філіям. Толькі трэба папярэдзіць тт., каб гэтыя агляды былі-б сапраўды карыснымі і ня зводзіліся-б да такой „крытыкі“, як:

„Аўтару гэтага вершу было-б карысьней заняцца „покрытием промежутков“ у сваёй пісьменнасьці і політычных ведах“ („Ударнік“, № 7, ст. 13). Такі „poleмічны“ тон ня варта ўжываць нават у адносінах да кваліфікаваных пісьменьнікаў, ня кажучы ўжо аб рабочих аўтарах. Карысьці мала ад такіх „шыбка крытычных“ заўваг.

Канчаючы гэтую нататку, мне хочацца спыніцца на рэцэнзіі Б. Шарупіча аб кнізе Малашанкі і Лейбмана „Новы цэх варашылаўцаў“. Шарупіч піша:

„Характэрнай для „Новага цэху варашылаўцаў“ зьяўляецца ясная мэтаймкнёнасьць, багацьце фактычнага матэрыялу, вайстрыня слоў і выказаў, прыўласных рабочай масе. Усё гэта зьяўляецца неабходнай умовай для напісаньня твору,

сапраўды абслугоўваючага баявыя патрабаваньні рабочае клясы“.

(„Ударнік“ № 7, ст. 15)

Шарупіч тут робіць тую-ж самую памылку, якую зрабіў у сваім артыкуле тав. Кучар. Якраз, на нашу думку, кніга Малашанкі і Лейбмана слаба зроблена ў літаратурным сэнсе. Няма ў ёй якраз гэтай самай „вайстрыні слоў і выказаў, прыўласных рабочай масе“ (бо слоўцы нахштальт гэтай вульгарнай мянушкі „рыжы“ вастрынёй рабочага лексыкону назваць ні ў якім разе нельга), а багацьце фактаў выкарыстана ў кніжцы па мэтоду дрэнных газэтчыкаў, неак інфармацыйна, а ня ў пляне мастацкім. Трэба Шарупічу, які ня першы раз выступае ў друку, займацца канкрэтнай крытыкай, а не захвальваньнем.

Бабруйская філія БелАПП у пэўнай ступені нядбайна аднеслася да справы выхаваньня рабочих-ударнікаў, закліканых у літаратуру. З гэтай прычыны так шмат недахопаў у гэтым нумары „Ударніка“. Маючы гэта ўсё на ўвазе, трэба белаппаўдам і пісьменьнікам іншых аб'яднаньняў крытыкаваць творчасць ударнікаў у нашым друку і праз гэтую крытыку выходзіць тое пролетарскае папаўненьне, якое ідзе да нас у літаратуру. Карысьць ад гэтага будзе вялікая.

На барыкадах барацьбы за сусьветную гэгемонію пролетарскай літаратуры

(Першы Ёсесаюзны зьезд польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў)

17—21 жніўня ў Менску—сталіцы Беларускай Савецкай Соцыялістычнай Рэспублікі,—адбыўся першы Ёсесаюзны зьезд польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў. Зьезд выліўся ў дэманстрацыю посьпехаў левінскай нацыянальнай палітыкі партыі і паказаў сваёй работай значны літаратурна-політычны, тэарэтычны і творчы рост кадраў маладога польскага пролетарскага літаратурнага руху. Гэты зьезд мае вялізарнейшае значэньне ў разьвіцьці польскай пролетарскай літаратуры.

У той час, як у нас, у краіне дыктатуры пролетарыяту, польскія пролетарскія пісьменьнікі маюць магчымасьць падвесьці вынікі свайго плённага змаганьня за літаратуру, нацыянальную па форме і соцыялістычную па зьместу,—у гэты момант, недалёка ад савецкага Менску, у фашыскай Польшчы лепшыя прадстаўнікі рабочае клясы, лепшыя змагары за сусьветную рэволюцыю мучацца ў турэмных казэматах, у каменных мяшкох Лукішак, Вронак і інш.

Зьезд прадстаўнікоў польскай пролетарскай літаратуры—факт выключнага політычнага значэньня. На ім былі прадстаўлены ўсе польскія сэкцыі АПП'аў нацыянальных рэспублік буйных гарадоў і асобных польскіх раёнаў (Масква, Ленінград, Менск, Харкаў, Кіеў, Мархлеўск). Усяго на зьездзе прысутні-

чала звыш 50 дэлегатаў. На зьездзе прысутнічалі таксама прадстаўнікі польскай замежнай пролетарскай літаратуры.

Праца зьезду праходзіла пры ажыўленай зацікаўленасьці да яго ня толькі з боку літаратурных колаў, але і шырокай пролетарскай грамадзкасьці ўсяго Савецкага Саюзу. Значная колькасць прывітальных тэлеграм, атрыманых зьездам з розных канцоў Савецкага Саюзу, ад розных літаратурных арганізацый, культурных устаноў і асобных відных дзеячоў на фронце будаўніцтва пролетарскай культуры мастацтва і літаратуры—жывы сьведка гэтаму. Той факт, што ад першага і да апошняга дня працы зьезду, яго прыходзілі вітаць дэлегацыі буйнейшых менскіх прадпрыемстваў і шэрагу колгасаў таксама гаворыць аб вялікай зацікаўленасьці працоўных працаў зьезду.

Разам з падвядзеньнем вынікаў перамог польскай пролетарскай літаратуры, зьезд абгаварыў шляхі далейшай працы польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў па адбіцьцю ў мастацкай форме гэроікі і патосу будняў соцыялістычнага будаўніцтва, энтузіязму і беззаветнай адданасьці яго будаўнікоў.

Абапіраючыся на мінулы вопыт і дасягненьні ў будаўніцтве інтэрнацыянальнай пролетарскай культуры і мастацтва, карыстаючыся

адзіна-правільным методам дыялектычнага матэрыялізму, польскія пролетарскія пісьменьнікі змогуць аддаць сваю творчасць, свае сілы на службу рабочае клясы, на службу міжнароднай рэвалюцыі.

Лёзунг бальшавізацыі літаратуры знайшоў пэўнае праламленьне і ў польскай пролетарскай літаратуры. Барацьба за рашучае набліжэньне яе да першачарговых, актуальнейшых пытанняў соцыялістычнага будаўніцтва заняла пачэснае месца ў працах зьезду. Зьезд падрабязна абгаварыў тыя недахопы, якія яшчэ маюцца ў польскім пролетарскім літаратурным руху. Адначасова зьезд падкрэсьліў тыя станоўчыя бакі і дасягненьні, якія ўжо маюцца.

Зьезд даў самы жорсткі адпор нацыянал-опартуністычнай „тэорыі“ аб немагчымасьці будаўніцтва ва ўмовах СССР польскай пролетарскай культуры. Гэта, з дазволу сказаць, „тэорыя“, якая лье ваду на млын польскага і міжнароднага фашызму, была належным чынам раскрытыкавана і асуджана ўдзельнікамі зьезду. Зьезд з усёй катэгорычнасьцю падкрэсьліў, што польская пролетарская культура мае ўсе магчымасьці для свайго далейшага росту і разьвіцьця ў СССР, ва ўмовах дыктатуры пролетарыяту.

* * *

Калі прасачыць за разьвіцьцём польскай пролетарскай літаратуры ў СССР, дык пачаткі яе прыходзіцца аднесьці да часоў гэроічнай грамадзянскай вайны, калі асобныя творы польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў зьяўляліся магутнай зброяй мобілізацыі польскіх працоўных мас на барацьбу з белапольскімі бандамі. Пэрыод мірнага будаўніцтва народнай гаспадаркі Савецкага Саюзу характарызуецца шпаркім культурным разьвіцьцём польскіх працоўных мас, шпаркім ростам польскай пролетарскай культуры і літаратуры.

Пэрыод соцыялістычнай рэканструкцыі вызначаецца магутным творчым ростам польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў. У пролетарскую літаратуру ўліваюцца новыя пісьменьніцкія кадры, вышаўшыя з польскіх працоўных мас. Апошнія гады зьяўляліся гадамі арганізацыйнага ўзмацненьня і замацаваньня польскай пролетарскай літаратуры. У гэты час арганізуюцца польскія сэкцыі пры АПП'ах нацыянальных рэспублік у асобных буйных гарадох і польскіх нацыянальных раёнах Савецкага Саюзу

* * *

Зьезд польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў адбываўся ў той час, калі ў фашысцкай Польшчы надзвычайна ўзмацніўся белы тэрор супроць рэвалюцыйнага руху, супроць політычных дзеячоў і політзьяволеных.

У фашысцкай Польшчы, дзе шырокія масы задаўлены нячуваным эканамічным крызісам, задушаны цяжарам усё ўзрастаючых узбраеньняў, у краіне белафашысцкага арла, урад не знайшоў іншага шляху для зьмякчэньня гаспадарчай разрухі, як шлях тэрору. Фашысцкі ўрад Пілсудзкага наіўна думае, што пыткі і турмы аддаляць час гісторычнай расплаты.

Хваля тэрору захлёствае турмы панскай Польшчы. Політзьяволеныя фактычна прыраўнены ў правах да крымінальнікаў. Масавыя забойствы, зьдзекі, сярэднявяковыя пыткі — усё гэта будні, усё гэта абыдзеншчына засьценкаў дэфэнзывы.

Працоўныя масы ўсяго сьвету глыбока абураны рэцыдывамі сярэднявякоўя, што нашло сабе прытулак менавіта ў краіне, польскага фашызму, у краіне якая гаворыцца „стражам цывілізацыі“. У сувязі з гэтым пратэсты і дэманстрацыі бурлівай хваляй пера-

катваюцца па ўсёй Савецкай Беларусі, па ўсяму Савецкаму Саюзу.

У сувязі з апошнімі крокамі фашысцкага ўраду Пілсудскага, газета „Рабочий“ звярнулася да асобных дэлегатаў з'езду з невялічкаю анкетаю з двума пытаннямі: 1) як вы расцэньваеце апошні крок польскага ўраду, які выразіўся ў прыраўненні політзняволеных польскіх турмаў да крымінальных злачынцаў; 2) што вы думаеце зрабіць для абароны жыцця і чалавечых правоў тысяч політзняволеных у польскіх фашысцкіх казэматах і турмах.

Дэлегаты, якія запоўнілі гэтую анкету, як і трэба было чакаць, далі зусім яскравы адказ пролетарскай грамадзкасці, які характарызуе іх як актыўных змагароў за дыктатуру пролетарыяту, за сусветную пролетарскую рэвалюцыю.

Вось адказы часткі таварышоў на гэтыя два пытанні.

А. Малецкі (профэсар польскай літаратуры).

1. Апошні крок фашысцкага ўраду Польшчы з'яўляецца яскравай праявай найглыбейшага крызісу, які цяпер перажывае фашысцкая Польшча; жаданьне фашыстых, у што-б гэта ні стала, затрымаць усё вышэй уздымаючуюся рэвалюцыйную хвалю і ўсякімі сродкамі, нават да фізычнага знішчэння, імкнуцца скасаваць авангард змагаючага пролетарыяту і працоўных мас сялянства.

2. Я намеран усімі сродкамі, якія маюцца ў маім распараджэнні—вуснай агітацыяй, агітацыяй прам, усёй сваёй дзейнасцю—усімі захадамі змагацца ў шэрагах партыі, пад яе кіраўніцтвам, па яе ўказаннях, супроць крывавага тэрору польскіх катаў.

Бруно Ясенскі (прадстаўнік МАРП).

1. Уздым рэвалюцыйнай хвалі ў Польшчы, рост уплыву комуніс-

тычнай партыі, пужаюць польскі фашызм. У сваёй барацьбе з рэвалюцыйным рухам польскі фашызм ня грэбуе ніякімі сродкамі. Апошнія яго мерапрыемствы ў адносінах да політычных вязняў сьведчаць аб тым, што фашызм задаўся мэтай фізычна знішчыць лепшых барацьбітоў прамысловага і сельскага пролетарыяту. Няма чаго і гаварыць аб тым, што самыя зьверскія ганенні і праследваньні здольны затрымаць росту радыкалізацыі мас, якія выступаюць усё актыўней пад кіраўніцтвам кампартыі на барацьбу з фашызмам.

2. Я, як член сэкратарыяту Міжнароднага Аб'яднання рэвалюцыйных пісьменьнікаў, буду прымаць актыўны ўдзел у мабілізацыі ўсіх рэвалюцыйных і спачуваючых рэвалюцыйнаму пролетарыяту пісьменьнікаў усяго свету для арганізаванай кампаніі пратэсту супроць драконаўскага дэкрэту фашысцкага ўраду Польшчы, які прыраўнівае політзняволеных да крымінальных злачынцаў.

МАРП, які аб'ядноўвае на сённяшні дзень рэвалюцыйныя пісьменьніцкія арганізацыі 22-х капіталістычных і колёнйальных краін, мобілізуе для падрыхтоўкі гэтай кампаніі ўсе свае сакцыі.

В. Лабановіч (студэнт Ленінградскага пэдаггікуму, член ЛКСМ, батрак).

1. Лічу прыраўнаньне політычных зняволеных да ўгалоўных актаў апошняга „дзеяства“ канаючага фашызму ў Польшчы.

2. Буду апавядаць рабочым, што гэта—акт з апошняга дзеяння фашызму перад яго сьмерцю.

Буду актыўным членам МОПР'у і ўдарнікам.

Г. Каменскі (крытык—літаратурнаўца).

1. Гэты крок з'яўляецца выразам узмацняючайся жорсткасці ўраду, які адчувае сябе падарваным эканомічным крызісам і ўзрастам рэвалюцыйнага руху і імкненьня спась-

НА БАРЫКАДАХ БАРАЦЬБЫ ЗА СУСЬВ. ГЭГЕМ. ПРАЛ. ЛІТАР.

ціся ўзмацненьнем крывавага тэрору супроць авангарду рэволюцыйнага пролетарыяту. Зразумела, і завыханьні фашызму дарэмны і яго шалёньства паказвае толькі пачуцьцё слабасьці, сьвядомасьці блізкай гібелі.

2 Зразумела, мы вычарпаем усе сродкі протэсту і мобілізацыі грамадзкай думкі супроць зьверстваў фашызму. Але мы таксама будзем паказваць масам на тое, што толькі зьвяржэньне капіталізму, толькі ўстанаўленьне савецкай ўлады можа палажыць канец беламу тэрору супроць рабочае клясы і яе прадстаўнікоў.

Мысьлінскі (сэкратар польскай БелаАП)

Фашысцкая Польшча—заядлы сабака капіталізму. Польшча шалёна рыхтуецца да нападу на СССР. Гэтай мэце падпарадкавана ўсё, пачынаючы з выключна напружанай працы вайскавай прамысловасьці і канчаючы жорсткім прасьледваньнем рэволюцыйнага руху, арыштамі, тэрорам, фізычным зьнішчэньнем рэволюцыйных і, ў першую чаргу, камуністычных дзеячоў у Польшчы.

Толькі з гэтага пункту гледжаньня патрэбна разглядаць і ацэньваць апошні акт польскага фашысцкага ўраду аб прыраўненьні політвязьняў польскіх турмаў да крымінальных злачынцаў.

Адзіна сапраўднай мерай абароны жыцьця і чалавечых правоў політвязьняў у фашысцкай Польшчы і іншых капіталістычных краінах можа быць толькі соцыяльная рэволюцыя.

Задача кожнага пролетарскага пісьменьніка і пісьменьніка-саюзыніка—наблізіць гэту рэволюцыю сваёй зброяй—творчасцю.

* * *

Урачыстае адчыненне зьезду адбылося 17 жніўня ўвечары ў доме Працасьветы. Зьездадчыніў адказны рэдактар Усесаюзнай польскай газэты „Трыбуна Радзецка“ т. Нэй-

ман, які ў сваёй уступнай прамове падкрэсьліў тыя галоўныя задачы, які зьезд у процэсе сваёй працы павінен вырашыць.

У прэзыдыум зьезду пад шумныя воплескі былі абраны т. т. Чарнушэвіч (ЦК КП(б)Б), Каваленка (УсеАПП), Платун, Бруно Ясенскі, (МАРП), Лынькоў, Стэндэ, Нэйман, Мысьлінскі, прадстаўнікі ад Чырвонай арміі, рабочых фабрык і заводаў, калгаснікаў.

З вялікай прамоваю на зьездзе выступіў т. Чарнушэвіч, які перадаў зьезду палкае бальшавіцкае прывітаньне ад імя ЦК КП(б)Б. Ад Міжнароднага аб'яднаньня рэволюцыйных пісьменьнікаў выступіў т. Бруно Ясенскі. Тав. Каваленка ў сваёй кароткай прывітальнай прамове падкрэсьліў, што першы Усесаюзны зьезд польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў скліканы ў пэрыод жорсткай клясавай бойкі двух сусьветаў—працы і капіталу.—Наша пролетарская культура,—гаворыць т. Каваленка,—культура клясы, якая пасьпяхова ажыццяўляе будаўніцтва соцыялізму на адной шоста частцы зямной кулі. Уся наша культура, у тым ліку і пролетарская літаратура, пастаўлена на службу соцыялістычнаму будаўніцтву. Яна наскрозь прасякнута рэволюцыйнай тэорыяй бальшавізму, метадам дыалектычнага матэрыялізму. Па сваёму якаснаму зьместу, па ідэявасьці, яна перавышае ўсякую буржуазную культуру. Наша соцыялістычная культура перабудоўвае па новаму ўвесь сьвет.

Барацьба за вялікае мастацтва бальшавізму, за перамогу сусьветнай пролетарскай літаратуры—вось асноўная задача ўсіх пролетарскіх літаратурных арганізацый і кожнага пролетарскага пісьменьніка паасобку.

З прывітальнай прамовай ад імя БелаАППу выступіў т. Лынькоў, які падкрэсьліў, што зьезд польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў—пераканаўчы доказ і сьцьвярджэньне

вялізарнейшага росту нашай пролетарскай культуры, перад якой схіліць калені ўся буржуазная культура. Зьезд ярка сьцьвярджае непераможнасьць нашага будаўніцтва, у якім цячэ кроў інтэрнацыяналізму, энтузіязму і гэройчнай адданасьці будаўнікоў.

* * *

18 жніўня зранку працавалі асобныя сэкцыі зьезду. Ёдзень дэлегаты правялі экскурсіі ў Беларускае дзяржаўнае ўнівэрсытэт і шэраг іншых навучальных і навуковых устаноў, пабывалі на заводзе імя Варашылава і іншых буйнейшых прадпрыемствах Менску.

На вячэрнім паседжаньні з вялікім дакладам—аб задачах пролетарскай літаратуры, выступіў сэкратар усесаюзнага аб'яднаньня АПП т. Каваленка. Перад пачаткам дакладу зьезд вітала дэлегацыя рабочых заводу імя Варашылава, якая рапартавала аб сваіх перамогах і дасягненьнях на фронце выкананьня прамфінплану.

Ахарактарызаваўшы нашы вялізарныя дасягненьні на фронце будаўніцтва сацыялістычнай культуры, т. Каваленка перайшоў да пытаньняў праяўленьня клясавай барацьбы ў літаратуры.

—Клясавая барацьба ў літаратуры,—гаворыць т. Каваленка,—праяўляецца галоўным чынам па лініі нацыяналізму і нацыянал-дэмакратызму. Контррэвалюцыйныя нацыянал-дэмакраты і нацыяналісты высоўвалі тэорыю самабытнасьці, тэорыю істотнага прынцыповага адрозьніваньня адной нацыі ад другой, бяз уліку клясавасьці. Яны прапаведвалі так званую бязбуржуазнасьць літаратуры, а па сутнасьці на справе яны працавалі ў цесным контакце і на чале з буржуазіяй, у яе клясавых інтарэсах.

Факты непасрэднага ўдзелу часткі нацыянал-дэмакратаў і нацыяналістых у контррэвалюцыйных

арганізацыях, якія раскрыты органамі ДПУ, даводзяць іх простую сувязь з замежнай буржуазіяй і сацыял-фашызмам. У шэрагах партыі мы мелі іх прадстаўнікоў—нацыянал-опартуністых, якія па сутнасьці зьяўляліся агентурай нацыянал-дэмакратаў у партыі.

У літаратуры нацыянальных рэспублік мы мелі факты праяўленьня нацыянал-дэмакратызму. Асабліва гэта мы наглядаем у канкрэтных крытыцы літаратурных твораў. На карысьць буржуазіі некаторыя крытыкі сьвядома ігнаравалі партыйнасьць літаратуры, яе клясавасьць.

Пролетарскі літаратурны фронт пасьпяхова разграміў вароншчыну, якая прапаведвала перавагу інтуіцыі, падсьвядомага над розумам, якая вучыла мастака і пісьменьніка вывучаць нашу рэчаіснасьць вачамі нявыпытнага дзіцяці, адмаўляючы ўсякі вопыт, у тым ліку і клясавы. Філёзофскай падставай гэтай правай тэорыі ў літаратуры зьяўляецца суб'ектыўны ідэалізм, які адначасова зьяўляецца і базай тэорыі нацыянал-дэмакратаў і нацыянал-опартуністых.

Вялізарную барацьбу правяла пролетарская літаратура і з контррэвалюцыйным трацкізмам, які жадаў здаць нашу сацыялістычную культуру ў канцэсію сусьветнай буржуазіі, які нават адмаўляе магчымасьць пабудовы пролетарскай культуры і нават наяўнасьць пролетарскай літаратуры.

Вялікадзяржаўныя шовіністы і нацыяналісты розных колераў ня мала займаюцца ў сваёй творчасьці нацыянальнай праблемай. Яны ня мала прысьвячаюць гэтаму пытаньню сваіх твораў і „навуковых” прац. На вялікі жал, з свайго боку мы ня маем дастатковай увагі да нацыянальных пытаньняў з боку пролетарскіх пісьменьнікаў.

Барацьба на два фронты, як з вялікадзяржаўным шовінізмам, так і з нацыянал-дэмакратызмам і мясцовымі нацыяналізмамі павінна і на-

далей весьціся пролетарскай літаратурай самым рашучым чынам, перасякаючы ў корані ўсе праявы шкодных тэндэнцый і тэорый.

Пролетарская літаратура на сённяшні дзень вырасла ня толькі колькасна, але і якасна—ідэёва. Мы маем росквіт і рост пролетарскага мастацтва, у тым ліку і літаратуры, ня толькі ў такіх нацыянальных рэспублік, як БССР, УССР, але і нават у такіх, раней адсталых частак Савецкага саюзу, як аўтаномная вобласць Комі і г. д. Пролетарская літаратура павінна і надалей змагацца за хутчэйшае і поўнае аўладаньне мэтодам дыялектычнага матэрыялізму, мэтодам адзінаправільнага пазнаньня аб'ектыўнай рэчаіснасьці.

Хоць мы і пасьпяхова разграмілі „літфронтаўшчыну“, якая зьяўлялася „левай“ небясьпекай у пролетарскім літаратурным руху, аднак, з рэцыдывамі „ура-рэволюцыйнага“ мэтоду „літфронтаўшчыны“ мы не павінны ні на адну хвіліну паслабляць барацьбы. Усім вядома, што „літфронтаўшчына“ адмаўляла вялікае мастацтва большавізму, дастойнае нашай вялікай эпохі соцыялістычнага будаўніцтва. Наша літаратурная практыка, практыка пролетарскай літаратуры павінна быць шчыльна зьвязана з рэволюцыйнай, клясавай тэорыяй большавізму.

Нам неабходна яшчэ больш узмацніць барацьбу з пераверзеўшчынай і дэборыншчынай, як у галіне літаратурнага ўстава, так і ў галіне філэзофіі, бо яны па сутнасьці адмаўлялі клясавую існасьць мастацтва і літаратуры.

Мы павінны даваць самы жорсткі адпор і розным „ура-рэволюцыйным“, „звыш-інтэрнацыяналісцкім“, „нігілістычным“ „тэорыям“, як у літаратурнай практыцы, таксама і ў нацыянальным пытаньні. Такія „гора-тэорэтыкі“ з пароды „нігілістых“, якія замест правільнага вырашэньня нацыянальнага пытаньня,

замет ажыццяўленьня ленінскай нацыянальнай політыкі, пагардна адносяцца да нацыянальных меншасьцей і іх культуры, якія ў асобных выпадках імкнуцца нават асыміляваць малыя народнасьці.

Мы маем нават такія факты, калі варожы нам лягер у літаратуры выпрацаваў сваю поэтыку, свой, так сказаць, „творчы мэтод“, які амаль нічым не адрозьніваецца ад творчага мэтоду фашысцкага літаратурнага лягеру за мяжою. Дзёні-дзе працягваюцца такія „тэорыі“, якія адмаўляюць вялікае мастацтва большавізму, падмяняючы яго т. зв. „малымі жанрамі“. Пролетарская літаратура бязумоўна ніколі не адмаўляла значэньня „малых жанраў“, але такія „тэорыі“ ёю расцэньваюцца, як антыпролетарскія тэорыі, якія нічога агульнага з марксызмам ня маюць.

Праяўленьне правай і „левай“ небясьпекі ў польскім пролетарскім літаратурным руху, адставаньне польскай пролетарскай літаратуры ў процэсе яе дыялектычнага разьвіцьця і росту,—павінны рашуча выкарчоўвацца нашай штодзённай практыкай працы і барацьбы. Мы павінны нашу пролетарскую літаратуру будаваць галоўным чынам на сучаснай, актуальнай, політычна насычанай тэматыцы. Гэта, бязумоўна, ня значыць, што мы павінны адмовіцца ад распрацоўкі гісторычна-значымых тэм, аднак, гэта азначае, што сучасная соцыяльна-насычаная тэматыка павінна панавать у нашай літаратурнай практыцы. Мы і надалей павінны весці самую рашучую барацьбу са схэматызмам, з упрашчэньствам і вульгарнай распрацоўкай тэм сучаснасьці.

Сучаснае міжнароднае становішча абавязвае нас, працаўнікоў на літаратурным фронце, усямерна дапамагаць замацаваньню магутнасьці Чырвонай арміі. У сваіх мастацкіх творах пролетарскія пісьменьнікі павінны рашуча і канчаткова выкрыць буржуазны пацыфізм.

Апошняя прамова правадыра бальшавіцкай партыі т. Сталіна павінна паслужыць і для пісьменьніцкіх колаў стымулам разгортвання далейшай працы па павышэнню якаснага, ідэалягічнага боку пролетарскай літаратуры. Прамова т. Сталіна можа і павінна быць прыстасавана да ўмоў пролетарскай літаратуры. Такія, напрыклад, пытанні, як барацьба з абязьлічкай, ураўнілаўкай, барацьба за тэхніку, пытанні матэрыяльна-бытавых умоў пролетарскіх пісьменьнікаў і іншыя павінны быць распрацаваны і прыстасаваны для ажыццяўлення іх у практыцы літаратурнага пролетарскага руху.

У канцы свайго дакладу т. Каваленка коратка застанавіўся на задачах польскага пролетарскага руху ў СССР і ў фашысцкай Польшчы, падкрэсліўшы, што асноўныя задачы польскай пролетарскай літаратуры тыя-ж, што і ўсёй пролетарскай літаратуры Савецкага Саюзу.

Тав. Каваленка закончыў свой двухгадзінны даклад наступнымі словамі:

— Усе мы, у тым ліку і вы, таварышы польскія пролетарскія пісьменьнікі, павінны працаваць на польскую пролетарскую літаратуру, на польскую пролетарскую рэвалюцыю, на літаратуру і рэвалюцыю сусветнага пролетарыяту і пад гэтымі лёзунгамі будаваць вялікае мастацтва бальшавізму, дастойнае эпохі соцыялістычнага будаўніцтва.

19 жніўня на ранішнім паседжанні зьезд заслухаў даклады т. т. Камянецкай і Малецкага аб задачах польскай пролетарскай літаратуры, пасля чаго распачаліся спрэчкі па абодвух дакладах адразу, спрэчкі працягваліся 19 і 20 жніўня.

* * *

Прыехаўшы на Усесаюзны зьезд польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў прадстаўнік пролетарскай літаратуры фашысцкай Польшчы т. Ст. Р. Стэндэ ў гутарцы заявіў:

— Я прыехаў на зьезд польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў з Польшчы ад пролетарскіх пісьменьнікаў. Часова-апошнія два месяцы-я праживаў у Савецкім Саюзе.

На пытаньне, як разьвіваецца пролетарская літаратура ў Польшчы, т. Стэндэ адказаў:— У Савецкім Саюзе для працоўных усіх нацыянальнасьцяў маецца шырокая магчымасьць разьвіцьця сваёй нацыянальнай культуры. Польская пролетарская літаратура ў СССР за апошнія гады дамаглася значных поспехаў, на глебе пасьпяховага ажыццяўленьня плянаў соцыялістычнага будаўніцтва. У Польшчы пролетарская літаратура разьвіваецца, расьце і мацнее ў барацьбе з фашызмам і соцыял-фашызмам. Тут, у СССР пролетарская польская літаратура разьвіваецца ў атачэньні прыяцелей; там, у фашысцкай Польшчы яе атачаюць ворагі, якія імкнуцца загнаць увесь рэвалюцыйны рух у падполье.

Ня глядзячы аднак на такія цяжкія ўмовы разьвіцьця польскай пролетарскай літаратуры ва ўмовах сучаснай Польшчы, яна ўсё-ж мае вялізарныя дасягненьні; расьце яе ўплыў на шырокія масы рабочых і працоўнага сялянства.

У Варшаве намі выдаецца часопісь „Літаратурны штотомсячнік“.

Пачынаючы з 1925 году ў Польшчы існуе група пісьменьнікаў, звязаных між сабой адзінай ідэалёгічнай пляцформай; творчасць гэтых пісьменьнікаў шчыльна звязана з рэвалюцыйнай барацьбой рабочае клясы Польшчы.

Польскія пролетарскія і рэвалюцыйныя пісьменьнікі адбіваюць у сваіх мастацкіх творах гэройчную барацьбу рабочае клясы з яе заядымі ворагамі-фашызмам і соцыял-збяднякамі.

Умовы выданьня, нашае творчасьці ў сучаснай Польшчы надзвычайна цяжкія. У апошні час у нас у Польшчы амаль адсутнічае магчымасьць

НА БАРЫКАДАХ БАРАЦЬБЫ ЗА СУСЬВ. ГЭГЕМ. ПРАЛ. ЛІТАР.

масьць друкаваньня рэволюцыйнай пролетарскай літаратуры. Што-ж датычыцца СССР, дык тут польская пролетарская літаратура мае вялікія магчымасьці для выданьня і прасоўв няня мастацкіх твораў у шырокія масы працоўных. Мы амаль увесь свой матар'ял друкуем у „Літаратурным штомесячніку“, які, да рэчы, надзвычайна часта конфіскуецца поліцыяй.

На пытаньне-наколькі прасьледуюцца польскія пролетарскія і рэволюцыйныя пісьменьнікі ўрадам Пілсудзкага-т. Стандэ адказвае:

—Я сам меў „прыемнасьць“ не адзін раз пазнаёміцца з польскай турмой. У звычайны час маю кватэру даволі часта наведваюць прадстаўнікі поліцыі. Пасьля кожнага такога „візыту“ польскай поліцыі мне заўсёды даводзіцца „адпачываць“ некалькі дзён у дэфэнзыве.

Пролетарская літаратура ў Польшчы, ня гледзячы на прасьледваньні, усялякія абмежаваньні і інш. з кожным днём расьце, мацнее, як колькасна, так і якасна, ідэёва.

Мы маем ужо не адзін факт, калі да нас прымыкаюць асобныя прадстаўнікі дробна-буржуазных пісьменьнікаў, якія поўнасьцю ўспрымаюць нашу політычную пляцформу.

Асаблівы рост пролетарскай польскай літаратуры мы маем у апошні час за лік рабочае моладзі.

* * *

20 жніўня ўвечары ў ДOME коммунистичнай асьветы адбыўся інтэрнацыянальны літаратурны вечар. Гэты вечар зьяўляўся фактычна толькі невялічкай арганічнай часткаю ўсёй работы першага ўсесаюзнага зьезду польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў.

Вялічэзная заля Дому комасьветы перапоўнена працоўнымі. Яны прышлі сюды дзеля таго, каб заявіць, што інтарэсы пролетарскага пісьменьніка неадлучны ад інтарэсаў непасрэдных удзельнікаў бу-

даўніцтва соцыялізму. Яны прышлі сюды дзеля таго, каб сказаць тварцам пролетарскай літаратуры, байцом на фронце будаўніцтва соцыялістычнай культуры, што кожнае мастацкае слова павінна добра пападаць у цэль—сьмяротна біць аджываючы, струхнелы сьвет капіталізму, павінна памагчы сусьветнай арміі пролетарыату канчаткова зламаць фашысцкую дыктатуру і падняць ва ўсёй зямной кулі штандар сусьветнага Кастрычніка.

Аўдыторыя сустрэла зьяўленьне на сцэне т. т. Бруно Ясенскага і Стандэ выбухам доўга не змаўкаўшых воплескаў. Гэта было значворным выразам клясавай солідарнасьці працоўных з лепшымі прадстаўнікамі польскай пролетарскай літаратуры.

Уступнае слова на вечары зрабіў сэкратар ўсесаюзнага Аб'яднаньня АПП т. Каваленка, які адзначыў, што гэты інтэрнацыянальны літаратурны вечар невыпадковы, што наша інтэрнацыянальная клясавая спайка—вынік упартай барацьбы пролетарскай літаратуры за ўстанавленьне шчыльнага саюзу з усімі пролетарскімі пісьменьнікамі брацкіх нацыянальнасьцяй.

—„Сярод нас прысутнічае сёньня лепшы прадстаўнік польскай пролетарскай літаратуры т. Стандэ, прадстаўнік мільёнаў працоўных фашысцкай Польшчы, якія прыгнечаны крывавай лапай польскага фашызму“. Гэтыя словы т. Каваленкі заглушаюцца шумам воплескаў і овацыяй. Прэзыдыум і заля падыхаюцца і стоячы вітаюць т. Стандэ.

—„Мы ня толькі віталі“,—кажа т. Каваленка,—„т. Стандэ, як віднейшага, вядомага літаратурнага дзеяча, але і як прадстаўніка мільённых працоўных мас фашысцкай Польшчы. Польская пролетарская літаратура—маладая літаратура. Па гэтаму нашы дасягненьні на фронце будаўніцтва польскай пролетарскай

літаратуры ў СССР зьяўляюцца адначасова дасягненнямі пролетарыяту і пролетарскага літаратурнага фронту ў барацьбе супроць фашызму. Наш зьезд адбываецца ва ўмовах узмацніўшайся падрыхтоўкі ваеннай інтэрвэнцыі супроць нас з боку капіталістычных дзяльцоў і іх верных лёкаў—соцыял-фашыстых. Гэты факт абавязвае ўсіх нас зьвярнуць максымум увагі ў нашай літаратурнай практыцы выкрыццю той бойні, якая рыхтуецца супроць СССР, мы ўсе павінны ўсімі захадамі ўзмацняць моц сусветнай арміі пролетарыяту“.

З чыткай сваіх твораў на вечары выступалі т. т. Стэндэ, Бруно Ясенскі, Броўка, Харык, Сьлівінскі, Крапіва і інш. Аўдыторыя надзвычайна цёпла і радушна сустрэла літаратурнае выступленьне.

* * *

На зьездзе з вялікім дакладам аб становішчы міжнароднай рэвалюцыйнай літаратуры выступіў прадстаўнік Міжнароднага Аб'яднаньня Рэвалюцыйных Письменьнікаў т. Бруно Ясенскі.

—МАРП аб'яднае ўсе асоцыяцыі рэвалюцыйных письменнікаў 22 капіталістычных краін. Калі тут, у Савецкім Саюзе, шпаркімі тэмпамі ідзе будаўніцтва соцыялістычнай культуры, у якім, на літаратурным адрэзку гэтага фронту, актыўны ўдзел прымае пролетарская літаратура, дык у капіталістычных краінах гутарка можа ісьці толькі аб барацьбе за пачаткі пролетарскай культуры ў нетрах капіталістычнага грамадзтва. Гэта барацьба ідзе і, у цэлым шэрагу выпадкаў, мы можам паказаць на сур'ёзныя дасягненьні і перамогі ў міжнародным пролетарскім літаратурным руху. У тых краінах, дзе вядзецца зараз самая гострая, самая жорсткая клясавая барацьба,—там мы наглядаем вялізарнейшыя перамогі і дасягненьні пролетарскага літаратурнага руху.

Як прыклад, можна крывесці хоць бы капіталістычную Нямеччыну.

У Нямеччыне на сёньняшні дзень існуе арганізацыя пролетарскіх і рэвалюцыйных письменнікаў, якая аб'яднае да 300 чалавек, пачынаючы ад лева-буржуазных письменнікаў і канчаючы рабочым письменніцкім маладняком. Асоцыяцыя рэвалюцыйных письменнікаў Нямеччыны зьяўляецца адным з наймацнейшых нашых літаратурных атралаў у капіталістычных краінах. Пры гэтым надзвычайна характэрна і паказальна тое, што пролетарскі письменніцкі маладняк пераважае ў арганізацыі ня толькі колькасна, але і якасна, заваёўваючы з кожным днём унутры арганізацыі гэгемонію. Там мы маем ня мала рабочых, якія паказалі сябе вельмі добрымі літаратарамі-большавікамі. Так, выданы ня так даўно роман рабочага письменніка Брэдэра „Фабрыка машын“ малюе будні жорсткай клясавай барацьбы камуністычнай ячэйкі на адным з капіталістычных прадпрыемстваў. Гэты роман выданы і распаўсюджаны ў вялізарнай колькасьці экзэмпляраў. Але характэрней і цікавей усяго тое, што аўтар гэтага роману т. Брэдэр, да гэтага часу невядомы письменнік, рабочы большавік, пісаў гэты роман седзячы ў турме. На вялікі жаль, ён і да гэтага часу знаходзіцца ў лапах соцыял-збяднікі, поліцэй-прэзэдэнта Гржэзінскага.

Разам з гэтым мы маем яшчэ некалькі буйных імён з рабочых пролетарскіх письменнікаў, якія выявілі сябе ў літаратуры за апошнія гады. Даволі назваць такія імёны, як Мархвіц—рабочы Рурскай вобласьці, Нэйкранц—бэрлінскі рабочы, Эрых Вайнэк—рабочы, які заваяваў сабе месца ў літаратуры, як поэта глашатай, агітатар за пролетарскую рэвалюцыю, Грунэнбэрг („Пылаючы Рур“) і інш.. У Нямеччыне выдаецца цэнтральны літара-

турны орган пролетарскіх і рэволюцыйных пісьменьнікаў „Левая Лінія“.

Другой, па колькасці і ідэалёгічнай моцнасьці зьяўляецца арганізацыя рэволюцыйных пісьменьнікаў і мастакоў Японіі („НААП“), якая налічвае ў сваіх шэрагах да 250 чалавек. Японская пролетарская літаратура нарадзілася ў жорсткай барацьбе з варожымі фашысцкімі і соцыял-фашысцкімі плынямі. Японская пролетарская літаратура мае ўжо вялікія творчыя дасягненні, мае шэраг выдатных романаў і апавесцяў, шэраг вядомых у літаратурным міры імёнаў. Так, японскі пролетарскі пісьменьнік Токунага напісаў вядомы роман „Вуліца бяз сонца“, у якім адбіў рэволюцыйную барацьбу тэкстыльшчыц. Дарэчы сказаць, гэты роман т. Такунага друкуецца ў органе МАРП „Літаратура сусветнай рэволюцы“.

Наступнай па моцы і працаздольнасьці зьяўляецца амэрыканская сэкцыя пролетарскіх і рэволюцыйных пісьменьнікаў. Гэта сэкцыя складаецца пераважна з пісьменьнікаў дробна-буржуазнага паходжаньня. Таму яна мела шмат памылак, пераважна „левага“ характару. На Харкаўскай канфэрэнцыі МАРП гэтыя памылкі былі раскрытыкаваны. Пасьля канфэрэнцыі амэрыканская сэкцыя МАРП значна палепшыла сваю работу. Яна аб'ядноўвае ў сваіх шэрагах таксама і нэгрыянскіх пролетарскіх і рэволюцыйных пісьменьнікаў. За апошнія часы сэкцыя значна папоўнілася пісьменьнікамі-выхадцамі з рабочых. Ёю выдаецца часопіс „Новыя масы“, тыраж якой надзвычайна паказальны—10 тысяч экзэмпляраў.

У Аўстрыі вось ужо тры гады, як існуе літаратурная арганізацыя, якая аб'яднае ў сваіх шэрагах амаль выключна пролетарскіх пісьменьнікаў.

Моцным нашым літаратурным атрадам зьяўляецца таксама про-

летарская літаратура Вэнгрыі. Такія вядомыя пісьменьнікі вэнгерскай комуны, як т. т. Бэла Ілеш, Анатоль Гідаш і інш., мобілізуюць вэнгерскіх пролетарыят для надыходзячых рашучых клясавых боек.

У Чэха-Славакіі, дзякуючы трацкісцкай опозыцыі, некаторыя пісьменьнікі, як, напрыклад, Ян Ольбрахт, Нэйман, Гора і інш., адышлі ад пролетарскай літаратуры. Але за апошнія часы мы маем такое становішча, што ў Чэха-Славакіі пролетарскі літаратурны фронт зноў пачаў значна ўзмацняцца.

Ліга левых пісьменьнікаў Кітаю складаецца пераважна з партыйных работнікаў. Але яна загнана крыжавым урадам Чан-Кай-Шы ў глыбокае падполье. У апошнія часы яна амаль зусім разгромлена, а пяць лепшых яе прадстаўнікоў фізычна зьнішчаны. Кітайская цензура даходзіць там да карыкатунасьці. Так, напрыклад, конфіскуюцца ўсе кнігі, якія маюць чырвоныя вокладкі. Конфіскавана нават „Дуэль“ Купрына толькі за тое, што слова „дуэль“ у перакладзе на кітайскую мову гучыць як слова „барацьба“.

У цэлым шэрагу капіталістычных краін мы да гэтага часу ня маем магчымасьці арганізаваць свае сэкцыі (Францыя, Ангельшчына і інш.), там існуюць толькі асобныя групы рэволюцыйных і пролетарскіх пісьменьнікаў.

Мы выдаем нашу часопіс „Літаратура сусветнай рэволюцы“ на чатырох мовах—ангельскай, францускай, расейскай і нямецкай. У кожным нумары друкуецца 7-8 пісьменьнікаў розных нацыянальнасьцяў. Наша часопіс зьяўляецца сапраўды інтэрнацыянальнай часопіссю пролетарскай літаратуры. У выданьнях часопісі на замежных мовах шмат друкуецца матар'ялу аб будаўніцтве соцыялізму ў Савецкім Саюзе. Гэтыя часопісі мы прасоўваем у самыя шырокія масы рабочых капіталістычных краін, знаёмім іх з гэроікай

соцыялістычнай будоўлі, з энтузіязмам барацьбітоў за пяцігодку.

Надзвычайна дрэнна тое, што нацыянальныя асоцыяцыі пролетарскіх пісьменьнікаў надзвычайна мала ўдзяляюць увагі гэтай часопісі, амаль зусім ня прысылаюць матар'ялаў. Асабліва гэта датычыцца БелАПП'у, які да гэтага часу ня прыслаў у часопісь ніводнага твору беларускіх пролетарскіх пісьменьнікаў для таго, каб азнаёміць замежных рабочых з будаўніцтвам соцыялізму, з ростам соцыялістычнай культуры ў БССР.

Міжнародная арганізацыя рэвалюцыйных пісьменьнікаў ставіць перад сабой у сучасны момант адказнейшую задачу—даць ясны паказ міжнароднай арміі пролетарыяту пасьпехаў соцыялістычнага будаўніцтва ў Савецкім Саюзе, даць рашучы бой хлусьні буржуазнай і соцыял-фашысцкай прэсы.

Міжнароднае аб'яднаньне рэвалюцыйных пісьменьнікаў ставіць перад польскай пролетарскай літаратурай, як адну з важнейшых задач,—паказ гэрояў ударнай брыгады сусьветнага пролетарыяту—СССР. Лёзунг партыі аб тым, што „краіна павінна ведаць сваіх гэрояў“ патрабуе хутчэйшай яго рэалізацыі. Польскія пролетарскія пісьменьнікі павінны аддаць максымум увагі рэалізацыі гэтага лёзунгу, бо гэроі нашай краіны—гэроі міжнароднага пролетарыяту, у тым ліку і польскага. Польскія пролетарскія пісьменьнікі ў сваіх творах павінны паказаць ва ўсёй паўнаце тыя вялізарныя перамогі, якія атрымалі масы польскіх працоўных у выніку братэрскага супрацоўніцтва з працоўнымі іншых нацыянальнасьцяй Савецкага Саюзу. Такая творчасць мобілізуе працоўных Польшчы на яшчэ больш рашучую барацьбу пад кіраўніцтвам камуністычнай партыі Польшчы за польскі Кастрычнік. Такія творчасць польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў паможа мобілізацыі мас польскіх працоўных, якія жывуць у

СССР, на яшчэ больш адданую барацьбу за соцыялізм і, разам з тым, будзе клікаць працоўных фашысцкае Польшчы пад штандар камуністычнай партыі, пад штандар пролетарскай рэвалюцыі“.

Тав. Бруно Ясенскі скончыў свой даклад наступным словам:

—Пролетарская літаратура зьяўляецца вядучым зьвяном ва ўсім літаратурным руху СССР. Польская-ж пролетарская літаратура зьяўляецца адным з нацыянальных атрадаў на фронце барацьбы за гэгемонію пролетарскай літаратуры, за яе ўрачыстую перамогу ва ўсім сьвеце.

* * *

У разьвіцьці польскай пролетарскай літаратуры мы дабіліся значных перамог, аднак, ня гледзячы на гэта, мы маем яшчэ досыць вялікае адставаньне польскай пролетарскай літаратуры ад практыкі соцыялістычнага будаўніцтва. Да гэтага часу ў польскай пролетарскай літаратуры, галоўным чынам, пераважаюць, так-званыя малыя формы, вялікіх-жа разгорнутых літаратурных палоген мы амаль ня маем, за выключэньнем асобных твораў. Да апошняга часу польская пролетарская літаратура не дала яшчэ такіх буйных твораў, якія-б цалкам адпавядалі запатрабаваньням нашай багацейшай соцыяльнай насычанасьцю эпохі, якія-б цалкам адпавядалі канкрэтным запатрабаваньням нашых дзён, якія-б у разгорнутай форме паказалі энтузіязм працоўных мас у будаўніцтве соцыялізму. Як старэйшыя пролетарскія пісьменьнікі, так і пісьменьніцкая моладзь, якая ўлілася ў літаратурны рух за апошнія гады, яшчэ ня далі ў поўнай меры таго, чаго працоўныя па праву маюць права патрабаваць ад іх.

У рабоце зьезду цэнтральнае месца займала пытаньне барацьбы за высокую ідэалёгічную вытрыманасьць, за партыйнасьць поль-

скай пролетарскай літаратуры. У разгорнутых спрэчках па дакладах выявілася, што ў творах паасобных маладых пролетарскіх пісьменьнікаў часта яшчэ адбіваецца ўплыў старой буржуазнай шляхецкай літаратуры, выпустошваньне клясавай барацьбы, пэўная адарванасць ад задач соцыялістычнага будаўніцтва, дробна-буржуазная сантымэнтальнасць, няконкрэтнасць, распыўчатасць. Усім гэтым ідэалёгічна-шкодным зьявішчам у разьвіцьці польскай пролетарскай літаратуры зьезд аддаў значную ўвагу, з бальшавіцкай жорсткасцю раскрытыкаваў іх і вызначыў шляхі далейшага росту і разьвіцьця польскай пролетарскай літаратуры. Зьезд асабліва заставіўся на пытаньнях марксысцкай падрыхтоўкі нашых пісьменьніцкіх кадраў, асабліваю ўвагу ўдзяліўшы пытанню тэорытычнага ўзбраеньня пісьменьнікаў марксысцка-ленінскай тэорыяй, праблеме літаратурнай вучобы, пытаньням палепшаньня кіраўніцтва творчасцю.

Зьезд асабліва заставіўся на пытаньнях аўладаньня формай у зьвязку са скарыстаньнем спадчыны старой літаратуры, так званых клясыкаў.

Усесаюзны зьезд польскіх пролетарскіх пісьменьнікаў зьяўляецца першым у гісторыі польскай пролетарскай літаратуры. На ім прысутнічала, у асобе т. Стандэ, пазбаўленая элементарных магчымасьцяў работы, фактычна загнаная ў падполье, пролетарская літаратура Польшчы.

Зьезд выліўся ў форму політычнай дэманстрацыі супроць фашысцкага тэрору, супроць політыкі фізычнага зьнішчэньня рэволюцыйнага. Дэлегаты зьезду аднадушна падкрэсьлівалі задачу партыйнасьці, задачу шчыльнай увязкі польскага пролетарскага літаратурнага руху з клясавай практыкай пролетарыяту, з барацьбай за соцыялізм і за Савецкую Польшчу. Таму зьезд надзвычайна

бурна вітаў прадстаўніка падпольнай кампартыі Польшчы, які выступаў з прамоваю на зьездзе.

Зьезд паказаў значны літаратурна-політычны, тэорытычны і творчы рост кадраў маладога польскага пролетарскага літаратурнага руху, загартаваных у клясавай барацьбе, выхаваных у традыцыях баявога напастаўства і няпрымірмасьці да ўсякіх ідэалёгічных ухілаў і скажэньняў лініі партыі.

Зьезд даў самы рашучы адпор спробам опартуністычнага скажэньня праблемы спадчыны, што выявілася ў мэханістычным перанясеньні элемэнтаў спадчыны ў сучасную пролетарскую літаратуру і ў формалістычным разуменьні сутнасьці літаратурнай спадчыны.

Адначасова зьезд рашуча асудзіў „нігілістычнае“ адмаўленьне спадчыны, таксама як і капітуляцкія тэорыі аб немагчымасьці разьвіцьця польскай пролетарскай літаратуры ў СССР. Зьезд з усёй рашучасьцю падкрэсьліў, што толькі ў краіне дыктатуры пролетарыяту, ва ўмовах пасьпяховага будаўніцтва соцыялізму магчыма ў поўным аб'ёме разьвіцьцё мастацкай творчасці пролетарскіх і рэволюцыйных сялянскіх мас, якія ў фашысцкай Польшчы ўсялякімі мерамі эксплёатууюцца і прыгнечваюцца.

Зьезд па-бальшавіцку асудзіў як недаацэнку небясьпекі з боку клясава-варожай замежнай соцыял-фашысцкай літаратуры, якая выявілася на зьездзе ў опартуністычна-блытаных тэорыях асобных дэлегатаў, так і затушоўваньне розьніцы паміж буржуазна-шляхецкай літаратурай мінулага і непасрэдна накіраванай супроць рэволюцыйнага пролетарыяту, асабліва клясава дзейнай, літаратурай сучаснага соцыял-фашызму, якая падчас маскуецца знадворным радыкалізмам.

Польская пролетарская літаратура дасягнула за апошнія гады

значных посьпехаў, але ёю яшчэ ня ўсё зроблена для ліквідацыі адставаньня ад тэмпаў соцыялістычнага будаўніцтва.

Перад польскім атрадам пролетарскага літаратурнага фронту зьездам пастаўлены надзвычайна складаныя і адказныя задачы. Нацыянальныя сэкцыі польскай пролетарскай літаратуры павінны ўсю сваю ўвагу сконцэнтравать на замацаваньні таго літаратурнага актыву, які ўжо выявіў сябе ў літаратурнай практыцы, на задачы максымальнай мобілізацыі ўсіх сваіх сіл на рашучае арабачэньне літаратурнага руху, на ўпартай барацьбе за якасьць

літаратурнай прадукцыі, за вялікае мастацтва бальшавізму.

Сваёй дзелавітасьцю і аднадушнасьцю зьезд паказаў, што польская пролетарская літаратура справіцца з усімі тымі задачамі, якія на яе ўскладзены партыяй бальшавікоў і пролетарыятам. Зьездам абрана Ўсесаюзная камісія па справах польскай пролетарскай літаратуры пры Ўсесаюзным Аб'яднаньні АПП; у камісію абраны т. т. Бруно Ясенскі, Камянецкая і інш, ад Беларусі—т. т. Гараўскі і Сьвішч.

Зьездам была ўхвалена і зацьверджана рэзолюцыя аб спрашчэньні польскага правапісу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Платон Галавач „Спалох на загонах“, аповесць, 1931 г., Менск. ДВБ, 180 стар. Цана 75 кап.

Платон Галавач выпускаў некалькі зборнікаў: „Дробязі жыцця“, „Хочацца жыць“, „Вінаваты“, „Доляры“. Амаль ва ўсіх яго творах цэнтральнае месца займае любоў да беднага селяніна. Письменьнік сумуе над яго цяжкім становішчам, сумуе над яго цемрай. Письменьнік змагаецца з гэтай спадчынай мінулага, шукае шляхоў да зьнішчэньня яе. Яго цікавяць галоўным чынам, процэсы перапрабкі псыхікі селяніна. З гэтай мэтай ён вывучае ўсе ізгібы, імкненьца забрацца ўва ўсе яе куточки. Ад гэтага колектыў у яго аповесцях не займаў колькі-небудзь значнага месца, хоць аўтар заўсёды разглядае грамаду, як грамаду клясавую.

„Спалох на загонах“ зьяўляецца пераможным творам. Клясавая грамада паўстае ў аповесці ўва ўвесь свой рост са ўсімі яе супярэчнасьцямі, са ўсёй жорсткасьцю барацьбы ў ёй.

Цэнтральная фігура аповесці—партыяц Панас, які арганізуе ў вёсцы колгас і кіруе ім. Панас накіраваны з гораду партыяй. У вёсцы ён сустраўся з боязьню і перашучасьцю сялян і жорсткім супраціўленьнем кулацтва. Але ён упарта, спакойна і вытрымана ідзе да свае мэты. Пасьля арганізацыі колгасу барацьба з кулацтвам разгараецца. У выніку яе Панас быў забіты натоўпам цёмных і забітых сялян, галоўным чынам жанчын, якіх эгітавала і запалоўвала кулацтва і папоўшчына. Але колгас ня толькі застаўся жыць, а стаў яшчэ больш расьці.

Актыўны ўдзел у арганізацыі колгасу прымаюць рабочыя і работніцы гораду.

Недзе збоку паказана група гарадзкіх чыноўнікаў, якім не па сэрцу соцыялістычнае будаўніцтва, але яны бяссьільны зрабіць які-кольвечы ўплыў на ход падзей.

Вось аснова ўсёй аповесці.

Як бачыце, два сьветы сышліся ў апавесці Платона Галавача, два сьветы вядуць непрымірную сьмяротную барацьбу. Першы з іх папавуў у мінулым. Там быў: „вечны смутак, туга вечная і распач“. Там папавала „агіднае страшыдла“ вайна. Яна сьмялялася над шэрым чалавекам, сьмялялася над яго тугою па пакінутым маленькім галодным дзіцяці, якое ваялася ў рызьзі ў дэравай занесенай сынегам хаце. Дзіця „гукае маці, просіць есьці. Але маці няма ў хаце. Яна, вось тая, бачыш у парванай

лаплянай сьвітцы жанчыну, стаіць ля парогу ў хаце багатага суседа. Сьлязьліва ўпалымі вачыма пазірае яна на суседаў стол і працягвае дрыжачую руку, просіць для дзіцяці хоць маленькую скібачку хлеба“. А бацька дзіцяці заняты. Ён ня мае права прысьці дапамагчы. Ён павінен вартаваць „радзіму“, „спаткацца з чалавекам у зьліненым шынэлі і забіць яго“. Для чаго? Для каго? Для другіх, для шчаслівых яго пакорлівасьцю, людзей. Для таго, каб у іх іграла музыка, каб зьвінелі кубкі і келіхі, каб лілося віно. Мастак, кароткім махам пэндзэля, чорнымі фарбамі малюе ў сваім уступе гэты стары сьвет.

Уступ гучыць як прэлюдыя да драмы.

Але стары сьвет яшчэ ня згінуў зусім. Ён, як тое морскае страшыдла-асьміног, працягвае свае мацалы (шчупальцы) і ў другі сьвет, туды, дзе пролетарыят будзе соцыялізм. Гэтыя мацалы, у выглядзе кулацтва, папоўшчыны, яшчэ шавеляцца, імкнуцца задушыць новы сьвет, адчуваючы сваю паргібель. Але гэта ўжо прадсьмяротная агонія.

Письменьнік у апавесці паказаў, што паргібель асьмінога-капіталізму нямінуца, як нямінуца пазбудова соцыялізму. Яна ня толькі ў высокай свядомасьці і арганізаванасьці пролетарыату, а і ў нарастаючых тэмпах колектывізацыі шырокіх сялянска-бядняцкіх мас.

Перамога нямінуца, ня гледзячы на ахвяры, адна з якіх загінуў гэроі апавесці Панас.

Галоўная ўвага аўтарам у апавесці аддаецца вёсцы, вёсцы рэканструкцыйнага пэрыоду. Перад вачыма чытача разгортваецца малюнак колгасу, які нараджаецца з болем і мукамі.

Вёска зьмяшчае ў сабе надзвычайна прэрэстую масу, якая з вонкавага выгляду афарбоўваецца ў аднолькавую фарбу. Асаблівым мастаком афарбоўкі пад зашчытны колер зьяўляецца кулак. Кулак у апавесці ня проста штамп, ці схэма, не адцягненнае паняцьце. Кулак Мышкін, які потым аказваўся адным з арганізатараў контррэволюцыйнага выступленьня, гэты Мышкін на сходзе выступвае, як быццам за колектыў.

„А я прапаную, што можа і пайсьці нам у колгас,—загаварыў нечакана Мышкін,—пайсьці і працаваць з богам. Савецкая ўлада нас не абмане, яна наша ўлада. Што цяжка нам, дык улада гэта ведае, бо сама-ж улада гэта і падатак з нас бярэ і ўсё такое. Уладзе яно, значна, больш відаць, як трэба. Народ

БІБЛІОГРАФІЯ

расьце, а зямлі мала, хлеба мала. Рабочых у горадзе ў нас многа стала, хлеба-ж трэба, дык вось я і кажу, раз таварыш з гораду гавора, знацца, трэба так рабіць. Праўда, мо'ла горад нас і крыўдзіў часам, а цяпер мо' ня будзе, цяпер мо' і сінчыку больш дасьць і падэшваці... Раз пролетарыят—значыць гаспадар, дык слухаць трэба..." І далей: "А селянін раз не ў колгасе, што дзяржаве за карысьць? Ня ў колгасе ён—у горад завязе, ды прадасьць хлеб, а ў колгасе павінен коопэрацыі здаваць, дзяржаве, знацца. Так, што з мужыком такім што-ж рабіць..."

"Панас хочь і чуў словы Мышкіна? хоць адчуваў у іх штосьці такое, што не павіна гучэць у словах таго, хто выказваецца за колгас, ня мог разгадаць іхнага сэнсу".

Галавач не баіцца паказваць цяжкасьці барацьбы з кулаком, барацьбы за колгасы. Больш таго. У самім сялянстве, якое ідзе ў колгас, ідзе барацьба супярэчнасьцяй. Гэта адпавядае рэчаіснасьці. Уласніцкая псыхолёгія пусьціла глыбокія карэньні, асабліва ў сярэдніа. Клемсіха ня можа звыкнуцца з думкаю, што яе кароўка ўжо будзе не яе ўласная. Яна плача і д гэтай кароўкаю, цалуе яе. Ды і стары Клемс доўга думаў, пакуль вырашыў паставіць свае крыжыкі замест подпісу пад заявай аб прыняцьці ў колгас. Яму таксама шкада было разлучыцца са сваім жытам: "Пудоў каля дваццаці набярэцца... добры хлеб..." "А іць тады яго ў адзін засеў ссыпаць трэ' будзе, у адзін засек". Перад чытачом паўстае жывы вобраз цёмнага селяніна, рэальны вобраз без усялякіх падфарбаваньняў. Але ідэя калектывізацыі перамагае, няўхільна разбурае старыя паняцьці. Нават стары Клемсіха якая плача, што яе кароўка ўжо будзе не яе ўласная, набожная Клемсіха маўчыць, калі яе муж пасек і спаліў абразы. Нават у яе псыхіцы ў барацьбе супроцьлегласьцяй перамагае новае маладае, што ўносьць калектывізацыя, перамагае супроць яе волі, перамагае таму, што ўсе старыя падпункі, якія трымалі яе цемру, згнілі і руйнуюцца. Ёй няма на што абавярціцца. Муж ужо ня з ёю: ён пайшоў у колгас, спаліў абразы. Яна хоча пажаліцца дзесяцігадоваму ўнуку, але той пасьмяяўся з старой. Яна звярнулася да "божухны", да крыжа на ш-рай царкаўцы, але крыж пахіснуўся і зваліўся, замест яго ўзьняўся чырвоны сыяг. І нават, калі яна зачыніла за сабою дзьверы ў хату, весела зазвінела новая "клямка". Усе супроць яе, усё сьмяецца з старой Клемсіхі. Але характэрна тое, што гэта ня злы сьмех, сьмех не над ворагам, а сьмех над дзіцём, якое хоча паставіць на сваім, але з гэтага нічога ня выходзіць. Дарослы ведае, што дзіця ўпэўніцца ў сваім блуканьні, упэўніцца, што яно памылялася.

Для аповесьці характэрна тое, што аўтар застанаўліваецца ня толькі, мо' нават ня толькі, на новай якасьці, як на процэсе

стварэньня яе. Пролетарскі пісьменьнік, пролетарскае мастацтва, павіна адбіваць якасна новае ня толькі як выцлік, але і як процэс, абвучаючы барацьбе за гэта новае" (Авэрбах). (Падкрэсьлена ім.—П.).

Аўтара цікавіць, як пераабляеца псыхіка, якія перашкоды і цяжкасьці ў гэтым процэсе. (Прыпомніце Клемса, Клемсіху, іных сялян і сялянак). Аўтар паказвае ня толькі факт арганізацыі колгасу. Ён паказвае і процэс арганізацыі, не зачыняючы вочы на ўсе цяжкасьці і перашкоды. У гэтым асабліва даданы бок аповесьці. У гэтым яе агромністае значэньне як пролетарскага твору, які павінен адыграць вядучую ролю ў беларускай пролетарскай літаратуры.

Пасьля арганізацыі колгасу клясавая барацьба ня спыняецца, а разгортваецца яшчэ з большай жорсткасьцю. Псыхіка селяніна ня можа адразу пазбавіцца рысаў уласнасьці.

Увечары бабы наперагонкі бягуць з гладышамі па малако, а галоўнае, каб паглядзець, які дояць, як дзяляць малако. Ём здаецца, што дояць ня добра, што дойки дояць толькі сваіх кароў і г. д.

І ня дзіва што на гэтай падставе кулаку лягчэй разгортваць сваю контррэволюцыйную працу. Дастаткова было больш-менш лоўкага ходу з боку кулака, каб найменш устоілівыя сяляне забралі свае каровы і вышлі з колгасу.

Але справа калектывізацыі хутка расьпе пад кіраўніцтвам і пры актыўным удзеле пролетарыату гораду і яго партыі.

Платон Галавач здолеў паказаць, як пролетарыят змагаецца за калектывізацыю. Чытач селянін-колгаснік, прачытаўшы аповесьць, убачыць, што ён не адзін змагаецца за рэканструкцыю сялянскай гаспадаркі. Ён без хваленьня не прачытае радкоў дзе аўтар апавядае аб сходзе, на якім рабочыя шчыра і проста з захапленьнем абмяркоўвалі, як дапамагчы колгасу.

Проста і шчыра ад душы гаворыць стары майстар токар:—"Я да іх хачу слова сказаць,—пачаў ён сваю прамову,—каб яны, едучы ад нас, ад усіх рабочых ды ад партыі, не падкачалі, каб не спалохаліся. Каб яны, канечна, і агітавалі словам, але каб больш агітавалі працай сваёй, каб пасьля работы іхнай і плуг быў як сьлед быць, і каб колгас быў моцным. Ці пад'еў ці не, ці паспаў ці не, а каб работа была павольна і шчыра".

За яго словамі па залі пракаціліся ад нярэдных радоў гучная воплескі. А вось хваляючыся падымаецца работніца, якая таксама хоча дапамагчы вёсцы, дзе адбываецца зараз рэволюцыя. "Вось я й прынесла гэты ўтыль".—Яна трымала, паказваючы, у руцэ нешта маленькае, бліскучае, чаго нельга было пазнаць адразу.—Гэта мой залаты крыжык, што на шыі нашла ў маладосьці..."

Яна не адна. За ёй падымаюцца другая, трэцяя... І на стала з'явілася купка залатых і срэбных рэчаў.

П. Галавач паказвае ўсю складанасць барацьбы за калектывізацыю, паказвае грамаду з усімі супярэчнасцямі, закладзенымі ў ёй. Такі змест патрабуе новых форм і мастацкасці і гэтае новае выявілася, напрыклад, у кампозыцыйнай пабудове. Там, дзе трэба паказаць найбольш напружаны момант клясавай барацьбы, паказаць перамогу вёскі, якая калектывізуецца, над кулацкай, і паказаць тут-жа, каб нейтралізаваць цяжкае ўражанне ад жудаснага вабойства кулацтвам Панаса, малюнкi разгортваюцца з кінэматографічнай хуткасцю.

Калі чытач хвалюецца пад уражаннем небяспекі, якая ідзе ад цёмнай масы натоупу, арганізаванага кулацтвам і папоўшчынай, калі натоуп моўчкі пагражае пасоўваецца, каб растапаць, знішчыць маладзенькія расткі калектывізацыі - раптам аўтар пераключае ўвагу чытача ў другі бок. Ён паказвае вёску, дзе сабралася лепшая яе частка, каб падтрымаць справу калектывізацыі, каб уступіць у колгас. І нават тады, калі "іржавае жалеза рыдлёўкі" засланіла сабою сонца Панаса, калі "Панас ляжаў упоперак загону" забыты нават, і тады чытач верыць аўтару, што "зямля, прыбраная ў мяккую вопратку ральлі, дыхала вялікай радасцю жыцця". Гэта зусім новая форма, якая магла з'явіцца толькі ў фармучымся пролетарскім стылі.

І наогул калі гаварыць аб форме, у прыватнасці аб кампозыцыі, то трэба адзначыць, што яна досыць складаная і мяняецца ў залежнасці ад таго, што хоча сказаць пісьменьнік. Напрыклад, у апавесці ёсць

група Асьцюкоў, Панчошкіных, Пацярux. Гэта гарадзкія чыноўнікі, якія цяўкаюць на партыю, на пабудову соцыялізму, як Крылоўскі москa з падваротні на сланя. Гэтае цяўканьне ня мае аніякага ўплыву на ход падзей. І гэта выразілася і ў кампозыцыйнай пабудове. Гэтая група так і засталася недзе збоку, няк крыху прышпіленая да аповесці.

У паказе чаргі аўтар застанаўіўся на паўшляху. звярнуўшы ўвагу на п'янага, якога хутка адшылі жанчыны. Барацьба супярэчнасцяў у чарзе павінна была быць паказана больш складанай, больш напружанай. Бальшавіцкае мастацтва не баліца праўды. "Ленінскія характарыстыка творчасці Талстога", "зрыванне ўсіх і ўсялякіх масак" мае агромністае значэнне для пісьменьнікаў, якія распрацоўваюць пытанні свайго мастацкага метуду" (з пастановы сэкратарыяту РАПП аб прамове т. Сталіна). Платон Галавач ідзе на гэтым шляху, але не заўсёды да канца яму гэта ўдаецца. Тым ня менш, ня глядзячы на гэты недахоп, вялікая каштоўнасць твору, як пролетарскага, выдавочна. Ён арганізуе шырoкі бядняцка-серадняцкія масы на рэканструкцыю сялянскай гаспадаркі, за калектывізацыю, на барацьбу за соцыялістычную будучыню. Такая ідэя ня можа не адпавядаць пачуццям і настроям, жаданню шырокіх працоўных мас гораду і вёскі. Сэрца чытача з гэтых колаў, хварэе, хвалюецца, ненавідзіць і радуецца разам з Панасам, Клемсам, рабочымі і работніцамі ў апавесці.

У гэтым мастацкасць апавесці Платона Галавача "Спалох на загонах".

М. Пятровіч.

Пятрусь Броўка "Цэхавыя будні" --БДВ, 1931 г. Цана 60 кап.; "Гады як шторм", 1930 г. 85 кап.

Зборнік вершаў "Цэхавыя будні" ў параўнанні з ранейшымі прадстаўляе значны крок наперад на літаратурным шляху Пятруся Броўкі.

Калі творчасць яго першага перыяду з'яўлялася выяўленьнем дробнабуржуазнай ідэалёгіі, то яго творчасць апошніх год вельмі блізка набліжаецца да пролетарскай літаратуры ("Каландры"). Возьмем яго ранейшыя вершы, якія зьмешчаны ў зборніку "Гады як шторм", каб пераканацца ў гэтым.

У цэлым шэрагу вершаў таго часу ("Дарэное" і інш.) поэтa не выступае ў якасці барацьбіта за выкананне ўсіх тых задач, якія пастаўлены перад краінай саветаў, поэтa не накіроўвае таксама сваю зброю супроць клясавых ворагаў, — а поэтa аплаквае лёс сялянства, якое, у сувязі з польскаю окупацыяй, зносіць гвалты і зьдэкі.

У разуменні аўтара, на гэтым этапе вёска прадстаўляецца адзінай; сялянства, якое супроцьстаўляецца польскім паном — адзінаю соцыяльнаю катэгорыяй. Зусім зразумела, што пры такім уяўленьні ніякай дыфэрэнцыяцыі сялянства, ніякіх клясавых супярэчнасцяў унутры сялянства Броўка прыкмеціць ня здолеў.

„Бедныя вёскі... бедныя маткі,
бедныя,
бедныя,
бедныя людзі“.

Але пад уплывам абвостранай клясавай барацьбы і на літаратурным фронце, пад уплывам бальшавіцкай літаратурнай палітыкі, Пятрусь Броўка паступова пачынае перамагаць дробнабуржуазную ідэалёгію ў сваёй творчасці.

Ён імкнецца прасякнуць сваю поэзію зместам нашай саветскай сучаснасці, ён імкнецца паставіць сваю творчасць на службу

БІБЛІОГРАФІЯ

пролетарыяту, ён імкнецца такім чынам, пераключыцца на іншыя рэйкі.

І, сапраўды, калі мы наглядзім яго поэму „Прамова фактамі“, (зб. „Гады як шторм“), то ўбачым эвалюцыю літаратурнага шляху Броўкі.

Тут мы бачым выразна мэтаімкнёнасьць поэты пазнаць нашу аб’ектыўную рэчаіснасьць, больш правільна яе ўсвядоміць. П. Броўка пачынае, праўда вельмі агульна і абстрактна, гаварыць пра „новае Заўтра“ („На вучобу“), пра дарогі новыя, па якіх ён пойдзе бяз сумнення, пра тое, што „дні ясьнейшыя на зараве пылаюць“ („На новыя мы сталі рубяжы“). Адначасна ў сваёй творчасьці ён пачынае гаварыць і аб тым, што вёска ідзе, „зусім па новых пуцявінах“, што калектывізацыя зьнішчае межы, што зьмяняецца карэнным чынам выхаваньне дзяцей, быт у вёсцы („Дарагое“ ды інш. вершы).

Усё гэта аўтар бачыць. Усяму гэтаму ён радуецца. Усе гэтыя дасягненьні ён падае ў сваёй творчасьці.

Але, што характэрна для яго творчасьці гэтага часу? У чым яе асноўны зьмест? Асноўнае заключаецца, па-першае, у тым, што П. Броўка вельмі агульна і абстрактна падае нам новае жыцьцё. Гэтае „Заўтра“ і „Нашае сёньня“ ня мае ў яго амаль нічога канкрэтнага. Яно пазбаўлена ў значнай ступені плоці і крыві нашай рэальнай рэчаіснасьці. Яно выступае ў яго з валькай літары.

Па-другое, калі поэта і падае жыцьцё больш канкрэтна, то яно (асабліва спачатку) ня можа ўсвядоміцца і дыялектычна.

Рэчаіснасьць прадстаўляецца не як працэс, а як (калі ня ў поўнай меры, то ў значнай ступені) шэраг паасобных фактаў і зьяў, унутраную законамернасьць, якіх поэта, або не расчыняе, або расчыняе зусім недастаткова.

У вершах гэтага часу ды і пазьнейшых П. Броўка ня можа яшчэ ўхапіцца за асноўнае зьвязна рэчаіснасьці ў дадзены момант, якое выяўляе тэндэнцыю агульнага разьвіцьця. Ён тут ня толькі не паказвае новай якасьці ў клясавых узаемаадносінах унутры краіны саветаў, але гавораць аб калектывізацыі, зусім не прыкмятае гэі абвостранай клясавай барацьбы, якая разгортваецца як навакол, так і ўнутры колгасаў.

Праўда, у яго пазьнейшых вершах гэтых недахопаў у такой ступені мы ўжо не заўважым.

Так у вершах „Ідзе вясна“, „Палі завуць“ і інш. поэта гаворыць аб першай бальшавіцкай вясне.

„За годам

—год

За годам

—год

Старому ўжо труна.

Ідзе у апошні пераход

Савецкая вясна“.

(„Ідзе вясна“):

У вершах гэтага часу аўтар змагаецца (праўда агульнымі словамі) за выкананьне задач, пастаўленых перад пролетарыятам і працоўнымі масамі сялянства. Ён зварочваецца да моладзі і кліча яе.

—„Наперад усе, на штурмы!

Наперад маладых!“ („Наперад маладых“)

Гавораць аб бязмернай сіле комсамолу, вярнага памочніка партыі, поэта заяўляе:

„Будзем

упарта змагацца усе

за

пяцігодку сьвету...“

(„Комсамольцам“)

З гэтага відаць, што П. Броўка ня толькі стаў моцна на рэйкі нашай сучаснасьці, але прымае ўдзел у сацыялістычным, якое вядзэрнейшымі крокамі ідзе наперад:

„Гады, як шторм,

пранесьліся па моры:

Учора тут былі,

сягоння ўжо там.

Час да камуны ймчыць

кур’ёрска-скорым.

Далёка кінула

адпраўная вярста.“ („Гады як шторм“)

Падводзячы вынікі разгляду гэтага этапу творчасьці П. Броўкі, патрэбна сказаць наступнае: поэта крок за крокам выходзіць з сваіх ранейшых пазыцыяў і пасьпяхова набліжаецца да пролетарскай літаратуры.

Броўка бачыць ужо асноўную тэндэнцыю разьвіцьця нашай рэчаіснасьці, ён ня толькі чуе наступ „гордай эпохі“, пульс пяцігодкі („Наперад“), але і ўдзельнічае ў барацьбе за пяцігодку. У гэтым, бязумоўна, заключаецца актуальнасьць і дзейсны характар творчасьці Броўкі гэтага часу.

Але побач з гэтым мы павінны адзначыць, што поэта ня здолеў пазнаць рэчаіснасьць, ускрыць яе глыбока і шырока. Ня здолеў яе канкрэтызаваць, ня здолеў паказаць складаны працэс яе росту праз штодзённасьць да агульнай мэты.

„Цэхавыя будні“ ў гэтых адносінах зьяўляюцца значным дасягненьнем Броўкі. У гэтым зборніку поэта імкнецца насыціць свае творы больш паўнакроўным зьместам барацьбы нашага рэканструкцыйнага перыяду за выкананьне і перавыкананьне прафільнаму, за лівяцтва кулацтва як клясы на базе суцэльнай калектывізацыі, за выкананьне пяцігодкі ў 4-3 гады.

Гэтым зборнікам Броўка ўключаецца ў „будні“ нашае рэчаіснасьці, у героічныя цэхавыя будні. У гэтых адносінах самы загаловак многа гаворыць аб сутнасьці кніжкі:

У большасьці гэтых вершаў („Цэхавыя будні“, „Кавалі“, „Ноч на фабрычным пасёлку“, „Шумі вагранка“) Броўка гаворыць

(куды менш схэматычна, чым раней) аб завяршэньні фундамэнту нашае соцыялістычнае эканомікі і, у сувязі з гэтым, аб узмацненьні і абвастрэньні клясавай барацьбы, якая разгоргаецца як па-за межамі, так і ў краіне саветаў.

Тут паэта зазначае, што Чырвоная армія ў патрэбную хвіліну ўсім ворагам здолее даць моцны адпор.

— „Ня ў прышылю
лакінуць нам
палі,
заводы,
шахты.
І прымуць нас акопы,
І нас і наш набой,
каб новым Перакопам
ім даць апошні бой... („Абмен но-
тамі“)

Характэрна, што тут-жа Броўка паказвае, як кожны % выкананьня прамфінплану ў той-жа самы час зьяўляецца ўдарам па буржуазіі.

„Угрунь пускай машыну
На бальшавіцкі старт,
Ударнаю гадзінай
Па ворагу — удар“ (Там-жа)

Разам з гэтым паэта гаворыць аб творчым энтузіязме працоўных мас, які выяўляецца ў рознастайных формах соцпаборніцтва і ўдарніцтва („Слова ў комсомольскіх спрэчках“).

Броўка паказвае, што вартасць кожнага савецкага грамадзяніна вызначаецца не агульнымі словамі, а канкрэтнай працай.

„І тут ня скажаш
вершам,—
А хто сягонья
лепшы?
І я ліцейнік першы
і куляметчык
першы,
А ёсьць яшчэ
агністых,
вазьмі ды толькі
выстрай:—
З колгасаў трактарыстых,
надзейных—
маторыстых“.
(„Клімэнт Ефрэмавіч“)

П. Броўка паказвае розніцу паміж характарам ранейшай працы і працы зараз, розніцу, якая выяўляецца ў тым, што праца зараз зьяўляецца „справаю гонару кожнага рабочага“ (Сталін).

„Мы цвёрдымі колёнамі—
рабіць прышлі ня жартамі“.

І далей;
„Сюды прышлі мы ў поце
І кожны працы рад.
Зрабіць у нас клопаты—
Ударніцкім варштат“ („Кавалі“)

Броўка тут пачынае ўяўляць сабе рачыснасьць, не як шэраг паасобных фактаў і зьяў, а імкненьца ўявіць яе, як процэс супярэчлівых частак ад інага.

Так, ён паказвае рэшткі ўплыву буржуазнай і дробнабуржуазнай ідэалёгіі на больш адсталыя пласты рабочае клясы (прагулы, рвацтва, нядбайныя адносіны да сродкаў вытворчасьці). Броўка ўжо пачынае процэсы, якія адбываюцца на тэй ці іншай фабрыцы і паасобным заводзе, зьвязваць з тэндэнцыяй агульнага разьвіцьця савецкай краіны.

Ён пачынае паказваць агульнае ў прыватным і агульнае праз прыватнае.

Гаворачы, напрыклад, аб Кастрычніку, ён гаворыць аб сусьветнай рэвалюцыі.

„Мы пройдзем межы сьвету
Праз хвалі і агні—
Каб біўся пульс Саветаў
Спакойна ў камунізм“ („Клімэнт
Ефрэмавіч“)

Або гаворачы аб выкананьні прамфінплану на папернай фабрыцы ў Добрушы, ён гаворыць аб пабудове соцыялізму ва ўсім сьвеце („Цэхавыя будні“).

Ня лішнім будзе зазначыць і тое, што гэтыя вершы і з боку рытму перадаюць давол ўдала поступ нашай эпохі, яе бальшавіцкія тэмпы працы, паходныя маршы Чырвонай арміі, якая стаіць на варце заваёў Кастрычніка.

„Хай кокс гарыць,
чыгун плыве,
Сьмялей парым!
Удар, сьмялей!“ („Шумі, вагранка!“)

Або

„Армія Чырвоная ўсіх мацней..
Законы
намі пісаны
і шабляй і крывёй...“

Падагульняючы вышэйсказаныя думкі, мы павінны адзначыць, што „Цэхавымі буднямі“ П. Броўка падышоў надзвычайна блізка да пролетарскай літаратуры. Мы бачым, што паэта зразумеў, што наша літаратура ня можа мець і ня мае іншых задач, апрача тых, якія пастаўлены камуністычнай партыяй.

У гэтых адносінах вельмі характэрным і яркім прыкладам зьяўляецца верш „Тадзі пачынаю з пачуцьцямі спрэчкі“, дзе Броўка ня двухсэнсаво заяўляе аб тым, што яму

„Хочацца стаць
з камяніцаю ў поплеч—
такім-жа высокім,
шырокім у плечах.
...Мне трэба, каб слова
падносіла цэглу,
А вершы ў альбом
і другія напішуць.“

БІБЛІОГРАФІЯ

Броўка ўжо добра разумее, што паш са-
вецкі і пролетарскі пісьменьнік павінен нага
ў нагу з рабочым

„узносіць
паверх
за паверхам“

соцыялістычныя грамады. Броўка зразумеў,
што лінія партыі—лінія літаратуры.

Такім чынам актуальнасць творчасці, яе
баявы і дзейны характар, метаімянасць
расчыніць унутраную законамернасць—да-
датныя бакі зборніку „Цэхавыя будні“.

Але побач з гэтым патрэбна падкрэсліць,
што Броўка яшчэ не паказаў гэтую рача-
існасць ва ўсіх яе сувязях і апасрэдных
нах, не паказаў развіццё яе зьяў у іх
„самаруху“.

Гаворачы аб будаўніцтве сацыялізму за-
значаючы на дасягненні, Броўка не паказаў
як жывыя людзі канкрэтна праяўляюць бяз-
мерны энтузіязм шырокіх мас працоўных.

Паказваючы розніцу паміж характарам
працы раней і зараз, поэта сам яшчэ не
ўсвядоміў цалкам новую якасць працы,
таго ўплыву, які яна робіць на перабудову
прыроды чалавека і ў выніку ўсяго гэтага,
як расьце свядомасць новага соцыя-
лістычнага чалавека. Усе гэтыя моманты
ўпіраюцца ў задачу аўладання ва ўсёй
глыбіні мэтадам дыялектычнага матэрыялізму.
Толькі пры ўмове падвышэння якаснага
ўзроўню светапогляду Броўка аўладае
пасапраўднаму тэматыкай рэканструкцый-
нага перыяду і ўнясе сваю частку ў ства-
рэнне літаратуры, якая, будзе дастойна
„свайго бальшавіцкага часу“ (Авэрбах).

Л. Фіглоўская.

Барыс Мікуліч. „Удар“ (апаবাদанні), БДВ,
1931 г. 112 стар. Цана 70 кап.

Нядаўна вышаўшая ў свет кніжка Ба-
рыса Мікуліча бязумоўна заслугоўвае таго
каб не застацца няпрывечанай. Аб тым,
што на яе ўжо звярнулі ўвагу, сведчыць
той факт, што газета „Звязда“ рэкомэнда-
вала яе для чытаньня рабочым-ударнікам.
Гэта—першы зборнік пісьменьніка, і з гэтага
пункту гледжання мы павінны выхадзіць,
разглядаючы гэтую кніжку. Мы павінны
спыніцца ня толькі на тым, што на сёння
ўяўляе сабою творчасць нашага маладога
пісьменьніка, але і на тым, што яна абяцае
нам надалей, куды вядуць яе закладзеныя
ў ёй асноўныя тэндэнцыі.

Першае, што адразу кідаецца ў вочы,
гэта—надзвычайная актуальнасць тэматыкі,
якую дае нам Барыс Мікуліч. Мы адчуваем
імяныне аўтара паказаць нам асноўныя
процэсы нашага сацыялістычнага будаў-
ніцтва, якія адбываюцца ў сучасны момант
у горадзе і вёсцы. Усе чатыры апаবাদанні
зборніку „Удар“ прысьвечаны гэтым тэмам.

Ён піша і аб пераходзе вёскі на новыя
рэйкі гаспадаркі („Ворагі“, „Цагельня“),
і аб будаўніцтве новых заводаў („Цагельня“),
і аб змаганьні за выкананьне прамфінплану
і зьнішчэнне прарыву („Прарыв“) і г. д.

Ён паказвае нам, як хлапец-ударнік, ста-
новіцца за станок прагультычцы і адпра-
цоўвае 16 гадзін, бо інакш станок будзе
стаяць бяз працы („Удар“). Мы бачым зма-
ганьне за існаваньне колгасу з боку вяско-
най моладзі („Ворагі“), адданасць справе
будаўніцтва і працы заводу з боку заводз-
кай моладзі („Цагельня“). Наогул моладзь
займае пачэснае месца ў творах Мікуліча,
але ня моладзь наогул, а моладзь, якая ўсе
свае сілы аддае, каб дапамагчы будаўніцтву
нашай сацыялістычнай гаспадаркі.

Баручы адну фабрыку, Мікуліч паказвае
яе значэнне для ўсяе нашай гаспадаркі, ён
не адрывае мясцовых задач ад іх значэння
і ролі ўва ўсім гаспадарчым арганізме:
„У кантору заводу кожны дзень паступалі
ўсё новыя і новыя запатрабаванні ад трэ-
сту: рынак расьце, пашыраецца, значыцца,
патрэбны нязлічоныя колькасці лямп,
бутэлек. Вырабы ішлі на ўсход, туды, дзе
разьлеглися шматкалёўныя краіны: Пэрсія з
садамі Таўрызу, з гэроічнымі помнікамі
Тэгерану, а за ёй—Аўганістан, Белуджы-
стан—

— тан,
— тан,
— тан...

Экспорт шкловырабаў быў вялізарным,
а таму стаялі важныя адказныя задачы пе-
рад заводам“.

Але разам з тым Мікуліч паказвае ня
толькі дадатныя бакі нашага жыцця, ён вы-
водзіць клясавага ворага, які шкодзіць і
перашкаджае нашай працы. Мы бачым
Цэйку, былога ўпраўляючага маёнткам гра-
па Тышкевіча, які імкнецца пралезьці ў
шэрагі партыі, а пакуль што сябрае з кула-
ком і прабуе шкодзіць, займаючы пасаду
загадчыка райкамгасу. Мікуліч знайшоў
досыць удалы спосаб яго паказу. У пакой
да яго ўваходзіць Віталь і член заўкому
Сьмялоў па справе ўстаноўкі транспарцёра,
бо па прычыне яго адсутнасці непродук-
цыйна скарыстоўваецца рабочая сіла, а гэта
перашкаджае працы. Цэйка працівіцца іх
прапанове зрабіць суботнік. Урэшце, яны
палаяліся.

„Цейка дробенька, дробенька зарагатаў:
Ну і сволач-жа вы!—вылаяўся Сьмялоў.
Віталь рвануў яго за руку.

— Ціха ты, усе роўна наша возьме! Па-
гаворым у другім месцы“.

І вось адразу-ж пасяля іх уходу Цэйка „пабарабаніў касьцяшккамі пальцаў па сталe, глытнуў халоднай гарбаты, сеў за стол і напісаў (справаздачу):

„Праца па пабудове камбінату „Чырвоная Зорка“ ідзе шпарка і прадукцыйна. Гэтаму дапамагае сысьцэлая згода паміж кіраўнічым складам і ўсімі рабочымі. Лёзунг нашага правадыра аб“... Ён паскраб алоўкам за вухам“.

Мікуліч паказвае нам цэлы шэраг рвачоў (Максім), прагульшчыкаў і п'яніц (Кандрат і Янэк у „Удары“), паказвае, да чаго прыводзіць сыялая нянавісьць клясавага ворага як выкрыты і высьмеены прагульшчык і п'яніца па-зьявярынаму распраўляецца з ударнікам, які яго выкрыў. Ён імкнецца давесці, чаму гэта фабрыка ня выконвае свайго прамфінплану („Удар“), выкрывае няздольнасьць дырэктара кіраваць фабрыкай бо ён у справе ўдарніцкага руху цалкам спазьяецца на самацёк. Характарыстыка гэтага чалавека, які адданы справе партыі, але ня мае шырокага кругазору, які зьяўляецца як-бы чыноўнікам на сваёй фабрыцы, таксама пададзены досыць удала: „У гэтых абставінах Рынгаў трымаў сябе незразумела. Яму здавалася, што заводзкія непарадкі нельга выносіць на людзі, нельга пра іх шмат гаварыць, бо (мысльў ён) размовы і спрэчкі родзяць незадаваленьне рабочых, абстрабуюць адносіны. Рынгаў прайшоў доўгі і мулкі жыццёвы шлях, які навуцўў яго моцна верыць у справу, якую робіць партыя. Ён быў акуратным гаспадаром (акуратнасьці вучўў яго бацька, пэдантычны і суровы служачы статыстычнай управы), сачўў за кожнай дробязьцю, абмяркоўваў яе. І калі арганізавалася ўдарная брыгада, калі самыя маладыя майстры абьясьцілі свае варшгаты ўдарнымі, ён радаваўся, што ініцыятыва ўдарніцтва належыць самім рабочым. Але аднойчы да яго дашлі весткі, што ўдарнікі рэзка выступаюць супроць тых, што ня гэтак старанна, ня гэтак любюўна, як яны, робяць сваю справу... Рынгаў быў асьцярожным. Ён пужаўся канфліктаў“.

Мікуліч паказвае і тое, які наогул ідзе клубная праца, якая зусім не прыстасавана да ўмоў вытворчасці, што там пануе халтура, паказвае, як ні заўком, ні адміністрацыя ня могуць мобілізаваць масы, як вытворчая нарада ператвараецца ў танцўльку. Такім чынам мы бачым канкрэтныя прычыны прарыву.

Але падаючы ўсе гэтыя факты, Барыс Мікуліч усюды імкнецца паказаць, што ва ўсіх гэтых выпадках, у гэтым клясавым змаганьні заўсёды перамагаюць соцыялістычныя пачаткі. Мы сустракаемся ва ўсіх творах з адной ідэяй, гэта—ідэя пераморі над клясавым ворагам. Ён імкнецца давесці, што адзіны правільны шлях, гэта шлях колектыўнай соцыялістычнай працы. Але трэба сказаць, што вёску і клясавы супярэчнасьці ў ёй Мікуліч дае значна слабей, чым завод,

хоць і ў паказе апошняга мы маем таксама недахопы, аб якіх скажам крыху ніжэй.

Мы можам гаварыць аб здаровай аснове творчасці Мікуліча, аб ягонай досыць выразнай ідэёва-мастацкай накіраванасьці. А Мікуліч словам як раз добра ўладае, яго мова вельмі багатая і сочная.

Вышэйпададзенае сьведчыць аб тым, што ў асноўным Мікуліч стаў на правільны шлях у сваёй творчасці. Але было-б вельмі памылковым спыніцца толькі на дадзтых баках ягонай творчасці і зусім абыйсьці тых недахопы, якія ён павінен будзе знішчыць у процэсе далейшай працы над сабой.

Протэс нашага сучаснага будаўніцтва не зьяўляецца аднабаковым процэсам, бо ў процэсе працы і змаганьня за перабудову нашай гаспадаркі, у процэсе змаганьня за сонбудаўніцтва ня толькі чалавек зьяняе акаляючае асяродзьдзе, але пад уплывам колектыўнае працы, змаганьня за выкапаньне тых задач, якія стаяць перад усёй яго клясай і перад ім, у прыватнасьці, гэты чалавек і сам зьяняецца. У гэтым і вялізарнейшае значэньне і сутнасьць гэі культурнай рэволюцыі, якая адбываецца зараз на глебе соцрэкнструкцыі краіны. Вось псьменьнік і павінен быў-бы паказаць гэтае перавыхоўваньне людзей пад уплывам працы, якая зрабілася „справай гонару“ паводле выражэньня т. Сталіна. Такую спробу мы маем толькі ў апошнім апавяданьні „Пра-рыў“, дзе Максім, які раней выказаў рвацкія настроі, парывае з жонкай, якая была правадніком кулацкіх настроў перавыхоўваецца і прызнае сваю памылку. У астатніх апавяданьнях гэтага няма. Там гэроеі досыць статычныя. Ударнікі—ударнікі, гультаі—гультаімі, шкоднікі—шкоднікімі. Гэтая статычнасьць гаворыць аб тым, што т. Мікуліч яшчэ недастаткова, ня досыць глыбока ўсьвядоміў сутнасьці таго процэсу, які ў нас зараз адбываецца, што над усьвешамленьнем мэтоду дыялектычнага матэрыялізму, які ўсе рэчы ня вырывае з агульнага процэсу, а бачыць іх ў іх разьвіцьці, у іх „свях і опосрэдствованиях“ (Ленін), у іх супярэчнасьцях, яму яшчэ шмат трэба папрацаваць. А мы маем у Мікуліча часам мэханістычнае разуменьне, напр., клясавай барацьбы на вёсцы.

Неяк атрымліваецца, што пераход вёскі на соцыялістычны рэйкі гаспадаркі зьяўляецца толькі барацьбой дзьвюх супроцьлеглых сіл, кулака і беднаты. Гэта мы бачым у абмалёўцы сходу беднаты на ўтварэньні колгасу („Пагелія“). Неяк усё гладка праходзіць. „Браточкі і як гэта галота жыць будзе?—гаворыць на сходзе Сыяпан“. Але яму ўсе даюць адпор і ўсё адбываецца надзвычай лёгка. Калі-б гэта заўсёды так было, дык было-б вельмі добра, але жыццё зьяўляецца больш складаным, больш супярэчлівым. Мы добра ведаем, што кулак вельмі часта маскіруецца, пралазіць у колгас,

БІБЛІОГРАФІЯ

што ў саміх сялянах-бедняках і сярэдніх, адзінаасобніках яшчэ жывуць дробнаўласніцкія настроі, якія іншы раз досыць цяжка перамагчы. Досыць успомніць, што пісаў Ленін аб „дзвюх душах селяніна“, аб двух пачатках, якія змагаюцца ў ім, як працаўніку з аднаго боку і дробным уласніку з другога. Вось гэтае ня досыць глыбокае ўяўленне рачаіснасці і зьяўляецца асноўным недахопам Мікуліча, механістычнасць творчага мэтаду абумоўлівае павярхоўнасць ягоных апавяданняў. Над гэтым Мікулічу трэба прызадумцца. Гэткае ўяўленне рачаіснасці прыводзіць яго яшчэ да аднаго недахопу. Гэта замена вельмі часта законамернасці выпадковасцю. Замест таго, каб даць з'яву і разьвіццё яе у яе законамерным разьвіцці, Мікуліч часам разьвітвае яе праз выпадак.

Так, напр., уздымаецца хваля спаборніцтва і ўдар іцтва ў адказ на забойства Пятруся („Удар“), выпадкова даведваецца Волька, хто ўкраў цэгу („Цагельня“), у той час як Віталь змог усё ж такі сказаць, што ён там рабіў, выпадкова каханьне Наталі і Васіля („Ворагі“) і г. д.

Гэта таксама сведзіць агульнаму ўражанню.

І апошняе заўвага, гэта тое, што часам Мікуліч перагружае свае апавяданні залішнімі эпізодамі і лірычнымі адхіленьнямі. Так, напр., эпізод з Васілішкай нічога не

дадае да разгортвання сюжэту („Цагельня“); у „Ворагах“ палова амаль апавядання займаюць апісанні рыроды—досыць лірычныя—і настрою каханьня Васіля і Наталі. Такія-ж лірычныя канцоўкі мы маем і ў „Удары“ і ў „Цагельні“, якія на першы погляд ствараюць як-бы ўражанне эмоцыянальнага ўздыму, але па сутнасці зьяўляюцца агульнымі словамі. А для мастацкага твору, які павінен выражаць думкі, ідэі аўтара праз вобразы, рыторыка, агульныя словы зьяўляюцца ўжо недахопам.

Але ўрэшце трэба сказаць, што кніжку бязумоўна можна рэкамендаваць шырокаму колу чытачоў. Мы знаходзім у ёй бадзёрсць, веру ў нашу будучыню, у перамогу нашага соц.будаўніцтва. Калі параўноўваць самае першае апавяаньне „Ворагі“, якое раней за ўсё было напісана з астатнімі, асабліва з „Цагельня“, дык мы ўбачым, што Мікуліч ідзе наперад у сваім творчым разьвіцці. А гэта накладзе, зноў паўтараю, на яго абавязак шмат працаваць над сабой, над усвядомленьнем адбываючыхся процэсаў, над паглыбленьнем свайго сьветапогляду.

Пры ўмове ўпартай працы над сабой, пры ўмове зынішчэньня шэрагу „пярываў“ у сваім сьветапоглядзе Мікуліч здолее прыйсьці да пролетарскай літаратуры.

Ю. Дворкіна.

М. Лужанін. „Кастрычнікам! Ліпенем! Маем!!!“ (п'езія). БДВ, Менск, 1931 г. 110 стар. Цана 1 р. 80 кап.

У гэтым годзе выйшаў з друку зборнік М. Лужаніна „Кастрычнікам! Ліпенем! Маем!!!“ Перш чым даваць тэа, ці іншыя заўвагі па гэтаму зборніку, трэба хоць у кароткіх рысах спыніцца на пярэдніх этапах творчасці поэты. Першы раз Лужанін выступіў у друку ў 1928 г. з сваім невялікім зборнікам „Крокі“ творчы мэтад якога, адносіны да рачаіснасці пісьменьніка паказвалі, што М. Лужанін успрымаў рачаіснасць не як клясавую рачаіснасць, бо ня ўносіў у яе клясавай дыфэрэнцыяцыі. Так кажучы аб Беларусі, пісьменьнік казаў наогул аб Беларусі, наогул аб усім беларускім народзе, палляваючы такім чынам нападкам, якія пад шыльдай беларускасці, пад клопатамі аб усім народзе прыкрывалі сваю контр-рэвалюцыйную буржуазна-кулацкую існасць. Поэта ў тон ім кажа, што Беларусь узняла „ўтомленыя рукі“, што „цяпер яе шляхоў не скрыжаваш“ і заклікае ўсіх паслужыць краіне. Далей поэта паказвае, што Беларусь ужо будзеца. На палёх Беларусі працуе трактар, прывезены з далёкіх краін. Але ня глядзячы на тое, што ўжо ўсё добра, што трактар уздымае здзіраваны загон, поэту ўсё-ж такі чагосьці сумна. Нават „коні ву-

шамі прадуць, як пачуўшы якую бяду“. Ад гэтага незадавальнення рачаіснасцю, ад чакання якойсьці бяды поэта паглыбляецца ў свае асабістыя перажыванні. Ён сумуе, што

„Думы завянуць,
Асыпацца плечэ маладосць,
І ў адзнаку таго адцьвітанья
Зьвіснуць скаргі на плечы гадоў“.

Далей выходзіць зборнік „Новая ростань“ які зьяўляецца лёгічным працягам гэтага суму, паглыбленьня ў свае асабістыя перажыванні. Поэта ня бачыць рачаіснасці, не заўважае, што шпаркім тэмпам перабудоўваецца краіна, што шырокая хваля разгортваецца соц.спраборніцтва і ўдарніцтва, што дробныя асабістыя жаданні адыходзяць на другі плян у гэтым рытме будавання, і працягвае гаварыць аб сваім суме, аб тузе, выражаючы гэтым тое, што ён належыць да тэй клясы, якой няпрыемна гэта будаўніцтва соц.ызму, якой трактар на палёх навязвае сум і прыносіць нейкі неспакой. Надзеі якой ляглі „каласамі ў перавясах надломаных дзён“. І поэта сумуе, не знаходзіць сабе месца ў жыцці, яму страшна жыць. Але ў далейшай сваёй творчасці поэта пачынае адхіляцца ад сваіх сумных настроюў і больш прыглядацца да рачаіснасці. Што-ж бачыць ён там? Ён бачыць, што рачаіснасць—

гэта ўпартая клясавая барацьба і пачынае абурэнца супроць зьдэкаў прыгнятацеляў. Яго наступны зборнік „Неаплочаны рахунак“ (1930 г.) прысьвячаецца ўжо памяці 14 барацьбітоў, расстрэляных белапалікамі 25 красавіка 1920 г. Такім чынам мы бачым што ад творчага мэтаду зьмяняецца і тэма. Поэта пакідае блукаць у прасторах і шукаць „чараўніцных чорных вачэй“ і зварочваецца да грамадзкіх тэм. Ён ужо зьвяртаецца да паноў і кажа:

— Панове!
Рахунак.
Чакае прысуд
За боль,

За ярэмы,
За муку,
За жах той—

Я суд прызначаю,
Я помсту нясу:
„Сьпісаць у выдатак“
Усю польскую шляхту!

Характэрна, што кажучы аб помсьце паном, poeta ня кажа, што помста будзе з боку клясы, а ўвесь час падкрэсьлівае сваё „я“. Так кажучы аб помсьце паном, ён гаворыць:

„Я суд прызначаю,
Я помсту нясу“.

Усё-ж роўна, справа ня зьменіцца ад таго, што адзін чалавек будзе суд прызначаць паном і нясьці помсту. Вось зборнік „Аднагалосна“ (1931 г.) носіць ужо іншы характар. Тут мы ня бачым ужо індывідуаліста з хворай, сумнай душой, а перад намі грамадзянін, які прасякнуты абурэньнем да шкоднікаў соцбудаўніцтва:

„Як-жа сьмелі вы
Зрадаі і песьняю,
Сватаць кайзэру Беларусь?“

Поэта кажа:
„Ну, няхай сабе ў нашым стане
Вам
Дазволілі дні лістаць,
Як-жа сьмелі вы Асістаны,
Прадаваць у французскі штаб?“

Тут ужо з гэтымі шкоднікамі poeta разьлічваецца ня сам, а гаворыць ад імя клясы пролетарыяту. Такім-жа абурэньнем прасякнуты твор: „Сьлівень паказвае рогі“, дзе зноў выводзяцца шкоднікі, якія перашкаджаюць усякімі спосабамі і сродкамі. У той час, калі з бэтона і сталі будуюцца гарады, яны выводзяць на сыенцы абвугленай залалкай:

„Даволі змаганьня, бо краіна ў чарзе,
Сталіць на нішчымны хлеба кавалак“

І poeta зазначае зусім правільна, што аб іх нават шкода

„Псаваць абцасы,
Сьмяіцца падлогу“.

Канчаецца зборнік наступнымі радкамі

„Мы сёньня зьлёненым трэлямі,
З аквецістым потам упартасьці
Ідзем з малаткамі і кельнямі,
У спрэчцы ўчарайшага й заўтрага“.

У зборніку „Кастрычнікам!, ліпенем!“, маем!!!“ Лужанін і спрабуе больш канкрэтна падаць гэту спрэчку ўчарайшага і заўтрага і паказаць як „скарыліся далі і мілі магутнай хадзе пралетарыя“.

„Расгуць
У тэмпах
Ударных паходаў,
Лес рыштаваньняў
Асілкі заводы“.

Што:

„На даляглядах
Сьветлых і ясных,
Трактары рэжуць
Зямлю колгасаў“.

Самы зборнік набывае зладзэжэнны характар, бо poeta адгукаецца на тэмы-лёзунгі сёньняшняга дня. Напрыклад, ён дае шэраг вершаваных лёзунгаў да плякатаў, дзе заклікае ісьці

„На дапамогу ўдарным плянам
Каб тысячатурбінныя гулі Асістаны“

Ён разумее, што соцыялістычнаму будаўніцтву павінен дапамагаць кожны працоўны, Лужанін зразумеў, што poeta, калі ён ня будзе капацца ў сваіх уласных перажываньнях, можа вельмі дапамагчы гэтаму будаўніцтву і дае:

„Письменьіку
наказ ад варштату
і плуга!
будзь упарты
і здатны дойдлі
бо нам патрэбна,
як нафта,
як вугаль,
добрая поэзія
соцыялістычнай будоўлі“.

У зьвязку з тым, што poeta пачынае разумець рачаіснасьць, ён пачынае пераацэньваць свае ранейшыя ўласныя настроі, напрыклад каханьне, якое займае так многа месца ў яго жыцьці, і кажа:

!—
рукі на шыі
былі.

БІБЛІОГРАФІЯ

I—
вочы ў вочы
былі
I—
вусны на вусны
былі.
I вочы і вусны былі“.

I далей:

„Такая...
— Такая
лухта
Назваецца: каханьне!“

Ён ужо адмяжоўваецца ад усіх мяшчан-
скіх настрояў і кажа:

„Усіх мяшчанскіх прэзентаў
Да рэшты скрышым рыфмы,
Цягну ў цэх поэзіі
Бэтон складанай рыфмы“.

Апрача гэтага ён абяцае спаліць усё ста-
рое рызьзё, і „ісьці ў абдымкі гадоў“.
Паглядзім жа, ці сапраўды Лужанін спаліў
гэтае рызьзё? Ня глядзячы на тое, што
пісьменьнік зрабіў значны паварот да рача-
існасьці і з зусім варожых пазыцый пера-
ходзіць у лагер спадарожнікаў, якія імкнуцца
працаваць на карысьць соцыялістычнага
будаўніцтва, старое не здае сваіх пазыцый
бяз бою і, сярод поўных бадзёраў радкоў,
зноў паказвае свой твар. Напрыклад, адзна-
чаючы і паказваючы, што мы будзем новае

жыцьцё, поэтэ кажа і аб тым, што мы не
засьпелі прагнаць

„Блѣклых привідаў сумную раць.
I застаўся, як зломаны цывік,
Чорны сум у чырвонай крыві“.

Далей-жа поэтэ зусім прызнаецца, што,

„Бывае ў дзень
Агорне і сьцісьне ноч.
I распач на вусны пячаць кладзе,
I вочы імгляць віном.
Я ведаю, гэты забіты пакой,
Я чую, хто ў ім жыве:
За моцным прабоём, за цяжкім замком
Схаваўся стары чалавек.

I так,—дзень у дзень.
Неадступна, як цень
Ён ходзіць, блукае, заве..
I часта ў здаровых сучасных людзей
Бытуе стары чалавек“.

Гэта сьведчыць, што ў самога Лужаніна
адбываецца спрэчка ўчарайшага з сёнь-
няшнім, што працэс перабудовы не прахо-
дзіць гладка і проста. Але ёсьць надзея,
што Лужаніну ўдасца песьні, якіх кранулася
цывіль, задушыць і сапраўды спаліць усе
масты, што вядуць на старыя шляхі.

М. Пратасевіч.

Памылковая аповесьць.

(„Полымя“, №3 за 1931 г.)

Нашай грамадзкасьці добра вядомы адно-
сіны да пісьменьнікаў-спадарожнікаў, якія
ідуць у шэрагі саюзнікаў пролетарскай
літаратуры.

Лінія паводзін пролетарскай грамадзкасьці
ў адносінах да пісьменьнікаў, якія па сапраўд-
наму перабудоўваюць сваю творчую дзей-
насьць, ёсьць лінія ўсямернай дапамогі ім
у іх працы па ўсваеньню марксыска-ленін-
скага сьветапогляду.

Адначасова з дапамогай пісьменьнікам,
якія перабудоўваюць сваю дзейнасьць на
аснове творчага методу пролетарскай літа-
ратуры, абвешчана рашучая барацьба з пісь-
меньнікамі, якія прыстасоўваюцца да абставін
якія, замест глыбокага пранікненьня ў сут-
насьць нашай эпохі, лічаць магчымым абме-
жавацца простымі схэмамі і, замест жывога
і дзейнага паказу соцыялістычнага будаў-
ніцтва і адбіцця ўдзелу шырокіх мас у гэ-
тым грандыёзным будаўніцтве, абмяжоў-
ваюцца агульнымі сказамі, дэкламацый і
іншы раз не фактычнай, непатрэбнай рыто-
рыкай.

Але частка пісьменьнікаў, якія вядуць
сваю працу такімі метадамі, вельмі ня значная,
тым больш што актыўнасьць чытацкай масы
зараз зьяўляецца вельмі высокай, і кожны
твор, які прабуе лякіраваць сапраўднасьць,
прабуе даць яе ў няправільным выглядзе,—
бярэцца ў штыкі савецкай грамадзкасьцю,
бо такі спосаб працы ідзе ў разрэз з зада-
чай стварэньня мастацтва цалкам адпавядаю-
чага нашай эпоху.

З кожным днём мацнее і ўзрастае група
пісьменьнікаў, саюзнікаў пролетарскай лі-
таратуры.

Зараз сама назва „спадарожнік“ губляе свой
зьмест, паколькі гэта назва без адпаведнай
дыфэрэнцыяцыі зьяўляецца надзвычай за-
касьцячэнай і невыстарчальнай.

Відавочна, што ў бліжэйшы час сама назва
„спадарожнік“ адмрэ.

Ідэйны рост пісьменьнікаў-спадарожнікаў
засьведчаны цэлым шэрагам красамоўных
прыкладаў.

Літаратурнае жыццё СССР дае шэраг яскравых прыкладаў таго, як змяняецца светапогляд пісьменьнікаў-спадарожнікаў.

У цэлым шэрагу дакладаў (асабліва апошні даклад т. Селівановскага на пленуме РАПП) і ў шматлікіх крытычных артыкулах і рэцэнзіях констатаваўся тэзіс і прыводзіліся шматлікія імёны пісьменьнікаў-спадарожнікаў, якія змагаюцца за ідэйную насычанасць літаратуры, за літаратуру, якая зьяўляецца не механічным адлюстраваннем акалячых зьяў, а актыўным сродкам перабудовы сусвету на сацыялістычным лад.

Больш таго, за апошні час мы мелі ў нашай мастацкай літаратуры цэлы шэраг спроб паказаць на тых зрухі, якія адбываюцца ў асяродку спадарожніцкіх пролетарыату сацыяльных груп.

Побач з творамі, дзе правільна паказана психоідеалогія спадарожніцтва („Гидроцентральный“ М. Шагинян і інш.), мы мелі шэраг твораў дзе ці ў надзвычайнай оптымістычнай форме прапагандавалася думка, што спадарожніку не патрэбна перабудова (напрыклад тэорыя Д. Горбава—аб адзіным струмені) ці ў рэзка пэсымістычным тоне (апавесць Я. Рыкачова „Величие и падение Андрея Полозова“, апавесць Герасімава „Учитель математики“) апісваліся зрухі, якія адбываліся ў асяродку спадарожніцтва.

Нярэдка былі выпадкі, калі ў мастацкай форме браліся пад абарону вядомыя выказванні Пераверзева аб немагчымасці перабудовы пісьменьнікаў, якія не паходзяць з пролетарыату.

Сьведчаннем гэтага зьяўляецца паказаная намі апавесць Я. Рыкачова, цалкам накіраваная аўтарам супроць ідэй аб магчымасці перавыхавання ў выніку ўплыву рэчаіснасці нашага сусвету.

Менш яркім, але дастатковым прыкладам недаацэнкі перабудовы пісьменьнікаў-спадарожнікаў зьяўляецца апавесць Зьм. Сьвярчкова, расейскага пісьменьніка, вядомага нашым чытачом, бо шэраг ягоных твораў друкаваўся ў беларускіх часопісах.

Гэта апавесць была надрукавана ў часопісі „Полымя“, № 3 за 1931 год, пад назвай „Папутнікі“¹⁾.

У чым асноўная загана апавесці?

Чаму гэту апавесць нельга лічыць правільным адбіткам жыцця пісьменьнікаў-спадарожнікаў у рэканструкцыйны перыяд?

Вядомы драматург Гронскі вельмі незадаволены тым, што Галоўрэпэртком забараніў да друку яго п'есу, над якой ён прапавідаў амаль два гады.

Таварышы Гронскага (таксама пісьменьнікі) раіць яму ў чыста асабовых мэтах пайсці на завод, у рабочыя масы, пашукаць там патрэбных Галоўрэпэрткому тэм. Паслухаўшы іх парады, Гронскі ідзе на завод, дзе пачынае „працаваць у насыценгазэце, дапа-

магае літаратурнаму гуртку і прабуе сам адшукаць новую тэму для свайго новага твору.

Праз некаторы час роман апрацаваны (сам Гронскі для поўнаты малюнку наглядае чыстку апарату аднаго трэсту) і вось нарэшце аўтар адносіць яго ў рэдакцыю.

Але з прычыны таго, што ў новым романе Гронскага няма глыбіні ўсведамлення акалячых зьяў, дык рэдактар, прачытаўшы роман, звярочвае яго Гронскаму для належных выпраўленняў і апраўкі.

Але Гронскі не знайшоў у сабе сілы далей „прыстасоўвацца“ і, падыйшоўшы да берагу ракі, ён разрывае на дробныя кавалачкі свой твор і кідае яго ў ваду.

Аповесць заканчваецца зусім пэсымістычнымі словамі, якія аўтар апавесці ўкладае ў вусны Гронскага.

Апошні, паўтараючы Ясеніна, кажа:

„Госпаді, ды нам
так мала трэба:
Адшукаць свой дом
і адпачнуць“...

Вось у асноўным змест апавесці „Папутнікі“.

З дзеячых асоб у апавесці фігуруе ня толькі Гронскі; выведзены там яшчэ некалькі пісьменьнікаў (Бялаў, Шумілаў і інш.), аднадумцаў і таварышоў Гронскага.

Да чаго зводзяцца нашы абвінавачанні супроць данай апавесці?

У чым памылка Зьм. Сьвярчкова?

Зусім зразумела, што персанажы, якія выведзены Сьвярчковым у апавесці, ёсць, і існаванне такіх людзей, якія прыстасоўваюцца да абставін, адмаўляць нельга. Але галоўнае ня ў гэтым. Справа ў тым, што аўтар дапусціў у сваім творы надзвычай безадказныя абагульненні.

Назваўшы сваю апавесць „Папутнікі“ (у множным ліку) Зьм. Сьвярчкоў ня змог паказаць тых груп пісьменьнікаў-спадарожнікаў, якія свой творчы шлях падпарадкоўваюць агульнаму напрамку развіцця пролетарскай літаратуры.

Паказаўшы ў апавесці толькі пісьменьнікаў, якія прыстасоўваюцца да літаратуры, аўтар ня мог абыйсці і не заўважаць значную і па сваёй колькасці і па сваім мастацкім магчымасцям групу пісьменьнікаў-спадарожнікаў, якія становяцца ў шэрагі саюзнікаў пролетарыату ў яго барацьбе на культурным фронце.

Зрабіўшы гэта, Зьм. Сьвярчкоў паказаў твар папутнікаў аднабакова, няправільна і безадказна.

Нават чалавек, які слаба разьбіраецца ў пытаннях літаратуры, заўважыў бы, што Сьвярчкоў робіць надзвычай вялікую памылку, калі абмалеўвае ў сваёй апавесці толькі тых людзей, якія на сваіх вечарох займаюцца рознымі адцягнутымі ад жыцця разважаньнямі аб далейшым існаванні на-

¹⁾ Пераклад з рукапісу зроблены Я. Скрыганам.

БІБЛІОГРАФІЯ

шай плянэты, ці спірытычнымі сьвясамі, дзе выклікаюць да размовы свых продкаў.

Побіч з гэтай групай богемаствуючых пісьменьнікаў, мы наглядаем больш значную групу, якія з месц бюссэнсоўных рэзаканьяў на тэму „ці ня зьбікне наша плянэта“—упарты, разам з рэбачай клясай працуюць над перабудовай нашай краіны і змагаюцца за яе будучае.

Гэтай групы пісьменьнікаў Зьм. Сьвярчкоў не заважыў і ня змог супроцьпаставіць яе невялікай групе сяброў Гронскага, якую ён усё ж такі к імям азначыў „папутнікі“.

У апавесці ў некалькіх словах апісваецца праца літаратурнага гуртку заводу, але тыпы ўдзельнікаў, закліканых у літаратуру, паказаны Зьм. Сьвярчком вельмі няясна, няпоўна, бо яны апісаны аўтарам толькі як людзі, якія абавязкова жадаюць стаць „сапраўднымі“ пісьменьнікамі і іншага нічога ня робяць, як толькі хадзяць па заводзе з томікам Лермантава ў руках.

Зусім не пераканаўча паказана і галоўная асоба апавесці—Гронскі.

Чытач не знаходзіць фактаў, якія паказвалі б на прастасаваньне Гронскага, бо ў апавесці наадварот ён паказаны як актыўны працаўдзельнік і таму зусім нечаканы канец апавесці, дзе Гронскі кідае ў ваду свой роман.

У апавесці не паказаны той апап, які нашы грамадзянскія дзе ўсім спробам прастасаванья, усім тым людзям, якія з маркызам ня маюць нічога агульнага і кожнае слова якіх гучыць хлусьліва і няшчыра.

Кожны мастацкі твор павінен даваць поўна і закончаны малюнак, інакш гэта будзе шкодзіць яго мастацкасьці.

Аповесць Зьм. Сьвярчкова „Папутнікі“—дзякуючы дапушчаным няправільным абагульненьням ні ў якім разе ня можа зьяўляцца мастацкім малюнкам, які і казвае твар папутнікаў у пэрыод завяршэньня пабудовы фундамэнту сацыялістычнай эканомікі.

Мастацкім творам можа быць толькі той твор, дзе абагульненьні даюцца на аснове марсысцка-ленінскага ўсьведамленьня асаблівых зьяў, на аснове дэталёвага вывучэньня канкрэтных фактаў сапраўднасьці.

Схэматызм, абагульненьні, неконкрэтнасьць, аднабокасьць,—шкодзяць мастацкай праўдзе.

Аповесць Зьм. Сьвярчкова мае ў сабе гэтыя адзнакі і таму яе каштоўнасьць вельмі нязначная, тым больш, што яна дэзорыентуе чытачоў і не паказвае на тэні зрухі, якія адбываюцца ў шэрагах спадарожнікаў.

Замест праўдзівага малюнку, мы ў апавесці „Папутнікі“ маем вельмі грубы і цалкам мэханістычны паказ.

Зьм. Сьвярчкоў пісьменьнік, які ўладае творчымі магчымасьцямі.

Тым больш нельга дараваць яму гэту памылку.

Эд. Галубок.

